

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
DİN PSİKOLOJİSİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE DİN DEĞİŞTİRİP
HİRİSTİYANLIĞA GEÇİŞİN PSİKO-SOSYAL
ETKENLERİ**

(DOKTORA TEZİ)

**Danışman
Prof. Dr. Hayati HÖKEKLEKLİ**

Celal ÇAYIR

BURSA 2008

TEZ ONAY SAYFASI

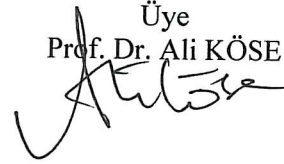
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı'nda Celal ÇAYIR'ın hazırladığı "Türkiye'de Din Değiştirip Hıristiyanlığa Geçişin Psiko-Sosyal Etkenleri" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 31 /10 / 2008 günü 13.00-15.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı / başarısız) olduğuna (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı
Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLI

Üye
Prof. Dr. Ali KÖSE

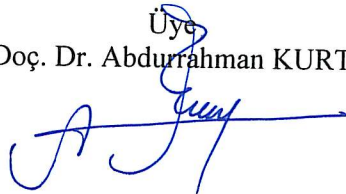
Üye
Prof. Dr. Ahmet GÜÇ

Üye
Prof. Dr. Mehmet Emin AY

Üye
Doç. Dr. Abdurrahman KURT

31/10/ 2008

ÖZET

Yazar : Celel ÇAYIR
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Din Psikolojisi
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : xiii + 285
Mezuniyet : / / 2008
Tarihi
Tez : Prof. Dr. Hayati Hökekleli
Danışmanı

TÜRKİYE'DE DİN DEĞİŞTİRİP HİRİSTİYANLIĞA GEÇİŞİN PSİKO-SOSYAL ETKENLERİ

Teorik çerçeve ve anket uygulaması olmak üzere iki ana bölümden oluşan bu çalışmada, Türkiye'de din değiştirip Hıristiyanlığa geçişte etkili olan psiko-sosyal etkenler incelenmiştir. İki bölümden oluşan teorik bölümde, araştırmanın konusu, amacı, önemi ve yöntemi belirtilmiş, daha sonra, din değiştirme kavramları, din değiştirme-kişilik ilişkisi ve din değiştirme teorileri üzerinde durulmuştur. Teorik kısmın ikinci bölümünde, Türkiye'nin sosyal, kültürel, etnik ve dini yapısı ele alındıktan sonra, din değiştirmede etkili olan psikolojik ve sosyal faktörler ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, anket ve mülakatlardan elde edilen araştırma bulgularına ilişkin analiz ve yorumlara yer verilmiştir. Örneklemin yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, sosyo-ekonomik durum gibi demografik değişkenler ele alındıktan sonra, bu değişkenlerin din değiştirme öncesi ve sonrası dönem ile din değiştirme süreçleri arasındaki ilişki ve farklılıklar, Ki Kare ve Tek Yönlü Anova teknikleriyle incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Din Değiştirme
Protestanlık

İslam
Hıristiyanlık

Psiko-sosyal Faktörler
Dini İnanç

ABSTRACT

Yazar : Celal ÇAYIR
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Din Psikolojisi
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : xiii + 285
Mezuniyet Tarihi : / / 2008
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hayati Hökelekli

PSYCHO-SOCIAL FACTORS OF CONVERTING TO CHRISTIANITY IN TURKEY

Consisted of two parts as theoretical frame and conducting survey, this thesis studies the psycho-social factors of converting to Christianity in Turkey. Theoretical part, also consisted of two chapters, deals with the subject, aim, importance and method of the research as well as the terms of conversion, the relation between conversion and personality, and the theories of conversion. The second chapter of theoretical chapter investigates psycho-social factors of conversion after explaining the social, cultural, ethnical and religious condition of Turkey.

The third chapter contains the research findings getting from the survey and the interview. It also contains the analysis and the interpretation of those findings. Explaining the demographic variables such as the age, sex, education, marital status, socio-economical status of the survey sampling, it investigates the relation and difference between those variables and pre- and post-conversion, and between those variables and the course of conversion through conducting Chi-Square and One Way Anova techniques.

Key Words:

Conversion	Islam	Psycho-Social Factors
Protestantism	Christianity	Faith

ÖNSÖZ

Bir şeye inanıp başka bir şeyi reddetmek; dini inancını terk edip inançsızlığa düşmek veya şüphe ve inançsızlıktan kurtulup bir dine bağlanmak, insanın ruhsal tecrübelerindedir. İnsanoğlu, korunma, güvenlik kaygılarının yanında, normal ve sağlıklı bir yaşam sürdürmek için bir dine bağlanma ihtiyacı hisseder.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de insanların bağlı oldukları dini inançlarını çeşitli sebepler yüzünden terk ederek başka bir dine geçiş yapmaları bilinen bir olgudur. Din değiştirme olgusu, Din psikolojisi literatüründe ele alınan ilk konulardan birisi olmuştur. Ülkemizde de bu konuda Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi, Din Eğitimi, Antropoloji ve Etnoloji gibi sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında çalışmalar yapılmaya başlamıştır.

Müslüman Türk toplumunda din değiştirip Hıristiyanlığa geçişi ele alan bu çalışma, iki bölümü teorik, bir bölümü bulgular olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, din değiştirme ve dini dönüşüm kavramları, din değiştirme-kişilik ilişkisi, din değiştirme teorileri ele alınmıştır. İkinci bölümde, Türk toplumunda meydana gelen din değiştirmelerle yakından ilişkili olduğunu düşündüğümüz modernleşme, batılılaşma, sanayileşme, göç olgusu ve bunların bireysel ve toplumsal hayata olan yansımaları ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca, din değiştirmede etkili olan çocukluk ve ergenlik tecrübeleri, kimlik krizi, anne-baba ile ilişkileri, suçluluk-günahkarlık duygusu gibi psikolojik faktörler ve dini sosyalleşme, etnik köken, popüler kültür ve misyonerlik gibi sosyal faktörler üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölüm, anket, katılımcı gözlem ve mülakatla elde edilen verilerin analizleri, yorum ve tartışmalardan oluşmaktadır. Örneklemin içinde yetiştiği sosyo-kültürel çevre, İslam'a karşı olumsuz tutum, Hıristiyanlığa ilginin başlaması, Hıristiyanlığı İslam'dan üstün görme, yeni dini inançtan beklenti ve Hıristiyanlıkla ilk tanışma gibi din değiştirme öncesi dönemle ilgili elde edilen bulgular, din değiştirme sürecinde karşılaşılan zorluklar ve din değiştirme sonrası dönemde meydana gelen değişimler, anket uygulamasından elde edilen istatistikî verilerden hareketle yorumlanmıştır.

Bu araştırmanın konu seçiminden tamamlanma aşamasına varıncaya kadar her türlü yardım ve desteği esirgemeyen, yaptığı öneri ve getirdiği farklı bakış açıları ile beni yönlendiren değerli danışman hocam Prof. Dr. Hayati Hkelekleli'ye teşekkür ederim.

Ayrıca, araştırma süresince çeşitli konularda kendilerine danıştığım Prof. Dr. Ahmet G, Prof. Dr. M. Emin Ay, Doç Dr. Abdurrahman Kurt ve Doç. Dr. Vejdi Bilgin'e; araştırmanın teorik çerçevesinin belirlenmesi, anket sorularının hazırlanması ve çalışma süresince bana yol gösteren Prof. Dr. Ali Köse'ye, anket bulgularının istatistiksel olarak değerlendirilmesinde benden yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Veysel Uysal'a teşekkür ederim.

Ankara, İstanbul ve Diyarbakır illerinde bulunan Protestan kiliselerinde anketlerin uygulanmasında ve diğer konularda emeği geçen Yard. Doç. Dr. Hadi Tezokur, Öğr. Gör. Akif Hayta, Öğr. Gör. İbrahim Gürses, Arş. Gör. N. Kemal Karabiber, Arş. Gör. Canan Seyfeli, Arş. Gör. Davut Işıkdoğan ve Dr. Mustafa Numan Malkoç'a şükranlarımı sunarım.

Celal ÇAYIR
BURSA-2008

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	xii
1. Araştırmanın Konusu.....	14
2. Araştırmanın Amacı.....	15
3. Araştırmanın Önemi	16
4. Araştırmanın Yöntemi	17
5. Daha Önce Yapılan Çalışmalar.....	18
a. Batı'da Yapılan Çalışmalar.....	18
b. Türkiye'de Yapılan Çalışmalar.....	20

BİRİNCİ BÖLÜM

I. DİN DEĞİŞTİRME/DİNİ DÖNÜŞÜM KAVRAMLARI.....	22
1. Batı Dillerinde Din Değişirme ve Dini Dönüşüm: Conversion.....	22
2. İslâm Kültüründe Din Değişirme: İhtida ve İrtidat.....	24
II. DİN DEĞİŞTİRME-KİŞİLİK İLİŞKİSİ.....	26
III. DİN DEĞİŞTİRME TEORİLERİ	32
1. Psikanalitik Teori.....	35
2. Davranışçılık Teorisi.....	36
3. Hümanist Psikoloji.....	37
4. Sosyal Etki Teorisi.....	38
5. Sosyal Mahrumiyet Teorisi.....	39
6. Rasyonel Tercih ve Pazar (Market) Modeli.....	43
7. Bağlanma Teorisi.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

I. TÜRKİYE'DEKİ DİN DEĞİŞTİRME OLAYLARININ SOSYO-KÜLTÜREL ARKA PLANI	50
A. TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL YAPISI	56
a. Sosyal Değişme.....	59
b. Modernleşme ve Batılılaşma	62
B. TÜRKİYE'NİN ETNİK YAPISI.....	68
C. TÜRKİYE'NİN DİNİ YAPISI	70
a. Hıristiyanlık	71
b. Türkiye'deki Hıristiyan Topluluklar.....	72
c. Türkiye'de İslam ve Türk Müslümanlığı	75
II. DİN DEĞİŞTİRME OLAYLARINDA ETKİLİ OLAN PSİKO-SOSYAL FAKTÖRLER.....	97

A. PSİKOLOJİK FAKTÖRLER	101
1. Olumsuz Çocukluk Tecrübeleri	102
2. Ergenlik Dönemi Tecrübeleri	106
3. Suçluluk ve Günahkârlık Duygusu	115
4. Batılı Hayat Tarzına Özenti	118
B. SOSYAL FAKTÖRLER.....	121
1. Din	121
a. Dini Sosyalleşme.....	122
b. Mezhep Farklılığı (Sünnî-Alevî)	127
2. Etnik Kimlik	130
3. Medya ve Popüler Kültür.....	133
4. Misyonerlik Faaliyetleri.....	135
a. Misyonerlik Nedir?	135
b. Hedef Kitle.....	136
c. Misyonerliğin Amacı	138
d. Çalışma Yöntemleri	139
e. Muhatabı İkna Etmede Kullanılan Yöntemler	142

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE YORUMLAR.....	150
I. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	150
A. Araştırmanın Metodu	150
B. Araştırmanın Problemi	151
C. Araştırmanın Hipotezleri.....	152
D. Varsayımlar	156
E. Evren ve Örneklem.....	156
F. Araştırmanın Sınırlıkları.....	158
G. Bilgi Toplama Araçları	158
1. Ölçme Araçları.....	158
2. Ölçek Oluşturma: Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri	160
a. Dine ve İslam'a Karşı Tutum Boyutu: DİKTÖ	160
b. Hıristiyanlığa ve Hz. İsa'ya İlgili:HİLGİÖ	161
c. Yeni Dinden Beklenti:YEDİBÖ	162
d. İslam'dan Dönmenin Temel Nedenleri: İDTMÖ	163
II-ARAŞTIRMADA ELDE EDİLEN BULGULAR VE ANALİZLER.....	165
A. DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERLE İLGİLİ BULGULAR.....	165
B.ÖRNEKLEMİN DEMOGRAFİK VE DİĞER ÖZELLİKLERİ İLE BULGU VE ANALİZLER	170
1. Örneklemın Çocukluk Dönemi İle İlgili Bulgu ve Analizler	165
2. Örneklemın Diğer Kişilik Özellikleri ve Ailesi ile İlgili Bulgu ve Analizler.....	173
3. Örneklemın Demografik Özellikleri İle Dine ve İslam'a Karşı Tutumla İlgili Bulgu ve Analizler.....	185
C. DİN DEĞİŞTİRME SÜREÇLERİ İLE İLGİLİ BULGU VE ANALİZLER ..	195
1.Din Değişirme Öncesi Dönemle İlgili Bulgu ve Analizler.....	195
a. Din Değitirmeden Öncesi Dini İnanç ve Mezhep.....	195

b. Din Eğitimi Alma Şekli ve Düzeyi İle İlgili Bulgu ve Analizler.....	196
c. Demografik Değişkenler ile Din Eğitimi Alma Durumları Arasındaki Bulgu ve Analizler.....	199
d. Demografik Değişkenler ile Kur'an'ı Kerim'i Okuma ve Dini İbadetleri Yerine Getirme Düzeyleri Arasındaki İlişkiler.....	201
e. İslam'dan Dönmenin Temel Nedenleri İle İlgili Bulgular.....	210
2. Din Değiştirme Süreci İle İlgili Bulgu ve Analizler.....	213
a. Hıristiyanlıkla İlk Tanışma Şekli.....	213
b. Hıristiyanlığa İlgili Duyma İle İlgili Bulgular ve Analizler.....	216
3. Din Değiştirme Sonrası Dönem İle İlgili Bulgu ve Analizler.....	220
a. Demografik Değişkenler İle Yeni İnançla İlgili Dindarlık Düzeyleri Arasındaki İlişki.....	233
a. Örneklemin Demografik Değişkenleri ile Affedilmiş Olma Tutumları Arasındaki İlişki.....	242
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	248
A. Demografik Özellikler İlgili Analiz ve Sonuçlar.....	250
B. Din Değiştirme Aşamaları İle İlgili Sonuçlar.....	254
BİBLİYORAFYA.....	261
EKLER.....	280
EK 1.....	280
EK 2.....	287
EK 3.....	288
ÖZGEÇMİŞ.....	290

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Yaşa Göre Dağılımı	165
Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Cinsiyete Dağılımı	166
Tablo 3. Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumu ile Dağılımı	167
Tablo 4. Araştırmaya Katılanların Medeni Durum ile Dağılımı	167
Tablo 5. Araştırmaya Katılanların Sosyo-ekonomik Durumu ile İlgili Dağılım	168
Tablo 6. Araştırmaya Katılanların Meslek Durumu İle İlgili Dağılımı	169
Tablo 7. Örneklemenin Çocukluk Dönemi Olumsuz Tecrübeleri İle İlgili Bulgular	170
Tablo 8. Çocukluk Dönemi Olumsuz Tecrübeler İle Sosyo-Ekonomik Düzey Arasındaki İlişki	172
Tablo 9. Çocukluk Döneminde Baba ile Yakınlık Düzeyi İle İlgili Bulgular.....	174
Tablo 10. Çocukluk Döneminde Anne ile Olan Yakınlık Düzeyi İle İlgili Bulgular	175
Tablo 11. Örneklemenin Etnik Kimlik Yapısı İle İlgili Bulgular	176
Tablo 12. Örneklemenin Etnik Köken Yapısı İle Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki	177
Tablo 13. Örneklemenin İçinde Yetiştirdiği Aile Yapısı	178
Tablo 14. Annenin Dini Kimlik Durumu İle İlgili Bulgular	179
Tablo 15. Annenin Dini Bağlılık ve Dindarlık Seviyesi İle İlgili Bulgular	180
Tablo 16. Annenin Dini Bağlılık ve Dindarlık Seviyesi İle Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki	181
Tablo 17. Annenin Dini Bağlılık ve Dindarlık Seviyesi İle Öğrenim Düzeyi Arasındaki İlişki	182
Tablo 18. Babanın Dini Kimlik Durumu İle İlgili Bulgular	183
Tablo 19. Babanın Dini İnanç Durumu İle Öğrenim Düzeyi Değişkeni Arasındaki İlişki ...	184
Tablo 20. Babanın Dini Bağlılık ve Dindarlık Seviyesi İle İlgili Bulgular.....	186
Tablo 21. Dine ve İslam'a Karşı Tutum ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki (Anova)	187
Tablo 22. Dine ve İslam'a Karşı Tutumu (DİKTÖ) ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki (DİKTÖ t testi).....	188
Tablo 23. Dine İslama Karşı Tutum İle Öğrenim Durumu İlişkisi (Anova).....	189
Tablo 24. Dine İslama Karşı Tutum İle Meslek İlişkisi (Anova).....	190
Tablo 25. Dine ve İslam'a Karşı Tutumu (DİKTÖ) İle Medeni Durum Değişkeni Arasındaki İlişki (DİKTÖ t testi)	191
Tablo 26. Dine ve İslam'a Karşı Tutumu (DİKTÖ) İle Sosyo-ekonomik Düzey Değişkeni Arasındaki İlişki (Anova).....	193
Tablo 27. Örneklemenin Önceki Dini İnanç ve Mezheple İle İlgili Bulgular.....	195
Tablo 28. İslâmiyet Hakkında Din Eğitimi Alma Durumu ile İlgili Bulgular	197
Tablo 29. İslamiyet Hakkında Bilgi Edinme Şekli	197
Tablo 30. İslamiyet Hakkında Din Eğitimi Alma Durumu İle Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki	199
Tablo 31. İslam'a Dair Bilgi, İnanç ve Uygulamaların Oluşma Şekli ile İlgili Bulgular	200
Tablo 32. Din Değiştirmeden Önce Namaz İbadetini Yerine Getirme Sıklığı ile İlgili Bulgular	201
Tablo 33. Hıristiyanlığa Geçmeden Önce Namaz İbadetini Yerine Getirme Sıklığı ile Öğrenim Düzeyi Arasındaki İlişki	202
Tablo 34. Din Değiştirmeden Önce Oruç İbadetini Yerine Getirme Sıklığı ile İlgili Bulgular	203
Tablo 35. Din Değiştirmeden Önce Oruç İbadetini Yerine Getirme Sıklığı ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki	205

Tablo 36. Din Değitirmeden Önce Oruç İbadetini Yerine Getirme Sıklığı İle Medeni Durum Değişkeni Arasındaki İlişki.....	207
Tablo 37. Din Değitirmeden Önce Oruç İbadetini Yerine Getirme Sıklığı ile Meslek Değişkeni Arasındaki İlişki.....	209
Tablo 38. Din Değiştirmeden Önce Kur'an-ı Kerim'i Arapça ya da Mealinden Okuma Sıklığı ile İlgili Bulgular	209
Tablo 39. İslâm'dan Dönmenin Temel Nedenleri İle İlgili Bulgular.....	210
Tablo 40. Hristiyanlığı İslam'dan Üstün Görme Tutumları İle İlgili Bulgular.....	211
Tablo 41. Hristiyanlıkla İlk Tanışma İle İlgili Bulgular	213
Tablo 42. Hristiyanlığa İlgi Duyma Şekli İle İlgili Bulgular	216
Tablo 43. Hristiyanlığa İlk İlginin Başladığı Yer İle İlgili Bulgular	215
Tablo 44. Hristiyanlığı Kabul Etme Sürecinde Karşılaşılan Zorluklarla İlgili Bulgular	216
Tablo 45. Yeni Dinin Kabul Edilmesinden Geçen Süre	218
Tablo 46. Vaftiz Olma Durumu İle İlgili Bulgular	218
Tablo 47. Din Değiştirenlerin Hz. İsa Algısı ile İlgili Bulgular.....	219
Tablo 48. İsa'yı Tanıdıktan Sonra Günlük Yaşantıda Meydana Gelen Değişiklik İle İlgili Bulgular	221
Tablo 49. Din Değiştirenlerin Yeni İncasını Çevreden Gizleme Durumu ile İlgili Bulgular.....	222
Tablo 50. Din Değiştirme Sonrası Müslüman olan akraba ve komşularla.....	224
Tablo 51. Yeni İnançta Dindarlık Düzeyi ile Meslek Değişkeni Arasındaki İlişki	226
Tablo 52. Türkiyeli olan/Müslüman Olan Bir Kişinin İyi Bir Hristiyan Olup-olamayacağı Düşüncesi ile İlgili Bulgular	227
Tablo 53. Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Olarak Kendini Mutlu Hissetme Durumu İle İlgili Bulgular	228
Tablo 54. Din Değiştirenlerin Yeni İnançlarıyla İlgili Dindarlık Algıları İle İlgili Bulgular	229
Tablo 55. Yeni İnançta Dindarlık Düzeyi ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki.....	230
Tablo 56. Yeni Dindeki Dindarlık Düzeyi ile Medeni Durum Değişkeni Arasındaki İlişki	231
Tablo 57. Yeni İnançta Dindarlık Düzeyi ile Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	233
Tablo 58. Bir Dinde Aranan En Önemli Özellik Ya Da Özellikler İle Öğrenim Düzeyi Değişkeni Arasındaki İlişki.....	234
Tablo 59. . Bir Dinde Aranan En Önemli Özellik ya da Özellikler İle Medeni Durum Değişkeni Arasındaki İlişki.....	236
Tablo 60. Yeni İncanın Tatmin Etme Durumu ile İlgili Bulgular	237
Tablo 61. Hristiyan Olduktan Sonra Aile ve Akrabaların Kabullenme Tutum ve Davranışları ile İlgili Bulgular.....	237
Tablo 62. Örneklemin Tanrı'nın Affediciliğine Yönelik Tutumları ile İlgili Bulgular	238
Tablo 63. Tanrı Tarafından Bağışlanmış Olduğuna İnanç ve Tutumlarla İlgili Bulgular.....	239
Tablo 64. Tanrı Tarafından Bağışlanmış Olduğuna İnanç ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki.....	240
Tablo 65. Tanrı Tarafından Bağışlanmış Olduğuna İnanç ile Meslek Değişkeni Arasındaki İlişki	241

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.mad.	: Adı geçen madde
a.g.r.	: Adı geçen rapor
a.g.tez.	: Adı geçen tez
ATO	: Ankara Ticaret Odası
ABCM	: The American Board Commissioners For Foreign Missions.
İst.	: İstanbul
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
derl.	: Derleyen
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Edt.	: Editör/editörler
haz.	: Hazırlayan
İSAV	: İslami İlimleri Araştırmaları Vakfı
krş.	: Karşılaştırma
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
TDVY.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
T.C	: Türkiye Cumhuriyeti
TSK.	: Türk Silahlı Kuvvetleri
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Semp.	: Sempozyum
SEV	: Sağlık Eğitim Vakfı
U.Ü.	: Uludağ Üniversitesi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Din, tarihin her döneminde bütün toplumlarda karşımıza çıkan sosyolojik ve tarihsel bir olgudur. Bunun yanında psikolojik araştırmalarda, çocuğun dini inanca karşı hassas ve inanmaya eğilimli bir dinî kabiliyetle (fitrat) dünyaya geldiği ortaya konulmuştur.¹ Bu doğuştan gelen dini eğilim, insanın bütün hayatı boyunca süren “anlam arayışının” en önemli kaynağıdır. İnsanın anlam arayışı devam ettiği müddetçe, din de bütün insanların hayatındaki önem ve değerini korumayı sürdürecektir, denebilir.

Bir şeye inanıp başka bir şeyi reddetmek; dini inancını terk edip inançsızlığa düşmek, şüphe ve inançsızlıktan kurtulup bir dine inanmaya başlamak, insanın ruhsal tecrübelerindedir. Bu yönüyle, şüphe, inkâr, çatışma ve iman, her ne kadar farklı özelliklere sahip olsalar da aynı güç kaynağına bağlı hallerdir.²

Dinin insan hayatında etkili olan birçok fonksiyonları vardır. Şerif Mardin, dinin bu fonksiyonlarını üç başlık altında ele alır. Bunlardan birincisi, dinin bireysel hayatta etkili olan fonksiyonlarıdır. Kişinin anlam veremediği ve kavrayamadığı olaylara din açıklık kazandırır. İkincisi, sunduğu sembol ve açıklamalar, getirmiş olduğu kavramsal ifadeler bakımından din, kültürel bir işleve sahiptir. Dinin üçüncü fonksiyonu ise, toplumsal yapının istikrar kazanmasına yaptığı katkıdır. Her din, sosyal hayatı düzenleyen birtakım değerler sistemi içerir.³ İnsanoğlu, korunma, güvenlik kaygılarının yanında, normal ve sağlıklı bir yaşam sürdürmek için bir dine bağlanma ihtiyacı hisseder.⁴ Geertz, dinin insana varoluşsal anlam veren kültürel bir sistem olduğunu belirtir. Daha başka araştırmalarda dinin, insanı içten ve dıştan kuşatan, düşünce ve davranışlarında kendini gösteren bir olgu olduğunu, insanın hayatın problemleriyle başedebilmek, olayları kontrol edebilmek ve hayata anlam verebilmek için dine başvurduğunu dile getirmişler ve insanoğlunun en temel eğilimlerinden birisinin,

¹ Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993, s. 124.

² A.g.e., s. 155.

³ Mardin, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yay., 6. Baskı, İstanbul 1993, s. 65.

⁴ Kirkpatrick, Lee A., “An Attachment Theory Approach to the Psychology of Religion”, 1992 (I), s. 10.

kendisi ve içinde yaşadığı dünyada meydana gelen olaylara anlam verme ya da meydana gelen olayları birtakım nedenlere ve sebeplere yükleyerek anlamaya çalışması olduğunu vurgulamışlardır.⁵

Bir dini gelenekten diğer bir dini geleneğe, ya da aynı dini gelenek içinde bir mezhepten diğer bir mezhebe geçme tecrübesi, din değiştirme (conversion) olarak adlandırılmaktadır.⁶ Oldukça karmaşık boyutlara sahip olan din değiştirme fenomeni, dine bağlı bir hayat yaşamayan bir kişinin inandığı dine sıkı bir şekilde bağlanarak dindarlaşması anlamını da içermektedir.⁷ Daha çok Hıristiyan geleneğindeki din değiştirme/dini dönüşüm tecrübelerini anlatmak için kullanılan ‘conversion’ kelimesi, diğer dini geleneklerdeki dini inanç ve davranışlardaki değişmeyi anlatmak için de kullanılmaktadır.⁸ Bizim çalışmamızda ‘conversion’ kelimesi, bir dini gelenekten diğer bir dini geleneğe geçişi ifade etmek için kullanılmıştır.

İslam kültüründe, Batıda kullanılmakta olan “conversion” kavramını tek başına karşılayan bir kelime bulunmamaktadır. Müslüman olmayan bir kişinin Müslüman olması “İslam oldu”, “imana geldi”, “hidayete erdi” (ihtida) kelimeleri ile anlatılırken, İslam’dan dönme fiilini belirtmek için, “irtidat”, dinden dönenler için ise, “mürted” kelimeleri kullanılmaktadır.⁹

Psikolojik yönden baktığımızda; din değiştirmenin zihinsel ve duygusal yapıda meydana gelen radikal değişimle bağlantısı olduğu görülür. Bu hareketlenmenin altında ise, birtakım insanî arayışlar ve ihtiyaçlar vardır. Kişinin eksiklik, tatminsizlik,

⁵ Morris, B., *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*, (çev. T.Atay), İmge Kitabevi, Ankara 2004, s. 496; Yaparel, Recep, “Depresyon ve Dini İnançlar İle Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler”, D.E.Ü.İ.F.D., S. VIII, İzmir 1994, s. 275.

⁶ Her ne kadar Katolik, Ortodoks ve Protestan mezheplerini benimseyen kişiler, temelde aynı dine mensup olsalar da, aslında her bir mezhebin teolojik arka planı vardır ve onlar için bu mezheplerden birine bağlılık, ayrı bir dine bağlılık gibi kabul edilmektedir. Bundan dolayı, Hıristiyan kültüründe bir mezhepten diğer bir mezhebe geçişlerin ‘din değiştirme’ olarak kabul edilmesi oldukça normaldir. İslam kültüründe ise, itikadî ve amelî mezhepler hiçbir zaman ayrı bir din gibi algılanmaz.

⁷ Rambo, L. R., and Farhadian, Charles E., “Converting: stages of religious change”, (Edit. Christopher Lamb and M. Darrol Bryant), *Contemporary Practices a Controversies*, London and New York, 1999 s.23.

⁸ Hiebert, Paul G., “Conversion in Hinduism and Buddhism”, *Handbook of Religious Conversion*, (Edit. H.Newton Malony and Samuel Southard), Religious Education Press, Birmingham, Alabama 1992, s.9.

⁹ Woodberry, J.Dudley, “Conversion in Islam”, *Handbook of Religious Conversion*, s. 22; Hökelekli, a.g.e., s. 290.

mutsuzluk vb. olumsuz duygulara sahip olması, onun mutluluk ve huzuru bulacağına inandığı farklı tecrübeler ve dini sistemlere ani ya da kademeli olarak geçmesine yol açabilmektedir.¹⁰

Günümüz şartlarında, Yahudi ve Hıristiyan geleneğinde yetişen kişilerde bağlı buldukları dinin dogma ve uygulamalarına karşı tatminsizlik, akıl ve mantıkla izah edilemeyen teslis, aslî günah, Hz. İsa'nın Tanrı oluşu, günah çıkartma vb. konulara karşı genç yaşlarda şüphe oluşmaya başladığı ve bunun sonucunda bağlı olduğu dini inancı tatmin edici bulmayıp farklı din arayışlara yönelmelerin görüldüğü¹¹ bilinen bir husustur.

Din değiştirme olgusu, kişide meydana gelen değişimlerle ilişkili olduğu kadar, kişinin içine düştüğü anlam arayışı ve sosyal etkileşimle de ilişkilidir. Son zamanlara kadar din değiştirme veya dini dönüşüm hadisesi, kişinin yaşamış olduğu birtakım olaylar sonucunda istikrarının bozulması ve dış tesirlerin etkisinde kalması sonucu birtakım yeni dini gruplara katılmak suretiyle değişim yaşaması olarak değerlendirilmiştir.¹² Din değiştirme tecrübesinde kişiyi merkeze alarak açıklama yapan iki temel yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlardan pasivist yaklaşıma göre, yaşanan bu değişim tecrübesinde kişi pasiftir ve değişimde fazla bir etkisi yoktur. Aktivist yaklaşımda ise, din değiştirme tecrübesinde sosyal ve psikolojik şartların etkisinden çok, kişinin değişim için bizzat kendisinin arayış içinde olduğu kabul edilir.¹³ Her iki yaklaşım değerlendirilince, din değiştirme tecrübesinin ferdi bilinçli ya da bilinçsiz olarak dini inanç ve değerlerini değiştirip, yeni inanç ve değerleri benimseme faaliyeti olduğu görülür.

Değişme, entelektüel ve pratik yönleri olan kararlar çerçevesinde meydana gelen bir durumdur. Bazen bireysel, bazen de kolektif faktörlerin neden olduğu bu değişimlerde ferdi ihtidalar gerçekleşebilir. Bir dine bağlanmada, öncelikle kişinin kendi inancında tatminsizlik duygusunun oluşması, daha sonra ise, bağlanmak istediği

¹⁰ Hökeleli, a.g.e., s. 291.

¹¹ Köse, Ali, *Neden İslam'ı Seçiyorlar*, İsam Yayınları, İstanbul 1997, s. 299.

¹² A.g.e., s. 157.

¹³ Richardson, James T, "The Active and Passive Convert: Paradigm Conflict in Conversion", *Journal For The Scientific Study of Religion*, 1985, s. 119-136.

dini topluluğun hayatında görmüş olduğu semerelere hayran kalmasının önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.¹⁴

Bazı sosyal bilimciler din değiştirmeyi, inanç değişimindeki rasyonel tercih anlamında ele alırken, bazıları ise, inananın yaşamında meydana gelen duygusal patlama şeklinde değerlendirmişlerdir. Bazı araştırmacılar, din değiştirme/dini dönüşüm hadisesini beyin yıkama faaliyeti olarak değerlendirirken, bazıları ise, ruhun kurtuluşu olarak ele almıştır. Bir kısım profesyonel psikologlar ise, yaşanan bu tecrübenin akıl ve ruh sağlığına psikolojik açıdan yaptığı olumlu katkı noktasından yaklaşmışlar ve olayı incelemeye değer bulmuşlardır.¹⁵ Bu konu ile ilgili yapılan tüm bu çalışmalar, din değiştirmenin insan hayatında derin ve köklü etkiler bıraktığını, kişinin hayatında belirgin değişimlere yol açan karmaşık bir hadise olduğunu göstermektedir.

Din psikolojisi ve Din sosyolojisi bilim dalları, din değiştirme hadisesini bir dinden diğer bir dine geçişte kişiyi ilgilendiren belli sebepler üzerinde durduğu için, bu hadiseyi terk edilen veya tercih edilen din açısından değil, insanın bireysel ve toplumsal ihtiyaçları noktasından incelemektedir.¹⁶

Sosyal bilimler alanında 1900'lü yıllardan günümüze gelinceye kadar, din değiştirme tecrübesinin ne olduğunu, bireylerin din değiştirme kararlarını nasıl verdiklerini, hangi süreçlerden geçtiklerini tespit etmek için birtakım teoriler geliştirilmiştir. Son zamanlarda ileri sürülen bazı teorilerde, bireyin kendi yaşamına uygun yeni bir dini aramada aktif bir arayış içinde olduğu görüşünün hakim olduğu görülmektedir.¹⁷

Batı'da din değiştirme üzerine 1900-1960 yılları arasında yapılan çalışmaların çoğu suçluluk, günahkârlık, dînî dönüşüm, dînî yönelim ve mezhepler arası geçişle ilgili konular üzerine yapılmıştır ve bu olaylar 'conversion' kelimesi ile ifade edilmiştir.

¹⁴ Watt, W. Montgomery, *Dinlerde Hakikat*, (çev. A.Vahap Taştan-Ali Kuşat), İz Yay., İst. 2002, s. 209-210.

¹⁵ Paloutzian, Raymond F., *Invitation to The Psychology of Religion*, Asimon & Schuster Company, USA 1996, s. 141-142.

¹⁶ Köse, "İhtida", TDVİA, C. 21, s. 554.

¹⁷ Balch, Robert, "Looking Behind the Scenes in a Religious Cult: Implication For the Study of Conversion, Sociological Analysis", 1980, s.137-143; Richardson, J.T, a.g.m., s. 119-136.

Din değiştirmenin sebepleri hakkında birbirinden farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşleri dört grup altında toplamak mümkündür: Birincisi, din değiştirme tecrübesini, strese karşı bir zm şeklinde ele alan görüştür. İkincisi, aile, okul, sosyal evre gibi, kişinin üzerindeki etkilerinin uzun süreçleri kapsadığını dikkate alan görüştür. Üçüncüsü, kişinin diğer insanlarla olan etkileşimini dikkate alan görüştür. Dördüncüsü ise, din değiştirmeyi tek bir nedenle açıklamayı yetersiz bulup, yukarıda belirtilen üç etkenin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunan görüştür.¹⁸

Rambo, bir dinden başka bir dini geleneğe geçiş yapmakla, aynı dini gelenek içindeki değişimi birbirinden ayırt etmek için ayrı bir tipoloji önermiştir. nerdiği bu tipolojiye göre, bir dinden diğer bir dine geçiş için “traditional transition” (dini gelenekler arası geçiş) kavramını (İşlamiyet’ten Hıristiyanlığa geçiş gibi); küçük bir dini gruptan daha büyük bir gruba geçişler için kurumsal geçiş anlamında “Institutional transtion” (Baptisizm’den Roma Katolikliğine geçmek gibi) kavramını; inandığı dini geleneğe bağlılığı artan, dini dönüşümle dindarlaşanları belirtmek için ise, “Intensification” (yoğunlaşma) kavramını kullanır.¹⁹

Din değiştirme konusu, Din Psikolojisi alanında çalışan aştırmacılarının ilgisini çektiği gibi, Psikoloji, Sosyoloji, Etnoloji, Antropoloji, Tarih ve Dinler Tarihi alanlarında çalışan araştırmacıların da ilgisini çekmiştir ve bu konu ile ilgili birçok araştırma yapılmıştır.²⁰

Din Psikolojisi alanında yapılan ilk çalışmalarda, din değiştirmenin daha çok ergenlik dönemi fenomeni olduğu kabul edilmiştir. Ergenlik dönemi fiziksel gelişmenin yanında duygusal ve zihni olgunluk dönemidir. Bu dönem, duygusal yoğunluk ve taşkınlık, ilgi çekme, kimlik kazanma, ilişkilerin kolay kazanılıp kolay bozulması, bu dönemin belli başlı özellikleri olarak bilinir.²¹ İlk dönem psikologlara göre, kişilik ve kimliğin oluşmaya başladığı ergenlik döneminde meydana gelen sosyolojik ve

¹⁸ Köse, *a.g.e.*, s. 7

¹⁹ Rambo, Lewis R, “Religious Conversion and Personality Change”, *Journal of Personality*, 1999, s. 1053.

²⁰ Bkz. Rambo, L., “Current Research on Religious Conversion”, *Religious Studies Review*, 2, 1982, s. 146 vd.

²¹ Yavuzer, Haluk, *ocuk Psikolojisi*, Ankara 1988, s. 290, Hökelekli, *a.g.e.*, s. 270-280.

psikolojik değişiklikler, kişinin din değiştirmesi/dini dđnüşümü için kaçınılmaz bir durumdur.²²

Din değiştirmenin meydana gelmesinde günahkarlık duygusu, dramatik tecrübeler, bireysel problemler, çatışma, kriz vb. psikolojik faktörlerin etkisi büyüktür. Ayrıca, dini propaganda ve telkin, diğer din mensuplarıyla etkileşim, evlilik vb. sosyal faktörlerin etkisi üzerinde de durulmaktadır. Psikolojik faktörleri dikkate alan çalışmalarda daha çok kişilerde meydana gelen değişim incelenmeye çalışılırken; sosyolojik çalışmalarda ise, kişilerin yaşadığı bu tecrübeye ne tür sosyal faktörlerin etkili olduğu, hangi kesimdeki kişilerin din değiştirdiğini ve bu olayın gerçekleşmesinde ne tür stratejilerin etkili olduğu üzerinde durulmaktadır.²³ Son dönem araştırmalarda, din değiştirmede psikolojik (içsel) kaynaklı motivasyonların etkileri üzerinde durulduğu gibi, sosyal kaynaklı motivasyonların etkileri üzerinde de durulmaya başlanmıştır. Din değiştirip yeni bir gruba dahil olan bireylerde hem dini, hem psikolojik ve sosyal motivasyonların etkilerini bir arada inceleyen disiplinler arası çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.²⁴

Son dönemlerde bu konu üzerine yapılan çalışmalarda din değiştirmenin tek bir kaidesi olmadığı, çok kapsamlı ve çok yönlü sonuçlar doğuran, kişinin yetiştiği değişik şekil, şart ve farklı kültürel bağlamalarda farklı şekillerde gerçekleşen ferdi bir tecrübe olduğu kanaatine ulaşılmıştır.²⁵ Bu konu, psikolojik, sosyolojik, kültürel ve dini açılardan disiplinler arası çalışmalarda araştırılmaktadır.²⁶

²² Köse, *a.g.e.*, s. 45.

²³ Köse, *a.g.e.*, s. 6.

²⁴ Bkz. Paloutzian, Raymond F., Richardson, James T., Rambo, Lewis R, “Religious Conversion and Personality Change”, *Journal of Personality*, 1999; Kirkpatrick ve Shaver (1990), “ Attachment Theory and Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs, and Conversion, *Journal For the Psychological Study of Religion*, 29, s.315-334; Scroggs, James R & Douglas, William G.T., “Issue in The Psychology of Religious Conversion”, *Current Perspectives in The Psychology of Religion*, Edit. H. Newton Malony, William B Berdmans Publishing Company, 1997, s. 254-265; Snow, David A. & Machalek, Richard, “Annual Review of Sociology”, Vol. 10. (1984), s.178.

²⁵ Rambo, L. R. & Charles E. Farhadian, “Converting: Stages of Religious Change”, (Edit. Christopher Lamb and M. Darrol Bryant), *Contemporary Practices a Controversies*, London and New York, 1999, s. 24.

²⁶ Bu konuyu disiplinler arası ele alan bazı örnek çalışmalar için bkz. David Harold, “Christian Conversion From Islam: Social, Cultural, Communicant, And Supernatural Factors Of Conversion And Faithful Church Participation”, (Basılmamış Doktora Tezi), Trinity International University, Chicago/Miami, 1996.

Bu olguyu ele alan araştırmacılar, öncelikle din değiştirmeyi tanımlama ile uğraşmışlardır. Mesela, Richardson, din değiştirmeyi psikolojik ve sosyal yönden ele almıştır.²⁷ Rambo ise, din değiştirmenin antropolojik, sosyolojik, psikolojik ve dini yönleriyle ele alınmasıyla tam olarak anlaşılabilceğini, bunun da ancak sistematik bir modelle mümkün olabileceğini dile getirmiştir.²⁸

Rambo, geliştirdiği bulgulayıcı evre modelinin, Lofland & Stark²⁹ ve Alan R. Trippet tarafından geliştirilen evre modelinin bir uyarlaması olduğunu söyler. Dinsel dönüşümün kültürel, sosyal, kişisel ve dinsel yönleri bulunan çok yönlü bir olgu olduğunu, bu fenomenin anlaşılması için önerdiği bulgulayıcı evre modelinin tek yönlü olarak işlemediğini ve belirlenen evrelerin karşılıklı olarak etkileşim halinde olduğunu, ayrıca bu evrelerin her zaman birbirini takip eden süreçler şeklinde gelişmediğini belirtir.³⁰

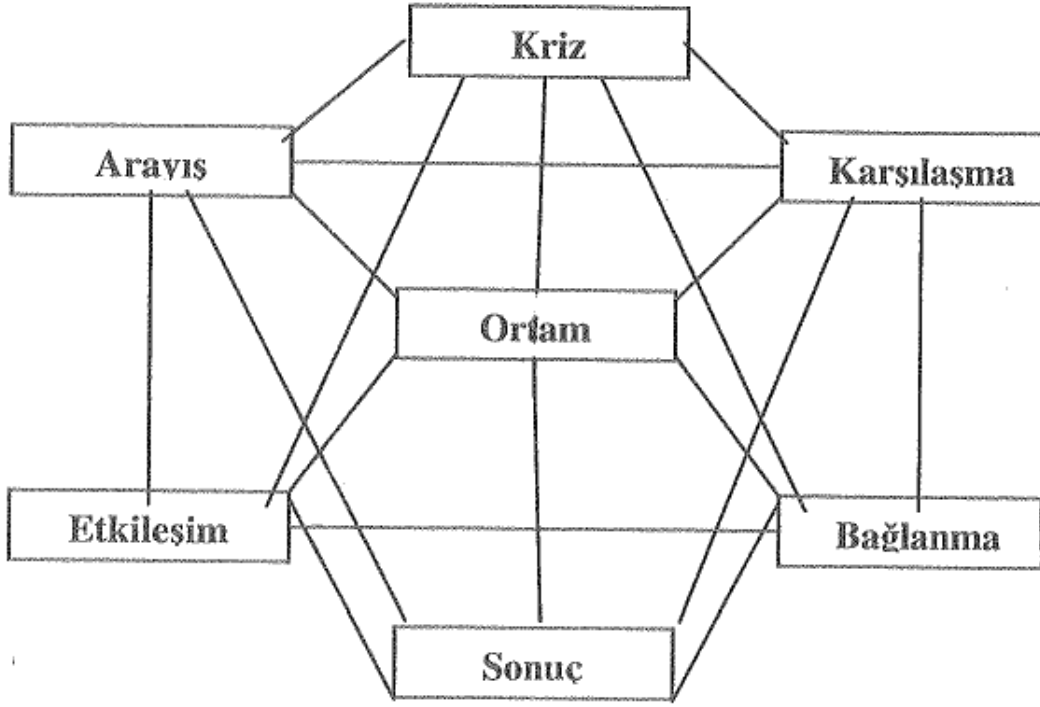
Aşağıda şema olarak gösterildiği gibi, belirlenen yedi evrenin karşılıklı olarak birbirini etkileyebileceğini ifade eden Rambo'nun geliştirdiği dinsel dönüşümle ilgili bu

²⁷ Paloutzian, R., Richardson, T., Rambo, L, a.g.m., s. 1052-1053.

²⁸ Lewis R. Rambo, *Understanding Religious Conversion*, New Haven: Yale University Press, 1993, s.18; Rambo, L. R. & Charles E. Farhadian, "Converting: Stages of Religious Change", (edt. Christopher Lamb and M. Darrol Bryant), *Contemporary Practices a Controversies*, London and New York, 1999, s. 24-33.

²⁹ Lofland ve Stark, geliştirdikleri süreç modeline göre, bireyin yeni bir gruba katılabilmesi için dinsel dönüşüm öncesi yapması için, 1. Gerilim, 2. Problem Çözme, 3. Arayış, 4. Dönüm Noktası, 5. Etkili Kült Bağları, 6. Kült dışı etkili bağlantılar kurma, 7. Yoğun Etkileşim süreçlerinden geçmesi gerektiğini ifade ederler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Stark, Rodney & Lofland, John, "Becoming a World Saver: a Theory of Conversion to A Deviant Perspective" *ASR*, V.30 (6), 1965, s. 864 vd.

³⁰ Rambo, a.g.e., s. 163.

Şekil 1. Sistematik Evre Modeli.

Kaynak: Lewis R. Rambo, *Understanding Religious Conversion*, New Haven: Yale University Press, 1993, s.18.

model yedi evreden oluşur:³¹ 1. Çevre ve şartlar (context), 2. Kriz, 3. Araştırma, 4. Yeni dinle karşılaşma, 5. Etkileşim, 6. Bağlanma, 7. Sonuç.

Genel anlamı itibariyle din değiştirmeyi tanımlamaya çalışan Rambo, bu fenomeni birbiriyle zıt (paradoksal) kelimelerle şu şekilde özetlemeye çalışmıştır: Din değiştirme, yıkıcı olduğu kadar yapıcıdır; âni olduğu kadar kademelidir; tamamen Tanrı'nın etkisiyle gerçekleşen bir olay olduğu kadar, insanın kendisi ile de ilgilidir; bireysel bir olay olduğu kadar, toplumsal bir olaydır; pasif olduğu kadar, aktif bir tecrübedir.³²

Din değiştirme, insanda çeşitli etkiler meydana getirmektedir. Bu durum, insanın temel mizaç ve özelliklerinde az bir etkiye sahip olurken, davranış, tavır, his ve amaçlarda orta seviyede, kişilik ve hayatın anlamına yönelik olarak kişilikte önemli

³¹ Rambo, a.g.e., s. 75.

³² Rambo, L., *Understanding Religious Conversion*, s. 176.

değişikliklere yol açabilmektedir.³³ Kısaca din değiştirme, sebepleri, gerçekleşme şekli, samimi ve içten olup-olmaması ve sonuçları itibariyle birbirinden farklı tecrübeler şeklinde yaşanmaktadır.³⁴

Din değiştirme tecrübesi, insanın diğer halleriyle de ilişkilidir. Psikolojik olarak alışkanlıkların bırakılması, gelişimin hızlandırılması, egonun emrine geri dönüş, beyin yıkama, aşırı kafa karışıklığı vb. psikolojik haller, din değiştirme (conversion) tecrübesinin anlaşılabilir olmasını sağlayan bazı durumlardır.³⁵

Kişinin inançlı olmasında bireysel arka planın önemli bir etkisi olduğu gibi, inançsızlığa düşmesinde de arka planın son derece önemli bir etkisi vardır. Her iki halde de, bireylerin yaşamış oldukları şüphe süreçlerinin anlaşılması, o kişilerin inanç ya da inançsızlıkla noktalanın tecrübelerini doğru anlamamıza yardımcı olacaktır.

Din değiştirmenin tabiatı ve nedenleri ile ilgili sosyal bilimler alanında yapılan araştırmaları beş dönem olarak tasnif etmek mümkündür: Birincisi, W.James, E. D. Starbuck ve diğer ilk dönem Amerikan psikologların çalışmaları; ikincisi, S.Freud, C.Jung, E.Erikson vd. psikanalitik görüşü savunan psikologların çalışmaları; üçüncüsü, din değiştirme ile ilgili olarak zorlama, kandırma ve beyin yıkama gibi teorilerin geliştirildiği sosyolojik çalışmalar; dördüncüsü, 1960'lı yıllardan sonra ortaya çıkan yeni dini hareketlerin esas alınarak ileri sürüldüğü sosyal ve psikolojik teorilere dayalı çalışmalar; beşincisi, Hıristiyan Batı kültürünün dışında kalan bölgelerdeki din değiştirme olaylarını sosyal, kültürel, antropolojik, tarihi ve dini yönden ele alan çalışmalar.³⁶

David A. Snow ve Richard Machalek, bu konudaki literatürün üç ana dönemde ele alınıp incelenebileceğini belirtir. Buna göre, 1900-1930 yılları arasında (James 1902, Starbuck, 1915, Pratt 1926, E. T. Clark 1929) yapılan teolojik ve psikolojik çalışmaları birinci dönem olarak ele alır. İkinci dönem, Amerika-Kore savaşı sırasında savaş suçlularına uygulanan "zorla ikna" ve "beyin yıkama" modelini esas alan çalışmalar

³³ Rambo, L. & Paloutzian, Raymond, F., "Religious Conversion and Personality", s. 1048-1049.

³⁴ Köse, *a.g.e.*, s. 7.

³⁵ Meadow, Mary Jo & Kahoe, Richard D., *Psychology of Religion*, Harper & Row, Publishers, New York 1984, s. 97.

³⁶ Stephens, Robert J., "Competing Concerns: Religious Conversions and its Responents in Modern India", (Unpublished PhD Thesis), The University of Iowa, 2004, s. 11.

(Moloney 1955, Miller 1957, Bauer 1957, Sargant 1957, Lifton 1961, Schein 1961) olduğunu belirtir. Lofland ve Stark'ın din değiştirme modelini esas alan ve daha çok sosyolojik açıklamalara ağırlık veren çalışmaların (Lofland 1966, Heirich 1977, Richardson 1978, Bromley & Shupe 1979, Downton 1979, Snow & Phillips 1980, Lofland & Skonovd 1981, Long & Hadden 1983) üçüncü dönem çalışmaları oluşturduğunu söyler. Yukarıda gruplara ayrılan ampirik ve teorik araştırmalar şu alt kategorilere ayrılabilir: a. Stress ve zorla iknayı esas alan psiko-sosyolojik çalışmalar, b. Kişisel özellikleri ve bilişsel yönelimleri esas alan çalışmalar, c. Strese yol açan ortamları esas alan çalışmalar, d. Sosyal olaylara atıfta bulunan çalışmalar, e. Birçok farklı unsuru içeren ve sebeplere dayalı açıklamayı esas alan çalışmalar.³⁷

Ullman'ın (1982,1989) Yahudi, Katolik Hıristiyanlığı, Bahai ve Hare Krishna grubuna katılan kişilerle yaptığı röportajlarda, din değiştirme tecrübesi yaşayanların, bu tecrübeyi yaşamayanlara göre çocukluk ve ergenlik döneminde daha büyük duygusal stres içinde olduklarını ve aileleri hakkında olumsuz algıya sahip olduklarını tespit etmiştir. Din değiştiren bu kişiler, yaşanan bu değişim sürecinde bilişsel sorgulamalardan çok, stres içinde olduklarını, stresin zihinsel sorgulamadan daha etkili bir faktör olduğunu belirtmişlerdir.³⁸

A. R. Tippet, Antropolojik bakış açısına göre din değiştirmenin karar verme süreci olarak tanımlanabileceğini ifade eder. Bu sürecin 'farkına varma', 'eylemde bulunma' (gerçekleştirme), 'karar verme' ve 'tam olarak katılma/bütünleşme' evrelerini içerdiğini söyler.³⁹

Bilimsel ve sistematik olarak ergenlik dönemini çalışan ilk dönem din psikologlarından Starbuck'a göre dine yöneliş/din değiştirme (conversion), onlu yaşlarda⁴⁰ gözlenen normal bir olaydır. Ergenlik dönemi dini gelişimi inceleyen

³⁷ Snow, David A. & Machalek, Richard, "Annual Review of Sociology", Vol. 10. (1984), s. 178.

³⁸ Paloutzian, R., Richardson, T., Rambo, L, a.g.m., s. 1056.

³⁹ Trippett, Alan R. (1987), s. 75-76.

⁴⁰ Din değiştirme ile ilgili yapılan ilk çalışmalar daha çok üniversite ve kolej öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Daha büyük yaştaki kişiler araştırmaya dahil edilmediğinden, din değiştirme yaş ortalaması genelde düşük çıkmıştır. Üç kilisede yapılan bir araştırmada (Ferm, 1959), din değiştirenlerin yaş ortalaması 41, 43, 46 olarak tespit edilmiştir. Jung, 30 yaş ortalarının daha çok içe yönelme dönemi olduğunu belirtir. Erikson'a göre ise, gelişim evreleri içinde orta yaş döneminin kişinin din ile bütünleşmesi için uygun bir zaman dilimi olduğunu belirtir. Erikson, 30'lu yaş

Starbuck, din değiştirme konusunda ilk ampirik çalışma yapan kişi olarak kabul edilir. Yaptığı araştırmada, erkeklerin 16, kızların 13 yaşlarında (ergenlik donemi yaş aralığı içerisinde) din değiştirme/dini donüşüm tecrübesini yaşadıklarını ve bu hadisenin normal bir tecrübe olduğunu belirtir.⁴¹ Starbuck, ergenliğin sadece “fırtınalı, stresli ve şüpheli” donemi olmadığını, aynı zamanda kimlik ve kişiliğin oluşmaya başladığı “sosyal bilinçlenme”, “entelektüel bütünlük” (intellectual integrity) donemi olduğunu vurgular.⁴²

İlk donem psikologları tarafından din değiştirme/dini donüşüm tecrübesinin kişinin yaşamış olduğu krizle açıklandığını görürüz. George Coe (1900), yaptığı araştırmasında âni din değiştiren kişilerin birçoğunun kriz anında din değiştirdiğini tespit etmiştir.⁴³ İnsan bilimleri ile ilgili birçok literatürde kriz, sosyal özölme, politik sıkıntı ve dramatik olayları tetikleyen bir unsur olarak kabul edilir. Yapılan araştırmalarda siyasi, kültürel, psikolojik veya dini kaynaklı herhangi bir krizle karşılaşan insanların telkine daha açık oldukları ve çözüm getirsin veya getirmesin yeni oluşumları kabul etmeye daha yatkın oldukları belirtilmiştir.⁴⁴

Allport, dini uyanışın kriz, duygusal uyanış ve kademeli gelişme olmak üzere üç temel formda gerçekleştiğini belirtir. Bunların birincisinin kriz/conversion⁴⁵ tecrübesi olduğunu belirten Allport, yaptığı araştırmasında dini donüşüm ve uyanışlarını anlatan kolej öğrencilerinin % 14’nün birinci uyanış biçimi olan kriz/conversion tecrübesini yaşadıklarını; % 15’nin duygusal uyanış tecrübesini, geriye kalan % 70’e yakın oranındaki kişilerin ise kademeli uyanış tecrübesini yaşadıklarını tespit etmiştir.⁴⁶

Günümüze geldiğimizde din değiştirme konusunun çeşitli şekillerde çalışılmaya devam ettiğini görmekteyiz. Kirkpatrick ve Granqvist tarafından yapılan bir çalışmada, çocukların aileleri ile geçmişte yaşadıkları bağlanma algıları ile din değiştirme/dini

donemini “bütünlük krizi” (Integrity Crisis) olarak tanımlar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Meadow & Kahoe, *Psychology of Religion*, s. 105.

⁴¹ Clark, W. H., *The Psychology of Religion*, Macmillan, New York 1958, s. 352.

⁴² Bkz. Mary Jo & Kahoe, Richard D., *Psychology of Religion*, s. 103.

⁴³ A.g.e, s. 91.

⁴⁴ şerif, Muzaffer & şerif, Carolyn, W., *Sosyal Psikolojiye Giriş*, Sosyal Yayınları, İstanbul 1996, s.719.

⁴⁵ Bkz. M. şerif & C.W. şerif, *a.g.e.*, s.719.)

⁴⁶ Allport, G. W., *The Individual and His Religion: A Psychological Interpretation*, New York: Macmillan, 1950, s. 37-38.

dönüşüm ilişkisi ele alınmıştır. Yapılan bu çalışmada, anî din değiştirmelerin güvensiz bağlanmanın bir sonucu olduğu, kademeli din değiştirmelerin ise, güvenli bağlanmadan kaynaklandığı hipotezleri test edilmeye çalışılmıştır. İki binli yılların başında yapılan bu çalışma, din değiştirme konusunun önemini koruduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.⁴⁷

Din değiştirme modelinin ilk prototipini, W. James'in yaptığı çalışmasında görmek mümkündür. James'e göre, âni din değiştirme, çatışma halinde olan kişide bilinçli ya da bilinçsiz olarak gerçekleşen bir olaydır.⁴⁸ Çatışma halindeki kişinin bilinçli ya da bilinçsiz olarak ve âni bir şekilde din değiştirdiğini ifade eden James, bu durumu kişinin kendini bırakması (self-surrender) olarak isimlendirmiştir.⁴⁹

W. James ve onu takip eden ilk dönem psikologlar, din değiştirme tecrübesinde sosyal faktörleri göz ardı etmişlerdir. James'in dini tecrübeyi 'kişinin Tanrı ile baş başa kalması' olarak sınırladığını söyleyen Royce, W. James'in takipçisi olan Amerikan psikolog ve ilahiyatçıların, din değiştirmeyi atomistik, bireysel ve pozitivistik kavramlarla ele alma eğiliminde olduğunu belirtmiştir.⁵⁰

Yukarıda yapılan açıklamalarda görüldüğü gibi, din değiştirmeyi (conversion) ele alan psikologlar, dini bağlanma ve dönüşüm olarak Hıristiyan inancını kastetmişlerdir ve çoğu bu tecrübeyi 'sağlıklı', 'normal', 'olgunluk' şeklinde ve olumlu bir anlamda ele almışlardır. Yaşanan bu tecrübeye 'gerileyici'(regressive) ve patolojik bir anlam vermemişlerdir. Mesela, W. James, parçalanmış benlik ve hasta ruha sahip kişinin dini dönüşüm tecrübesi yaşayarak bu durumdan kurtulduğunu söyler.⁵¹

⁴⁷ Kirkpatrick, L.A and Granqvist, "Religious Conversion and Perceived Childhood Attachment: A Meta-analysis", *International Journal For The Psychology of Religion*, 2004 (14), 223-250.

⁴⁸ W.James, kişinin bireylerin değiştirmesinin ansızın meydana gelen alt şuur yoluyla olduğunu söyler. Tanrı insana alt şuur yoluyla müdahale eder. Farkında olmadan insanın şuuraltına yerleşen birtakım dini motifler, aradan geçen uzun kuluçka döneminden sonra bir gerginliğe sebep olurlar ve patlama şeklinde kendileri dışa yansıtırlar. Bkz. W.James, *The Varieties of Religious Experience*, London and New York, 2002, s. 175-176.

⁴⁹ James, a.g.e., s.174-180; Meadow, Mary Jo & Kahoe, Richard D., *Psychology of Religion*, s. 91.

⁵⁰ Bkz. Flinn, Frank K., "Conversion:up From Evangelicalism or The Pentecostal and Charismatic Experience", ed. Christopher Lamb and M. Darrol Bryant, *Contemporary Practices a Controversies*, s. 53.

⁵¹ James, a.g.e., s. 171-175; ayrıca bkz. Scroggs, James R & Douglas, William G.T., "Issue in The Psychology of Religious Conversion", *Current Perspectives in The Psychology of Religion*, Edit. H. Newton Malony, William B Berdmans Publishing Company, 1997, s. 257.

Tarihin her döneminde olduğu gibi günümüzde de daha çok ferdi din değiştirmelerin gerçekleştiği görülür. Kitlesel anlamda bir dinden başka bir dine geçişler ise nadir görülen hareketlerdir. Örneğin, Hindistan'a yönelik bir buçuk asır misyonerlik ve din değiştirme faaliyeti yapılmasına rağmen, 1947'de bağımsızlığına kavuşan Hindistan'da Hıristiyan nüfusunda sadece % 2,5 oranında bir artış olduğu tespit edilmiştir.⁵²

Psikologların din değiştirme üzerine yaptığı araştırmaların çoğunun Yahudi ve Hıristiyan geleneğine mensup kişilerle ilgili olduğu görülür. Bu çalışmalarda en çok Roma Katolikliği, Evangelist Hıristiyanlık ve Yahudilik konuları ele alınmıştır. Son zamanlara kadar Budizm ve İslam gibi Batılı olmayan dinlerdeki din değiştirme konusunu ele alan fazla bir çalışma yapılmamıştır.⁵³ Bu konuda akademik anlamda çok çalışmanın olmaması, son dönemlere kadar İslam ve Budizm gibi Doğu dinlerinden Hıristiyanlığa geçişlerin çok yaygın olmamasıyla ilgili olabilir. İslam ülkelerinde din değiştirme konusunun, daha çok misyonerlik çalışmaları bağlamında ele alındığını görürüz.⁵⁴

Günümüzde dini değişim çalışmalarının yönünün, yeni dini hareketlerin araştırılmasına doğru değişmeye başladığını söyleyebiliriz. Yeni dini hareketlerle⁵⁵ ilgili yapılan çalışmalarda Yahudilik ve Hıristiyanlık dışında kalan diğer dinlerle ilgili çalışmalar önem kazanmaya başlamıştır.

Batı'da yeni dini hareketler konusu üzerine eğilen bazı araştırmacıların ulaştığı sonuç şöyle özetlenebilir: Mekanist-materyalist anlayışlar, Batı toplumunu

⁵² Hick, John, John, İnançların Gökkuşuğu, çev. Mahmut Aydın, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s. 150.

⁵³ Paloutzian & Richardson and Rambo, a.g.m., s.1050.

⁵⁴ Bu konuda yapılan bazı çalışmalar şunlardır: Samiha Ayverdi, Misyonerlik Karısında Türkiye, Kubbealtı Neşriyat, 1969; Mustafa Halidi & Ömer Ferruh, İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm, Bilmen Basımevi, 1968; Yusuf Uralgiray, İslam Aleminde Misyonerlik Faaliyetleri, Ankara 1977; Şaban Kuzgun, "Misyonerlik ve Hıristiyan Misyonerliğinin Doğuşu", Erciyes Üniv., İlahiyat Fak. Dergisi, No:1, Kayseri 1983; Ali Sarıkoyuncu, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışında Misyonerlik faaliyetleri, Diyanet İlmî Dergi, 1992, C. 28, S.2, s. 91-114; Açıkse, Erdal, Amerikalıların Harput'taki misyonerlik faaliyetleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

⁵⁵ XX. yüzyıl, tüm dünyanın toplumsal bunalım çağı olarak karakterize edildiği bir dönemdir. XX. yüzyılın ortalarından itibaren belli bir ivme kazanan 'yeni dini hareketler', toplumlar açısından marjinal birer grup olarak görülmektedir. Yeni dini hareketler, her ne kadar marjinal hareket olarak kabul edildiyse de, her tür bunalımın yaşandığı modern dönemde geleneksel dinlerin tepkisine rağmen karizmatik önderlerin öncülüğünde belli sayıda taraftar bulmuş ve gelişme göstermiştir.

kimliksizleştirdiği gibi, alabildiğince tatminsiz yapmıştır. Bunun yanında, kurumsal dinin (kilisenin) fonksiyonunu kaybetmesiyle birlikte, insanlar huzuru bulmak için yeni dini akımlara yönelmişlerdir. Yeni dini hareketler, batı toplumu için ya bir kaçış yolu ya da bir teselli kaynağı olmuştur.⁵⁶

Yeni dini hareketlerin “kült” karakterli bir yapılanmaya sahip olduğu görülmektedir. Geleneksel bir dinî örgütün bölünmesi ve yeniden düzenlenmesiyle ortaya çıkan kültürlerin ortak özelliği yeni ve yaygın olmalarıdır. Kiliseler ve mezhepler, dini örgütlenmenin kurumsallaşmış şekli iken, kültürler ise, ezoterik özellikler taşıyan, bu yüzden fazla kabul görmeyen ve dışlanan kültürel normların ifadeleri olan küçük, fakat aktivist dinî formlardır. Günümüzde kültür kavramı, tuhaf inançlar, karizmatik liderler, üyelerin manipülasyonu, beyin yıkama, kuvvetli duygusal bağlar gibi durumları çağrıştıran olumsuz bir anlam içermektedir.⁵⁷ Sosyal bilimcilerin çoğuna göre kültür, toplumdaki egemen kültürden sapmış, heterodoks özelliği olan hareketler olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaya göre, Türkiye’de yayılmaya başlayan Protestanlık, halkın çoğunluğu tarafından benimsenen ve kurumsallaşmış dini inanca nazaran yeni ortaya çıkmış, sapkın olarak kabul edilen yeni bir dini hareket şeklinde algılanmaktadır.⁵⁸

1. Araştırmanın Konusu

Alan araştırması olarak yapılan bu çalışmanın konusu, Müslüman bir ülke olan Türkiye’de din değiştirip Hıristiyanlığa geçişte etkili olan psiko-sosyal etkenleri incelemektir. Bu çalışmada ‘conversion’, bir dini gelenekten diğer bir dini geleneğe geçiş anlamında kullanılmıştır.

Literatürde, din değiştirme tecrübesinin, zihinsel ve duygusal yapıda meydana gelen radikal değişimle ilgisi bulunduğu varsayılmış, buna binaen kişilik yapılarıyla din değiştirme ilişkisi üzerinde durulmuştur. Hökelekli, eksiklik, tatminsizlik, mutsuzluk vb. olumsuz duygulara sahip olan kişilerin, mutluluk ve huzuru bulacağına inandığı

⁵⁶ Kirman, “Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketlerin Bazı Özellikleri ve Toplumsal Tabanları”, Dini Araştırmalar, 2 (4), 1999, s. 2.

⁵⁷ Kirman, M. Ali, “Yeni Dini Hareketleri Tanımlama Problemi ve Tipolojik Yaklaşımlar”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi III (2003), Sayı: 4, s.243.

⁵⁸ Türkler’in Protestanlık algıları kısaca, ayrıntılı bilgi için bkz. Wonho Kim, “Spiritual Dynamics in Church Planting Among Turkish Folk Muslims”, s. 122-134.

farklı tecrübeler ve dini sistemlere ani ya da kademeli olarak geçmeye daha müsait olduğunu belirtir.⁵⁹ Bundan dolayı, araştırmamızın teorik bölümünde din değiştirme-kişilik arasındaki ilişki ele alınmış, daha sonra ise, örneklemin kişisel özellikleri üzerinde durulmuştur.

Bu araştırmada ayrıca, Demografik değişkenlerle ‘dine ve İslam’a karşı tutum’, ‘İsa’ya ve Hıristiyanlığa ilgi’, ‘yeni dini kabul sürecinde karşılaşılan direnç’, ‘İslam’dan dönmenin temel nedenleri’, ‘Hıristiyanlığı İslam’dan daha üstün görme’, şeklinde kurgulanan olumlu ve olumsuz ilişkinin araştırılması ve analizi hedeflenmiştir.

2. Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın temel amacı Türkiye’de din değiştirip Hıristiyan olanların niçin ve nasıl din değiştirdiklerini ve bu değişimde etkili olan temel psikolojik ve sosyal etkenleri tespit etmektir. Ayrıca, yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, eğitim düzeyi gibi bağımsız değişkenlerin din değiştirme ile ilişkisinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Ülkemizde din değiştirme konusunda yapılan çalışmalara baktığımızda daha çok misyonerlik faaliyeti bağlamında ele alındığını, olayın arka planında etkili olan sosyo-kültürel faktörlerin ihmal edildiği görülür. Bu çalışmada din değiştiren kişilerin ne tür bir aile ortamı ve sosyal çevrede yetiştikleri, ailelerin eğitim, sosyo-ekonomik durum ve dindarlık seviyeleri ile din değiştirme arasında ne tür bir ilişkinin olduğu sosyal psikoloji bağlamında ele alınması amaçlanmıştır. Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmalar, daha çok misyonerlik faaliyeti ile ilgili birtakım bilgi ve belgelerle sınırlı kalmıştır. Kimlerin, hangi yollarla ve niçin din değiştirdiği ile ilgili bu tecrübeyi yaşayan kişiler üzerinde yapılan araştırmalar yok denecek kadar azdır.

Bu araştırmanın diğer bir amacı, örneklemden hareketle elde edilen bulguların psikoloji ve din psikolojisi açısından analiz ve yorumlarını yapmak suretiyle ülkemizdeki din psikolojisi ve sosyal bilimler literatürüne katkı sağlamaktır.

⁵⁹ Hökelekli, *a.g.e.*, s.291.

3. Araştırmanın Önemi

Din değiştirme/dini dönüşümle ilgili yapılan çalışmalarda, daha çok diğer dinlerden Hıristiyanlığa veya Hıristiyanlığın kendi içindeki mezhep ya da kültleri arasındaki geçişler ele alınmıştır. Son zamanlara kadar Hıristiyanlıktan İşlam'a ve diğer dinlere geçişi ele alan çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Her ne kadar din değiştirmenin tabiatı, motivleri ve süreçleri bütün dinlerde hemen hemen aynı olsa da, bu konuda geliştirilen modeller daha çok Hıristiyanlığın hâkim olduğu toplum yapısına göre geliştirildiğinden, Batı kültürünün dışında kalan toplumlar için bu modellerin çok uygun olmadığını söyleyebiliriz.

Türk toplumunda din değiştirip Hıristiyanlığa geçişin psiko-sosyal etkenlerini konu edinen bu alışma, Türklerin niçin ve nasıl din değiştirdiğini derinlemesine araştırması bakımından nc bir çalışma sayılabilir. Sosyal ve kültürel olarak Müslüman bir toplumda yetişen kişilerin, içinde yetişmiş oldukları toplumda hâkim olan ve çoğunluğun benimsemiş olduğu dini terk edip farklı bir dini inanca yöneltten motivlerin arka planında hangi psiko-sosyal etkenlerin olduğunu ele alan bu araştırma, birçok problemin gün yüzüne çıkmasına katkıda bulunacağından önemlidir. Din eğitiminde yaşanan problemler, dini sosyalleşmeyi etkileyen faktörler, sosyal ve kültürel hayatta meydana gelen değişmelerin din değiştirme ile ilişkisi ele alınırken, aynı zamanda Türk toplumunda meydana gelen sosyal ve kültürel değişmeler hakkında önemli veriler ortaya konması beklenir.

Kitle iletişim imkanlarının yaygınlaşması, dünyanın adeta global bir köy haline gelmesiyle birlikte insanların birbirleriyle etkileşime geçmeleri daha kolay hale gelmiştir. Türkiye'deki din değiştirmelerin çoğu, misyonerlik faaliyetleri sonucu gerçekleştiği söylenebilir. Türkiye'nin Avrupa Birliğine giriş sürecine hız verdiği son dönemlerde, misyonerlik faaliyetleri ve din değiştirme hadiselerinde ciddi bir artış gözlenmektedir.

Bu araştırmanın, halkın çoğunluğunun Müslüman olduğu bir toplumda yetişen kişilerin din değiştirme sonucu Hıristiyanlığa geçişlerinde etkili olan psikolojik, sosyal ve kültürel sebepler üzerinde durması bakımından önemli olduğunu düşünmekteyiz. Araştırmanın diğer bir önemi, verilerini örnekleme gurubundan almasıdır. Ayrıca,

konunun tek nedenli indirgemeci yaklaşımla yerine çok nedenli yaklaşımı benimseyen antropoloji, din psikolojisi, sosyal psikoloji, din sosyolojisi ve dinler tarihi disiplinlerinden yararlanarak disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınması, araştırmayı önemli kılan diğer bir husustur.

Yaptığımız araştırmada, din değiştirme sürecinde etkili olan faktörlerin ve din değiştirme sonrasında kişide meydana gelen değişimlerin tespit edilmesiyle Türk toplumunun aile ve sosyo-kültürel yapısı, toplumsal ilişki biçimleri, dinî kimlik gelişimi ve dinî sosyalleşme ile ilgili sorunlar hakkında da önemli verilerin elde edilmesi sağlanmış olacaktır.

Araştırmanın, anket, mülakat ve katılımcı gözlemle gerçekleştirilmiş olması ve çalışılan bu konunun ülkemizde yapılan ilk alan çalışmaları arasında olması, araştırmayı önemli kılan diğer hususlardan birisidir.

4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın teorik bölümünde, din psikolojisi çalışmalarında kullanılan bilgi toplama vasıtalarından anket, mülakat⁶⁰, katılımcı gözlem⁶¹ ve şahsî dokümanların incelenmesinden elde edilen verilerin yanında, ilgili çalışmalar incelenmek suretiyle araştırmanın kapsamı oluşturulmaya çalışılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olup Müslümanken din değiştirip Hıristiyanlığa (Protestanlığa) geçen kişilere anket uygulanmış, mülakat yapmayı kabul eden kişilerle de çocukluk dönemlerinden başlamak suretiyle din değiştirme ile sonuçlanan hayat hikayeleri (din değiştirme öyküleri) hakkında mülakat yapılmıştır. Ayrıca, belli aralıklarla devam ettikleri

⁶⁰ Görüşme (mülakat) tekniğinde yüzeysel anlamları yanında gerçek ve derinliğine anlamları da çıkarılabilir ve yapmacık cevapların ayıklanma ihtimali yüksektir. Araştırmacı istediği her konu hakkında anında soru sorma ve cevap alma imkânına sahiptir. Görüşme esnasında ses tonu, mimik vb hususlar söylenenlerin değerlendirilmesinde önemli ipuçlarını verir. Bkz. Aslantürk, Zeki, *Araştırma Metot ve Teknikleri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi yayınları, 4.Baskı, İstanbul 1999, s. 117.

⁶¹ Alan araştırmalarının çoğu katılımlı gözlem tekniği ile gerçekleştirilir. Gözlemci gözlemlediği alt kültürün bir parçası olmaya gayret gösterir. Kültürel antropologların özellikle primitif kültürleri araştırmada baskın olarak kullandıkları bir yöntemdir. Özel bir kültürün betimlenmesi amaç olduğundan genelde birkaç hipotez ve yapısız bir anket kullanılır. Amaç alt kültürün dilini, adetlerini, değerlerini, dinsel seremonilerini, yasalarını vb olabildiğince derinliğine incelemektir. Bkz. Balcı, Ali, *Sosyal Bilimlerde Araştırma (Yöntem, teknik ve ilkeler)*, Pegem A Yayıncılık, 3.baskı, Ankara 2001, s. 191, 195-196.

kiliselere gözlemci olarak katılım sağlanmış, din değiştiren kişiler hakkında izlenimler elde edilmeye çalışılmıştır.

Konu ile ilgili yabancı ve yerli literatür taranmış, gerekli veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, bağımsız değişken olarak belirlenen yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, eğitim düzeyi, meslek gibi demografik özellikler ile bağımlı değişken olan din değiştirme arasındaki anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı Tek Yönlü Anova ve Ki-Kare sonuçları ile analiz edilmeye çalışılmıştır.

5. Daha Önce Yapılan Çalışmalar

a. Batı'da Yapılan Çalışmalar

İslam'dan dönüp Hıristiyanlığa geçişi ele alan çalışmalardan birisi, Fas toplumu üzerinde gerçekleştirilmiştir.⁶² Bu araştırmaya, Fas'ın 1956 yılında Fransız sömürgesinden kurtulup bağımsızlığını kazandığı yıl ve daha sonraları dünyaya gelenler katılmıştır. Örneklem, 39 ve daha küçük yaştaki bekar kişilerden oluşmaktadır.

Berberî etnik yapı, nüfus yoğunluğunda fazla bir çoğunluğa sahip değildir. Fas'ın, çeşitli dini inanç sahiplerinin bir arada ve barış içinde yaşadığı dünyadaki nadir ülkelerden birisi olduğu, Müslüman, Hıristiyan ve Museviler arasında bir anlaşmazlık söz konusu olmadığı, ancak son zamanlarda din değiştirip Hıristiyanlığa geçmek isteyenlerin işkenceye maruz kaldığı dile getirilmektedir. Fakat Hıristiyanlığın orada yine varlığını sürdürmeye çalıştığı belirtilmiştir. Tezde verilen bir rapora göre, 75 yıl sonra bu bölgede 1200 kişi Mesih'e inanmıştır.

1916 yılına kadar Libya'nın batı bölgesinden Fas'a kadar olan bölgelerde 166 yabancı misyoner ve 127 kilise personelin çalıştığı ve sadece 4 kilise binasının bulunduğu belirtilmektedir. 40 kişiden 7 kişi (%17,5)'nin Hıristiyan olmasında radyo yayınları etkili olmuştur. İlgili radyo programlarının sonunda İncil araştırma ve okuma kursları ile ilgili adres verilerek dinleyenlerin oraya gelmeleri sağlanmaktadır. Radyo

⁶² Harold, David, "Christian conversion from Islam: Social, cultural, communicant, and supernatural factors of conversion and faithful church participation" , Trinity International University, Evangelical Divinity School, Chicago 1996.

yayınlarını dinleyip Hıristiyanlığa ilgi duyanlar 16-29 yaşları arasındaki kişilerden oluşmaktadır.⁶³

İslam'dan dönmenin manevi dinamiklerini ele alan bir çalışma Wonho Kim tarafından Türkiye'de gerçekleştirilmiştir. "Spiritual Dynamics in Church Planting Among Turkish Folk Muslims", (Fuller Theological Seminary, School of Intercultural Studies, Unpublished Phd Thesis) adlı doktora çalışması 2006 yılında tamamlanmıştır. Bu araştırmanın Türkiye'de (İstanbul örneğinde) yapılmış olması, bizim için ayrı bir önem taşımaktadır.

Aslen Kore'li olan W. Kim, bir süre Almanya'da yaşayan Türklere yönelik misyonerlik faaliyeti yapmış, daha sonra üstlendiği misyon görevini İstanbul'da sürdürmüştür. İstanbul Üniversitesi İngilizce bölümünden mezun olan Kim, 2003 yılında İstanbul Büyükçekmece semtindeki bir kilisenin kurulmasına öncülük yapmıştır.⁶⁴

Genel anlamda Türklerin Hıristiyanlığın misyonu hakkındaki görüşlerinin tespit edilmesini amaçlayan bu çalışma, genç yetişkin ve öğrencilerden oluşan 78 kişiye uygulanan anket sonuçlarına dayanmaktadır. Araştırma soruları, misyonerlerin Türkiye'deki çalışmalarının yanı sıra, Türklerin İslam ve Hıristiyanlıkla ilgili tutumlarını tespit etmeye yönelik olduğu görülmüştür. Bu çalışmada ayrıca, Türklerin Hıristiyan olmalarını engelleyen dirençlerle ilgili yorumlarının yanı sıra, bölge ve illere göre İncil kurslarına devam eden ve din değiştiren kişilerin sayıları verilmiştir.

Araştırmaya katılan 39 genç yetişkinden (30 yaş ve altı kişiler) 23'nün misyonerlik faaliyetinin Türkiye'nin geleceği için tehlikeli olduğunu belirtmiştir. Türkiye'de İslam'dan dönmenin utanç verici bir şey olup-olmadığının sorulduğu bir soruya ise, 39 kişiden 25'i, evet, utanılacak bir durumdur, şeklinde cevap vermiştir.⁶⁵ 'Müslüman bir kişi Müslüman olarak ölmelidir' fikrine katılıyor musunuz? şeklindeki

⁶³ Kim, Wonho, "Spiritual Dynamics in Church Planting Among Turkish Folk Muslims", (Fuller Theological Seminary, School of Intercultural Studies, Unpublished Phd Thesis) adlı doktora çalışması 2006, s. 82.

⁶⁴ Bu kişinin özgeçmişi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. W.Kim, a.g.tez., s. 208.

⁶⁵ Kim, W., a.g.tez, s. 125.

soruya, 39 kişiden 38'i evet cevabını vermiştir. İslam'dan memnun olup-olmadıklarının sorulduğu diğer bir soruya ise, 32 kişi memnun olduklarını belirtmişlerdir.⁶⁶

Yapılan bu araştırmada günümüz Türkiye'sinde İslami alt yapısı olup Hıristiyan olan kişilerde en etkili temel motivasyonun, maddi gelir elde etme ve prestij kazanma arzusunun olduğu belirtilmektedir. Din değiştiren Müslümanların çoğunda bu motivasyonların öne çıktığı ifade edilmiştir.⁶⁷

Bu çalışmanın bizzat misyonerlik faaliyeti yapan biri tarafından ve Türk toplumu üzerinde yapılmış olması, araştırmayı bizim için önemli kılmaktadır.

b. Türkiye'de Yapılan Çalışmalar

Din değiştirme, Türkiye'de henüz yeni çalışılan konular arasındadır. Özellikle Müslümanlıktan Hıristiyanlığa geçişi ele alan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Daha çok misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde gündeme gelen din değiştirme konusu, çeşitli tarihlerde düzenlenen ulusal ve uluslar arası sempozyumlarda ele alınmaya başlamıştır.⁶⁸

Din değiştirme konusu ile ilgili Türkiye'de yapılan birkaç çalışma bulunmaktadır. Bunlardan birisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilim (Etnoloji) Anabilim Dalı'nda Z. Nilüfer Nahya tarafından 2004'te tamamlanan diğer bir araştırma, "Türkiye'de Hıristiyan Olmak" (Ankara ve Çankaya Kurtuluş Kiliseleri Örneği) adını taşıyan Yüksek Lisans çalışmasıdır. Teorik ve bulgular olmak üzere toplam beş bölümden oluşan bu araştırmanın verileri çeşitli periyotlarla katılımın sağlandığı Pazar toplantılarındaki gözlemlere dayanmaktadır. Bu çalışmada, kilise üyeleriyle herhangi bir anket ve mülakat yapılmayıp, çeşitli konularda kilise pastörü ve pastör yardımcılarının görüşlerine yer verilmiştir.

Bu çalışmada, Hıristiyanlığın tarihçesi, araştırma yapılan Kurtuluş kiliselerinin kuruluşu, kiliseler arası görüş ve uygulamalardaki benzerlikler, Kurtuluş kiliselerinin iç işleyişleri, kiliselerin kendi iç ve dış söylemleri üzerinde durulmuştur.

⁶⁶ Kim, W., a.g.tez., s. 133-134.

⁶⁷ Kim, a.g.tez., s. 106.

⁶⁸ Türk Dünyasında Misyonerlik Sempozyumu, Çanakkale 15-17 Nisan 2005; Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri" (İsav), Ensar Neşriyat, İstanbul 2004; Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye'de Misyonerlik, Ankara 2005.

Nahya, kiliseye devam eden cemaatin büyük çoğunluğunun, toplumun ezilmiş ve baskı görmüş kesimlerden oluştuğunu, Kürtlerin ve Alevilerin çoğunlukta olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca, din değiştirmeden önce sol görüşü benimseyen bazı kişilerin İsa'yı devrimci olarak tanımladıklarını tespit etmiştir. Bu kişilere göre İsa, eşitlikçi, paylaşımcı ve sömürü düzenine karşı koyan devrimci bir önder olarak kabul edilmektedir.⁶⁹

Sosyal bilimler alanında yapılan diğer bir araştırma, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalında Bayram Sevinç (2006) tarafından "Hıristiyan Olan Türkler ve Türk Misyonerler", adlı Yüksek Lisans çalışması yapılmıştır. Araştırmanın teorik bölümünde Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine kadar Anadolu'nun kimlik ve dini yapısı, modern dünyada din ve dini çoğulculuk üzerinde durulmuştur. Araştırmanın bulgular bölümü, 10 kişi ile yapılan derinlemesine mülakat ve çeşitli kaynaklarda yer alan 17 ihtida öyküsü esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, din değiştirip Hıristiyan olan kişilerin sanal alemde yayınlanan din değiştirme öykülerinden elde edilen veriler, din değiştirme teorileri bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmadaki mülakat sayısının az olması, Türkiye'deki din değiştirme evrenini temsil etme gücü bakımından yetersiz olsa da, yapılan bu çalışma literatürümüz için önemli bir kazanımdır.

Ülkemiz örneğini esas alan bu konuda yapılan diğer bir çalışma da Süreyya Canbolat tarafından gerçekleştirilmiştir. 'Türkiye'de 1986-2002 Yılları Arasında Hıristiyan Olan Müslümanlar Üzerine Bir İnceleme' adlı çalışma, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kelam Anabilim Dalında yapılmıştır. Bu çalışma, İstanbul ve Diyarbakır'da din değiştirip Hıristiyan olan kişilerden elde edilen verilere dayanmaktadır. Din değiştirme konusunu daha çok teolojik açıdan incelemeyi amaç edinen bu çalışmada, din değiştirenlerin Hıristiyanlığı seçme nedenlerinde etkili olan bireysel, sosyal ve dini arka plan üzerinde durulmaktadır. Araştırmada, din değiştirenlerin olumsuz İslam imajı taşıdıkları ve İslam'a karşı birtakım eleştiriler geliştirdikleri tespit edilmiştir.

⁶⁹ Nahya, Z. Nilüfer, "Türkiye'de Hıristiyan Olmak" (Ankara ve Çankaya Kurtuluş Kiliseleri Örneği), (Basılmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s. 235.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. DİN DEĞİŞTİRME/DİNİ DÖNÜŞÜM KAVRAMLARI

1. Batı Dillerinde Din Değiştirme ve Dini Dönüşüm: Conversion

Sözlük olarak bir şeyi başka bir durum veya şekle dönüştürme, değiştirme; bir kişinin dinî inancından dönmesi ya da siyasî doktrinini değiştirmesi anlamlarına gelen ‘convert’ kelimesi, fiil olarak değişmek, dönmek, değiştirmek, dönüştürmek anlamlarında kullanılırken, isim olarak din ve inancını değiştiren kimse, dinden dönme, anlamlarına gelmektedir.¹ Din Psikolojisi ve Din Sosyolojisi literatüründe ‘religious conversion’ ifadesi kısaltılarak ‘conversion’ şeklinde kullanılmaktadır.

‘Conversion’, hem inanç hem de davranış değişikliği için kullanılabilen bir kavramdır. Hıristiyan, Müslüman ve Yahudilikte kişisel dini inanç ve davranıştaki radikal değişimi ifade etmek için kullanıldığı gibi, toplumsal davranış değişikliği için de kullanılmaktadır.²

Yahudi geleneğinde dinlerini terk edenler için “mumar” (yahudi şeriatına açıkça karşı çıkan), “kofer” (inkar eden) ve “muşummad” (inancını terk eden) gibi İbranice kelimeler kullanılmıştır. Yeni Ahitte ise, ilhad anlamına karşılık gelebilecek “terk etmek, vaz geçmek, isyan etmek” manasına gelen Grekçe ‘apostasia’ kelimesi kullanılır. İngilizcede apostasy, Fransızcada apostasie “dinden dönme, irtidat” anlamında kullanılmaktadır.³

Eski Ahitte bu terim ahlâkî ya da dînî yanlışlarla Tanrı’ya yapılan sözleşmenin temel prensiplerini ihlal ettiği için pişman olan Yahudilerden söz edilirken kullanılır.

¹ Essential Dictionary, İngilizce-İngilizce-Türkçe Sözlük, Edit. John Sinclair, Patrick Hanjs, Gwyneth Fox, (Türkçeye uygulayan: Önder Renkliyıldırım), Metro Yay., İstanbul 1994, s. 217.

² Hiebert, Paul G., “Conversion in Hinduism and Buddhism”, Edited by H. Newton Malony and Samuel Southard, in Handbook of Religious Conversion, Religious Education Press, Birmingham, Alabama 1992, s. 9.

³ Kutluer, “ilhad”, TDVİA, C. 22, s. 91- 92.

Yeni Ahitte ise, Tanrı'nın daveti dışında kalan insanların inanç topluluğuna dahil olmalarını ifade etmek için kullanılır.⁴

Köse, din değiştirme ve dini değişim anlamlarını ifade eden "conversion" kelimesinin isim ve fiil hallerinin (convert) aynı olduğunu, hem din değiştiren kişiyi hem de din değiştirme fiilini ifade etmek için aynı kelimenin kullanılmasından ötürü semantik bir karmaşanın bulunduğunu belirtir.⁵

'Conversion' kelimesi ile ilgili bir başka karmaşanın bir dini gelenekten başka bir dini geleneğe geçiş tecrübesiyle, bağlı olduğu dini gelenekteki değişim ve dönüşümün aynı kelime ile ifade edilmesinden kaynaklandığını görürüz. Sosyal bilimciler, bu iki fenomen arasındaki kavram karmaşasını ortadan kaldırmak için, bir dinden başka bir dine geçiş tecrübesi için "commitment" kelimesini, aynı din içindeki dini değişim ve dönüşümü ifade etmek için ise "conversion" kelimesini kullanma yoluna gitmişlerdir.⁶

Singer, iki tanım arasında ayırım yaparak bir dinden diğerine geçişi inter-faith, aynı din içerisinde bir seçim yapmayı da intra-faith kavramları ile açıklamıştır.⁷ Bazı Protestan mezhepleri, "conversion" kavramının asıl anlamının "günah itirafı ve İsa'ya dönüş" olduğunu ve bu kavramın ifade ettiği anlamın bu şekilde korunması gerektiğini belirtmektedir.⁸

Din değiştirme/dini dönüşümle ilgili W. James, J. H. Leuba ve G. A. Coe gibi ilk dönem psikologları, yaşanan bu tecrübeye kişinin pasif olduğu ve daha çok bireysel özellikler, âni kriz, radikal değişim, yoğun tecrübe yaşama gibi tek bir nedene dayalı açıklamalarda bulunmuşlardır.⁹ V. Frankl'ın (1962) değerlendirmesinde ise,¹⁰ bu tecrübeye kişinin aktif olduğu görüşü hâkimdir.¹¹

⁴ Paloutzian & Richardson and Rambo, a.g.m., s. 1050.

⁵ "Conversion" kelimesinin anlamları ile ilgili semantik karmaşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. A. Köse, a.g.e., s.5.

⁶ Stapless, C. L.& Mauss, A.L., "Conversion or Commitment? A Reassessment of Snow Machalek Approach to the Psychology of Conversion", s. 133-145.

⁷ Köse, a.g.e., s.6.

⁸ Heirich, Maxh, "Change of Heart: A Test of Some Widely Held Theories about Religious Conversion", The American Journal of Sociology, Vol. 83 (3), 1977, s. 654.

⁹ Richardson, J. T., "The Active, Passive Convert: Paradigm Conflict in Conversion /Recruitment Research", Journal For The Scientific Study of Religion, 1985, 24 (2), s. 163-165.

Norveçli Psikolog Harald Schjelderup, üç tip dini tecrübe biçimini tanımlamıştır: Birincisi; suç ve korku duygularının baskın geldiği, özlemlerin gerçekleşmesi için karşılığın verilmesine boyun eğmek suretiyle değişim ve dönüşümün (conversion) gerçekleştiği tiptir. İkincisi; Tanrı'ya duyulan özlemin bir sonucu olarak, Tanrı'da huzur bulmak için O'na yaklaşma ve O'nunla birleşmeyi ifade eder. Üçüncüsü; kişinin fantezilerini kendi benliğinde kutsamasıyla narsistik duyguların bebeklikteki libidoya geri dönmesi ile ilgilidir.¹² Buradan hareket edildiğinde, din değiştirmelerin sonuçları bakımından benzer olsalar da, bireyin dini içselleştirme tarzına göre farklı istek, ihtiyaç ve yönelimlere cevap verdiği söylenebilir.

2. İslâm Kültüründe Din Değişirme: İhtida ve İrtidat

İrtidat, sözlükte genel anlamıyla bir kişinin ilerlediği yoldan gerisin geriye dönmesini ifade etmek için kullanılmıştır. *Riddet* ise, İslam dinini terk etme anlamında terimleşmiş bir kelimedir.¹³ İslam hukukunda terim olarak kullanılan *riddet* kelimesi, Müslüman bir kişinin İslam dininden çıkması ve başka bir dine girmesi anlamında kullanılmaktadır. Dinden dönen (irtidat eden) kişiye *mürted* adı verilir.¹⁴

İslam kültüründe din değiştirip İslâm'ı kabul eden veya dinsiz ya da dini hayatı olmayan kişinin dindarlaşmasını ifade etmek için, hidayete ve kurtuluşa erdi, doğru yolu buldu anlamlarına gelen "ihtida" kelimesi kullanılmaktadır. Müslüman olmayan bir kişinin Müslüman olması ile ilgili ayrıca "İslam oldu", "imana geldi", "hidayete erdi" ya da "ihtida" gibi kelimeler kullanılmaktadır.¹⁵ İhtida, kişinin daha önceki inancıyla ilgili zihinsel yapıyı eksik ya da yanlış bulması, eski inanç ve değerleri reddederek yerine bütünüyle yeni dini inanç anlayışını oluşturmasıyla gerçekleşen bir olaydır.¹⁶

Batı dillerinde bir dini gelenekten diğer bir dini geleneğe, ya da aynı dini gelenek içinde bir mezhepten diğer bir mezhebe geçme veya daha önce dini hayatı

¹⁰ Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, (Çev. Selçuk Budak), Öteki Yayınları, Ankara 1992, s.76-80.

¹¹ Richardson, a.g.m., s. 167.

¹² Bkz. Wulf, David M., *Psychology of Religion, Classic and Contemporary Views*, New York 1997: Wiley, s. 59.

¹³ el-İsbehanî, Rağîb, *el-Müfredat*, İstanbul 1986, s. 281.

¹⁴ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-u İslamiye Kamusu*, İstanbul (t.y), C.IV, s. 5.

¹⁵ Woodberry, J.Dudley, "Conversion in Islam", (edt. H. Newton Malony and Samuel Southard), *Handbook of Religious Conversion*, Religious Education Press, Birmingham, Alabama 1992, s.22; Hökelekli, a.g.e., s. 290.

¹⁶ Hökelekli, a.g.e., s. 291.

olmayan bir kişinin dönüşüm yaşaması sonucu dindarlaşmasını belirtmek için kullanılan ‘conversion’ kelimesinin tüm anlamlarına karşılık gelen Türkçe bir kelime bulunmamaktadır.

İslam kültüründe din değiştirme ile yakından ilişkili olan ve dinden çıkmak anlamında kullanılan diğer bir kelime de ‘ilhad’tır. Daha çok Kalam terimi olarak kullanılan ilhad, “Allah’ın varlığını veya birliğini, dinin temel hükümlerini inkâr etmek, bunlar hakkında kuşku beslemek veya kuşku uyandırmak, dini kuralları hafife almak” manasında kullanılır.¹⁷ Hiç şüphesiz bu kavramlar, İslamî gelenek içinde ortaya çıkmıştır.

Kur’an-ı Kerim, İslam dininden dönenlerin öte dünyada şiddetle cezalandırılacağını belirtir.¹⁸ İslam Fıkında dinden dönen bir Müslüman’ın Hıristiyanlık ya da Yahudiliğe geçmesi veya tanrı tanımaz olması ile İslamiyet dışındaki diğer inanç sistemlerini kabul etmesi müsavi tutulmuştur.¹⁹

Dinden dönenlerin ahirette cezalandırılacağı ile ilgili birçok ayet bulunmaktadır, ancak, bu kişilerin dünyada cezalandırılması ile ilgili herhangi bir ayet bulunmamaktadır. Din değiştiren kişinin dünyada cezalandırılması, “Dinini değiştireni öldürün!”²⁰ hadisine dayandırılır. Hanefi mezhebine göre, mürtedle ilgili rivayet edilen bu hadisin, din değiştirenlerin ahirette cezalandırılacağını belirten ayetlere ek bir hüküm getirdiği kabul edilmiştir.²¹ İslam Hukukçuları, bu hadisin hangi maksatla söylendiğinin arka planının ve bu konuda yapılan uygulamaların iyi analiz edilmesi gerektiğini belirtirler.²²

¹⁷ Kutluer, İlhan, “İlhad”, c. 22, s. 90.

¹⁸ Bakara, 2/217; Ali İmran, 3/87-91, 106-107; Nisa, 4/89, 115.

¹⁹ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslamiye Kamusu*, İstanbul (t.y), IV, s. 5.

²⁰ Buhari, Cihad, 149 (VI/21); Ebu Davud, Hudud 1, (II/530); Nesai, VII/104-105.

²¹ Semerkandî, *Mizanü’l-Usul*, Katar 1993, s. 455-456.

²² Din değiştirenlerin dünyada cezalandırılması ile ilgili literatürdeki hadis rivayetleri şu şekildedir. **Birincisi**, “*Ureyne kabilesinden bir grup Medine’ye gelip Müslüman olur. Medine’nin havası onlara ağır geldiği için Allah Rasulünden izin alarak zekatlık develerin olatıldığı kırsal alana giderler. Burada sağlıkları düzelmiş, ancak, çobanları öldürüp develeri de gasp ederek İslam’dan dönmüşlerdir. Bu haber Medine’ye ulaşmasından hemen sonra Allah Rasulü arkalarından bir müfreze göndererek bunları Medine’ye getirmiş ve öldürtmüştür.*” (Buhari, Muharibin 2 (VIII, 18-189); Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, Ankara 1984, I, 181) Allah Rasulü’nün bu olaydaki uygulamasına baktığımızda, meydana gelen hadisede bu kişilerin cana ve mala da kast ettikleri görülür. Bundan dolayı, verilen ölüm cezasının hangi suça (din değiştirme sebebiyle mi yoksa, adam

İslam'ın yayılmaya başladığı ilk dönemlerde meydana gelen irtidat hareketlerine karşı yapılan uygulamalara baktığımızda, verilen cezaların doğrudan din değiştirme ile alakalı olmadığı görülür. Din değiştiren kişinin öldürülmesi emrinin, İslam'ın ilk dönemlerinde zaman zaman ortaya çıkan komploların önünü kesmeyi amaçladığını söyleyebiliriz. Mesela, Hz. Ebubekir döneminde Arap kabilelerine karşı yapılan *ridde* savaşlarına baktığımızda, bu olayların sebebinin, İslam'dan dönmeden çok halifenin siyasî otoritesine başkaldırı ve isyandan kaynaklandığı görülür.²³

Sonuç olarak denilebilir ki, İslam geleneğinde dinden dönenlere yönelik ceza uygulanmasının yeni kurulan siyasal birliğin korunması, dini ve sosyal yapıyı bozucu sapmaları önleme gibi maksatlar üzerine kuruludur. Topluca yapılan bu irtidatların, yeni oluşmaya başlayan 'toplum ve ümmet' birliğini yıkmaya yönelik dinî olmaktan çok siyasî karakterli isyanlar olduğu görülür. Bazı dönemlerde gayrimüslimlere karşı birtakım baskılar olmuştur. Fakat, bu durum o dönemin siyasal, sosyal ve kültürel durumu ile sınırlıdır ve Batı'da yaşananlarla kıyaslanmayacak kadar azdır.²⁴

II. DİN DEĞİŞTİRME-KİŞİLİK İLİŞKİSİ

Din değiştirme/dini dönüşüm tecrübesi, psikolojinin bağımsız bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasından bu yana çalışılan ilk konularından birisi olmuştur. Din psikolojisi literatüründe ruhsal dönüşüm kavramı (spiritual transformation), dini dönüşüm tecrübesine işaret etmek için kullanılmıştır. İster anî, ister kademeli din değiştirme/dinî dönüşüm olsun, yaşanan her iki ruhsal dönüşüm derûnî olarak gerçekleşir ve kişiyi etkiler. Ruhsal dönüşümün kişilik veya benlik üzerindeki etkisini inceleyen birçok bilimsel araştırma yapılmıştır.²⁵

öldürüp malların gasp edilmesine) karşılık olduğu kesin değildir. **İkincisi**, "Allah'tan başka tanrı olmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğuma şahitlik eden birinin kanı ancak şu üç gerekçeden biriyle helal olabilir: Cana can, zina eden evli, dinini terk ederek cemaatten ayrılan kişi." (Buhari, Diyat, 6 (VIII/38; Müslim, Kasame, 25-26.) Hadiste, yol kesenler, terörist olarak kabul edilmektedir. Yol kesen kişiler, dinden dönse de dönmese de cezalandırılır. Bkz. Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 1966, s. 215-216.

²³ Hizmetli, Sabri, *İslam Tarihi*, Ankara 1999, s. 463.

²⁴ Bardakoğlu, a.g.m., s. 46-47.

²⁵ Bu konu ile ilgili Zinbauer ve Pargament'in (1998) Hıristiyan olan üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları bir çalışmada, hem anî hem de kademeli olarak dönüşüm tecrübesi yaşayan kişilerin, dönüşüm sonrası kendilik tanımlamalarının değiştiğini tespit edilmiştir. Ruhsal dönüşüm yaşayan bu kişiler, dönüşüm öncesi kendilerini stresli ve yetersizlik duygusu içinde hissettiklerini, kişisel

Din ile kişilik yapısı arasında yakın bir ilişki söz konudur. Psikologlar, kişilikle bağlantılı olarak insanın kendisi, iç dünyası, çevresi ile ilişkisi üzerinde dururlar. Dinin insan benliğine yaptığı etki, diğer etkilerden çok daha güçlüdür. Din, insanın inanç, arzu ve duygularını çepeçevre kuşatır. Hayata anlam verme, toplumsal ilişkileri düzenleme ve diğer birçok yönden insanın bütün psikolojik hayatını içine alması bakımından insan kişiliğine nüfuz eder.²⁶ Kişiliğin özel bir yanını oluşturan dindarlık, duygu, düşünce ve davranışlara yaptığı etki bakımından insanın hem iç hem de dış dünyasında etkili olur. Kişiliğin önemli bir unsuru olan dindarlık, hakiki bir kişilikte olması gereken özellikleri kendinde taşır.²⁷

Psikolojik bakış açısına göre din değiştirme, kişinin daha önce sahip olduğu din dışı veya eski dine ait bilişsel motiflerin yıkılıp, yerine yeni dine ait motiflerin inşa edilmesi anlamını taşır²⁸ ve kişilikte meydana gelen bu değişim ve dönüşümün, kişiliğin çeşitli yapıları ile ilişkisi söz konusudur.

W. James, Leuba, Starbuck ve Coe gibi psikologların dahil olduğu klasik paradigma, din değiştirmenin kişide meydana gelen radikal değişim, anilik, pasiflik ve kriz gibi bireysel faktörler sonucu meydana geldiği görüşü savunulmuştur.²⁹

İster bir dinden başka bir dine geçme tecrübesi, isterse daha önce dindar bir hayat yaşamayıp, sonradan dine dönüş olgusu açıklanırken, iki farklı düzeyde ele alındığını görürüz. Birinci yaklaşımda, din değiştirmeye götüren motivasyonel faktörler ele alınırken, ikinci yaklaşımda ise, din değiştiren bireyin kişilik özellikleri, karakter

yeteneklerini daha fazla geliştirmek istediklerini belirtmişlerdir. Bkz. Emmons, Robert A. & Paloutzian, Raymond F., "Din Psikolojisi", s. 121.

²⁶ Gürses, İbrahim, "Dindarlık ile İlgili Tutumlar ve Otoriteryen Kişilik İlişkisi", *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* (içinde), (Edit. Hayati Hökelekli), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s. 89.

²⁷ Hökelekli, a.g.e., s. 137-140.

²⁸ Hökelekli, "Dinî Kişiliğin Kuruluşunda İradenin Rolü", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara 1985, C. 21, S. 2, s. 26-27.

²⁹ Bkz. Granqvist, Pehr, "Attachment Theory and Religious Conversions: A Review and A Resulation of The Classic and Contemporary Paradigm Chasm", *Review of Religious Research*, 2003, Vol. 45: 2, s. 174.

yapısı ve bunların din değiştirme/dini dönüşüm arasındaki etki ve ilişkiler üzerinde durulmuştur.³⁰

Çalışmamızın bu bölümünde, kişilik yapısı ile din değiştirme arasındaki ilişkiyi teorik olarak kısaca ele alacağız. Bu konuya ayrıca, araştırmamızın ikinci bölümündeki ‘din değiştirmede etkili olan psikolojik faktörler’ başlığı altında ve elde ettiğimiz bulguların değerlendirilmesi sırasında ilgili başlıklar altında yer vereceğiz.

W. James, din değiştirme tecrübesini yaşayan kişilerin biyografileri ve onlarla ilgili toplamış olduğu kişisel dokümanlardan elde ettiği niteliksel verileri fenomenolojik ve tanımlayıcı bir yaklaşımla açıklama yoluna gitmiştir. James, bu tecrübeyi yaşayan kişilerin ‘hasta mizaçlı’ olduğunu belirtir. Bu kişilerin ‘dini melankoli, dengesizlik, bölünmüşlük, anlamsızlık, ruh hastalığı (emotional alienation), aşırı korkma ve günahkârlık duygusu içinde olma’ gibi bazı karakteristik özelliklere sahip olduğunu dile getirir. W. James, bu tip hasta ruhlara örnek olarak Paul, Tolstoy, Martin Luther ve diğerlerini örnek olarak verir.³¹ James’a göre, bu tür dini değişim/dönüşüm tecrübesinde, hızlı bir iyileşmenin yanında benliğin uyumlu olarak dönüşümü gerçekleşir. Böylece, parçalanmış bir halde bulunan benlik ‘bütünlüğe’ kavuşur ve kişi yeni bir birey olarak tekrar doğar.³²

Bu konuyla ilgisi olan diğer bir çalışma da, Clark tarafından yapılmıştır. Din değiştirmenin daha çok ni olarak gerçekleştiğini belirten Clark, din değiştirme tecrübesi yaşayan bu kişilerde depresyon, ahlaki bozukluk, ölüm korkusu, günahkarlık duygusu gibi faktörlerin önemli derecede etkili olduğunu tespit etmiştir.³³

İlk dönemlerde kişiliğin durağan, hiçbir zaman değişmeyen bir gerçeklik olduğu görüşü hkimdi ve bu görüşe göre, yaşa bağlı gelişme, cinsiyet özellikleri ve sosyo-kültürel Şartların kişilik üzerine bir etkisinin olmadığı düşünülüyordu. Günümüze gelindiğinde ise, kişiliğin bazı biyolojik özelliklerinin ve hayatın değişik

³⁰ Jung, *Memories, Dreams, Reflections*, s. 7; Sambur, Spellman, Charles M. & Baskett, Glen D. & Byrne, Donn, “Manifest Anxiety as Contributing Factor in Religious Conversion”, Edit. H. Newton Malony, *Current Perspectives in The Psychology of Religion*, s. 249.

³¹ James, William, *The Varieties of Religious Experience*, Routledge, London and New York, 2002, s. 88-89, 120, 278.

³² Bkz. Richardson, a.g.m., s. 174 vd.

³³ Clark, W.H., *The Psychology of Religion*, New York, Macmillan, s. 213; Kildahl, a.g.m., s. 240.

dönemlerindeki birçok özelliğin değişmediği kabul edilmekle birlikte, yapılan araştırmalarda, kişilik yapısında, yaş ve cinsiyete bağlı sosyal roller ve sosyo-tarihsel şartlara bağlı olarak bir takım değişmelerin olduğu veya kişiliği farklı bir biçimde yeniden şekillendirdiği tespit edilmektedir.³⁴

“Din değiştirme, kişilik değişmesine yol açar mı?” sorusuna cevap arayan Paloutzian (1999), yaptığı araştırmasında, din değiştirme sonrası kişilik özelliklerinin kısmen değiştiğini destekleyen sonuçlar bulmuştur. Ancak, kişiliğin tamamen değiştiğini destekleyen sonuçlara ulaşamamıştır. Beş Büyük Faktör Modeliyle (Big Five) yapılan çalışmaya göre, bir dinden başka bir dine veya dini olmayan bir hayattan dindarlığa geçişte, kişiliğin özü itibariyle değişmediği elde edilmiştir. Yetişkinlik dönemi boyunca (Costa & McCare, 1994) kişiliğin temel özelliklerinin büyük çoğunluğunun değişmeyip aynı kaldığı tespit edilmiştir.³⁵ Paloutzian ve diğerleri (1999), yaptıkları araştırma sonuçlarından elde ettikleri bulgulara göre, ruhsal dönüşüm tecrübelerinin kişiliğin temel fonksiyonları üzerine (beş faktör modelinde belirtilen özellikler) asgari düzeyde etki ettiğini, kişiliğin hedef, duygu, tutum ve davranış boyutlarında ise orta seviyede bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.³⁶

Bireyler, gelişim sürecine göre birbirinden farklı dindarlık modellerine sahip olur. Gelişim psikolojisine göre, bireyler çocukluk, ergenlik, gençlik ve yaşlılık dönemlerinde birbirinden farklı dindarlık biçimlerini görmek mümkündür. Dinî duygu, dinî düşünce, dinî bilgi ve dinî etki bakımından her dönemde birbirinden farklı tecrübeler yaşanır.³⁷

İnsanın sahip olduğu duygu, düşünce ve arzular, onun bireysel ve toplumsal davranış biçimlerinde her yönden etkili olur. İnsanın doğuştan sahip olduğu özellikler onun kişiliğinin şekillenmesinde önemli katkısı olduğu gibi, içinde yetişilen çevre

³⁴ Soroglou, Vassilis, “Gençlerin Dinleri ve Kişilikleri: Belçika’da Yapılan Yeni İncelemeler”, (çev. Veysel Uysal), M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19 (2000), s. 125-126.

³⁵ Paloutzian, Raymond F., “Religious Conversion and Spiritual Transformation”, in *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* (edit. Raymond F. Paloutzian and Crystal L. Park), The Guilford Press, New York & London 2005, s. 332.

³⁶ Emmons, Robert A. & Paloutzian, Raymond F., “Din Psikolojisi”, s. 122.

³⁷ Bkz. Hallahmi, B. Benjamin, “Yaş ve Din” (çev. Abdurrahman Kurt), U.Ü.İ.F.D., IV, S. 2, Bursa 1992, s. 319-331.

şartlarının ve içselleştirilen dini inançların da önemli katkısı vardır.³⁸ Eğitim, kültür, içinde yaşanılan toplum ve kişinin şahsiyet özellikleri kişiliğin oluşumunda önemli etkiye sahip olduğu gibi, dini kişiliğin oluşumunda da önemli etkisi söz konusudur.³⁹ Kişilerin şahsiyet ve karakter yapılarına göre dini duygu, dini düşünce, dini davranış ve diğer dini kişilik boyutları şekillenir.⁴⁰ Konuya bu noktadan yaklaşıldığında din ile kişilik arasında karşılıklı etkileşim ve ilişkinin olduğu görülür.

Dindarlık, kişiden kişiye farklılık gösterir. Birbiriyle aynı sosyolojik şartlar içinde yetişen iki kişiden niçin şu kişi değil de bu kişinin dine yöneldiğini veya niçin kimilerinin tefekkür sevincini, kimilerinin hayır işlerini, kimilerinin de politik yönelimleri tercih ettikleri hâlâ tam olarak açıklanmış değildir.⁴¹

Allport'a göre bir kişinin dine yönelmesindeki temel motifleri üç grupta ele almak mümkündür. Birincisi, varlığı bir bütün olarak kavramaya yönelik varoluşsal motifler; ikincisi, kişinin değer arayışına yönelik ihtiyaçlar bağlamında dile getirilen motifler; üçüncüsü, organik ya da bedensel arzu ve ihtiyaçlar çerçevesindeki motifler.⁴² Dinin, hayatın varoluşsal anlamı ve diğer yönlerine getirdiği açıklamalar, kişinin hayatı anlamlandırmasına en büyük katkı sağlar.

Kişilik yapısı ile din değiştirme tipi arasındaki ilişkiyi ele alan ilk çalışmalar 1800'lü yıllarda yapılmıştır. Âni veya kademeli din değiştirmeyi araştıran ilk çalışma Starbuck (1897) tarafından yapılmıştır. Starbuck, her ne kadar kişilik özellikleri ile din değiştirme arasındaki ilişkiyi doğrudan araştırmayı hedeflememişse de, araştırmaya katılanların verdiği cevaplar, din değiştirenlerin kişilik yapısı hakkında birtakım ipuçlar vermektedir. Bu araştırmaya katılanların 192'si, âni din değiştirme tecrübesi yaşadığını belirtirken, 237 kişi ise kademeli olarak din değiştirdiğini belirtmiştir.⁴³

³⁸ Hökelekli, a.g.e., s. 187.

³⁹ Gürses, a.g.m, s. 89-90.

⁴⁰ Uysal, Veysel, *Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, İFAV, İstanbul 1996, s. 85.

⁴¹ Saroglou, Vassilis, "La religion des jeunes et leur personnalité: études récentes en Belgique francophone", eds: Vassilis Saroglou & Dirk Hutsebaut, *Religion et Développement Humain Questions Psychologiques* (içinde), l'Harmattan 2001, s. 115-140, (çev. Veysel Uysal), Gençlerin Dinleri ve Kişilikleri: Belçika'da Yapılan Yeni İncelemeler M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000 (19), s. 125.

⁴² Allport, *The Individual and His Religion: A Psychological Interpretation*, s. 37-38.

⁴³ Coe, G.A., *The Psychology of Religion*, University of Chicago Pres, Chicago 1917, Kildahl, Hohn P., "The Personalities of Sudden Religious Converts", in *Current Perspectives in the Psychology of*

Kişilik yapısı ile din değiştirme tipi arasındaki ilişki üzerine yapılan diğer bir çalışma da Coe tarafından gerçekleştirilmiştir. Coe, dini dönüşümle ilgili umut, beklenti (*expectancy*), isteğe bağlı olmayan yönelim (*tendency to automatisms*) ve telkine karşı pasif olma (*passive suggestibility*) olmak üzere üç faktör belirlemiştir.⁴⁴

Allport, dindarlığı “iç güdümlü” ve “dış güdümlü” dindarlık şeklinde tanımlar. Allport’un dindarlığa getirdiği tanım, dinin daha çok hangi maksat ve niyetle yaşandığı ile ilgilidir. Diğer bir ifadeyle Allport bu tasnifini yaparken kişinin dini amaç ve araç olarak kullanmasını dikkate almıştır. Buna göre, iç güdümlü dindarlık modelinde, kişinin inançları uğruna yaşadığı ve diğer davranışlarını da dini inançlarına uyumlu hale getirdiği kabul edilir. Kişi, fizyolojik ihtiyaçlarının yanında korku, güven, bağlanma vb. durumları Tanrı’nın onayladığı tarzda gidermeye çalışır.⁴⁵ İç güdümlü dindarlarda dinin içselleştirilmiş bir değer olarak bulunduğunu belirten Allport, bu tip dindarların daha çok dinin emir ve yasaklarına riayet etme, ibadetlerde süreklilik, başkalarına karşı hoşgörülülük ve saygılı olma, iyi niyet besleme gibi özelliklerle nitelendirildiğini belirtir.⁴⁶ Allport’a göre, dış güdümlü dindarlar için din, tam olarak içselleştirilen bir değer değildir. Bu tip dindarlıkta kişinin dine yönelmesindeki temel amaç, dini yaşamak ve dindar olmak olmayıp, sosyal ortam ve statü kazanma, kendini ispat etmek gibi birtakım bireysel emellere ulaşma maksadını taşır. Bu tip kişilerin, bir takım psiko-sosyal ihtiyaçları gidermek için dini bir araç olarak kullandıklarını ve bu tür kişilerde dine daha çok kendi ihtiyaçlarına hizmet etme amacı olarak yaklaşma eğiliminin yüksek olduğu belirtilmiştir.⁴⁷ İç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık şeklinde yapılan tasnif, geliştirilen ölçek sorularına verilen cevaplarla belirlenmektedir. İç güdümlü dindarlıkla dış güdümlü dindarlığı kesin çizgilerle ayırmak mümkün gözükmemektedir.

Köse, psikologların din değiştirmeyi ‘benliğin dönüşümü’ şeklinde tanımladıklarını ve bu bakış açısıyla birçok psikologa göre “din değiştirmenin kişinin iç

religion, Edit. H. Newton Malony, *Current Perspectives in The Psychology of Religion*, William B. Berdmans Publishing Company, 1997, s. 239.

⁴⁴ Bkz. Kildahl, a.g.m., s. 240.

⁴⁵ Allport, Gordon W. & Ross, Michael J., “Personal Religious Orientation and Prejudice”, *Current Perspectives in The Psychology of Religion* (Edt. H. Newton Malony), William B. Berdmans Publishing Company, Malony & Newton, 1977), s. 121-123.

⁴⁶ Allport & Ross, “Personal Religious Orientation and Prejudice”, s. 121 vd.

⁴⁷ Allport & Ross (1967), “Personal Religious Orientation and Prejudice”, *Journal of Personality and Social Psychology*, (5) s. 434 vd.

dünyası için taşıdığı anlamın hiçbir zaman yakalanamayacağı” sonucuna vardıklarını belirtir. Kişi ile yapılan eylem arasında önemli bir ilişkinin olduğunu, din değiştirme eyleminin nedenleri ile din değiştiren kişinin hayat tecrübesinin ve kişiliğinin tanınması arasında doğru bir orantı söz konusudur. Din değiştirme tecrübesini belirlemede dört kriter esas alınır:⁴⁸

1. Din değiştirme, benlikte meydana gelen derin bir değişimdir.
2. Meydana gelen bu değişim yalnızca bir olgunlaşma olmayıp, yeni benliğin bir çaba ile kazanılmasını gerektirir.
3. Benlikte meydana gelen değişimin radikal sonuçlar ortaya çıkarması sonucu, kişinin yeni eylem ve ilgilere yönelmesi gerekir.
4. Yeni benliğin kişi tarafından eski benliğe göre daha üstün kabul edilmesi ve eski benlikten kaynaklanan olumsuzlukların giderilmesinin amaçlanması.

Âni din değiştirmeler yalnızca düşük benlik saygısı ve depresyondan kaynaklanmaz, kaygı, düşük sosyal statüde olma, ekonomik mahrumiyetler ve diğer faktörlerden de kaynaklanabilir.⁴⁹ Hallahmi, yeni dini hareketlerin, kişilik ve karakter bakımından zayıf olan ve birtakım sorunlarla baş edemeyen kişilere daha cazip geldiğini söyler. Aile bağlarından yoksun ve kimsesiz kişilerde dramatik değişim ve din değiştirmeler, aile bağları güçlü olanlara göre daha muhtemeldir. İçine düştükleri kriz anında, arkadaşlarıyla kişisel ilişkileri diğerlerine oranla daha az olan ve aileleriyle duygusal bağları zayıf olan kişilerin herhangi bir grupta aidiyet bağları bulunmadığından yeni ideolojilere ve din değiştirmeye daha açıktırlar.⁵⁰

III. DİN DEĞİŞTİRME TEORİLERİ

Din değiştirme konusu, 1900’lü yıllardan günümüze gelinceye kadar din psikolojisinin çalışma konularından birisi olmuştur. Birçok bilim adamı bu konuyu

⁴⁸ Köse, “Din Değiştirmenin Psiko-Sosyolojik Nedenleri”, s. 410.

⁴⁹ Weimann G. (1987), “New Religions: From Fear to Faith”, Canadian Journal of Sociology, 12, s. 216-228, nakleden B.B. Hallahmi (1997), a.g.e., s. 118.

⁵⁰ Hallahmi and Argyle (1997), a.g.e., s. 118-119.

çeşitli yaklaşımlarla ele almıştır.⁵¹ Yaklaşık son bir asırdır din değiştirme fenomeni üzerinde durulmuş ve bu konu günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir. Konu ile ilgili yapılan ilk çalışmalarda din değiştirmenin tabiatı üzerinde yoğunlaşmış ve bu tecrübenin daha çok ergenlik dönemi fenomeni, stres, sosyalleşme ve sosyal etkinin diğer biçimleri ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Din değiştiren kişiler, bu tecrübenin Tanrı'nın etkisi ile gerçekleştiğine dair birtakım açıklamalar yaparken, sosyal bilimciler ise, bu fenomeni psikolojik ya da sosyolojik sebeplerle izah etmeye çalışmışlardır. Sosyal bilimlerde bu konu ile ilgili oldukça geniş bir literatür vardır.⁵² Psikoloji literatüründe din değiştirme konusunu ele alan her bir yaklaşım, belli bir psikoloji ekolüne mensuptur ve mensup olduğu ekolün bakış açısıyla konuyu ele almıştır.⁵³ Bu yönüyle yapılan her açıklama biçimi, konunun bir yönüne dikkat çektiğinden, olayın ancak bir yönüne ışık tutabilmiştir.

Yapılan çalışmalarda din değiştirmenin niçin ergenlik döneminde gerçekleştiği ile ilgili açıklamalar net değildir. Psikanalistler bu konuyu libidinal enerji ile açıklarken; Hümanist psikologlar, insanın kendini gerçekleştirmeyle izah etmiştir. Daha sonra yapılan çalışmalarda ise, din değiştirme konusuna 'yeniden sosyalleşme süreci' çerçevesinde sosyolojik bakış açısı ile ele alınmıştır.

Yukarıda bahsedildiği gibi, her bir araştırmacı din değiştirme konusunu kendi uzmanlık alanına göre almış ve kendi bakış açısına göre değerlendirmiştir. Mesela, psikologlar olaya psikolojik yönden yaklaşırken, sosyologlar sosyal açıdan, teologlar ise, kişinin Tanrı ile olan ilişkisi bağlamında yaklaşmıştır. Her bir bilim dalı ilgi alanı dışında kalan diğer faktörleri görmezden gelmiştir. Son dönemlerde yapılan araştırmalarda ise, bu hadisenin etkileşimsel ve aşamalı bir süreç olduğu, din değiştiren

⁵¹ Starbuck, E. D., *Psychology of Religion*, New York, 1899; J. H. Leuba, *A Psychological Study of Religion*, New York: Macmillan, 1912; Pratt, J. , *The Religious Consciousness*, New York: Macmillan, 1920; R. H. Thouless, *An Introduction to the Psychology of Religion*, Cambridge: Cambridge University Press, 1923); Hallahmi and Argyle Benjamin-Beit and Michael Argyle, *The Psychology of Religious Behavior, Belief and Experience*, Routledge, London and New York, 1997, s. 115.

⁵² Heirich, Maxh, a.g.m., s. 656 vd.

⁵³ Scroggs, & Douglas, a.g.m., s. 263.

kişinin hayatını birçok yönden çevreleyen unsurların birlikte ele alınması gerektiği görüşünün hakim olmaya başladığı görülür.⁵⁴

Hiçbir açıklama modelinin bu fenomeni tüm boyutları ile ve tam olarak ele alamayacağını söyleyen Rambo,⁵⁵ din değiştirme konusunda yapılacak bir çalışmada kültürel, sosyal, bireysel ve dini boyutun bulunması gerektiğini vurgular.⁵⁶ Bu konuyu ele alan her bir araştırmada bu dört boyutla ilgili farklı bulgulara ulaşma ihtimalinin olduğuna dikkat çeken Rambo, bazı araştırmalarda bireysel, bazılarında sosyal faktörlerin daha güçlü bir etkiye sahip olabileceğini, bazılarında ise, kültürel boyutun öne çıkabileceğini söyler. Bu konu, her dönemde çeşitli branşlara göre ve belli başlı teoriler çerçevesinde ele alınmıştır.

Birçok konu ile ilişkisi bulunan din değiştirmeyi ilahiyatçılar kendi bakış açılarıyla değerlendirirken, diğer sosyal bilimciler de ilgi alanları bağlamında ele almışlardır. Din değiştirmede Tanrı'nın, dinin, bireysel ve sosyal faktörlerin etkisi söz konusu olduğundan sosyal bilimciler ve ilahiyatçıların bu olguyu ortaklaşa çalışmaları gerekir.⁵⁷

Günümüz modern insanın tecrübelerini daha iyi anlayabilmesi için psikoloji, sosyoloji ve antropolojinin yeni modeller geliştirmesi gerektiğini söyleyen Rambo, daha önceden geliştirilen teorilerin din değiştirme/ dini dönüşümü anlamak için yetersiz kaldığını, modern dönemde global dünya insanını anlamaya yönelik yeni teorilere ihtiyaç olduğunu belirtir.⁵⁸

İlim, özü itibarıyla sürekli gözden geçirmeye ve düzeltmeye tâbi, çeşitli varsayımlar temeli üzerine yapılan sonsuz araştırmadır. Bu süreç zarfında araştırmalar yapılmaya devam etmekte, sağlamlaşarak mükemmelliğe doğru yol almaktadır. Bu yönüyle değerlendirilince, tamamlanmış, mükemmelliğe ulaşmış bir ilim fikri, ilmin özüyle tezat oluşturur.⁵⁹ Din değiştirme çalışmaları bu açıdan değerlendirilince, 1900'lü

⁵⁴ Rambo, *a.g.e.*, s. 8-10.

⁵⁵ Granqvist, "Attachment Theory and Religious Conversions", s. 173.

⁵⁶ Rambo, *a.g.e.*, s. 7

⁵⁷ Scroggs, & Douglas, *a.g.m.*, s. 263.

⁵⁸ Rambo, *Understanding Religious Conversion*, s. 175.

⁵⁹ Freund, Julien, *Beşerî Bilim Teorileri*, (çev. Bahaeddin Yıldız), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 102-103.

yıllardan günümüze gelinceye kadar çeşitli disiplinler tarafından ve birbirinden farklı yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmış olduğunu ve bu yönde ilerlemelerin de sürdürüldüğünü görürüz.

1. Psikanalitik Teori

Psikanaliz ekolünün kurucularından olan Freud, din değiştirmeyi, ebeveyn ve çocuk arasındaki karmaşık ilişkiler, duygusal karmaşa gibi faktörlerle izah etmeye çalışır. Psikanalitik teorinin din değiştirme konusu ile ilgili yaklaşımları, Freud'un 1961 yılında yayınlanan "Religious Experience" adlı çalışmasından esinlenerek geliştirilmiştir.⁶⁰ Bu teoriye göre, 'conversion' tecrübesinin anlaşılması, kişinin iç dünyasında meydana gelen psikolojik hallerin incelenmesiyle mümkündür.

Din değiştirmeyi psiko-dinamik bir yaklaşımla⁶¹ ele alan Freud, çocuğun dini inanç ve pratiklerinde anne ve baba ile olan ilişkilerinin, önemli bir etkiye sahip olduğuna vurgu yapar. Âni ve dramatik olarak meydana gelen din değiştirme tecrübelerinde, duygusal bağlanmanın (anne ve babaya ya da bakıcıya) etkisini görmek mümkündür.⁶² Scroggs, insan davranışlarını bilinçaltı faktörlerle açıklayan Freud'un, din değiştirme tecrübesini de bilinçaltı ile açıklamaya çalıştığını, din değiştirmenin meydana gelmesinde bilinçaltına atılmış ve kendisinden nefret edilen babanın etkili olduğunu belirtir.⁶³

⁶⁰ Freud, Sigmund, "A Religious Experience", (Edit. James Strachey), *The Standart Edition of Complete Works of Sigmund Freud*, V.21, Hogarth Press, London 1961, s. 169-172.

⁶¹ Çocuğun anne-babasıyla duygusal ilişkilerine önem veren bu ekol, Freud'un kendisine mektup yazan doktorun yazdıklarından hareketle kaleme aldığı "A Religious Experience" adlı çalışmasını esas alır. Bu ekolü savunan birçok Psikanalist, din değiştirme hadisesine bu perspektiften bakmaya çalışmıştır. Freud bu çalışmasında, genç doktorun kadavra odasında tatlı yüzlü yaşlı kadını gördükten sonra Tanrıya olan öfkesinin ortaya çıkmasını ve Tanrı'nın varlığından şüphe duymasını yorumlar. Freud bu olayı Psikanaliz teorisinin temelini oluşturan Oedipus Kompleksi ile açıklar. Buna göre, öncelikle genç doktorun "Nasıl olur da her şeye kâdir bir Tanrı, böyle kötü bir şeye izin verir" sorusunun yanlış mantığa dayanan duygusal bir önerme olduğunu, Tanrı'nın bundan daha büyük kötülüklere izin verdiğini belirtir. Doktorun Tanrıya yersiz öfkesinin çocukluk döneminde babasıyla girdiği yarıştan kaldığını, babasını yok etme arzusunun bilinçsiz olarak "Tanrı'nın varlığından şüphelenme" olarak ortaya çıktığını ve annesi yerine koyduğu kadına yapılan kötü muamele için Tanrı'yı suçladığını belirtir. Tanrı'ya olan öfke birbirinden ayırmayan "Tanrı" ve "baba" imajlarından kaynaklanmaktadır. Freud, Sigmund, "A Religious Experience", s. 169-172; Köse, Ali, Freud ve Din, s. 40-41.

⁶² Hallahmi and Argyle (1997), *a.g.e.*, s. 117.

⁶³ Scroggs, James R & Douglas, William G.T., "Issue in The Psychology of Religious Conversion", *Current Perspectives in The Psychology of Religion*, Edit. H. Newton Malony, William B Berdmans Publishing Company, 1997, s. 261.

Bireyin, çocukluk döneminde oluşan her şeye gücü yeten baba figürünün yetişkinlik döneminde de korunması ve devam etmesinin arzulandığını ve bunun için de zihinlerde Tanrı imgesinin oluşturulduğunu belirten Kirkpatrick'in yorumu ile Freud, dinin, korkudan kurtulma, güvenlik ihtiyacı ve kendini daha rahat hissetmek için çaresizliğine karşı bir tepki olarak üretildiğini belirtir.⁶⁴ Din için ihtiyaç duyulan temellerin, anne-baba kompleksi içinde yer aldığını söyleyen Freud'e göre Tanrı, kendisini bize, "*Kâdir-i Mutlak ve Adil Tanrı, Sevecen Tabiat*" şeklinde yüceltilmiş mükemmel anne ve baba olarak görünür.⁶⁵

Freud, dinî tutum ve dini davranışları, ruhsal yönden kişilik bozukluğu olan kişilerden yola çıkarak açıklama yoluna gitmiştir. Normal ve sağlıklı olmayan insan davranışlarını genelleyerek, dinin kökeni ve dini davranışların kaynağı hakkında açıklama yapmanın ne derece doğru ve sağlıklı olacağı ise şüphelidir.

Psikanaliz teorisi, dini dönüşüm ve din değiştirme tecrübesine daha çok ebeveyn-çocuk arasındaki karmaşık ilişkiler ve duygusal faktörler çerçevesinde yaklaşmıştır. Psikodinamik yaklaşım, bütün din değiştirme tecrübesi yaşayan herkesin duygusal karmaşa yaşadığını öne sürer.⁶⁶ Bu kişilerin din değiştirmeden önce duygusal bir karmaşa yaşadıklarını söyler ve bunu genelleştirerek bütün din değiştirenlerin benzer süreçlerden geçtiğini iddia eder. Halbuki, her din değiştirme tecrübesi yaşayan kişinin, mutlaka belirtilen duygusal süreçlerden geçmesi beklenmez.

2. Davranışçılık Teorisi

Davranışçı psikolojinin savunucularının çoğu, din konusuna ilgi duymazken, bazıları ise dine karşı husûmet göstermişlerdir. Bu yaklaşıma göre, bireyin sosyal çevresiyle olan davranışları, din değiştirmeye etki eden en önemli faktör olarak kabul edilir.⁶⁷

Klasik koşullanma ile dini dönüşüm/ din değiştirme arasındaki ilişkiyi araştıran İngiliz Psikiyatrist Sargant, *The Battle for Mind (Zihin İçin Mücadele)* adlı

⁶⁴ Bkz. Kirkpatrick, Lee A., "Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi", (çev. Mustafa Koç), *Bilimname*, S. X, 2006 (I), s. 141.

⁶⁵ Freud, *Totem ve Tabu* (çev. K. Sahir Sel), Sosyal yayınları, 3. Baskı, İst.2002, s. 206.

⁶⁶ Köse, "ihtida", *TDVİA*, C. 21, s. 554.

⁶⁷ Crapps, Robert W., *An Introduction To Psychology of Religion*, Mercer University Press, Georgia 1986, s. 95.

çalışmasında, Pavlov'un uyarma ve engelleme modelinden hareketle, klasik şartlanma ile dini dönüşüm arasındaki ilişki üzerinde durmuştur.⁶⁸

Davranışçı ekol, sadece gözlemlenebilir davranışları araştırma konusu yaparak insan davranışlarını determinist bir anlayışla sınırlı bir açıklama yoluna gitmiştir. Her ne kadar gözlenebilen bazı basit davranışların sebep ve sonuçları hakkında yorum yapmak mümkün olsa da, insanın zihinsel ve ruhsal yapısıyla oldukça kompleks bir karakter arz eden insan davranışlarının sebep ve sonuçlarının bu yolla açıklamak mümkün değildir. Ayrıca, çok yönlü ve çok karmaşık bir yapıya sahip olan insanın tüm davranışlarının laboratuvar ortamına indirgenmek suretiyle açıklama yapmak, bizi sağlıklı sonuçlara götürmez. Özellikle din ve din değiştirme gibi oldukça karmaşık bir yapıya sahip olguların bu ekolün yaklaşımları çerçevesinde açıklanması durumunda birçok yön eksik kalacaktır. Kişinin din değiştirmesinde çevre şartlarının etkisi üzerinde duran bu ekol ile ilgili çok fazla bir araştırma yapılmamıştır.

3. Hümanist Psikoloji

Hümanist psikologlara göre din, insanın sahip olduğu güçleri geliştirmeye verdiği değer ve bunun gerçekleştirilmesine yaptığı katkı ölçüsünde bir öneme sahiptir. Herhangi bir dine bağlanmanın veya din değiştirmenin, kişiyi geliştiren, ona faydası olan bir yönü varsa anlamlı ve değerlidir. Hümaniter din anlayışına göre insan, sahip olduğu potansiyel güçlerini kullanmayı öğrenmeye yoğunlaşmalıdır. Burada asıl erdem, kişinin kayıtsız şartsız dine inanması ve ona bağlanması değil, potansiyellerini kullanarak kendini gerçekleştirmesidir.⁶⁹

Hümanist ve Transpersonel psikologlar, kişinin din değiştirme/dini dönüşüm yaşamasının kişiyi geliştirmesi bakımından olumlu bir fonksiyona sahip olduğunu, yaşanan bu tecrübeyle kişinin kendini gerçekleştirdiğini ifade ederler.⁷⁰ W. James, içe dönük, karamsar ve parçalanmış bir benliğe sahip olan hasta ruhun, bilinçli olarak

⁶⁸ Crapps, a.g.e., s. 101.

⁶⁹ Fromm, *Psikanaliz ve Din*, s. 64-66.

⁷⁰ Rambo, a.g.e., s. 9.

dinsel dönüşüm gerçekleştirmek suretiyle bütünleşmiş benlik ve sağlıklı bir ruha kavuşacağını belirtir.⁷¹

W. James'ın çalışması esas alınarak kişinin dini dönüşüm gerçekleştirmesine götüren dört aşamalı süreç şu şekilde belirlenmiştir:⁷² 1. Varoluşsal Bunalım, 2. Teslimiyet, 3. Yeni Vizyon, 4. Yeni Yaşam. Kişiyi geliştirmesi ve ona yaptığı olumlu katkıdan dolayı dine olumlu yaklaşan teori, bireye kendini gerçekleştirme imkanını vermesinden dolayı dinsel dönüşüm tecrübesine de olumlu yaklaşmıştır.⁷³

İnsanın cinsellik, saldırganlık, açlık ve susuzluk gibi temel dürtülerle basit bir biçimde güdülenmeyeceğini dile getiren bu teori, Psikanalitik ekolün insana olan yaklaşımını eleştirirken, diğer taraftan, insana gereğinden fazla değer ve kutsallık atfetmiştir. İnsan için asıl erdemin, kişinin kendi potansiyellerini geliştirmek suretiyle kendini gerçekleştirme olduğuna vurgu yapan bu teoriye göre herhangi bir dine inanmak ve ona bağlanmanın bir önemi yoktur.

4. Sosyal Etki Teorisi

Sosyal etki teorisi, herhangi bir grupta güçlü bir bağı bulunmayan kişilerin yeni dini hareketlere dahil olabileceklerini belirtir. Özellikle toplum içinde alt bir kültüre mensup kişilerin bu yeni dini akımlarla daha güçlü ilişkiler geliştirip, dinlerini değiştirmesinin çok daha muhtemel olduğu belirtilir.⁷⁴ Bazı sosyal bilimciler, din değiştirme tecrübesinde stres, sosyal şartlar/sosyalleşme ve etkileşim olmak üzere üç sürecin etkisi üzerinde dururlar.⁷⁵

Sosyal etki teorisi, din değiştirme tecrübesindeki kişilerarası etkileşim ile birey ve gruplar arasında görülen entellektüel etkileri araştırma konusu yapmıştır.⁷⁶ Buna göre, arayış içinde olan kişi, kitle iletişim araçları ve medya organları gibi sosyal ağların

⁷¹ James, *a.g.e.*, s. 189.

⁷² Batson, C.Daniel, Schoenrade, Patricia and Ventis, W. Lary, "Religion and Individual. *A Social-Psychological Perspective*, Oxford University Press, New York 1993, s. 106.

⁷³ James, *a.g.e.*, s.130-166.

⁷⁴ Brainbridge, William Sims, "Social Influence Theory", *Handbook of Religious Conversion (içinde)*, s.182.

⁷⁵ Heirich, Maxh, *a.g.m.*, s. 656-657.

⁷⁶ Rambo, *a.g.e.*, s. 10.

etkisiyle kişilik yapısında dönüşüm gerçekleşir. Etkileşimsel teoriler, din değiştirmenin tabiatında var olan gönüllülük yönünün önemine vurgu yapar.⁷⁷

Din değiştirmede kişinin değişim öncesi şartların ve sosyalleşme sürecinin etkileri üzerinde de duran teori, anne babanın yönlendirmeleri, çocuğun anne babasıyla özdeşim kurması, büyük kardeşin ve okul sürecindeki eğitimin etkisi gibi etkenlerin bu tecrübenin gerçekleşmesini tetikleyen birer unsur olduğunu belirtir.⁷⁸

Birçok kişinin din değiştirmesinde evlilik faktörü önemli bir yer tutar. Ayrıca, yeni dinlere katılmada, yakın arkadaşlıkların büyük etkisi vardır.⁷⁹ Kiliseye devam eden 14.000 Amerika'lı üzerinde yapılan bir araştırmada, "sizin kiliseye gelmenizde en etkili olan şey nedir?" sorusuna, örneklemin % 75'i, 'arkadaş etkisiyle' cevabını vermiştir.⁸⁰

Din değiştirmenin gerçekleşmesinde her ne kadar dış çevre ile etkileşimin önemli etkisi olsa da, bir dinin reddedilip başka bir dinin seçilmesi, zihinsel sürecin sonunda gerçekleşen bir olaydır. Batson ve arkadaşlarına göre, din değiştirme/dini dönüşüm tecrübesinin doğasında bilişsellik vardır. Kişinin birtakım sosyal etkiye maruz kalması, onun bilişsel olarak dönüşüm yaşamasına yol açar ve bunun sonucunda din değiştirme/dini dönüşüm gerçekleşir.⁸¹ Sonuç itibarıyla, sosyal etkileşimin, kişinin din değiştirmesi veya dini dönüşüm gerçekleştirmesinde bu süreci hazırlayan ve hızlandıran önemli bir faktör olduğunu söyleyebiliriz.

5. Sosyal Mahrumiyet Teorisi

Sosyal mahrumiyet teorisi, sosyal, psikolojik veya fiziksel yönden mahrumiyet içinde olan insanların dine yönelindikleri tezini savunur. Bu tür insanların ideolojik olarak bir grubun veya bir dinin mesajını almaya daha hazır olduklarına vurgu yapılır.⁸²

⁷⁷ Kilbourne and Richardson, 1988, s. 9-10.

⁷⁸ Heirich, Maxh, a.g.m., s. 656.

⁷⁹ Brainbridge, William Sims, a.g.m., s. 182.

⁸⁰ Gibbs, Eddie, "Conversion in Evangelistic Practice", Handook of Religious Conversion (içinde), s. 286.

⁸¹ Batson, C. Daniel, Schoenrade, Patricia, Ventis, W. Lary, "Religion and Individual. A Social-Psychological Perspective", Oxford University Press, New York 1993, s. 106 vd.

⁸² Richardson, J. T. & Stewart, M., "Conversion Process Models and the Jesus Movement", American Behavioral Scientists, 1977 (6), s. 819-825.

Hem dini hem de sosyal olaylarla ilgili protestolarda diğer mahrumiyetlere nazaran en etkili olanı ekonomik mahrumiyetlerdir. Sosyal sınıf olarak orta ve yüksek statüde olan bireylerin dini ritüelleri yerine getirme oranlarının, düşük statüde olanlara göre daha yüksek olduğu söylenir.⁸³

Dini bağlanmayı mahrumiyet teorilerine göre açıklamaya çalışan çok sayıda literatür bulunmaktadır. Bu konu ile ilgili Marks'ın "din afyondur" şeklinde formüle ettiği görüşü en çok bilinen teorilerden birisidir. Benzer bir görüşü Freud (1927), dini inançların hem bireysel hem de sosyal mahrumiyetlere reaksiyon olarak ortaya çıktığını iddia eder. Dini ilginin kaynağını sosyal mahrumiyetlerin oluşturduğu ileri süren Greg Davis (1948), kişinin bu dünyadaki hayal kırıklığı ne kadar büyük olursa, ahirete olan inancının da o kadar büyük olacağı tezini ileri sürmüştür. Bu dünyanın ötesi ile ilgili amaçların varlığı, bu dünyada mahrumiyet ve gerilim yaşayan insanlar için telafi hizmeti görür.⁸⁴

Bu teori dini bağlanma ve dönüşümleri, kişinin içinde bulunduğu mahrumiyetlerle açıklamaya çalışır. Fakat, çaresizlik ve mahrumiyet durumları her zaman dini bağlanmalarla sonuçlanmadığı gibi, bazen bu tür yoksunluklar, inkar ve isyanla sonuçlanabilmektedir.

Diğer taraftan, din, sadece mahrumiyetleri giderici bir fonksiyona sahip değildir. İnsanların bir kısmı hayatlarına anlam katmak, bir kısmı, Tanrı'ya daha yakın olmak için dine yönelirken, bir kısmı da hayatlarına çeki düzen vermek ve daha dindar yaşamak için dine ilgi duymaktadır. Dinin sadece insan psikolojisinin bir yan ürünü olarak değerlendirilmesi, indirgemeci bir yaklaşım biçimidir.⁸⁵

Din değiştirme sonucu yeni bir gruba dahil olan kişilerin ağırlıklı olarak düşük sosyo-ekonomik tabakaya mensup olduğu ve din değiştirme sebebi olarak, içinde bulunulan mahrumiyetlerin telafi edilmesinin temel neden teşkil ettiği görüşü, tartışılan

⁸³ Hallahmi and Argyle, *a.g.e.*, s. 155-156.

⁸⁴ Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, (çev. Selçuk Budak), *Uygarlık, Din ve Toplum (içinde)*, Öteki Ajans, Ankara 1995, s. 195-198, 210-219; Argyle, Michael & Hallahmi, Benjamin Beit, *The Sociology of Religion*, Routledge & Kegan Paul, London and Boston 1974, s. 191.

⁸⁵ Karaca, "Ruh Sağlığı ve Din", s. 16.

bir konudur.⁸⁶ Konu ile ilgili yapılan birçok psikolojik ve sosyolojik araştırma, yeni dini gruba katılan üyelerin, çeşitli ihtiyaçlar içinde olduklarını ve bu ihtiyaçlarını temin etmeye çalıştıklarını göstermiştir. Yeni bir gruba katılma, birtakım mahrumiyetler içerisinde olan ve engellenmiş kişilere fiziki, manevî ve psikolojik destek ve güven vermesinin yanında, huzur ve itminan sağlar.⁸⁷

Mahrumiyet ve yoksunluklar, sosyal hareketlerin kaynağı olduğu gibi, dini gruplara katılmanın da önemli bir sebebidir. Paloutzian, Glock tarafından belirlenen bu beş mahrumiyetin türü⁸⁸ (ekonomik, sosyal, organizmik, ahlakî/etik ve fiziksel) ile, bağlanılan dini grup arasında yakın bir ilişkinin olduğunu belirtir. Bu ilişki kısaca şu şekildedir⁸⁹:

1. Ekonomik mahrumiyetler → Mezhep değişikliği.
2. Sosyal mahrumiyetler → Kilise değişikliği.
3. Organizmik mahrumiyetler → Şifa sunan hareketlere ilgi.
4. Ahlâkî (Etik) mahrumiyetler → Reform hareketlerine ilgi.
5. Fiziksel mahrumiyetler → Kült değişikliği.

Antropolog Oscar Lewis, psikolojik açıdan yoksulluk kültürünün ‘marjinallik, güvensizlik, umutsuzluk, saldırganlık, maceraperestlik, otoriteye karşı güvensizlik’ gibi birtakım duygular kümesi içerdiğini belirtir.⁹⁰ Bu teoriye göre, ekonomik, sosyal veya başka bir tür mahrumiyet içerisinde olan kişiler, içinde buldukları bu yoksunlukları telafi etmek için birtakım yeni dini gruplara dahil olurlar (sosyal yönden daha büyük gruba dahil olma veya daha büyük bir kiliseye üye olmak gibi).

İstikrarlı bir sosyal hayatı ve sosyal güvencesi olmayan, birçok sorunları bulunan ve yarına ümitle bakamayan insanlar, kendilerini güven içinde hissedecekleri ve

⁸⁶ Paloutzian, *a.g.e.*, s. 152.

⁸⁷ Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998, s. 451.

⁸⁸ Glock, On the study of Religious Commitment, *Religious Education*, 1962 (57), s. 98–110.

⁸⁹ Paloutzian, *a.g.e.*, s. 153-156.

⁹⁰ Kottak, Levis & Conrad Philip, *Antropoloji*, Ütopya Yayınları, Ankara 2001, s. 507.

sıgılabilecekleri bir yer ararlar. Bu tip insanlar, kendileri için gelecek vaad eden her türlü teklife açıktır.⁹¹

Sosyal hareketlerin ortaya çıkmasında, çok sayıdaki kişinin memnuniyetsizliği, ve içinde bulunulan yoksunluğun önemli bir etkisi vardır. Bir fikrin inanç sistemi olarak kabul görmesi ve yerleşmesinde belli kesimlerin ya da grupların arzu, çıkar ve hislerine hitap etmesi arasında yakın bir ilişki söz konusudur.⁹² Bir toplumda yeni bir dine ilk yönelenler, toplumsal statüsü düşük kişilerdir. İlahî dinlerin hemen hemen hepsinde bu durumu görmek mümkündür. Dine bağlılık, bu insanlar için statü ve yeni bir kimlik kazanma anlamını taşımaktadır.

Hallahmi, mahrumiyetlerin dine yönelme sebebi olduğunu iddia eden mahrumiyet teorilerine yaptığı eleştirisinde, mahrumiyetin evrensel bir durum olduğunu, insanlar arasında kaygı, güvensizlik ve hayal kırıklıkları gibi hallerin çok yaygın olduğunu, ancak birçok mahrumiyetlerle karşı karşıya bulunan herkesin niçin çözüm olarak dine yönelmediğini sorar. Yoksunluk hissini öznel olduğunu, standart bir ölçüsünün bulunmadığını ve kişiden kişiye farklılık gösterdiğini dile getiren Hallahmi, bazı insanlar için itibar ve statü kazanmanın önemli olduğunu, bazı insanlar için ise fakirliğin mahrumiyet olarak algılanacağını ve bu kişilerin hissettikleri yoksunluklarını gidermek için hayati boyunca uğraştıklarını belirtir.⁹³

Her dinde insana hitap eden birtakım etki ve faydalar bulunur. Etki ve fonksiyonlarını kaybetmiş bir dinin varlığını uzun süre devam ettirmesi mümkün olmayacağı gibi, o dinin müntesipleri için de o dinin anlam ve önemi giderek azalacaktır.⁹⁴ Özellikle geleneksel dinlerin sahip olduğu bazı ahlakî değerler ve metafizik alem hakkında getirdiği ufuk açıcı açıklamalar, birey ve toplumlar için son derece önemli katkılara sahiptir.⁹⁵ Bu açıdan değerlendirilince, dinin doğasında hayata anlam verme, ölüm ve ötesine cevaplar getirme gibi varoluşsal olayları anlamlandıran insanın psiko-sosyal ihtiyaçlarını giderici fonksiyonlara sahip olduğunu biliyoruz. Dinin

⁹¹ Şerif, Muzaffer & Şerif, Carolyn, W., *Sosyal Psikolojiye Giriş* (çev. Mustafa Atakay & Aysun Yavuz), Sosyal Yayınları, C.2, s. 730.

⁹² Şerif, M. & Şerif, C.W, *a.g.e.*, II, 721-722.

⁹³ Hallahmi and Argyle, *a.g.e.*, s. 30.

⁹⁴ Hökekleli, *a.g.e.*, s. 77.

⁹⁵ Ok, Üzeyir, *İnanç Psikolojisi*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2007, s. 43.

insana sunduğu manevi huzur ve güvenden insanın istifade etmesi belirleyici bir neden olmaktan çok, bir sonuç olarak ta düşünülebilir.

Din değiştirmede bireysel faktörler etkili olduğu gibi, sosyal faktörler de etkilidir. Türkiye’de Protestanlığın yaygın hale gelmesinde dinî sebeplerden çok, birtakım psiko-sosyal arzuların ve mahrumiyetlerin giderilmesinin önemli bir faktör olduğunu söylemek mümkündür. İşsizlik, ekonomik ve siyasî istikrarsızlık ve bunların yol açtığı güvensizlik ve yoksunluk ortamı, toplumun gidişatını değiştiren önemli etkenlerdir. Şerif’e göre, bu tür sosyal çalkantılar, toplumların sosyal ve kültürel olarak kriz yaşamasına yol açmaktadır.⁹⁶ Hıristiyan Misyonerleri, muhatap oldukları kişilerin din değiştirmelerini sağlamak için her tür mahrumiyetleri kullanmaktadırlar. İletişime geçtikleri kişilerin temel ihtiyaç ve zaaflarını suistimal etmek suretiyle bu zaafları amaçlarına ulaşmak için kullanmaktadırlar. Ailevî sorunları olan, birileri tarafından dışlanmış, eşinden boşanmış, kapalı bir çevrede yalnızlık duygusu içinde olan her tür sosyal ve duygusal problem ve ihtiyaçlar, fırsat olarak değerlendirilmektedir. İş kurma, evlilik, yurt dışına çıkma gibi bireysel beklenti ve ihtiyaçlar, misyonerler tarafından çok iyi değerlendirilmektedir. İşini kaybetmiş, arkadaş ve okulla problemleri olan kişiler ziyaret edilerek, onlarla yakın dostluklar kurulmaya çalışılmakta ve daha sonra onları kendi topluluklarına katmak için birtakım taktiklere başvurulmaktadır.⁹⁷

6. Rasyonel Tercih ve Pazar (Market) Modeli

Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, ulaşım imkanlarının artması vb. şartlar, dünyanın globalleşmesiyle sonuçlanmıştır. Daha önce birbirleriyle savaş, göç ve ticaret gibi çeşitli sebeplerle karşılaşma imkanı bulan milletler, günümüzde ise daha çok imkan ve vasıtalara sahiptir.

Bu teori, dünyanın küreselleşme ile birlikte herkesin kendi dinini anlattığı bir ‘Pazar’ haline dönüşmüş olduğunu ve günümüz insanının birçok tercihlerle karşı karşıya kaldığını, farklı inanç ve görüşleri dinledikten sonra kendilerine yol çizme imkanına sahip olduğunu savunur. Bu yaklaşımı savunanlar arasında, Laurence R. Iannaccone olmak üzere Rodney Stark, William S. Bainbridge, Roger Finke ve Stephen

⁹⁶ Şerif, Muzaffer & Şerif, Carolyn, W., Sosyal Psikolojiye Giriş, s. 730.

⁹⁷ Çınar, İlker, *Şifre Çözüldü*, Ozan Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul 2005, s. 45.

Warner gibi isimler bulunmaktadır. Bu isimler arasında Amerikalı sosyolog ve ekonomistler ağırlıklı olarak yer alır. Bu bilim adamları, 19. ve 20. yüzyılda ABD’de birbirinden farklı dinî inançların görülmeye başlamasıyla birlikte ABD’nin dinî çoğulcu yapısına atıfta bulunmaya başlamışlardır. Bu teoriyi savunanlar, ortaya çıkan dini çeşitlilik ve hareketliliğin son derece yoğun bir rekabetin yaşanmasına yol açacağını belirtirler.⁹⁸

Rasyonel seçim teorisine göre, dini cemaatler varlıklarını sürdürebilmek için kendilerine kaynak ve yeni üye bulma mücadelesi vermek zorundadırlar. Bu teori, dini, ekonomik bir ürün olarak kabul ederek, onu adeta üretilip tüketilen, reklamı yapılabilen bir meta haline dönüştürmüştür. Bu görüşü savunanlar, din ve din mensuplarını, tüketicinin beklentisine uygun hizmetler sunmaya çalışan ticari firmalar ve onların pazarladıkları ürünler şeklinde değerlendirmişlerdir.⁹⁹

Rasyonel seçim teorisinde iki temel konu vardır: Birincisi, dinî faaliyetlerin sunulması, arz edilmesi meselesi; ikincisi ise, bu ürünlere olan taleptir. Buna göre, dinî gruplar, dinî mal ve hizmet üreten, ortaya çıkarıp pazarladıkları ürünlerden kâr elde etmeye çalışan ticarî firmalara benzetilmiştir. Ticari ürünlerde olduğu gibi, dinlerin de insanların ihtiyaçlarını karşıladığı sürece var olacağı, kendisine rağbetin kalmadığı durumlarda ise, piyasadan silineceği iddia edilmektedir.¹⁰⁰

Son zamanlarda ileri sürülen teorilerde, bireyin kendi yaşamına uygun yeni din arayışında aktif olduğu görüşünün öne çıktığı görülür.¹⁰¹ Bu teorinin savunucuları olan Gartrel ve Shannon, din değiştiren kişinin meydana gelen değişimde aktif olarak rol aldığını, kendi tercihleri doğrultusunda belli dini inançlara yöneldiğini ileri sürerler. Ayrıca, yeni problemlerle karşılaşan kişilerin geleneksel dini düşüncelere başvurmayıp, farklı dini düşünce ve gruplara yönelmek suretiyle bunu çözmeyi denedikleri belirtilir.¹⁰²

⁹⁸ Kirman, M. Ali, “Dinin Ekonomik Modeli”, OMU İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18-19(2005), s. 151.

⁹⁹ Kirman, “Dinin Ekonomik Modeli”, s. 153.

¹⁰⁰ Kirman, Din ve Sekülerleşme, Karahan Yay., Adana 2005, s. 80.

¹⁰¹ Balch, Robert, “Looking Behind the Scenes in a Religious Cult: Implication For the Study of Conversion, Sociological Analysis”, 1980, s. 137-143; Richardson, J.T, a.g.m., s. 119-136.

¹⁰² Gooren, Henri, “Reassing Conventional Approaches to Conversion: Towards a New Syntesis”, Journal For The Scientific Study Of Religion, 46(3), 2007, s. 341

Stark ve Finke'nin yaptığı bir araştırmaya göre,¹⁰³ insanların çoğu içinde doğdukları dini organizasyonda kalmayı tercih ederken, bir kısmı ise, aynı dini gelenek içinde kalıp, kendi içinde farklılık gösteren bir dini organizasyondan diğerine geçmektedir. Bu teoriye göre, aktif olarak herhangi bir arayış içinde olmayan bireylerin dini inançlarında bir değişme meydana gelmez. Lofland ve Stark'ın yaptıkları araştırmada, evlilik ve göçlere bağlı olarak bir mezhepten diğerine veya bir dini gelenekten diğer bir dini geleneğe geçişlerde kişilerin kendi rasyonel tercihlerinin önemli bir faktör olduğu tespit edilmiştir.¹⁰⁴

Rasyonel tercih teorisi, bireylerin pazarlarda görücüye çıkan dini inançları kendi arzu ve beğenilerine göre tercih edeceklerini, kendini daha iyi anlatan, diğerlerine göre daha iyi görünen, gönül ve kulağa daha hoş gelen dini ürünü seçeceği kabul edilir. Belirtilen bu durum, kutsal bir kitabı olmayan, ilahi kaynağa dayanmayan, çeşitli dinlerden beslenen birtakım dini ve ahlakî ilkeleri içeren ve daha çok ruhsal yönden gelişmeyi amaç edinen yeni dini hareketler için söz konusu edilebilir. Ancak, isimleri ve gönderildikleri peygamberleri farklı olsa da, tek kaynaktan geldiğine inandığımız ilahi dinler için böyle bir yaklaşımın, sağlıklı bir değerlendirme olduğunu söylemek çok zordur.

Hiç şüphesiz, insanların ilahi dinlere yönelmesinde, bu dinlerin çeşitli mahfillerde çok iyi anlatılmasının ve müntesiplerince iyi temsil edilmesinin etkisi söz konusudur. Ayrıca, bağlı bulunduğu dini inancı çeşitli açılardan sorgulayan, zihinsel olarak bundan tatmin olmayan kişilerin, içlerinden gelerek hakikat arayışı içinde olmaları normal bir davranış olarak kabul edilebilir. Ancak, Her ne kadar dini hoşgörünün ve dini çoğulculuğun tüm dünyada yaygınlaşması gerektiğinin altı çizilse de, dini inançların ticari bir mal gibi, rekabet, pazarlama, reklam malzemesi olarak ele alınıp değerlendirilmesi, kapitalist düşünceye dayanan bir arka plana sahip olduğu izlenimini vermektedir.

¹⁰³ Stark, R., Finke, R., Acts of Faith: Explaining The Human Side of Religion, Berkeley: University of California Press, 2000, s. 114.

¹⁰⁴ Gooren, a.g.m., s. 342.

7. Bağlanma Teorisi

Bağlanma teorisi, çocukların anneleri veya ilk bakıcıları arasındaki kurulan bağıllık ilişkilerinin yetişkinlik döneminde de etkili olduğunu, bebeklik döneminde anne veya temel bakıcı arasında kurulan ilk bağlanma stillerinin, yetişkinlik dönemindeki ilişki ve beklentilerin de temelini oluşturduğu görüşünü savunur. Aynı şekilde, güvenli bağlanma tecrübesi geliştiren çocukların, diğer insanlarla inanç ve güvene dayalı ilişki geliştirecekleri, ayrıca, kendine güven duymayı, sosyalleşmeyi, manevi yönden gelişimi, sevmeyi ve değerli olmayı öğrenebilecekleri iddia edilir.¹⁰⁵

Kirkpatrick ve Shaver, çocuğun anne babasıyla geliştirdiği bağıllık ilişkisinden hareketle, bu bağıllığın hayat boyu etkili olacağını fikrinden yola çıkarak Hıristiyan ve diğer dinlerdeki Tanrı'nın güvenli bir bağlanma figürü olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁰⁶ Bağlanma teorisi, Tanrı'nın bunalım zamanlarında kişi için güvenli bir sığınak olabileceğini ve psikolojik açıdan bağlanma figürü olarak işlev göreceği düşüncesindedir.¹⁰⁷

Kirkpatrick, istatistiki açıdan incelendiğinde, güvensiz-kaygılı (insecure-anxious) veya güvensiz-kaçınmalı¹⁰⁸ (insecure-avoidant) bağlanma tarzına sahip

¹⁰⁵ Kirkpatrick & Shaver (1990), "Attachment Theory and Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs, and Conversion, *Journal For the Psychological Study of Religion*, (29), s. 315-334; Hayta, Akif, "Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslam'da Allah Tasavvuru", *Değerler Eğitimi Dergisi*, IV, (2006), s. 30.

¹⁰⁶ Kirkpatrick and Shaver, "Attachment Theory and Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs and Conversions", s. 318.

¹⁰⁷ Kirkpatrick and Shaver, "An Attachment- Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief", *Personality and Social Psychology Bulletin*, s. 270 vd.

¹⁰⁸ Kaçınmalı Bağlanma (Avoidant attachment): Bebeğin anne-babasına ya da temel bakıcısına yakınlık kurma çabalarının boşa çıkmasıyla bağlanma ihtiyaçlarının bastırılmasıyla tanımlanan bir bağlanma tarzıdır. Bu tür bağlanma tarzlarında bebek, ebeveyninden/bakıcısından ayrıldığı zaman nadiren ağlar, döndüğü zaman bu bağlanma figürlerine temas kurmaktan kaçınmaya çalışır. Bu tür bağlanma tarzına sahip kişiler, hayatın ileriki dönemlerinde insanlarla yakın ilişkiler kurmakta zorluk çekerler. (Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, s. 421.)

kişilerin, Tanrı ile bağlanma ilişkilerini geliştirmesinin, güvenli bağlanma¹⁰⁹ (secure attachment) tarzına sahip kişilere göre daha muhtemel olduğunu söyler.¹¹⁰

Kirkpatrick ve Shaver tarafından yapılan araştırmaya göre, anne babaları çok fazla dindar olmayan çocuklukların, anneleri ile ilişki biçiminin ‘kaçınmacı’ bir tarzda olacağını ve bu tür çocukların yetişkinlik döneminde daha dindar olduklarını tespit etmişlerdir. Aynı şekilde, anne ve babaları çok fazla dindar olmayan ve çocukluk döneminde anneleri ile ilişki biçimleri ‘güvenli’ olanların, yetişkinlik döneminde diğerlerine (çocukluk döneminde kaçınmacı bağlanma stiline sahip olanlara) göre dindarlık bakımından daha düşük seviyeye sahip oldukları bulunmuştur. Araştırmacılara göre, çocukluk döneminde ‘kaçınmacı’ tarzda bağlanma modeline sahip çocuklarda din ve Tanrı, telafi edici bir role sahiptir. Dindar olmayan annelere sahip kişilerde, din değiştirme/dini dönüşüm, Tanrı’ya inanma ve ibadetlere katılma oranlarının en yüksek değerlere sahip olduğu bulunmuştur.¹¹¹

Bağlanmanın sadece çocukluk dönemi ile sınırlı olmadığını belirten Bowlby, ileriki dönemlerde duygusal yönden ilişkilerin geliştirilmesinde çocukluk dönemi tecrübelerinin belirleyici olduğunu dile getirir. Yetişkinlik döneminde kendilik saygısı, güven, iş hayatı, kişilik bozuklukları, yakın ilişkiler, kaygı, ahlak ve ahlaki gelişim gibi hayatın tüm boyutlarındaki ilişkilerin, çocukluk dönemi bağlanma modelleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.¹¹²

Fowler, hayatın ilerleyen dönemlerinde gerçekleşen ihtida ve din değiştirme/dini dönüşümlerde, ilk çocuklukta dilin öğrenilmesiyle ortaya çıkan ‘Sezgisel-Yansıtıcı İman’ (Intuitive-Projective) evresinde şekillenen imgelerin büyük bir öneme sahip

¹⁰⁹ Güvenli Bağlanma (Secure Attachment): Bebeğin ebeveyni veya temel bakıcısından kolayca ayrılabilirdiği ve döndüğünde kendisine yöneldiği bir bağlanma stildir. Bu tarz bağlanmalarda çocuk, yeni ortamları araştırma konusunda annesi gibi bağlanma figürlerini güvenli bir üs olarak kullanır. Annesinden ayrılarak yeni ortamlar tanımaya çalışır. Geliştirilen bu tür bir bağlanma tarzı, sonraki yıllarda güven, değerlilik ve sevilme duygularına sağlam bir temelini oluşturması bakımından önemlidir. (Budak, a.g.e., s. 348-349)

¹¹⁰ Emmons, Robert A. & Paloutzian, Raymond F., “Din Psikolojisi”, (çev. Ali Ayten), M.Ü.İ.F.D., 21(2001/2), s. 121.

¹¹¹ Kirkpatrick, L., “An Attachment-Theory Approach to The Psychology of Religion”, s. 6 vd.

¹¹² Bowlby (1988), s.126.

olduğunu belirtir. Bu evre, ahlaki duygu ve ilkelerin yanı sıra, çocuğun zihninde tabu ve kutsalın oluşmaya başladığı bir döneme rastlar.¹¹³

Yapılan araştırmalarda, anne-babasıyla ilişkileri problemlili olan çocukların, inançsız veya agnostik olmalarında, kaçınmacı bağlanma stiline önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.¹¹⁴ Aynı şekilde, çocuk ile anne babası arasında fiziksel ve duygusal bir ilişki kurulamadığı durumlarda, bunu telafi edici başka bir bağlanma figürüne yönelme meydana gelebilir. Ayrıca, boşanma veya çeşitli sebeplerden dolayı babalarından uzun süreli ayrı kalan çocukların, babalarının yokluğunu telafi etmek için Tanrı'yı daha fazla idealleştirdikleri tespit edilmiştir.¹¹⁵

Birçok yönden aciz olan insanoğlunun hayatını devam ettirmesi için güven duygusuna ihtiyacı vardır. Güvensizlik duygusu, kişinin ruhsal olarak karamsarlığa düşmesine yol açacağı gibi, başkaları ile sağlıklı iletişim kurmasını da engelleyecektir. İnsanın her şeye gücü yeten bir Tanrı'ya olan inancı, o kişinin geleceğe güvenle bakmasına yardımcı olur. Küçük yaşta çocukların anne ve babalarına bağlı kalmaları, onlara nasıl huzur veriyorsa, aynı şekilde yetişkinlerin Tanrı'ya bağlanmaları da onlara mutluluk ve huzur vermektedir. Kişinin Tanrı ile girdiği ilişki, çocuğun anne ve babasıyla kurduğu ilişkiye şekil olarak benzese de, nitelik olarak Tanrı ile kurulan ilişki, çocuğun anne ve babasıyla kurduğu ilişkiden daha yüce ve daha üstün bir özelliğe sahiptir.¹¹⁶

Tanrının kendileri ile sürekli beraber olduğuna ve her zaman kendilerini koruduğuna olan inanç, tehlikeli durumlarda kişilerde koruyucu bir işlev görürken, tehlikenin olmadığı, hayatın normal devam ettiği durumlarda da kişinin hayata güvenle bakmasını sağlamaktadır.¹¹⁷ Duygusal olarak güvenden yoksunluk, bireylerde gerilim, huzursuzluk ve dengesizliğe yol açmaktadır. Bir dine inanma, kişiye emniyet ve güven

¹¹³ Fowler, James F., "Stages in Faith Consciousness", *Religious Development in Childhood and Adolescence*, S. Fransisco, 1991, s. 27-45.

¹¹⁴ Kirkpatrick, "Individual Differences in Attachment and Reproductive Strategies: Commentary on Buss, Greiling", *Journal of Personality* 1999 (67), 2, s. 247-254.

¹¹⁵ Yıldız, Murat, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2007, s. 28-29.

¹¹⁶ Oates, W. E., "The Role of Religion in The Psychoses, Religion and Human Behavior", Ed. Simon Doniger, Association Press, New York, s. 21-30.

¹¹⁷ Kirkpatrick, L., "An Attachment-Theory Approach to The Psychology of Religion", s. 6.

duygusu sağladığı gibi, tehlike ve karışıklık durumlarında ise kişileri dengesizlikten kurtarıp, düzenli ve kararlı davranışlarda bulunmasını sağlar.¹¹⁸

Kişinin yetişkinlikteki ilişki biçimlerini sadece çocukluk döneminde geliştirilen bağlanma tarzları ile açıklayıp, bireysel, sosyal ve kültürel şartları göz ardı etmemiz mümkün değildir. Bu teori, çocuğun dini yönden şekillenmesinde anne ve baba ile olan ilişkilerin önemli olduğuna vurgu yapması bakımından bir öneme sahiptir.

Kişinin doğumdan itibaren kendini güvende hissetmesi için bir bağlanma figürüne ihtiyaç duyduğunu, bundan dolayı bağlanmanın kaçınılmaz olduğuna vurgu yapan bu teoriye göre, bireye sağladığı fonksiyonları itibariyle, çocuğun anne ve babası ile kurduğu ilişki modeli, yetişkinin Tanrı ile kurduğu ilişkiye uyarlanmaya çalışılmıştır. Sonuç itibariyle, Tanrı'yı güvenli bir sığınak olarak kabul eden bu teorinin dine karşı olumlu yaklaştığını söyleyebiliriz.

¹¹⁸ Kirkpatrick, "Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi", (çev. Mustafa Koç), s. 147.

İKİNCİ BÖLÜM

I. TÜRKİYE'DEKİ DİN DEĞİŞTİRME OLAYLARININ SOSYO-KÜLTÜREL ARKA PLANI

Din değiştirme konusu ile ilgili yapılan ilk araştırmalar incelendiğinde, konunun tek bir bakış açısıyla ele alındığı görülürken, son dönemlerde yapılan araştırmalarda ise, kişinin içinde yetiştiği evre şartlarının, yetişme şeklinin ve kültürel ortamların bu tecrübe ile yakından ilişkisi bulunduğu kanaatine ulaşılmış ve din değiştirme fenomeninin psikolojik, sosyolojik, kültürel ve dini bakış açılarıyla çok yönlü olarak ele alınması gerektiği görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır.¹

İnsanların arzuları, ihtiyaçları, heyecan ve istekleri, genellikle içinde doğup büyüdükleri sosyo-kültürel yapıya göre şekillenmektedir. İnanç ve tutumların oluşmasında bireylerin içinde yetiştikleri kültürel ortamın taşıdığı önem, yapılan alan araştırmalarıyla ortaya konulmuştur.²

Türkiye'de meydana gelen din değiştirmelerin nasıl bir zeminde meydana geldiği, daha çok kimlerin ve hangi sebeplerden dolayı din değiştirdiğinin anlaşılması, Türk toplumunun sosyal ve kültürel yapısının bilinmesiyle mümkündür.

Sosyal psikologlar, işsizlik, terör, savaş, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık gibi çalkantılı dönemlerin, toplumların değişmesinde çok önemli birer faktör olduğunu

¹ Bkz. Paloutzian, Raymond F., Richardson, James T., Rambo, Lewis R, "Religious Conversion and Personality Change", Journal of Personality, 1999; Kirkpatrick ve Shaver (1990), " Attachment Theory and Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs, and Conversion", Journal For the Psychological Study of Religion, s. 315-334; Scroggs, James R & Douglas, William G.T., "Issue in The Psychology of Religious Conversion", Current Perspectives in The Psychology of Religion, Edit. H. Newton Malony, William B Berdmans Publishing Company, 1997, s. 254-265; Snow, David A. & Machalek, Richard, "Annual Review of Sociology", Vol. 10. (1984), s. 178.

² Krech, David & Crutchfield, Richard S., *Sosyal Psikoloji* (ev. Erol Güngör), Ötüken Yayınları, 3. Baskı İstanbul 1980, s. 265, 267.

belirtmişlerdir.³ Engellenme, korku, yoksunluk, güvensizlik vb. durumlarda, normal bireylerin davranışlarında bile anormalliklerin görülebileceğini ifade eden M. Şerif, bu tür kaotik ortamlarda anormal olaylara daha çok rastlanılacağını belirtir.⁴ Bu açıdan baktığımızda, Türkiye'nin uzun bir dönemden itibaren savaş, işsizlik, terör, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık gibi birçok çalkantılı ve bunalımlı dönemlerden kurtulamadığını söyleyebiliriz.⁵

Osmanlı dönemi ve Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze gelinceye kadar, kitlesel anlamda din değiştirmelerin yaşanmadığını, ancak bireysel anlamda din değiştirmelerin nadiren meydana geldiğini görürüz.⁶ Özellikle toplumsal olayların normal seyrinde devam ettiği dönemlerde, toplumumuzda din değiştirmelerin çok sık gündeme gelmediğini, günümüzde ise, bu tür hadiselerde bir artışın olduğu görülmektedir. Özellikle işsizlik, yoksulluk, terör ve göç gibi sosyo-ekonomik problemlerin yaşandığı dönemlerde, din değiştirenlerin sayısında önemli bir artışın olduğu görülmektedir. İçişleri Bakanlığı verilerine göre, Türkiye'de 1971-2006 yılları arasında 986 kişi din değiştirip Hıristiyanlığa geçmiştir.⁷ Bu veriler incelendiğinde, Türkiye'deki din değiştirmelerin daha çok 2000'li yıllarda gerçekleştiği görülür. Bu artışta, ülkemizde meydana gelen toplumsal çözülmenin ve sosyo-kültürel

³ Ekonominin bozuk olduğu, toplumsal kaosu yaşandığı, politik kargaşanın hâkim olduğu, etik ve ahlakın kötü olduğu durumlarda, karamsar ve mutsuz olan ülkenin insanları kendilerini bu durumdan kurtaracak yeni liderlere ve ruhsal problemlerini çözecek kurtarıcılara ihtiyaç duyarlar ve onlara yönelirler. (Yeni dinlerin ortaya çıkış sebepleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Syn-Duk Choi, "A Comparative Study of Two New Religious Movements In The Republic of Korea: The Unifaction Church and The Full Gospel Central Church", *New Religious Movements and Rapid Social Change*, Edit. James A. Beckfork, Sage Publications/Unesco, 1986), s.113; Köse, Ali, *Milenyum Tarikatlar*, Truva Yayınları, İstanbul 2006, s. 13-26.

⁴ Şerif, Muzaffer & Şerif, Carolyn, W., *Sosyal Psikolojiye Giriş*, Sosyal Yayınları, İstanbul 1996, s. 716-717.

⁵ Türk toplumu, Osmanlı'nın son dönemlerinden günümüze gelinceye kadar birçok sorunla karşılaşmış ve bunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Batılılaşma politikaları, sanayileşme, terör, kırsal alandan kentlere yapılan plansız göç, geleneksel toplum ve aile yapısının çözülmesi, eğitim ve din eğitimi problemleri, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, işsizlik vb. problemler, bireysel ve toplumsal hayatta, güvensizlik, kaos ve birtakım bunalımlara yol açmıştır.

⁶ Misyonerlerin Bursa'da açmış oldukları Bursa Amerikan Kız Koleji'nde okuyan Müslüman Türk öğrencilerinden üç tanesinin 22 Ocak 1928 yılında Hıristiyan olduğuna dair haberler basında yer alınca, hükümet tarafından olayın soruşturması yapılmış ve okulun misyonerlik faaliyetini yaptığı gerekçe gösterilerek bizzat Atatürk'ün talimatı ile 31 Ocak 1928 yılında kapatılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sevinç, Bayram, *Osmanlı'dan Günümüze Misyonerlik Faaliyetleri*, İstanbul 2002, 350-351; Turan, Ömer, *Avrasya'da Misyonerlik*, Ankara 2002, 55-57; Bayzan, Ali Rıza, *Küresel Vaftiz*, I.Baskı, İstanbul 2004, s. 232-235.

⁷ Nüfus Müdürlüğü kayıtlarına göre 1971-2006 yılları arasında din değiştirip Hıristiyan olanların sayısı için bkz. Ek 2.

yabancılaşmanın önemli etkileri olduğu gibi, misyonerlerin daha rahat çalışmalarına imkan tanıyan Avrupa Birliğine giriş reformlarının yürürlüğe girmesinin de önemli bir etken olduğunu söyleyebiliriz.

Her ne kadar geleneksel toplumların değişmesine karşı koyan birtakım güçler bulunsa da, her toplumda sürekli bir değişim ve dönüşüm meydana gelir. Aile, eğitim, siyaset, gelenek ve görenekler, din vb. kurumlarda zaman içinde çeşitli etkenlere bağlı meydana gelen olumlu ve olumsuz birtakım değişim ve dönüşümler, bireysel hayatı etkilediği kadar, toplumsal hayatı da etkilemektedir.

Türkiye’de çeşitli dönemlerde misyonerlik ve din değiştirme konusu gündeme gelmektedir. Bazı kesimlerin misyonerlik faaliyetlerini gündeme getirmesi, onların bu tür haberleri din kaygısı ile yapmadığı, birtakım siyasî ve ideolojik amaçlara hizmet etmek için kullandıklarını söylemek mümkündür. Bu amaçla birçok kurum ve kuruluş, misyonerlerin Türkiye’deki çalışmaları ile ilgili haber ve rapor hazırlamıştır.⁸ Yapılan bu haberlerin birçoğunun ciddi araştırmalara dayanmayan, gerçeklerden uzak birtakım spekülasyonlar çerçevesinde gazete ve televizyonlarda tartışma ve haber konusu yapıldığı görülür.⁹ Ayrıca, misyonerlik çalışmalarını ülkenin birliği ve bütünlüğünü bozucu ve tehdit edici faaliyetler kategorisinde ele alan Türk Silahlı kuvvetlerinin konu ile ilgili hazırlattığı rapor bulunmaktadır.¹⁰

⁸ Ankara Ticaret Odasının (ATO) hazırladığı misyonerlik raporunda, Türkiye’nin misyonerlik faaliyetlerinin hedefi haline geldiği, Hıristiyanlığı yayma amaçlı görülen misyonerlik faaliyetlerinin, devletin üniter yapısını hedef aldığı, faaliyetlerin daha çok Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yoğunlaştığına vurgu yapılmıştır. Raporda ayrıca, çeşitli piknik, gezi ev toplantıları gibi sosyal faaliyetler ve kış okulu, seminer, konferans gibi eğitim amaçlı organizasyonlarla sempatan kazanıldığı belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php?sira=235>; İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan rapora göre son 7 yılda 370 Türk vatandaşı Müslüman din değiştirmiştir. Bunların 358’i Hıristiyanlığa geçerken, 12 kişi Musevi olmuştur. Raporda, Türkiye’de 88 kilisenin açıldığı belirtildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akşam Gazetesi, 16.03.2006; Ayrıca, diğer birçok kurum ve kuruluş tarafından hazırlanan misyonerlik raporları bulunmaktadır.

⁹ Ahmet Hakan, “Misyonerlik Manifestosu” başlıklı köşe yazısında, “Türkiye’de misyonerlik raporu hazırlatan ATO gibi ‘ulusalci’ odakların, gerçekleri gözler önüne sermek yerine, milletin kanını kaynatmak amacıyla araştırma yaptıklarını belirtir. Hakan, Sinan Aygün ve benzerlerinin kendisinde bu kişilerin gizli birer misyoner oldukları izlenimini uyandırdığını belirtir. Bkz. Hürriyet, 14 Şubat 2005.

¹⁰ Bu rapora göre, misyonerlik çalışmaları sonucunda yaklaşık 5 bin vatandaşın İslam dininden Hıristiyanlık dinine ve diğer inanışlara geçtiği tespit edildi. Raporda bu konu resmi olmayan rakamlarla açıklanırken, son 3 yıl itibarıyla de resmi rakamlara göre 185 kişinin Hıristiyan dinini, 1 kişinin de Yahudi dinini seçerek din değiştirdiği, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü’nce

Misyonerlik çalışmaları ve din değiştirme konusu ile ilgili birçok iddia öne sürülmüştür. Konu ile ilgili bazı kesimlerin iddiasına göre, Türkiye’de son birkaç yılda binlerce ev kilisesi açılmış ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı binlerce Müslüman din değiştirip Hıristiyanlığa geçmiştir.¹¹ Bu iddiayı öne sürenler, din değiştiren kişiler ve açılan kiliselerle ilgili verdikleri rakamları destekleyen herhangi bir delil göstermemişlerdir. Günümüz Türkiye’sindeki Protestan kiliselerini araştıran Malkoç, Türkiye’deki Protestan kiliselerinin büyük çoğunluğunun 20-30 kişilik topluluklardan oluştuğunu, bu yüzden Türkiye’deki din değiştirmelerle ilgili basında çıkan bu haberlerin oldukça abartılı olduğunu ve gerçeği yansıtmadığını dile getirir.¹²

Bu konu ile ilgili ileri sürülen diğer bir iddiaya göre ise, din değiştirdiklerini söyleyen bu kişilerin gerçek anlamda din değiştirmedikleri, aslen Hıristiyan oldukları halde asıl inandıkları dini inançlarını gizledikleri ve elverişli şartların oluşmasıyla birlikte asıl dinlerine geri döndükleri öne sürülmüştür.¹³ Nüfus arşiv belgelerinin delil olarak verildiği bu iddiaya göre, din değiştiren kişilerin birçoğunun birkaç kuşak öncesinde Hıristiyan oldukları¹⁴ ve bundan dolayı bu kişilerin gerçek anlamda din

tespit edildiği belirtilmiştir. Bunun dışında, Türkiye’de 2 bin 300 civarında vatandaşın Bahailiği, 900 kişinin ise Yehova Şahitliği’ni benimsediği belirtilmiştir. Bkz. 20 Eylül 2006 Tarihli Türk Silahlı Kuvvetleri Misyonerlik Raporu.

¹¹ Misyonerlerin Türkiye’de açtıkları kiliseler ve din değiştiren kişilerle ilgili iddialar için bkz. Galip Salcı, “40.000 Ev Kilisesi ve Dinler Bahçesi”, Türkiye’de 40.000 adet “ev” kilisesinin açıldığı açıklandı. <http://erdoganboz.blogcu.com/13428811/>; 70 milyonluk Türkiye’de 10 bin kişi din değiştirdi, bkz. <http://www.nethaber.com/Toplum/18848/70-milyonluk-Turkiyede-10-bin-kisi-din-degistirdi>, Mehmet Oruç, “On bin Türk genci Hıristiyan oldu!”, Türkiye, 09 Ocak 2004; Başbakanlık eski Müsteşarı Yaşar Yazıcıoğlu, Türkiye’de 50 bin misyonerin görev yaptığını dile getirmiştir. <http://www.gazeten.com/turkiye%E2%80%99de-50-bin-misyoner-var/>; Türkiye’de iki yılda 200’ü aşkın korsan kilise kuruldu. 8 milyon bedava İncil dağıtıldı. İncil’in arasına 100 dolar konulup binlerce genç Hıristiyanlaştırıldı. <http://www.otuken.net/modules.php?name=News&file=article&sid=1137>.

¹² Malkoç, Mustafa Numan, “Günümüz Türkiye’sinde Protestanlık” (Marmara Üniv. Sos. Bilimler Enst. Basılmamış Doktora Tezi, İst. 2006), s. 278.

¹³ Tükdoğan, Türkiye’de din ve milliyet kavramlarını dışlayan, devşirme asıllı bazı aydınların bulunduğunu, devşirme olarak ‘Enderun’ eğitiminden geçen bu aydınların, küçük yaşta asıl dinlerini terk ederek İslam’ı benimsediklerini dile getirdiklerini, ancak, bunların bazıları İslam’a karşı kin ve nefret dolu olduklarını belirtir. Günümüzde bir televizyon kanalında “Ben bir Selanikliyim, nüfus cüzdanıma İslam kelimesini yazdırmayacağım” ifadesini kullanan İlgez Zorlu, gerçek kimliğini ilan eden kişilerden birisidir. Zorlu’ya göre Türkiye’de aslen Yahudi inancını sürdürmekle birlikte dışarı karşı Müslüman görünen yirmi bin kadar Sabetay yaşamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://turkiyegercekleri.wordpress.com/category/turkiyede-yahudilersabetaycilar/>

¹⁴ Salim Cöğce, asıl dinlerini gizleyenler arasında ‘Kripto Hıristiyanların’ yani, ‘Gizli Hıristiyan Ermeni’lerin bulunduğunu iddia eder. Malatya’da yaptıkları bir alan araştırmasında 3.500’den fazla ‘Gizli Ermeni’ tespit ettiklerini belirten Cöğce, tehcir döneminde ve sonrasında çok sayıda Ermeni’nin ihtida ettiğine işaret eder. Konu ile ilgili olarak, 31 Kasım 1918 tarihli Diyarbakır Nüfusu ile ilgili Dahiliye Nezaretine (İç İşlerine) gelen telgrafta, Diyarbakır merkez, civar kasaba ve köylerde toplam

değiştirmiş olmadıkları, toplumdan gizledikleri “asıl dinlerine” geri döndükleri dile getirilmektedir.¹⁵ Nüfus kayıtlarını delil olarak gösteren bu iddiaya göre ise, Türkiye’de din değiştirme sonucu Hıristiyanlığa geçen Müslümanların sayısı oldukça azdır.

Din değiştirme sonucu Hıristiyan olduklarını söyleyen bazı kişilerin nüfus kayıtları incelendiğinde, bu kişilerin birçoğunun Ermeni asıllı olduğu, on binlerce Ermeni’nin tehcirden kurtulmak için Müslümanlığa geçtiği öne sürülmektedir.¹⁶ Din değiştirenlerin büyük bir kısmının İstanbul, Diyarbakır, Adıyaman, Batman, Sivas, Tunceli, Malatya, Elazığ, Kayseri, Mersin ve Mardin gibi Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Doğu ve Güney Doğu Anadolu bulunan illerin nüfus kütüklerine kayıtlı olması,¹⁷ bu iddiayı desteklemektedir.

Nüfus arşivlerini esas alan araştırmaya göre, 1916-2004 yılları arasında din değiştirip Hıristiyan olan 2 bin kişiden 1340’ının ermeni asıllı olduğu tespit edilmiştir.¹⁸ Türkiye’deki bu din değiştirme hadiselerine bakıldığında, birçoğunda aile bireylerinin topluca din değiştirdiği görülür. Mesela, 1971 yılında yaklaşık 30 Ermeni topluca din değiştirip Hıristiyanlığa geçmiştir. Bir başka kayıтта, aslen Ermeni kökenli olan ve bulunduğu çevrede yıllarca Müslüman olarak bilinen *Tunceli* ilinin *Doluküp* merkez köyüne kayıtlı Sefer Akyüz, İstanbul Asliye Hukuk mahkemelerinde açtığı dava sonucunda kendisiyle birlikte aynı aileden 34 kişi topluca din değiştirmiş ve Hıristiyanlığa geçmiştir. Bu hadisenin bir benzeri 1995 yılında İstanbul’da gerçekleşmiş ve *Yozgat* ili *Boğazlıyan* ilçesi *Yukarı* nüfusuna kayıtlı Hacı Sarıkaya ve 14 yakını topluca din değiştirip Hıristiyanlığa (asıl dinlerine) dönmüştür. Bu tür toplu geçişler,

3 bin 44 mühtedi ve 3 bin 818 gayri mühtedi Ermeni vatandaşının bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Başyurt, “Anneannem bir Ermeni’ymiş!”, Aksiyon, 2005, S. 577, s. 47-50.

¹⁵ İnandığı asıl dini inancını gizleyip olduğundan farklı görünme, sosyal baskı veya kişilik yapısı ile ilgili bir durumdur, ya da bu iki durumun dışında kişinin profesyonelce yaptığı bir davranış biçimidir. Türkiye’de daha önce Hıristiyan iken din değiştirme sonucu Müslüman olan kişiler olduğu gibi, aslen Hıristiyan olduğu halde çeşitli sebeplerden dolayı bu inancını gizleyip Müslüman gibi görünen kişiler bulunmaktadır. Ayrıca, Türkiye’de aslen Yahudi olup bunu toplumdan gizleyen ve kendilerinin Müslüman olduğunu söyleyen ve önemli sayıda Sabetaist bulunmaktadır. Karizmatik bir kişiliğe sahip olan S.Sevi, aslen Yahudi olan bu kişilere kendilerini topluma Müslüman’mış gibi göstermelerini söylemiştir. Bkz. <http://turkiyegercekleri.wordpress.com/category/turkiyede-yahudilersabetaycilar/>

¹⁶ Din değiştirenlerle ilgili yapılan araştırmalarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan alevi Kürtlerin ağırlıklı olduğu görülür. Din değiştirenlerin daha çok bu bölgelerdeki illere kayıtlı kişiler arasında olmasında göz ardı edilmemesi gereken önemli bir husustur.

¹⁷ Başyurt, Erhan, *Ermeni Evlatlıklar*, Karakutu Yayınları, İstanbul 2006, s. 64.

¹⁸ Bkz. Güven, Hakan, “Asıl dinlerine Dönüyorlar”, Aksiyon, S.536, s. 34.

Türkiye’de birçok kişinin asıl dinini gizlediğini ve uygun ortam bulunca din değiştirdiği tezini desteklemektedir.¹⁹ Bu iddia, Malatya’da yapılan bir araştırma tarafından da desteklenmektedir. Yapılan bu araştırmaya göre, Malatya’da 3.500’den fazla ‘Gizli Ermeni’nin bulunduğu tespit edilmiştir.²⁰

Din değiştirenlerle ilgili yapılan araştırmalarda, Hıristiyan olan kişiler içerisinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan Alevi ve Kürtlerin²¹ ağırlıklı olduğu görülür. Din değiştirenlerin daha çok bu bölgelerdeki illere kayıtlı kişiler arasında olması, göz ardı edilmemesi gereken önemli bir husustur. Bu bölgeler her ne kadar alevi nüfusun yoğun olduğu bölgeler olsa da, tehcirden önce bu bölgelerde çok sayıda Ermeni’nin yaşadığı bilinen bir gerçektir. Alevilerin tarihi geçmişlerine bakıldığında, tehcir sırasında Dersim üçgeni (Erzincan, Tunceli, Elazığ) ve Sason gibi bölgelerde yaşayan ve sayıları 20 bin ile 40 bin arasında değişen Ermeni’nin, Alevi Kürtler tarafından korunduğunu ve bu kişilerin birçoğunun ihtida etmediği görülür. Ayrıca, ihtida ettiklerini söyleyen Ermenilerin çoğunun, Bektaşiliği tercih ettikleri ve bu sayede kendi inançlarını sürdürme imkanını buldukları ifade edilmektedir.²²

Türkiye’de meydana gelen din değiştirme hadiselerinin tek bir nedene indirgenip izah edilmesi, bize sağlıklı sonuçlar vermez. Bu yüzden, yukarıda ele almaya çalıştığımız her bir iddiayı, Türkiye’de meydana gelen din değiştirme olgusunu anlamamıza yardım eden unsurlar olarak ele alabiliriz. Dolayısıyla, din değiştirip Hıristiyanlığa geçişleri, basında çıkan ve sağlam delillere dayanmayan abartılı görüşlerle izah etmek yetersiz bir açıklama olacağı gibi, sadece nüfus kayıtlarını dikkate alıp Türkiye’deki din değiştirme olaylarının bu kayıtlarla sınırlı olduğunu söylemek de

¹⁹ Güven, “Asıl dinlerine Dönüyorlar”, s. 34.

²⁰ Bkz. Başyurt, Erhan, *Ermeni Evlatlıklar*, s. 58.

²¹ Martin V. Bruinessen, Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde Kürt aşiretleri arasında farklı etnik köken, din ve mezhebe mensup birçok Hıristiyan topluluğun bulunduğunu ve bunların çoğunun geleneksel Gregoryen kiliselerine bağlı olduğunu belirtir. Ancak, 19. Yüzyılın sonlarına doğru bunların büyük bir bölümünün Avrupa’dan gelen misyonerlerin yoğun propagandaları sonucu Katolik ve Protestan mezheplerine geçtiğini ifade eder. Kürt aşiretleri ile ortak topraklarda yaşayan Ermeni aşiretleri arasında uzun yıllar politik ve ekonomik mücadele devam etmiştir. Kürt aşiret liderleri, Ermenileri ekonomik yönden sömürmüş, pek çoğunu da öldürmüştür. Kürt aşiretlerinin bu baskısından kurtulmak isteyen çok sayıda Ermeni’nin on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Müslüman olup Kürt kimliğini benimsemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Martin Van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, s. 15.

²² Bkz. Opçin, Tuncay, “Kejesi Olmayan Bir Eşkiya’yı”, *Chronicle Dergisi*, 2005 (2), s. 107.

o kadar eksik bir açıklama ve değerlendirme olur. Çünkü, basında çıkan birbirinden farklı iddialar gerçeği yansıtmadığı gibi, nüfus kayıtları ile verilen rakamlar da Hıristiyanlığa geçenlerin sayısını tam olarak yansıtmamaktadır. Zira, Hıristiyanlığa geçtiği halde herhangi bir kiliseden din değiştirdiğine dair belge almayan birçok kişi olduğu gibi, Hıristiyanlığa geçtiği halde çeşitli nedenlerden dolayı kimliğindeki din hanesini değiştirmeyen çok sayıda kişiye rastlamak mümkündür.

Türkiye'deki din değiştirmelerin doğru bir şekilde anlaşılması, bu olayların sosyal ve kültürel arka planının iyi analiz edilmesi ve güvenilir bilgi ve belgelere dayanılarak değerlendirilmesiyle mümkün olabilir. Bu konu, hem psikolojik hem de sosyolojik yönleri ile ele alındığı takdirde, Türkiye'deki din değiştirme olaylarının nasıl bir zeminde meydana geldiği, hangi sebeplerin bunda etkili olduğu, daha çok hangi sosyo-ekonomik gruba mensup kişilerin din değiştirdiği vb. hususlar açıklığa kavuşabilir.

Din, aile yapısı, örf ve adetler, ahlak, etnik yapı, kültür, sanat, modernleşme ve sosyal çözülme gibi olayların din değiştirme ile doğrudan veya dolaylı olarak ilişkisi söz konusudur. Türk toplumunun sosyal ve kültürel olarak değişim ve dönüşüm yaşamasında bu yapıların kendine özgü önemi bulunmaktadır. Bu bölümde, din değiştirme hadiseleriyle yakından ilişkili olduğunu düşündüğümüz Türkiye'nin toplumsal yapısı, sosyal değişme, modernleşme, batılılaşma, etnik ve dini unsurları ana hatlarıyla ele almaya çalışılacağız.

A. TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL YAPISI

Avrupa ülkeleri ile Müslüman ülkeleri arasında köprü konumunda olan Türkiye, Ortadoğu ve Asya kıtasındaki diğer İslam ülkeleri ile kıyaslandığında yönetim şekli, gelişmişlik düzeyi ve kendine has yapısıyla birtakım özelliklere sahiptir. Cumhuriyetle birlikte kurulan modern Türkiye, başta Osmanlı ve Selçuklu olmak üzere daha önce kurulan birçok medeniyetin kültür ve geleneklerini miras olarak devralmıştır. Halkın %

99'unun Müslüman olduğu bir ülke olan Türkiye, demokratik ve laik yapısıyla da diğer Müslüman ülkelerinden birçok yönden ayrılır.²³

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarındaki toplumları uzun yıllar yöneten Osmanlı, çok uluslu, çok dinli bir yapıya sahipti. Farklı dil, din ve ırka mensup Rum, Ermeni, Yahudi, Arnavut, Sırp, Bulgar, Arap, ...vb. toplumları “millet sistemi”²⁴ ile idare eden Osmanlı, idaresi altındaki her milletin²⁵ sosyal ve kültürel haklarını güvence altına almış, dini ve kültürel yönden kendilerini ifade etmelerine imkan tanımıştır.²⁶ Farklı etnik ve din mensuplarına ait ibadet mekanlarının ve yaşam tarzlarının bu güne kadar korunmuş olması, Osmanlı'nın farklılıklara gösterdiği hoşgörüyü göstermesi bakımından önemlidir.

Osmanlı Millet sistemine göre halk, Müslümanlar ve gayrimüslimler olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Müslümanlar kendi içlerinde herhangi bir sınıflamaya tabi tutulmazken, gayrimüslimler ise, Ermeni, Rum, Süryani, Yahudi vs. şeklinde etnik ve mezhepsel sınıflara ayrılmıştır. Osmanlı'nın, halkı dinlerine ve mezheplerine göre farklı gruplara ayırması, toplumda birtakım ayrılıklar oluşturma amacını taşımamıştır. Böyle bir tasnifteki asıl amaç, farklı din ve mezhebe mensup vatandaşlarının inançlarını ve dini yaşayışlarını güvence altına alma ve herkesi kendi konumuna göre değerlendirmeye

²³ Günay, Ünver, “XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi S.14, 2003(1), s. 26.

²⁴ Osmanlı İmparatorluğundaki “Millet Sistemi” ne göre siyasî ve idari yapı ayrı ayrı yürütülüyordu. Devlet yönetimini ilgilendiren siyasî işler bizzat saray tarafından denetlenirken, yapay devlet örgütlenmesi dediğimiz milletlerin iç işlerine karışmıyordu. Mozaik bir yapıya sahip olan Osmanlı'da her cemaat evlenme, boşanma, miras ve medeni haklarını kendi özel hukuklarına göre düzenliyordu. Yönetim, diğer unsurları bir arada tutma gayreti içerisinde belli bir esnekliğe yönelmiş ve “şer’î hukuk”un yanı sıra “örfî hukuk” kuralları da uygulanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Günay, “XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme”, s. 43; Yıldırım, Ergün, *Türk Modernleşmesi ve İslam*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 23 vd.

²⁵ Millet terimi, bazen kalabalık bir cemaati tanımlamak için kullanıldığı gibi, bazen aynı dili konuşan bir grubu, bazen de aynı inanca mensup kişiler için kullanılmaktaydı. Osmanlı Millet tanımlamasına göre, bazen etnik köken, dil ve inanç ortaklığı bakımından bire bir örtüşme olurken, bazen ise, aynı etnik kökene sahip olanlar aynı milletten sayılmayabiliyordu. Bu terimin farklı kullanım ve anlamları için bkz. Nuri Adıyeko, “Osmanlı Siyasal Söyleminde Cemaat-Millet ve Anadolu Uygulaması”, Tarih ve Milliyetçilik, I. Ulusal Tarih Kongresi, Mersin Üniversitesi Bildiriler, Mersin 1999, s. 36 vd.

²⁶ Osmanlı'nın sahip olduğu farklı etnik ve dini grupların yer aldığı çok kültürlü yapısını II. Meşrutiyet Dönemi 1908-1918 yılları arasında meclisin azınlıkları temsil eden mebus sayısı çok iyi anlatmaktadır. Bu yıllar arasında Osmanlı yönetimindeki toplam 228 mebusun 147'si Türk, 60'ı Arap, 27'si Arnavut, 26'sı Rum, 14'ü Ermeni, 10'u Slav, 4'ü Yahudi idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Türkdoğan, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, Çamlıca Yay., İst. 2002, s. 39 vd.

tabi tutma düşüncesinden kaynaklanıyordu.²⁷ Bu anlamda Anadolu, farklı etnik ve dini kimliklerin problemsiz bir şekilde varlıklarını devam ettirdiği,²⁸ dini ve kültürel çoğulculuğun belki de gerçek anlamda yaşatıldığı dünyada bir benzerinin bulunmadığı merkezlerden biri sayılır. Bu özelliğini günümüzde kısmen de olsa devam ettirmeye çalıştığını söylemek mümkündür.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte ulus devlet modeline geçilmiş, I. Dünya savaşının sonunda Rumlar Yunanistan'a, Ermeniler Ermenistan'a, Balkanlardaki Türklerin de Anadolu'ya göç etmesiyle, çoğunluğu Türklerden oluşan "vatan" ve "millet" birliği esasına dayalı ulus birliği 'üst kimliği' ile bir birliktelik sağlanmıştır.²⁹

Ulus devletinin kurulmasıyla birlikte toplumsal yapıdaki çok dinli, çok uluslu heterojen unsurlar, "bölünme ve parçalanma" unsuru olarak değerlendirildiğinden, tek tip yönetim ve örgütlenme biçimine geçilmiş, eğitim, hukuk, ekonomi vb. alanlar, devletin denetimi altına alınmıştır.³⁰ Ancak, ulus birliği 'üst kimliği' altında Anadolu'daki farklı kültür ve inanca mensup toplulukların kendi kimliklerini ifade etmelerine ve varlıklarını devam ettirmelerine ise karışılmamıştır.

Din değiştirme, farklı toplumlarda, farklı şekil ve şartlarda meydana gelen bir olgudur. Bizim toplumumuzda meydana gelen din değiştirmelerde hangi sebeplerin ve motivasyonların etkili olduğunun anlaşılması, yaşanan tecrübenin hangi sosyal ve kültürel şartlarda gerçekleştiğinin bilinmesine bağlıdır. Bundan dolayı, Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısını oluşturan unsurların ve zaman içinde bireysel ve toplumsal yapıda meydana gelen değişim ve dönüşümlerin birçok krize neden olduğu görülür.

Türk toplumunda meydana gelen değişim ve dönüşümle yakından ilişkili olduğunu düşündüğümüz modernleşme, batılılaşma, sanayileşme, göç, kentleşme

²⁷ Ergün, a.g.e., s. 23 vd.

²⁸ Güçlü olduğu dönemlerde farklı milletlerin sosyal ve kültürel haklarına duyarlı olmuş olan Osmanlı, zayıfladığı dönemlerde bazı suiistimallere engel olamamıştır. Bu suiistimleri gerek devleti yönetme konumunda olan kişilerde gerekse reaya (Müslim-gayrimüslim) arasında görmek mümkündür. Ancak idarecilerin münferit hal ve hareketlerine bağlı olarak, tebaaya yönelik ortaya çıkan haksızlıklar devletin diğer mercileri tarafından önlenmeye çalışılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Türkdoğan, a.g.e., s. 40 vd.

²⁹ Acun, Fatma, "Değişme ve Süreklilik: Osmanlı'nın Torunları, Cumhuriyet'in Çocukları", (edt. M.Zincirkıran), *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı (içinde)*, Nova Yayınları, Ankara 1996, s. 86.

³⁰ Yıldırım, Ergün, a.g.e., s. 38.

konuları ve bunların bireysel ve toplumsal hayata olan etki ve sonuçları kısaca ele alınacaktır.

a. Sosyal Değişme

Sosyal veya kültürel yapıda zamanla meydana gelen başkalaşma, sosyal değişme olarak tanımlanır.³¹ Sosyal değişme, başta toplumu meydana getiren kurumlar olmak üzere sosyal ilişkilerde ve sosyal yapılardaki mevcut durumlardan yeni, bambaşka bir duruma geçişi ifade eder.³² Diğer bir tabirle, zaman içerisinde toplum yapısında ve bu yapının çeşitli fonksiyonlarında görülen toplumsal ve bireysel davranışlarda meydana gelen değişmeler, ‘sosyal değişme’ olarak tanımlanır.³³

Toplumsal değişmeler, din değiştirmenin zeminini oluşturan önemli dinamikler arasında sayılır. Sosyal sistemin herhangi bir parçasında meydana gelen bir değişme, diğer sistemlerden tecrit edilemeyeceğinden, toplumun bir bölümünde meydana gelen bir değişme, diğerlerine de etki yapmaktadır. Özellikle hızlı ve düzensiz sosyal değişmelerin yaşandığı durumlarda, toplumu sevk ve idare eden eski kültürel değerler düzenleyici kuvvetini kaybederken, yeni değerler ise topluma hemen yerleşemez.

Son birkaç yüzyıl içerisinde insan topluluklarının sosyal, kültürel, politik, ekonomik, demografik, teknolojik vb. yönlerden çok hızlı bir değişimle karşı karşıya kaldığını, geleneksel dünya görüşlerinin, dini inanışların, dini kültür ve yaşam biçimlerinin modern dönemin etkisiyle büyük bir şoka uğradığını dile getiren Günay, tüm dünyada yaşanan bu hızlı değişim ve dönüşümden Türk toplumunun da çeşitli şekillerde etkilendiğini söyler.³⁴ Yeni şartlara uyum sağlamada karşılaşılan problemler, değişimle birlikte gelen belirsizlik ve kimlik karmaşası, birçok kişide geleneksel inanç ve değerlere yeniden sarılma şeklinde tepkisel ve savunmacı bir davranışa yol açarken,³⁵ birçoğunu da dinden uzaklaştırmış ve tamamen dünyevileşmesine (seküler bir yaşam sürmesine) neden olmuştur.

³¹ Arda, Erhan, (edit) Sosyal Bilimler El Sözlüğü, Alfa Yay., İstanbul 2003, s. 588-589.

³² Doğan, İsmail, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Sistem Yay., İstanbul 2000, s. 224.

³³ Kirman, M. Ali, “Küresel Bir Sorun Olarak Din ve Şiddet”, *Dinî Araştırmalar*, 7 (20), 2004, s. 232.

³⁴ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 325.

³⁵ A.g.e., s. 443.

Müslüman toplumlar üzerinde araştırmaları ile bilinen Kraft, Müslümanların sosyo-kültürel olarak değişmesinin aşağıda belirtilen beş evrede gerçekleştiğini belirtir.³⁶

1. Toplumun tamamen olumsuz tutumlara sahip olma.
2. Değişimi kabul etme cesaretinin artması.
3. Geleneksel kültürün reddedilmesi.
4. Hayal kırıklıkların yaşanması.
5. Yeni kültürel yapının oluşmaya başlaması.

Yaklaşık olarak 150 yıldan fazla bir süredir Osmanlı topraklarında misyonerlik faaliyetini yürüttüklerini belirten W. Kim, yıllarca çalışmalarına rağmen bu toplumdan bekleedikleri verimi bir türlü alamadıklarını itiraf eder ve Türk toplumunun köklerinin altı asırlık tarihi bir geçmişe sahip olması ve toplumsal geleneklerle İslâm dininin içi içe geçmiş olmasının, Hıristiyanlığın bu topraklarda yayılmasını engelleyen en önemli direnç noktalarından birisi olduğunu belirtir. Türk toplumunun geleneklerine çok sıkı bağlı olduğunu, içselleştirmiş olduğu kültürün içerisinde dinin önemli bir yer tuttuğuna dikkat çeken W. Kim, bu topraklarda başarısız olmalarının en önemli sebepleri arasında ifade edilen faktöre vurgu yapar. Türkiye’de çalışacak olan Hıristiyan misyonerlerinin etkili olabilmesi için, sosyal ve kültürel yönden Türk toplum yapısını çok iyi tanımaları ve ona göre stratejiler geliştirmeleri gerektiği vurgular.³⁷

Türkiye’de, özellikle son iki yüzyıl içerisinde toplumsal ve kültürel bakımdan çok köklü değişim ve dönüşüm yaşanmış ve bütün geleneksel kurum ve yapılarda köklü değişimler olmuştur. Bunun sonucunda, bireysel ve toplumsal hayatta birçok uyumsuzluk ve çatışmalar görülmüştür.³⁸

Türkiye’nin sosyo-kültürel olarak değişim ve dönüşümünde etkili olan diğer faktörlerin birisi de 1950’li yıllarından itibaren köylerden kente yapılan göçlerdir.

³⁶ Kraft, Charles H., *Antropology for Christians Witness*, Maryknoll, NY: Orbis Books, 1996, s. 367.

³⁷ Kim, Wonho, “Spiritual Dynamics in Church Planting Among Turkish Folk Muslims”, Fuller Theological Seminary, School of Intercultural Studies (Basılmamış Doktora Tezi), s. 101, 105.

³⁸ Hökelekli, “Gençlik ve Din”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi(içinde)*, (edit. Hayati Hökelekli), DEM Yayınları, İstanbul 2006, s. 12.

1950'li yıllardan sonra tarım toplumundan sanayi toplumuna geçmeye başlayan Türkiye'de, sanayileşmeyle birlikte köylerden kentlere doğru göç başlamış, 1990'lı yıllarda ise, terör ve işsizlik yüzünden Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinden büyükşehir ve metropollere toplu göçler olmuştur. Yapılan bu göçler, plansız kentlerin oluşmasına ve toplumun sosyal dokusunun bozulmasına yol açmıştır.³⁹

Köylerden kentlere göç eden bu insanların eski yaşam biçimlerini gecekonducularda devam ettirdikleri görülür. Geldikleri yeni yerlerinde toplumla psikolojik, ekonomik vd. yönlerden bütünleşme sağlayamayan gecekondu sakinleri, bunalım, boşluk ve çatışma içine düşmüşlerdir. Özellikle kişilikleri yeni oluşmaya başlayan gençler, toplumdan yabancılaşmaya ve zamanla kopmaya başlamış, belirsizliklerin yol açtığı bunalımlar sebebiyle de bir takım yeni arayışlara yönelmeye açık hale gelmişlerdir.⁴⁰

Türkiye'de maddi kültürün manevi kültürden önce değişmesi, "kültür boşluğu" veya "kültür gecikmesi" ne yol açmıştır. Kültürel çevreyi oluşturan değerler ve normlarla, sosyal çevreyi oluşturan ilişkiler arasında meydana gelen uyumsuzluk, bireylerde birtakım gerilimlere yol açmıştır.⁴¹

Hem modern hem de geleneksel kültürü bir arada yaşamaya çalışan bu kitlelerin karşılaştığı diğer bir problem de kültür krizi olmuştur. Gecekondulaşma, beraberinde gerilim, çatışma ve kaosun hakim olduğu, pusulasız insanların bir araya toplandığı ortamlara dönüşmüştür.⁴²

Şerif, uzun süre devam eden yoksunluk ve güvensizlik şartlarının, yerleşmiş tutum ve sosyal davranışlar üzerinde bozucu bir etkiye sahip olduğunu vurgular. Ayrıca, psikolojik veya sosyal anlamda kriz yaşayan kişilerin, kalıcı ve makul çözüm getirsin

³⁹ Bayhan, Vehbi, "Türkiye'de Gençlik: Sorunlar, Değerler ve Değişimler", *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı (içinde)*, s. 567.

⁴⁰ Yıldırım, *Türk Modernleşmesi ve İslam*, s. 58.

⁴¹ Bayhan, Vehbi, a.g.m., s. 567.

⁴² 1940'lı yıllarda nüfusun % 30'u kentlerde yaşarken, günümüzde ise bu oran % 60'lara ulaşmıştır. Kentlerde oturanların çoğu varoşlarda yaşamaktadır. bkz. Ali Bulaç, *Din ve Modernizm*, İz Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 176-177.

veya getirmesin bu tür kritik durumlarda birtakım yeni davranış kalıplarını ve oluşumları benimsemeye daha yatkın olduklarını belirtir.⁴³

Toplumsal hayatta meydana gelen değişmelerin, insanların ihtiyaçlarının da değişmesine yol açacağını ifade eden Louis, şehir hayatında toplumsal ilişkilerde birincil ilişkilerin yerini ikincil ilişkilere bıraktığını, akrabalık ve komşuluk bağlarını çözülmeye başladığını vurgular.⁴⁴ Hızlı değişimin bir sonucu olarak özellikle büyük kentlerde yaşayan insanlar, yabancılaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Kalabalıklar içerisinde yalnız kalan bu insanlar, kendilerini ait hissedecekleri yeni bir grup ve birincil ilişkiler geliştirme ya da yeni dini hareketlere katılma eğilimi göstermeye başlamışlardır.⁴⁵

Türk toplumunun sosyo-kültürel değişim ve dönüşümünde etkili olan diğer önemli bir faktör de hiç şüphesiz modernleşme ve batılılaşma süreçleridir. Her iki sürecin tarihi geçmişi ve Türk toplumunun değişmesine olan etkisini, ana hatlarıyla ele almaya çalışacağız.

b. Modernleşme ve Batılılaşma

Birden çok batılılaşma ve modernleşme tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan birine göre modernleşme, üstün kültür ve medeniyete sahip toplumların az gelişmiş ülkelerin adetlerini, yaşam biçimlerini, dünya görüşlerini ve dinlerini değiştirmek maksadıyla yürüttükleri faaliyetin genel adı, çağdaşlaşma ise, bu sürecin bir parçasıdır.⁴⁶

Hanioğlu, genel olarak Batı ülkeleri dışında kalan toplumlar için kullanılan Batılılaşma kavramının, özel anlamı bakımından Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Türkiye'sinde Batı'nın gelişmişlik seviyesini yakalamak için siyasi, sosyal ve kültürel alanda yapılan hareketleri ifade etmek için kullanıldığını belirtir. Batılılaşma kavramı

⁴³ Şerif, Muzaffer & Şerif, Carolyn, W., a.g.e., C.2, s. 719.

⁴⁴ Louis Wirth, "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme", 20. Yüzyıl Kenti (içinde), (Der. ve çev. B. Duru ve A. Alkan), İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 101.

⁴⁵ Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 1996, s. 282.

⁴⁶ Er, İzzet, *Din Sosyolojisi*, s. 210.

yerine, kimi zaman çağdaşlaşma⁴⁷ ve modernleşme kavramları kullanılmıştır.⁴⁸ Batı kültür ve uygarlığının üstünlüğü ve dünya çapındaki hâkimiyeti, bizim gibi gelişmekte olan ülkelerin halkları üzerinde ciddi bir psikolojik etki ve baskı oluşturmaktadır.

Toplumumuzu uzun yıllar meşgul eden ve meşgul etmeye devam edecek olan modernleşme ve batılılaşma, bireysel ve toplumsal hayatın değişmesinde önemli etkilere sahiptir. Batılılaşma ve modernleşme, kültürel hayatın kodlarını önemli ölçüde değiştirdiği gibi, geleneksel yapılar sarsıntıya ve değişime uğratmış, gündelik hayatın yaşam biçimlerini de değiştirmiştir.

Türkiye'nin toplumsal olarak değişim ve dönüşüm yaşamasında Batı dünyası ile kurulan ilişkilerin önemli bir yeri vardır. Türkiye, dünyanın yeni düzen arayışlarına sürüklendiği dönemin başında Batı dünyası ile sıcak diyaloga geçmeye başladığından, Batı'da meydana gelen değişimlerden erken dönemlerde etkilenmeye başlamıştır. Jeopolitik konumu ve uygulanan siyasi politikalarından dolayı, sosyo-kültürel açıdan hızlı değişim ve dönüşüme uğrayan Türk toplumu, kendini bir yanda modernite ile gelenek arasında çatışma içinde bulurken, diğer yanda, Osmanlı'dan devralınan kültürel mirasla hesaplaşma içinde bulmuştur. Bu süreçte toplumun hemen hemen her kesimi sancılı ve bunalımlı dönemlerden geçmiştir.⁴⁹

Uzun bir tarihi geçmişi bulunan Türk toplumunun Batılılaşma süreci, kültürel değişmelerin yaşanmasına yol açmıştır. Kültürü oluşturan önemli unsurlardan biri olarak kabul edilen din, kültürün diğer parçalarıyla bütünleşmiş ve iç içe geçmiş olduğundan, kültürel unsurları birbirinden ayrı ve bağımsız düşünmek neredeyse imkansız gibidir. Bu yüzden, bir toplumda hâkim olan bir dinin yerine başka bir dinin ikame edilebilmesi, ancak o toplumun kültürel olarak tamamen değişmesine bağlıdır.

İbn Haldun'un kendi dönemi için ortaya koyduğu sosyal psikolojik kanun, günümüz toplumları için de söz konusudur: *Mağlup ve geri milletler, gâlip ve ileri milletlere her yönden bağımlı olurlar ve onların hayat tarzını sıkı sıkıya takip ve taklit*

⁴⁷ Gelişmekte olan birçok toplumu etkilediği gibi bizim toplumumuzu da etkileyen 'çağdaşlaşma', geleneksel dini tutum ve davranışları alt üst etmiştir. Seküler yaşam biçiminin öne çıktığı modernleşme süreci ile birlikte, dine karşı ilgisizlik artmıştır. Bkz. Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 340.

⁴⁸ Hanioglu, M. Şükrü, "Batılılaşma", TDVİA, Cilt 5, s. 148 vd.

⁴⁹ Onat, Hasan, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2003, s. 57.

ederler.⁵⁰ Batı'nın maddi kültürüne talip olan toplumlar, bu kültürle birlikte sunulan kültürel değerleri ayıklayabilecek şuur seviyesinde olmadığından, maddi kültürle birlikte manevi değerleri de almışlardır.⁵¹ Bu açıdan bakıldığında Türk toplumunun da modernleşme sürecinde Batı'ya ait birçok kültürel değeri ve yaşam biçimini benimsediği görülür.

İslam dünyası, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren batının birçok alanda üstün olduğunun farkına varmış ve kendi durumunu sorgulamaya başlamış, çeşitli alanlarda ıslahat ve yenileşme hareketlerinin yapılmasının zorunlu olduğu kanaatine ulaşmıştır. Yenileşme hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı devletlerden birisi de hiç şüphesiz Osmanlı imparatorluğu olmuştur. Tanzimat fermanının (1839) ilan edilmesi, Osmanlı'daki yenileşme hareketlerinin ilk merhalesi sayılır. Bu fermanla, Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklara haklar tanınmıştır. Ayrıca, 'zimmî' ve 'müslüman' kavramları yerine 'Osmanlı Vatandaşlığı (teba-i devlet-i Osmaniyye) kavramı konularak azınlıklara birtakım haklar verilmiştir.⁵² Tanzimat fermanının ilan edilmesinden sonra din değiştirme ile ilgili problemlerin gün yüzüne çıkmaya başladığı görülür. Ayrıca, büyük devletler, Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimlerin özgürlüklerine müdahale etmeye başlamışlardır. Batılı ülkelerin dini özgürlüklerle ilgili bu ısrarlarının, onların dini özgürlüklere duydukları saygıdan kaynaklandığını söylemek çok zordur. Bu ülkelerin asıl amacı, özgürlükleri bahane ederek Osmanlı'nın iç işlerine karışmak suretiyle misyonerlik faaliyetlerine zemin hazırlamak olmuştur.⁵³

Türk toplumu, Batı'nın teknik ve teknolojik üstünlüğü karşısında geri kaldığını fark ettiği dönemden günümüze gelinceye kadar, kendini her yönden Batı'ya bağımlı hissetmiştir. Osmanlı İmparatorluğu gerileme dönemine girdiği yüzyılda askeri, idari, eğitim ve gündelik hayatı kapsayan birtakım sosyo-kültürel değişim projelerini devreye koymuştur. Gelişme ve modernleşme çabalarının bir sonucu olarak yürürlüğe konan bu toplumu dönüştürme projeleri, sosyo-kültürel yapıda birtakım çözümlere ve krizlere yol açmıştır. Batılılaşma ve modernleşme süreci ile birlikte geleneksel aile yerini

⁵⁰ İbn Haldun, *Mukaddime* (çev. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 1982, C. I, s. 465-469.

⁵¹ Canatan, Kadir, *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme*, İnsan Yayınları, İst. 2005, s. 43.

⁵² Bozkurt, Gülnihal, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, Ankara 1989, s. 130.

⁵³ Bozkurt, a.g.e., s. 131.

çekirdek aileye bırakmış, milli gelenek ve göreneklerin yerini yabancı kültür ve değerler almaya başlamıştır. Çiftçi'ye göre, geleneksel kurumlar ve değerler sistemi modernleşmenin etkisi ile sarsıntıya uğramış, geleneksel fikirlerin ve kurumların kişiye sağladığı güvenli dünya yok olmuştur.⁵⁴

Modernleşme serüvenine 19. yüzyılda giren Osmanlı, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte aydın ve siyasetçiler tarafından bu sürecin ideoloji haline dönüştürüldüğü söylenebilir.⁵⁵ Cumhuriyet dönemindeki değişim projesinin⁵⁶, batılılaşarak modernleşme; zihinsel ve toplumsal alanlarda topyekun modernliğin sağlanması; değişimi halk istemese de onun menfaati için tepeden inme modernleştirme faaliyetleri olmak üzere üç tür temele dayandığını söyleyebiliriz.⁵⁷

Modernleşme gayesi ile yönünü batıya çeviren toplumumuz, maddi kültürle birlikte Hıristiyanlığa ait birçok unsuru da almıştır. Yapılan bir araştırmada, Türkiye'de sosyal ve kültürel hayatta değişimin başlamasıyla birlikte, Hıristiyanlığın yayılmasını engelleyen en önemli direncin bu süreçle birlikte kırıldığı ve İncil'in bu topraklarda etkisinin görülmeye başladığı dile getirilmektedir.⁵⁸

Batı toplumları tarafından geliştirilen düşünme ve yaşam biçimleri, batılılaşma serüveniyle birlikte kültür dünyamızın hemen her alanında varlığını hissettirmeye başladığı görülür. Günümüzde dini kimliğimizin ve bazı geleneksel örf ve adetlerimizin dışında, bizi Batılı ülkelerinden ayıran farklı yanımızın neredeyse kalmadığını söyleyebiliriz. Bizi Batı'dan farklı kılan dini kimliğimizi de ortadan kaldırarak ya da bu farkı en aza indirerek, Müslüman kimliği içerisinde Hıristiyan'ca düşünme ve yaşama

⁵⁴ Çiftçi, Adil, "Toplumbilim Teoloji ve Bilgi Sosyolojisi", *Din ve Modernlik* (içinde), (Der. ve çev: Adil Çiftçi), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s. 53.

⁵⁵ Öktem, Niyazi, "Dinler ve Laiklik", *Cogito*, S.1, 1994, s. 95.

⁵⁶ Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte, halifeliğin kaldırılması, Arap alfabesinin yerine Latin harflerinin kabulü, kılık kıyafet değişikliği gibi dini alanla ilgili birçok reformlar yapılmıştır. Bkz. Talip Küçükcan, *State Islam and Religious Liberty in Modern Turkey: Reconfiguration of Religion in the Public Sphere*. *Brigham Young University Law Review*, 2003, s. 486-487.

⁵⁷ Vatandaş, Celalettin, "Kapsam ve Yöntem Açısından Türk Modernleşmesi", *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* (içinde), s. 130.

⁵⁸ Wonho Kim, "Spiritual Dynamics in Church Planting Among Turkish Folk Muslims", s. 101-105.

tarzını genç nesillere benimsetme çabalarının (Invisible Church) sistemli ve örgütlü bir biçimde yürütülmeye çalışıldığı da bir gerçektir.⁵⁹

Batılılaşmayı ve çağdaşlaşmayı yanlış algılayan bazı Osmanlı ve Cumhuriyet aydınları, geri kalmışlıktan kurtulmanın çaresinin, batıda ne varsa onun aynen alınmasıyla Batı'da olduğu gibi modernliğin ve teknolojik ilerlemenin kaydedebileceğini zannetmiştir.⁶⁰ Mesela, topluma geri kalmışlıktan kurtulmanın tek reçetesi olarak 'Batılılaşmayı' sunan Abdullah Cevdet, Mahmut Esad Bozkurt, Cemil Sena v.s gibi dönemin bazı aydınları, Batı'nın kültür ve biliminin bir bütün oluşunu, pozitif bilimin Batı kültüründen ayrı düşünülmemeyeceğini, bilimin kültürle birlikte alınması gerektiğini, aksi takdirde bilimden yeterli derecede istifade edilemeyeceği görüşünü savunmuşlardır.⁶¹ Modernleşmenin öncülüğünü yapan aydınların büyük bir kısmı bu konuda dengeyi koruyamamış, biraz daha ileri giderek 'Batılı ol, kurtul' tezini savunmuşlardır. Birtakım aydınlara göre, kültürün temel unsurları olan din ve geleneğe ait düşün merasimleri, selam, cenaze törenleri dahil bütün unsurlar batılılaşmalıydı. Bu çabaların sonucunda asırlardan beri milletin bir parçası haline gelen din, sanat, ahlak gibi birçok değer, kurum ve kuruluş, modernleşme ile birlikte değişime uğramıştır.⁶²

Tanzimat'tan bu yana yetişen aydınlarımızın bir kısmı, din konusunu hiç gündemlerine almazken, bir kısmı ise, dinsiz olmayı, dine karşı çıkmayı veya bu konuda nötr kalmayı çağdaşlık olarak algılamıştır.⁶³ Subaşı, aydınlarımızın bu düşüncede olmasında, birçoğunun o dönemde eğitimlerini Avrupa'da yapmış olmaları ve pozitivizmin etkisinde kalmalarının etkili olduğunu dile getirir.⁶⁴ M. Aydın, Cumhuriyet sonrası Türk aydınlarının birçoğunun içinde yetişmiş oldukları toplumun değerlerine ve

⁵⁹ Hökelekli ve Çayır, "Gençlerin Din Değiştirip Hıristiyan Olmasında Etkili Olan Psiko-Sosyal Etkenler", U.Ü.İ.F.D, C.15, S.1, 2006, s. 25.

⁶⁰ Sarıbay, Ali Yaşar, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, İletişim Yay., İst 1995, s. 168 vd.

⁶¹ Aydın, Mehmet S., *İslam'ın Evrenselliği*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2000, s. 58.

⁶² A.g.e., s. 169-170.

⁶³ Aydın, Mehmet S., "Türkiye'de Din ve Modernleşme İlişkisi Üzerine Bazı Düşünceler", Türk Yurdu, C. 17, S.116-117, 1997, s. 17.

⁶⁴ Subaşı, Necdet, *Türk Aydınlarının Din Anlayışı*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1996, s. 101.

geleneklerine karşı çıktığı gibi, dini inançlarına karşı da son derece ilgisiz kaldığını belirtir.⁶⁵

Batı düşüncesindeki materyalizm ve ateizm, tarihsel ve kültürel bir temele dayanırken, bizim aydınımız da ise, herhangi bir arka planı bulunmayan, batılılaşma özantisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış marjinal düşüncelerden ibaret olduğunu söylemek mümkündür. Bu akımların etkisiyle uzun bir dönem Türk toplumunda “aydın” olmakla, “ateist veya dinsiz” olmak, birbirinin zorunlu şartı gibi kabul edilmiştir.⁶⁶

Yakın tarihimize baktığımızda, modernleşme ve çağdaşlaşma adına tarih, kültür ve geleneklerimizden tecrit edilme hareketleri ile dolu olduğunu görürüz. Batılı hayat tarzlarının yayılmasıyla geleneksel değerlerin erozyona uğratılması ve İslami kültürün etkisini kaybetmesi amaçlanmıştır.⁶⁷ Batılılaşma ile birlikte geleneksel ve kültürel değerler, toplumun bazı kesimlerince hor görülüp dışlanmış, çağdaş yaşam içinde varlığını devam ettirmesine imkân tanınmamıştır.

Günümüzde bir kısım gençlerimizin Hıristiyan misyonerlerinin propagandalarına kapılmalarında, Batı uygarlığı karşısında yaşanan aşağılık kompleksinin de önemli rolü olduğu bir gerçektir. Yeni yetişen gençler, Batı’yı modern gelişmeleri gerçekleştiren Hıristiyanlığın asıl temsilcisi, parçası ya da asli unsuru olarak algılamaktadır. Durum böyle olunca gençler için Hıristiyanlığı seçme, modern uygarlığın nimetlerine ulaşmanın bir yolu anlamını taşımaktadır.

Türkiye’deki sosyo-kültürel yapısında etnik unsurların önemli yeri söz konusudur. Burada, toplumu oluşturan etnik yapıyı teferruata girmeden ele alacağız.

⁶⁵ Mehmet S. Aydın, aydınların dini tutumları ile ilgili şu değerlendirmeyi yapar: “Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür’ nesillere ihtiyacımız vardı, ancak T.Fikret ve onun gibi düşünöenler Türk maarifini, özellikle de değer eğitimini vahiy gibi özgürleştirici, birleştirici ve bütünleştirici bir kaynağın desteğinden mahrum bıraktılar. Hem kendileri, hem yetiştirdikleri nesiller, hür fikirli, hür irfanlı ve hür vicdanlı olmanın şartını dinden uzaklaşmada buldular.” bkz. a.g.e., s. 135.

⁶⁶ Bulaç, Ali, *Din ve Modernizm*, s. 145, 147.

⁶⁷ Doğan, Mehmet, “İnsan-kültür ve Türkiye’de Kültür Meselesi” *Sosyal Değişme ve Dini Hayat Sempozyumu*, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İst. 1991, s. 85.

B. TÜRKİYE’NİN ETNİK YAPISI

Türkiye’nin sosyo-kültürel yapısında etnik unsurlar önemli bir yer tutar. Anadolu’nun Türkleşmesinden önce orada yaşayan mahalli kültür unsurlarıyla ve çeşitli ırk ve dinlere mensup milletlerle uzun yıllar devam eden bir etkileşim süreci yaşanmıştır. Anadolu Türk kültürü, çeşitli milletlerin kurmuş olduğu birçok medeniyetin zengin tecrübe ve kültür mirasının sentezi olmuş ve özümsemiş halidir.⁶⁸ Günümüz Türk toplumu, Türk, Kürt, Arap, Rum, Ermeni, Gürcü, Pomak, Çerkes, Kurmanç, Zaza, Laz vd. çeşitli etnik topluluklardan oluşan heterojen bir yapıya sahiptir.

Türk sosyolojisinde etnik köken, azınlık ve milliyet grupları ile ilgili kavramlar tam olarak belirginlik kazanmamış olmakla birlikte, günümüz Türkiye’sindeki milliyetleri iki grupta ele almak mümkündür.⁶⁹

1. Grup: a.Ermeni, b.Yahudi, c. Rum, d. Süryani, Nasrani-Nesturi, Yezidî.
2. Grup: a. Kurmançlar, b. Çerkesler, c. Gürcüler, d. Lazlar, e. Zazalar, f. Pomaklar, g. Boşnaklar vd.

Birinci grup, gerçek anlamda milliyet-kültür, din ve soy bakımından azınlık gruplardan oluşur. İkinci grupta olanlarla ise, tarih, kültür ve duygu bakımından farklılığımız yoktur ve Müslümanlık ortak kültür çizgisinde birleşiriz. Bu gruplardaki ayırım, konuşulan dil ve lehçe farklılığına dayanır.

Halkın çoğunluğunun Müslüman olduğu Türkiye’de ayrıca Yahudi ve Hıristiyan kimliğine mensup gayrimüslim topluluklar da bulunmaktadır. Bu topluluklar içerisinde temelde Hıristiyanlığa bağlı Ermeni, Rum, Süryani, Keldâni vb. farklı etnik kimliğe mensup önemli sayıda Ortodoks ve Katolik cemaat bulunmaktadır.⁷⁰ Ayrıca, önceleri

⁶⁸ Ocak, A.Yaşar, *Türkler, Türkiye ve İslam*, s. 120 vd; Ünver Günay, Türk kültürüne kaynaklık eden üç esasın bulunduğunu ve bunların ‘Türklük’, ‘İslam’ ve ‘mahallî unsurlar’ olduğunu belirtir. Bkz. Ünver Günay, “XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme”, s. 25.

⁶⁹ Türkdoğan, *Osmanlı’dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, s. 288-289.

⁷⁰ 1900’lü yıllarda Anadolu’da Müslümanların dışında Ortodoks, Katolik ve Protestan Hıristiyan mezhepleri bulunmaktaydı. Ayrıca her azınlığın bağlı bulunduğu farklı din ve mezhebe bağlı cemaat bulunmaktaydı. (Ermeni Katolik, Ermeni Protestan, Rum Ortodoks, Süryani Ortodoks, Keldani Katolik vb.) M. Kemal Öke, 1914 yılında Anadolu’da İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesine bağlı Rumlar, Ceneviz Katolikleri, Katolik Ermeniler, Mardin Keldani Katolikleri, Mardin Patrikliğine bağlı Yakubiler, Protestanlar, Melkitler, Yahudiler, Bulgar Katolikleri, Marûniler, Nastûriler vd. farklı dini cemaatlerin bulunduğunu belirtmektedir. Bkz. M. Kemal Öke, *Ermeni Sorunu* (1914-1923), İst. 2001, s. 59.

Katolik ve Ortodoks mezhebine bağılı iken mezhep değiştirip Protestanlığa geçen ve din değiştirme sonucu Protestan olan Müslümanlardan oluşan (bunlar kendilerini ‘‘Türk Protestanlar’’ olarak yeni bir kimlikle tanımlamaktadır), çoğunluğunu T.C. vatandaşı kişilerin oluşturduğu yeni Protestan topluluklar bulunmaktadır.⁷¹

Son dönemlere kadar Güneydoğu Anadolu Bölgesinde çok sayıda Yezidi, Nesturi ve Nasraniler bulunuyordu. Daha ok Mardin, Midyat, Diyarbakır, Antakya ve Urfa yörelerinde bulunan Süryani nüfus,⁷² işsizlik, terör ve diğer sebepler yüzünden yurt dışına ve Türkiye’nin başka bölgelerine g sonucunu bu bölgede yaşayan Yezidi ve Süryani nüfusta ciddi azalmalar olmuştur.

Türk toplumu, sözlü kültürden yazılı kültüre kısa sürede geçemediğinden, yıllarca görsel ve sözlü kültürün etkisinde kaldığından, okumayan, düşünmeyen, sadece kitle iletişim araçlarının enformasyonunu tüketen bilinçsiz bir toplum haline dönüşmüştür.⁷³ Etnik ve dini farklılıkları sorunsuz bir Şekilde içinde barındıran Anadolu, son dönemlerde, yaşanan bu toplumsal dönüşümün ve diğer birtakım sebeplerin etkisiyle ‘‘Türk-Kürt’’, ‘‘Alevi-Sünni’’, ‘‘Laik-Antilaik’’ vb. sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

Timothy C. Tennent, insanların değişime karşı gösterdikleri dirençleri kültürel, teolojik, ulusal ve politik olmak üzere dört kategoride ele almıştır. Müslümanların, Hıristiyanlığı ‘‘kolonizm’’ ile özdeşleştirdiğini; Türklerin ‘etnik ve ulusal Türklük gururundan’ dolaylı Hıristiyanlığa geçmeyi hakaret olarak algıladıklarını, Hıristiyanlığa karşı gösterilen direncin buradan kaynaklandığını belirtir.⁷⁴

Türkiye’de olduğu gibi, ulus kimliğinin toplumsal aidiyetin önemli bir parçası olarak algılandığı toplumlarda, kimlik bilincinin din değiştirmeye karşı en büyük engel olduğu iddia edilir. Bireysel ve toplumsal hayatta meydana gelen değişimle birlikte, Türkiye’de İşlam’dan Hıristiyanlığa geçişlerde bu engelin ortadan kalktığına vurgu

⁷¹ Bu topluluklar, aslen T.C. vatandaşı olup, din değiştirip Protestanlığa geçtikten sonra kendilerini bu yeni kimlikle tanımlayan kişilerden oluşmaktadır. (Din değiştiren bu topluluklar içerisinde Türk, Kürt, Arap vb. etnik kökene mensup Ortodoks, Katolik, Süryani Hıristiyanlar ve Müslüman Sünni Alevi olan kişiler bulunmaktadır.)

⁷² Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 300-301.

⁷³ Bayhan, Vehbi, a.g.m., s. 581.

⁷⁴ Tennent, Timothy C., ‘‘Equipping Missionaries For the Resistant’’, 1998., s. 222-223’ten nakleden W. Kim, s. 102-107.

yapılır. W.Kim, Türk halkının, çocukluktan itibaren ulusal ve dini değerlerin egemen olduğu bir kültür içinde yetiştiğini, değişime karşı en büyük direncin de buradan kaynaklandığını belirtir.⁷⁵ W.Kim, aynı şekilde, Türk toplumunda Türk kimliğiyle Müslüman kimliğinin özdeşleştirilmiş⁷⁶ olmasından dolayı, herhangi bir kişinin İslam'ı reddetmesinin, ulusal Türk kimliğini yitirmesi şeklinde algılandığını,⁷⁷ bunun sebebinin de Müslümanlığın Türk halkı tarafından kişiliğin önemli bir özelliği olarak içselleştirildiğinden kaynaklandığını belirtir.⁷⁸ Türkiye'de din değiştirip Protestanlığa geçen kişilerin kendilerini "Türk Hıristiyanlar" kimliğiyle tanımlamalarında, Hıristiyanlığa geçmenin "Türklük" kimliğine hanel getirmediğine vurgu yapmanın yanında, zihinlerdeki 'Türkler Hıristiyan olamaz' algısını yıkmaya yönelik bir gayretin çabası olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁹

C. TÜRKİYE'NİN DİNİ YAPISI

Anadolu toprakları, tarih boyunca çeşitli medeniyete ve birçok dini inanca mekan olmuştur. Günümüz Türkiye'sinde halkın çoğu Müslümanlardan oluşmakla birlikte, önemli sayıda Katolik, Ortodoks ve Protestan mezhebine mensup Ermeni, Rum, Süryani, Keldâni Hıristiyan cemaat bulunmaktadır.

Türkiye, farklı din ve kültürlerin uyum içinde bir arada yaşadığı, tarihi tecrübeye sahiptir. Bu özellik, Türklerin tarihten günümüze gelinceye kadar birçok etnik ve kültürel çeşitliliği uzun yüzyıllar bir arada problemsiz bir şekilde yaşatmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

⁷⁵ Kim, "Spiritual Dynamics in Church Planting Among Turkish Folk Muslims", s. 144,148.

⁷⁶ İslam dinini kabul eden Türkler, hayat tarzlarını, dünya görüşlerini, kültür dünyalarını İslâmî ruh ve motiflerle yeniden düzenlemişlerdir. Bunun sonucunda Türklük ile İslamlık zamanla birbirleriyle o kadar bütünleşti ki 'Müslüman olmakla' 'Türk olmak' neredeyse birbirleriyle eş anlamlı kullanılmaya başlandı. bkz. Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 519.

⁷⁷ Din değiştirip Hıristiyanlığa geçen Tefvik Fikret'in oğlu hakkında, 'dinini ve milliyetini değiştiren adam' olarak bahsedilmektedir. Haluk, din değiştiren Türkler içerisinde en çok bilinen isimlerden birisidir. Fikret, çok sevdiği oğlu Haluk'u mühendis olması için yurt dışına eğitim için göndermiş, ancak orada hem dinini hem de milliyetini değiştirmiştir. Amerikan vatandaşlığına geçen Haluk, mühendisliğini bırakmış ve Presbiteryan Kilisesi'nde papaz olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tanyu, Hikmet, *Tefvik Fikret ve Din*, İrfan Yayınevi, s. 15; Bayazoğlu, Ümit, "Dinini Seçen Adam, Hain Halûk, Vatansız Halûk", Cogito, S. 34 (2003), s. 207-214.

⁷⁸ Kim, "Spiritual Dynamics in Church Planting Among Turkish Folk Muslims", s. 107.

⁷⁹ Nahya, Nilüfer Z., "Türkiye'de Hıristiyan Olmak, Ankara ve Çankaya Kurtuluş Kiliseleri Örneği", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkbilim Anabilim Dalı, Ankara 2004, s. 194.

Çalışmamızın bu kısmında konumuzla ilgisi olan Türkiye'nin dini yapısını oluşturan çeşitli unsurlardan Hıristiyanlık üzerinde duracağız. Konumuzu doğrudan ilgilendirmesi bakımından daha çok Protestanlar üzerinde durulacak, Katolik ve Ortodoks topluluklarla ilgili teferruata girilmeyecektir. Daha sonra, Türkiye'de İslam ve Müslümanlık, İslam'ın Türk toplumuna olan etkileri ve dini hayatla ilgili birtakım problemleri ele almaya çalışacağız.

a. Hıristiyanlık

Hıristiyanlık, Hz. İsa ile ilgili inanç ve telakkiler üzerine temellendirilmiş bir dindir. Hz. İsa'nın kimliği, mesajı ve tabiatı, Hıristiyanlık tarihi için önemlidir. İsa'nın çocukluk ve gençlik dönemi ile ilgili birinci derece kaynaklar sınırlı sayıdadır. Hıristiyanlık teolojisinde İsa'nın dünyevî hayatından çok ölümü, dirilmesi ve semaya yükselmesi önem taşır.⁸⁰

Kaynağı bakımından İbrahîmî dinlerden olan Hıristiyanlık, takip ettiği yayılcı politikalar sebebiyle sömürgecilikle özdeşleştirilmektedir. Özellikle devlet dini olduğu dönemlerde dogmatik tekelciliğe sahip olan Hıristiyanlık, kendisinin dışındaki diğer dinlere hoşgörü ile yaklaşmamış ve onlara hayat hakkı tanımamıştır. Bu dinin mensupları, diğer dinlere karşı katı bir tutum ve davranış içinde oldukları gibi, kendi içinde ortaya çıkmış olan farklı mezheplere karşı da oldukça katı tutum ve davranış içinde olmuşlardır. Hıristiyanlık tarihine baktığımızda, Kilise otoritesine karşı gelenlerin ve dinden dönenlerin veya mezhep değiştirenlerin çok ciddi baskı ve işkenceye maruz kaldıkları bilinmektedir.⁸¹

Kendisini ilahi dinlerin son halkası, kıyamete kadar değişikliğe uğramayacak yegane hak din olarak tanıtan İslam ise, diğer dini inanışları birer vakıa olarak kabul eder ve onların yeryüzünden silinip kazınması gerektiği gibi bir iddia taşımaz. Kur'an-ı Kerim, Hıristiyan ve Yahudileri "ehl-i kitap" şeklinde adlandırarak, onlara ayrı bir statü ve değer verir.⁸²

⁸⁰ Harman, Ömer Faruk, "İsa", TDVİA, C.22, 2000, s. 466.

⁸¹ Bardakoğlu, Ali, "Osmanlı Devletinde Din ve Vicdan Hürriyeti", *Osmanlı Devleti'nde Din ve Vicdan Hürriyeti* (Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi), Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s. 42-43.

⁸² Bardakoğlu, Ali, a.g.b., s. 42-43.

b. Türkiye'deki Hıristiyan Topluluklar

Anadolu'da Müslümanların dışında Ortodoks, Katolik ve Protestan Hıristiyan mezhepleri bulunmaktadır. Ayrıca, çeşitli etnik grupların bağlı bulunduğu mezheplere mensup topluluklar bulunmaktadır (Ermeni Katolik, Ermeni Protestan, Rum Ortodoks, Süryani Ortodoks, Keldani Katolik vb.). M. Kemal Öke, 1914 yılında Anadolu'da İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesine bağlı Rumlar, Ceneviz Katolikleri, Katolik Ermeniler, Mardin Keldani Katolikleri, Mardin Patrikliğine bağlı Yakubiler, Protestanlar, Melkitler, Yahudiler, Bulgar Katolikleri, Marûniler, Nastûriler vd. dini cemaatlerin bulunduğunu belirtir.⁸³ Ayrıca, daha önce Katolik, Ortodoks veya Müslüman iken din ve mezhep değiştirdikten sonra Protestanlığa geçen kişilerin oluşturduğu yeni Protestan topluluklar oluşmaya başlamıştır. Bu kişilerin çoğu T.C vatandaşı kişilerden oluşmaktadır.

➤ Protestan Topluluklar

Türkiye'deki Protestanların Evanjelikler, Presbiteryenler ve Karizmatikler olmak üzere üç alt kolları bulunmaktadır. Türkiye'ye XIX. Yüzyılın başlarında gelen Protestanlar ilk olarak azınlıklara yönelik faaliyetler yürütmüşlerdir. XX. Yüzyılda Osmanlı topraklarında yaşanan göçler burada yaşayan Protestanları da etkilemiş ve birçoğu bu toprakları terk etmiştir. 1960'lı yıllarda propaganda ve misyonerlik faaliyetleri tekrar hız kazanmaya başlamıştır. Cumhuriyet Döneminin ilk yerli Protestan Kilisesi 1986 yılında İstanbul'da açılmıştır. İlk önce Anadolu'da yaşayan Katolik, Ermeni, Rum vd. milletlere yönelik faaliyetlerde bulunan misyonerler, 1990 yılından sonra Müslümanlara yönelik çalışmalara başlamışlar ve Ankara ve İzmir gibi metropollerde Protestan Kiliseleri kurmuşlardır. 2000'li yıllara gelindiğinde kilise binası, kütüphane, vakıf ve dernek kurma gibi çalışmalar yoluyla kurumsallaşmaya hız verilmeye başlanmıştır.⁸⁴

Cumhuriyet dönemi nüfus sayımında Adana, Ankara, İstanbul, İzmir, Mardin illerindeki toplam Protestan nüfus şu şekildedir:

⁸³ Bkz. Öke, *Ermeni Sorunu* (1914-1923), İst. 2001, s. 59.

⁸⁴ Malkoç, "Günümüz Türkiye'sinde Protestanlık", s. 275-276.

1935	1945	1955	1965
8435	5213	8952	22.983

Yukarıdaki Tabloda görüldüğü gibi, 1955-1965 yılları arasında Protestan nüfusunda ciddi bir artış olmuştur.⁸⁵

Radyo, internet, gazete, dergi, yayın evleri ve dernekler aracılığı ile çalışmalar yürüten Protestanlar, özellikle internet ve basılı yayınlar çok iyi kullanmaktadırlar. “Alo Dua” hattı ya da “Online Kilise” gibi halka sempatik gelecek faaliyetleri de bulunmaktadır. Kilise pastörlerinin büyük kısmı misyonerlik yapmak amacıyla yurtdışından gelmektedir. İyi derecede Türkçe bilen bu kişilerin yardımcıları ise genellikle Türk kökenli kişilerden oluşmaktadır.

İnancın şahsîliğinin önemli olduğu Protestanlıkta, Katolik ve Ortodokslarda olduğu gibi katı kurallar hiyerarşisi ve doğmalar bulunmaz. Pazar ibadetine katılmak, kilisede evlenmek, çocuklarını vaftiz etmek (her kilisede vaftiz yapılmamaktadır), İncil’in buyruklarına uymak tamamen insanın hür iradesine bağlıdır.⁸⁶

Türkiye Protestan Kiliseleri Birliği başkanı İhsan Karataş, günümüz Türkiye’indeki Protestanların sayılarının 4 bin civarında olduğunu dile getirmiştir.⁸⁷

➤ **Yayınevleri ve Medya Kuruluşları**

Gerçeğe Doğru Kitapları, Kayra Yayıncılık Dağıtım, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Kucak Yayıncılık, Lütuf Yayıncılık, Sevgi Yayınları, Yeni Yaşam yayınları, Zirve Yayıncılık, Protestanların misyonerlik faaliyeti için kullandıkları önemli yayınevleri arasındadır.⁸⁸

Türkiye’deki Protestanlara ait FM kanalından yayın yapan Radyo Haleluya, Radyo Kumru, Radyo Light ve Umudun Sesi radyoları faaliyet göstermektedir. Ayrıca,

⁸⁵ Malkoç, “Günümüz Türkiye’inde Protestanlık”, s. 325.

⁸⁶ Erbaş, *Protestanlık Tarihi*, s. 124.

⁸⁷ Bkz. Yavuz Arslan, Adem, “Senaryo misyonerlik, hedef ne?”, Aksiyon, S.528, 17.01.2005.

⁸⁸ Malkoç, “Günümüz Türkiye’inde Protestanlık”, s. 234-246.

Türk 7 adlı TV kanalı, Sat 7 televizyon frekansından Salı ve Perşembe günleri sabah ve akşam olmak üzere birer saat yayın yapmaktadır.⁸⁹

Protestanlar, internet siteleri ile ciddi anlamda misyonerlik faaliyeti yapmaktadırlar. Protestanlığı tanıtıcı sitelerin yanında, misyonerlik propagandasına yönelik birçok site bulunmaktadır.

b. Türkiye'nin Hıristiyanlar İçin Önemi

Türkiye, Hıristiyanlık tarihinde önemli bir yere sahiptir. Protestanlığın kurucusu/fikir babası olarak kabul edilen Pavlus'un⁹⁰ Anadolu topraklarında dünyaya gelmiş olması, Hıristiyanlığın gelişmesi ve tüm dünyaya yayılmasına katkısı bulunan birçok Hıristiyan azizinin bu topraklarda yetişmiş olması,⁹¹ Hıristiyanlığa ait birçok hatıra, kutsal mekan ve sembollerin bu topraklarda bulunması vd. nedenlerden dolayı, Hıristiyanlar için Türkiye'nin ayrı bir önemi vardır. Ayrıca, önemli konsil toplantılarının Anadolu'da gerçekleştirilmiş olması (325 İznik Konsili, 381 İstanbul Konsili, 431 Efes Konsili, 451 Kadıköy Konsili vd.), Hıristiyanlığın bu topraklarda devlet dini şeklinde kurumsallaşarak (Bizans İmparatorluğu) güçlenmesi vb. tarihi olay ve birçok sebeplerden dolayı, geçmişte ve günümüzde Hıristiyanların Anadolu'ya önem vermelerinde etkili olmuştur.

Hıristiyanlığın dünyaya yayılmasında Anadolu'nun eda ettiği tarihi misyon, birçok Hıristiyan azizin burada yetişmesi ve diğer sebeplerden dolayı Hıristiyanlar

⁸⁹ <http://www.Acctr.org/modules/news/article.php?storyid=21> (26 Mart 2006)

⁹⁰ Başlangıçta Hıristiyanlara zulmeden bir pozisyonda olan Pavlus'un âniden Hıristiyan olması, kilise tarafından ilahî planın bir parçası olarak kabul edilmiştir. Resullerin İşleri'ndeki geleneksel anlatıma göre Şam'a giderken gerçekleşen ru'yette Hz. İsa tarafından ikaz edilince bu dini benimsemiştir (Galatyalılar'a Mektup, I/13). Ancak, Pavlus'un nasıl Hıristiyan olduğu, mitolojik anlatımlarla karmaşık hale getirilmiştir. Pavlus yeni öğretiyi vazetmek üzere üç bölgeye yolculuk yapmıştır. Birincisinde, Kıbrıs'tan başlayarak Anadolu'nun çeşitli yerlerini dolaşarak Kudüs'e gelmiştir (Resullerin İşleri, Bap 13-14). İkincisinde, Suriye'den yola çıkarak Anadolu, Makedonya ve Yunanistan'ı dolaşarak Antakya'ya ulaşmıştır (Resullerin İşleri, 15/36; 18/22). Üçüncü seyahatini, Efes ve Balkan ülkelerine yapmıştır (Resullerin İşleri, 18/23; 21/26). Bkz. Kürşat Demirci, "Hıristiyanlık", TDVİA, C.17, s. 328-339.

⁹¹ Hıristiyanlıkta azizlere çok önemli fonksiyonlar yüklenmiştir. Azizler, Hıristiyanlar için iyi bir örnekler, dosttur, yardımcıdır, şefahtçidir ve koruyucudur. Her ülkenin, hatta her şehrin bile bir koruyucu azizi mevcuttur. Ülkemizde azizleri teolojik açıdan ele alan Türkçe bir eser yoktur. Halbuki Aziz Kültürü, Hıristiyanlığın kendi bünyesinde çok önemli olmanın yanında, Anadolu'yu da yakından ilgilendiren bir konudur. Çünkü Hıristiyanlığın teolojisine yön veren, Hıristiyan inançlarının fikir babaları olan St. Pavlus, St. Petrus, St. Basileios gibi bazı azizler Anadolu'da yetişmiştir. Resullerin İşleri'ne göre Pavlus "Kilikya'daTarsus'ta" doğmuştur (22/3). İbranice adı ise Saul'dür. Bkz. Demirci, "Hıristiyanlık", TDVİA, C.17, s. 328-339.

Anadolu'ya ayrı bir önem verirler. Hıristiyan misyonerleri, Osmanlı dönemi ve sonrasında İncilin bu topraklarda etkili olması için uzun yıllar çalışmalarına rağmen oldukça az sayıda Müslümanın Hz. İsa'ya inanmasını,⁹² İslam'dan dönmenin (irtidat), idam cezasıyla kanunlaşmış olmasından kaynaklandığını iddia etmektedir.⁹³

c. Türkiye'de İslam ve Türk Müslümanlığı

Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısında etkili olan önemli unsurlarından birisi İslam dinidir. İslam, temel ilkeleri, değişmez prensipleri ile ilahî bir din olarak tanımlanırken, Müslümanlık ise, dinin yaşanma biçimi, müntesiplerinin İslam'dan anlayıp yorumladıkları, hayatlarına tatbik ettikleri somut dini yaşayışı ifade etmektedir. Dolayısıyla dünyada tek bir İslam'dan söz edebiliriz, fakat birden çok İslam'ı yaşama biçimi ve yorumundan, yani Müslümanlıktan söz etmek mümkündür. İslam, girmiş olduğu herhangi bir toplumun sosyal ve kültürel yapılarını değiştirmekle birlikte, o toplumda var olan birtakım sosyo-kültürel yapılardan da etkilenmektedir. Bundan dolayı, tarih itibariyle farklı zamanlarda, farklı toplumlarda değişik Müslümanlık biçimleri ortaya çıkmıştır.⁹⁴ Bu anlamda, Türkiye dindarlığından ya da Türk Müslümanlığından kastettiğimiz şey, İslam'ın Türk toplumundaki yorumu ve yaşanma biçimidir.

Her ne kadar Türkiye'de en yaygın dindarlık biçimi Sünni İslam olsa da, tarihten günümüze sözlü kültürle beslenerek gelen Alevî-Bektaşî geleneğinin de önemli bir yeri vardır. Onat, Türkiye'deki mevcut nüfusun yaklaşık % 10'unun Müslüman Alevî⁹⁵

⁹² Bütün alt yapı sistemleriyle birlikte 1979 yılında Türkiye'ye geldiklerini dile getiren misyonerler, yüzlerce radyo yayını, İncil ve Hıristiyanlıkla ilgili kitap, İncil yazışma kursları, binlerce araç ve gereç vasıtalarını kullanmak suretiyle Hıristiyanlığı yaymaya çalıştıklarını, bütün bu çabalara rağmen 100 kişiden daha az sayıda kişinin dinden döndüğünü ve bunların içinde de 50 kişinin gerçek anlamda Hıristiyanlığa bağlandığı belirtilmektedir. Musk, Bill, 1979: 63'ten nakleden Wonho Kim, "Spiritual Dynamics in Church Planting Among Turkish Folk Muslims", s. 156.

⁹³ Din değiştiren kişilere İslam Hukuk'unda uygulanan hükümlerle ilgili açıklamalar için bkz. Nihat Dalgın, "Temel Kaynaklar Çerçevesinde Dinden Dönme ve İnanç Özgürlüğü", Makalat, 1999, s. 55-57.

⁹⁴ Yılmaz, Hüseyin, "Türk(İye) Dindarlığı Yeni Tipolojiler", İslâmiyat, V (2002), S.4, s. 57.

⁹⁵ Aleviler konuştuıkları dil bakımından kendi içinde üç ayrı bir grup olarak ele alınmaktadır: Birinci grup, Türkiye'nin güney bölgelerinde yer alan, Arapça konuşan Nusayri Alevilerdir. İkinci grup, Türkçe konuşan Aleviler. Üçüncü grup, Kürtçe konuşan Aleviler. Aleviler ayrıca kendi içinde Türkmen, Yörük ve Tahtacı gibi alt gruplara ayrılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Türkdöğün, *Alevi Bektaşî Kimliği*, Timaş Yayınları, İstanbul 1995, s. 21-31; ayrıca bkz. <http://www.tahtacilar.com/tahtacilar/kimlerdir7.html>

olduğunu belirtir.⁹⁶ 2006 yılı Uluslararası Din Özgürlüğü Raporu'nun Türkiye ile ilgili bölümünde, Sünni Müslüman nüfusunun yanında Şii ve Sünni görüşlerini birleştiren ve "Heterodoks İslam Mezhebi" olarak tanımlanan Alevilerin 15-20 milyon arasında değişen nüfusa sahip olduğu tahmin edildiği belirtilmiştir.⁹⁷

Osmanlı coğrafyası, birbirleriyle etkileşim içinde olan birçok dil, din ve kültürü bünyesinde barındıran canlı bir toplum yapısına sahip olmuştur. Etnik, kültürel ve dini bakımdan oldukça heterojen yapıda olan Anadolu, İslam dünyasında birbirinden farklı olarak ortaya çıkan sûfi, selefi, felsefi ve kelâmî dindarlık anlayışlarını ve bunların temsilcilerini içinde barındıran zengin bir çeşitliliğe sahiptir.⁹⁸

Türkiye Müslümanlığı, İslam dünyasının en batılı örneğini teşkil ettiği kadar, aynı zamanda Ortadoğu Müslümanlığının hemen hemen bütün karakteristik özelliklerini üzerinde taşır. Ayrıca, tarih ve kültürel şartların ürünü olması bakımından kendine has birtakım özelliklere sahiptir.⁹⁹ Anadolu'nun dinî ve kültürel hayatının bir yüzünü Mevlâna, Yunus Emre, Hacı Bektaşî Velî gibi tasavvuf büyüklerinin 'dini hoşgörü' anlayışı oluştururken, diğer yüzünü, bir yönüyle Ortadoğu Müslüman coğrafyasının özelliklerini üzerinde taşıyan, oldukça katı bir şekilcilik, merasim ve kuralcılığın öne çıktığı bir dini gelenek oluşturur.¹⁰⁰

Farklı din ve inanç mensuplarına takındığı tavırdan, kişisel hayata, ibadetleri yerine getirme biçiminden ferdi ve toplumsal ahlaka varıncaya kadar, kendine has kültürel unsurları ve dine getirdiği yorum bakımından Arap ve Fars Müslümanlığından birçok bakımdan farklılık gösteren Türk Müslümanlığında,¹⁰¹ din, gelenek ve kültür adeta birbirleri ile iç içe geçmiş durumdadır ve bu unsurları birbirinden ayrı düşünmek

⁹⁶ Onat, a.g.e., s. 29.

⁹⁷ ABD Uluslar arası Din Özgürlüğü Raporu, ABD Dışişleri bakanlığı "Demokrasi İnsan Hakları ve Çalışma Bürosu" tarafından her yıl düzenli olarak yayınlanmaktadır. Adı geçen bu rapor, ülkelerin sivil toplum örgütleri, dini cemaatleri, o ülkedeki BM temsilcileri, elçilikler, bölgesel örgütler, akademisyen ve medya organlarının bilgilerinden faydalanılarak hazırlanmaktadır. Rapor, ülkelerin din ve vicdan özgürlüklerini dikkate alarak "özgür", "yarı özgür", "özgür olmayan" şeklinde sınıflandırmaktadır. 2006 raporuna göre Türkiye, uygulamalardaki birtakım olumsuz uygulamalara rağmen "özgür" ülke kategorisinde gösterilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. turkish.turkey.usembassy.gov/din_ozgurlugu.html.

⁹⁸ Yılmaz, a.g.m., s. 60.

⁹⁹ Ocak, Ahmet Yaşar, *Türkler, Türkiye ve İslam*, s.121; Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 527.

¹⁰⁰ Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslam*, s. 121.

¹⁰¹ Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yay., İstanbul 1996, s.79.

neredeysi imkânsız gibidir. Doğum, sünnet, evlilik, ölüm gibi ritüellerin yanı sıra, örf ve geleneğe ait unsurlar içinde birçok dini motif görmek mümkündür.¹⁰²

a. Dinin Türk Toplumuna Etkisi

Din ve toplum, karşılıklı olarak birbirlerini etkiler. Toplumsal yapının şekillenmesinde din etkili olduğu gibi, dini hayatın çeşitli tezahürlerinde de toplumsal gelenek ve göreneklerin izlerini görmek mümkündür. Bu noktadan değerlendirilince, İslam, Türk halkının bireysel, toplumsal ve kültürel hayatında çeşitli dönemlerde birbirinden farklı etki ve fonksiyonları olmuştur.

Modern toplumlarda dinin ne anlam ifade ettiğini ve toplumsal hayattaki rolünü anlayabilmek için öncelikle modern dönem dindarlığın yeni tanımlarının yapılması gerekmektedir. Geertz, dinin insanlar için güçlü, kapsamlı ve uzun süre devam eden ruh halleri ve motivasyonlar ve bu motivasyonların eşsiz bir şekilde gerçekmiş gibi görünmesine yol açan simgeler sistemi olduğunu belirtir.¹⁰³ Bu tanıma göre, din, dünyadaki olayları anlamlandırmakta ve toplumda karşılaşılan olayların yorumunu kolaylaştırmaktadır.

Din, zihniyet kazandırma, bütünleştirme, çatışma ve parçalama, organizasyon, sosyalleşme ve sosyal kontrol, kimlik kazandırma, yapılandırma ve düzenleme, bir kültürü koruma ve gelecek nesillere aktarma, değerler hiyerarşisi sağlama ve meşrulaştırma gibi hem olumlu, hem olumsuz işlevlere sahiptir.¹⁰⁴ Ayrıca, sosyal kontrolü sağlama, toplumsal dayanışma ve bütünleşmeyi artırma, ortak değerler sistemi oluşturma, dinî ritüeller aracılığıyla bireylerin sosyalleşmelerine imkan tanıma gibi pek çok olumlu işlevi bulunmaktadır.¹⁰⁵

Dinin ortaya koyduğu ilke ve değerlerin, insanların kimlik ve kişilikle ilgili sorunlarına cevap oluşturacak nitelikte olduğunu belirten Hökelekli, dinin doğru ve etkili öğretilmesi ve değerlerin içselleştirilmesiyle kendini gerçekleştirmenin tam olarak

¹⁰² Yel, Ali Murat, “Türk İslâm’ı”, İslâmiyât, C. V, (2002), S.4, s. 167.

¹⁰³ Geertz, Clifford, “Kültürel Bir Sistem Olarak Din”, (çev. Y. Aktay), *Din Sosyolojisi (içinde)*, (Edt. Y. Aktay ve M. E. Köktaş), Vadi Yayınları, Ankara 1998, s. 179.

¹⁰⁴ Okumuş, Ejder, *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 68-86.

¹⁰⁵ Mardin, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 157.

başarılacağını, ahlak ve kişiliğin yüceltilip, toplumsal bütünlüğün ve evrensel barışın sağlanabileceğini ifade eder.¹⁰⁶

Dini bir gruba bağlanmak, kişinin içinde yaşadığı toplumdan kendisinin ayrı düştüğü hissine kapılmasını önlediği gibi, toplumla bütünleşip entegre olmasına da ciddi anlamda katkısı olmaktadır.¹⁰⁷

Türk toplumunun milli kültürünü oluşturan unsurlar içerisinde dini inanç ve değerler, önemli bir yere sahiptir. Aile hayatından ticarete varıncaya kadar toplumsal hayatın hemen hemen her yerinde bunun etkisini görmek mümkündür.¹⁰⁸ Din, Türk toplumunun gelenek ve göreneklerinin şekillenmesinde, hayata anlam verilmesinde, toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanmasında önemli fonksiyonlara sahiptir.

Türkiye’de dinsel motif ve kodlar, toplumsal ve kültürel hayatın hemen hemen bütün alanlarında hissedilir. İnançlar, her toplumun kültürel yaşam biçimini etkilediği gibi, Türk toplumunun da yaşam biçimini etkilemiştir. Türklerin örf ve adetlerinde, sanat ve ahlak anlayışlarında, iktisat ve ticarî hayatında, gündelik hayatın işleyişinde vs. dini motiflerin önemli ölçüde varlığı hissedilmektedir.

Din, Tür halkı için hem kimlik hem de aidiyet anlamını taşır. Osmanlının bir döneminde Türk olmakla Müslüman olmak âdetâ birbiriyle eşdeğer kabul edilmiştir.¹⁰⁹ Türklerin hayat biçimi, kültür ve medeniyeti, örf ve âdetleri, norm ve değerleri, dünya görüşü üzerinde köklü değişiklikler meydana getiren İslam, Türk halkı tarafından o derece içselleştirilmiştir ki, kişiliğin önemli bir parçası olarak karakterize edilmeye başlamıştır.¹¹⁰

Türkiye’de İslâm’ın fonksiyonlarından birisi de, kimlik ve kişiliğin oluşmasına katkı sağlamasıdır. Din, geleneksel toplumlarda bireylere aidiyet duygusunu kazandırdığı gibi, maddi-manevî kriz dönemlerinde toplumsal dayanışma mekanizması olarak işlev görür. Modern dönemle birlikte toplumsal rol ve değerlerin çok hızlı

¹⁰⁶ Hökelekli, “Din Hizmetlerinde Yöntemle İlgili Sorunlar”, Diyanet İlmî Dergi, C.41, S.3, s. 94.

¹⁰⁷ Kilbourne and Richardson, 1982 (94), s. 5.

¹⁰⁸ Türkoğan, Orhan, *Millî Kültür, Modernleşme ve İslam*, Birleşik Yay., İst. 1996, s. 191.

¹⁰⁹ Günümüzde Balkan ülkelerinde hâlâ ‘Türk’ denilince ‘Müslüman’ anlaşılmaktadır. Bkz. Günay, “XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme”, s. 26.

¹¹⁰ Kim, “Spiritual Dynamics in Church Planting Among Turkish Folk Muslims”, s. 107.

değişime uğramasına bağlı olarak din toplumsal işlevini önemli ölçüde yitirdiğinden, toplumda yabancılaşma, çatışma gibi birçok kriz ve bunalım yaşanmaya başlamıştır.¹¹¹ Bireyciliğin hâkim olduğu modern dönemin insanları, içine düştükleri bunalım ve krizlerle tek başına mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Dinin toplumsal işlevlerinden birisi de, sosyal bütünleşmeyi sağlamasıdır. İslam, Türklerin hayat biçimi, kültür ve medeniyeti, örf ve âdetleri, norm ve değerleri, dünya görüşleri üzerinde köklü değişiklikler meydana getirmiş, toplumu oluşturan fertlerin aynı duygu ve düşünceye sahip olmasını sağlayarak sosyal bütünleşmelerini sağlamıştır. Türk toplumunda, dil, din, tarih, edebiyat, sanat, hukuk, teknoloji vb. unsurlar arasında din ve dine bağlı olan ahlâk, önemli bir yer tutar.¹¹²

Günümüz Türkiye’inde, batılılaşma ve modernleşme çabaları sonrası başlamış olan ‘dünyevileşme’ ile birlikte dinin toplumdaki etkisi azalmaya başlamıştır. Modern dönemde toplumsal fonksiyonunu önemli ölçüde yitiren din, ya bireysel vicdanlarda ya da kapalı dini cemaatler içerisinde öznel bir alanda bireysel tercih ve tutum olarak varlığını sürdürmeye çalışmıştır.

İslam’ın bir özelliği de, hayatın bütününe kapsayıcı olmasıdır. İslam’a inanan bir kişi tüm davranışlarını ona göre düzenler.¹¹³ Türkiye’de din, toplum ve kültürün diğer parçalarıyla iç içe geçmiş ve bütünleşmiş bir yapıdadır. Türk toplumunu bir arada tutan millî ve manevî değerlerin etkisini kaybetmesi, misyonerlerin arzu ettikleri ortamlardır. Bu nedenle, topluma dıştan gelecek tehlikelere karşı önlem almadan önce, içteki sosyal çözülme ve yabancılaşma problemini çözmeye yönelik çaba sarf etmek gerekir.

b. Dindarlık Tipolojileri ya da Dini Hayatın Tezahürleri

Geleneksel toplumlarda coğrafi, etnik, kültürel unsurlara bağlı olarak ortaya çıkan dindarlık tipolojileri, modern dönemde birçok etkilere açık olması sebebiyle birbirine benzeşmeye başlamıştır. Geleneksel dindarın dini tutum ve davranışlarını kendi kültürel unsurları şekillendiriyorken, modern dönemde ise, birçok farklı etkiler toplumların dindarlığını yönlendirmektedir. Modern Batı kültüründe, aşkın varlığa ve

¹¹¹ Sayar, Kemal, “Modernlik ve Hoşnutsuzlukları”, Popüler Psikiyatri, S.13, 2003, s. 14.

¹¹² Türkdoğan, *Değişme, Kültür ve Sosyal Çözülme*, s. 50.

¹¹³ Aydın, Mehmet S., *İslam’ın Evrenselliği*, s. 177.

onun gücüne inanmak ile dini bir cemaate mensup olmak, dindar bireyin asıl göstergesi olarak kabul edilmiş ve sosyal bilimciler tarafından bu tür göstergelerin anket formatına dönüştürülmesi uygun düştüğü için uzun süre dinselliğe değer biçmek için bu tür argümanlar kullanılmıştır.¹¹⁴

Dindarlığı kısaca, belli bir dinin öğretilerinin ve o dinin müntesiplerinin benimseyip onayladığı ortak davranışların özümсенerek yerine getirilmesi şeklinde tanımlayabiliriz. Fakat, dindarlığı oluşturan faktörlerin neler olduğu konusunda mutabakat sağlanmış değildir. Her bir dindarlık tanımlaması ve kriteri, konu hakkında ileri sürülen teorilerin bakış açısına göre şekillenmektedir.¹¹⁵

İnsan-din ilişkilerini dikkate alarak dindarlığı dört kategoride ele alan Gabriel Le Bras, birinci kategoride, dini hayata yabancı olanlar, dinden ayrılmış olanlar, bölünenler, dinden kopanlar ve herhangi bir dine bağlı olmayanlara yer verir. İkinci kategoride, herhangi bir dini kabul edenler, belirli zamanlarda dini kabul edenler ve dine ilgisiz olanlar bulunur; üçüncü kategoride, dini yaşayanlar, dini pratiklerini düzenli olarak yapanlar yer alırken, dördüncü kategoride ise, sofular ve dindar müttakiler bulunmaktadır.¹¹⁶

İslamî dindarlık tipolojisi, itikat, ibadet ve ahlak olmak üzere üç sacayağına oturur. İçerik ve kapsam bakımından diğer dinlerden ayrılan İslamiyet'in kendine özgü bir yapısı bulunmaktadır. Doğumdan ölüme ve ölüm ötesi hayatın anlamlandırılmasına varıncaya kadar hayatın her alanını kuşatır.¹¹⁷

Ocak, Türkiye'de dindarlık biçimlerinin, İslamî düşüncenin tarihsel süreçteki seyrine göre çeşitli şekillerde ortaya çıktığını belirtir. Türk tarihi içerisinde İslam, halk tabakasından ulemaya, sûfilerden devlet adamlarına varıncaya kadar, farklı kesimlere

¹¹⁴ Wulf, David M., *Psychology of Religion, Classic and Contemporary Views*, New York 1997, s. 210-212.

¹¹⁵ Ok, a.g.e., s. 49.

¹¹⁶ Bkz. Desroche, Henri, "Morfolojik Sosyolojiden Tipolojik Sosyolojiye", *Din Sosyolojisi* (içinde), (çev. İzzet Er), Akçağ yayınları, Ankara 1998, s. 72-92.

¹¹⁷ Güngör, Erol, *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, s. 58; Berkes, Niyazi, *Felsefe ve Toplum Bilim Yazıları*, Adam Yayınları, İstanbul 1985, s. 52.

göre farklı biçimlerde tezahür etmiştir. Bunları dört kategoride ele almak mümkündür:¹¹⁸

1. Halk İslam'ı (Popüler İslam)
2. Kitâbî İslam (Medrese İslam'ı)
3. Tekke İslâm'ı (Mistik İslam)
4. Devlet İslâm'ı (Siyasallaşmış İslam)

Elimizde günümüz Türk toplumunda hangi dindarlık biçiminin daha yaygın olduğunu gösteren yeterli sayıda araştırma verileri bulunmadığından, toplumda yaygın olan dindarlık biçimi hakkında net bir şey söylemek zordur. Ancak, yapılan bazı çalışmalardan¹¹⁹ hareketle, Türkiye dindarlığı hakkında bazı yorumlar yapmak mümkündür.

Günay, yaptığı araştırma sonuçları çerçevesinde Türk toplumu ile ilgili dört çeşit dindarlık tipolojisi belirlemiştir:¹²⁰ Bu tipolojilerin *birincisi*, gelenek ve kültürün dini hayatla iç içe geçtiği ‘halk dindarlığı’dır. *İkincisi*, batıl inanç ve hurafelerin yer almadığı ‘seçkin/yüksek tabaka dindarlığı’; *üçüncüsü*, dini sadece kul ile Allah arasında bireysel ilişki olarak kabul eden ‘laik dindarlık’; *dördüncüsü* ise, geleneksel halk dindarlığı ile laik dindarlık arasında bulunan ‘tranzisyonel dindarlık’tır. Yapıcı, Türkiye’de yapılan bu dindarlık tiplerinden hiçbirine girmeyen, belirtilen tipolojilerden birine ya da ötekine daha yakın duran birçok ara tipten söz eder. Bu ara tipler arasında, yaşam biçimi bakımından modern dünyaya daha yakın olan, dinin sadece Allah’la kul arasında

¹¹⁸ Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslam*, s. 51.

¹¹⁹ Dindarlıkla ilgili Türkiye’de yapılan bazı çalışmalar için bkz. Fırat, ‘‘Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu’’ (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. 1977; Koştaş, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1995; Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat*, İşaret Yay., İst. 1993; Şahin, Adem, *Üniversite Öğrencilerinde Dini Hayat*, Ofset Hazırlık, Konya 2001; Yıldız, ‘‘Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma’’, D.E.Ü., Sosyal Bilimler Enst., İzmir 1998; Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı Yay., Erzurum 1999; Gürses, İbrahim, *Kölelik ve Özgürlük Arasında Din*, Arasta Yay., Bursa 2001; Uysal, V., *Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, Çamlıca Yay., İst. 2003.

¹²⁰ Günay, a.g.e., s. 263 vd.

olduğuna inanan, hayatlarında dinin yansımaları pek görülmeyen laik ya da liberal olarak adlandırabileceğimiz dindarlık tipleri bulunmaktadır.¹²¹

Müslüman Türk toplumunun tarihsel süreç içerisinde oluşan bu dindarlık olgusu sosyal psikolojik yaklaşımla ele alındığında, daha çok rasyonel ve entelektüel unsurların hakim olduğu ‘medrese dindarlığının, tasavvufî terbiyenin ağırlıklı hissedildiği ‘tekke dindarlığının ve bu her iki dindarlık etkilerinin görüldüğu ‘halk dindarlığı’nın yaygın olduğunu söylemek mümkündür.¹²² Sünnî olsun, Alevî-Bektaşî olsun, sözlü kültürle beslenen halk dindarlığının, yaşam tarzları ve kültürleri ile dini inançların işlevsel olarak bütünleştiğini görürüz. Bunların içerisinde Sûfilik ve tarikat dindarlığının etkilerini görmek söylemek olduğu gibi, ziyaret ve adakla ilgili dini inanç, örf ve adetleri de görmek mümkündür.¹²³

Demografik değişkenlerin dindarlık yapıları üzerinde çeşitli şekillerde etkileri bulunmaktadır. Eğitim düzeyi, şehirleşme durumu ve yüksek sosyo-ekonomik düzeye sahip kişilerin sosyal değişmeye daha yatkın oldukları ve bu kişilerde bireysel dindarlığın daha ön planda olduğu görülür. Kırsal alanda yaşayan ve sosyo-ekonomik seviyesi düşük kişilerin daha çok geleneksel ve muhafazakar dindar grubuna dahil oldukları söylenebilir. Türkiye’de farklı dinleri görmek mümkün olduğu gibi, coğrafi anlamda farklı yöreler ve bölgeler arasında, köy ve kent arasında çeşitli sosyo-kültürel farklılıklardan kaynaklanan farklı dini anlayışların bulunduğunu görmek mümkündür.¹²⁴ Köy gibi küçük yerleşim yerlerinde fazla çeşide yer vermeyen, sade, muhafazakar, daha cemaatçi büyüsel inanç ve uygulamaların ağırlıklı olduğu geleneksel halk dindarlığı öne çıkar. Şehirlerde ise daha çok bireysel dindarlığın hakim olduğu görülür.¹²⁵ Belli oranda muhafazakâr ve modern; belli oranda seküler bir yapısı bulunan Türk toplumunun, muhafazakâr-modern-seküler üçlüsünün büyük oranda birbirleriyle uyum içinde olduğu ‘melez desenli’ bir dokuya sahip olduğunu söyleyebiliriz.

¹²¹ Yapıcı, A., “Geleneksellik ile Modernlik Arasında Sıkışan Din Anlayışları ve Dindarlık”, Dem Dergi, 1, S. 2, s. 27.

¹²² Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998, s. 259-264.

¹²³ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 539.

¹²⁴ A.g.e., s. 545-546.

¹²⁵ Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, s. 545-546.

Türkiye'deki çoğu Müslüman'ın herhangi bir grup veya cemaate mensup olmadığını belirten Onat, namaz, oruç, hac ve zekat gibi İslam'ın temel emirlerini yerine getirmeye çalışan ve dini bilgisi şifahî kültüre dayanan halk dindarlığının daha yaygın olduğunu dile getirir.¹²⁶ Halkın büyük çoğunluğunun geleneksel anlamda dini bir hayata sahip olduğunu belirten Aydın, bu insanların özel ve sosyal hayatlarında dinin çok fazla problem olmadığını, örtünme, çalışma ve ibadetlerini yerine getirmede dini nereye koyacaklarını bildiklerini belirtir.¹²⁷

Türk toplumunda orta ve alt tabakalara ve kırsal alanlara gidildikçe etkinliğini artıran halk dindarlığının, bu kesimlerin hayat tarzları ve kültürleri ile bütünleşmiş durumda olduğu ve bu inanç tipinin tarihsel ve sosyolojik köken olarak sufilik ve tarikat etkilerinin yanı sıra türbe ziyareti, adak adama, büyüsel inançlar gibi çeşitli unsurlar içermekte, dinin daha çok muhafazakar ve gelenekçi yönünü temsil etmekte, genellikle geleneksel kültürün daha ağır bastığı köy, kasaba ve kentlerin belirli bölgelerinde ağırlıklı olarak görülmektedir.¹²⁸

Çarkoğlu ve Toprak tarafından 16 ilde üç bin kişi üzerinde yapılan araştırma sonuçların göre, Cumhuriyetle birlikte uygulanan laiklik projesini halkın çoğunun desteklediği görülmüştür. Araştırmada, Türk halkının % 85'i kendisini dindar olarak tanımlamıştır. Araştırmada, halkın büyük bir çoğunluğunun dini inanç ve ibadetlerine bağlı kişilerden oluştuğu tespit edilmiştir ve şariat devleti kurmak gibi bir amaç taşımadıklarını, laik kesimin böyle bir korku ve endişe duymasının anlamsız ve gereksiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır.¹²⁹

Tesev'in yaptığı araştırmasına göre, Türk halkının dini ibadetleri yerine getirme durumu şu şekildedir: Araştırmaya katılanların % 46'sı beş vakit namazını, % 84'ü ise, Cuma namazını kıldığını belirtmiştir. % 91'i Oruç tuttuğunu belirtirken, % 60'ı Zekat

¹²⁶ Onat, a.g.e., s. 30, 60.

¹²⁷ Aydın, Mehmet S., *İslam'ın Evrenselliği*, s. 52.

¹²⁸ Çelik, Celalettin, *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2002, s. 122.

¹²⁹ Çarkoğlu, Ali & Toprak, Binnaz, "Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset", Tesev, İstanbul 2000, s. 72-82.

verdiğini, % 70'i imkân bulursa Hacca gideceğini, % 42'si ise Kur'an-ı Kerim okuduğunu belirtmiştir.¹³⁰

Yukarıda dindarlıkla ilgili çeşitli tasnifler yapılmıştır. Bütün bu tasniflerde, Türkiye'deki dindarlık biçimleri çeşitli açılardan ele alınmıştır. Birbirinden farklı birçok dindarlık tipolojisinin ortaya çıkması, konuya farklı açılardan yaklaşılmasıyla ilgili olduğu gibi, Türk toplumunun oldukça heterojen bir yapıda olmasının da etkisi vardır. Sosyal şartların değişmesine bağlı olarak dindarlık biçimlerinin değişmesi, birbirinden farklı dindarlık yapılarının ortaya çıkmasının diğer sebeplerinden birisidir, denebilir.

c. Türkiye'de Dini Hayatla İlgili Bazı Problemler

Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren aile yapısından, toplumsal yapıya varıncaya kadar bütün alanlarda değişim ve dönüşüm geçiren Türk toplumu, dini yönden de birçok problem yaşamıştır. Dini hayatla ilgili yaşanan problemler, din değiştirme ile yakından ilgili olduğundan, bu kısımda Türkiye'deki dini hayatla ilgili belli başlı sorunlar üzerinde durmaya çalışacağız.

1. Sosyal Değişme ve Din

Din ve sosyal değişme arasında üç tür bir ilişkiden söz edilebilir. Birincisi, din, sosyal değişmeyi engelleyen bir faktördür. İkincisi, din, sosyal değişimin temel faktörü olurken, üçüncüsü ise, meydana gelen sosyal değişimler, dini hayatın değişmesine etki eder.¹³¹ Türk toplumunda meydana gelen sosyal değişimler, halkın dini inanç ve tutumlarının değişmesine yol açmıştır.

Geleneksel İslam toplumlarında din, sosyal hayatın her yönünde etkiliydi. "Aile, dinî bir müessese, evlenme ve boşanma dinî bir akit, sosyal gruplaşmalar dinî birer oluşum, sosyal davranışlar, selamlama ve sohbet tarzları, bayramlar ve toplumsal adetler birer dinî olguydu".¹³² Din, aile hayatından toplumsal hayata varıncaya kadar hemen hemen her alanda kendi varlığını canlı bir şekilde hissettiriyordu.

¹³⁰ Çarkoğlu, & Toprak, Tesev 2000, s. 45-49.

¹³¹ Günay, *a.g.e.*, s. 333-343.

¹³² Aslan, Adnan, "Din ve Modernite", Diyanet Aylık Dergi, S.195, 2007, s. 9.

İki yüzyıldan fazla bir zamandır sosyal ve kültürel hayatın hemen hemen her alanında “Batılılaşma” sürecini yaşayan Türk toplumu, yaşam tarzı itibariyle batılılaşma çabası içerisinde olmuş, sosyal ve kültürel hayatın hemen hemen her alanında, Batı tarzı düşünme ve yaşama biçimlerini benimsemiştir. Modernleşme ve batılılaşma süreci ile birlikte dinin toplumsal ve kültürel hayattaki etkisi giderek azalmaya başlamıştır. Bu süreç zarfında dini kimliğimizi oluşturan Müslümanlık dışında, Batılı ülkelerden ayrılan fazla bir yanımızın kalmadığını söylememiz mümkündür.¹³³

Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte İslamî ve geleneksel değerler, batılılaşma ve modernleşmeye karşı en büyük engel olarak görülmüştür. 1980’li yıllardan sonra çok hızlı bir değişim sürecine giren Türkiye, bu değişim sürecinde gündelik hayatın belirleyicilerinden biri olan din de önemli derecede etkilenmiştir. Bu yönüyle “Türk modernleşmesi, dinin gündelik hayattaki görünürlüğünü zayıflatma stratejisi ile açıklanabilir.” Modernleşme ile birlikte din dışı argümanlar gündelik hayatta hissedilir ölçüde artmaya başlamıştır.¹³⁴ Geleneksel ve ahlaki değerlerden hızla kopmaya başlayan ve yozlaşmış bir kültürle karşı karşıya kalan Türk toplumunda bireysel ve toplumsal anlamda kimlik krizleri baş göstermeye başlamıştır.

Günümüze geldiğimizde, birçok krizle karşı karşıya kalan Türkiye’de, halkın çoğu İslâmî kültürün korunması için direnmişse de, batılı kültürel etkiler gündelik yaşam tarzlarını birçok yönden değişime uğratmıştır.¹³⁵ Modernleşme süreci ile birlikte her alanda yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm, dindarlık biçimlerinin büyük ölçüde değişmesiyle sonuçlanmıştır.

Toplumda görülen sosyal değişimler, insanların ihtiyaçlarının da değişmesine yol açmıştır. Metropol ve büyük kentlerde yaşayan insanlar, kendilerini ait hissedeceği yeni bir grup, birincil ilişkiler geliştirme, mistik ya da yeni dini hareketlere katılma eğilimi göstermeye başlamıştır.¹³⁶

¹³³ Hökelekli ve Çayır, “Hıristiyan Misyonerlerinin Hedef Kitleleri Olarak Gençler ve Hıristiyan Olmalarında Etkili Olan Pisko-sosyal Etkiler”, s. 25.

¹³⁴ Subaşı, Necdet, *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, İz Yayıncılık İstanbul 2004, s. 12-13.

¹³⁵ Kim, “Spiritual Dynamics in Church Planting Among Turkish Folk Muslims”, 2006, s.121.

¹³⁶ Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, s. 282.

Birkaç asırdan buyana devam eden büyük bir kültür şokuna maruz kalan Türk toplumu, kendini küçük görme, Batı'yı sadece kültürel yönde taklit etme düşüncesi, başta kendi gelenek ve göreneklerimizin, hayata bakış ve yaşama tarzımızın, dil, din, aile yapısı ve diğer kültürel unsurlarımızın büyük oranda değişmesine yol açmıştır. Basın yayın ve kitle iletişim organlarında cinsellik ve seküler değerlere genişçe yer verilmesi, eğlence ve tüketim kültürünün ön planda tutulması, millî ve manevî değerlerin önemsiz hale gelmesine yol açmıştır.

Batı'da yaşanan sosyal değişmelerin yansımaları, İslam dünyasındaki kurumsal ve bireysel dindarlık biçimlerini etkilemiş ve yeni dindarlık biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye, Batı ve modernitenin dayatmalarına en çok maruz kalan ülkelerden birisidir.¹³⁷ Sosyal değişme ile birlikte, geleneksel-muhafazakar ve yenilikçi-modern şeklinde iki tip dindarlık tipi ortaya çıkmıştır.

Toplumsal ve kültürel şartların değişmesiyle dini tutum ve davranışlarda değişmelerin olması normal bir durumdur. Ülkemizde en büyük belirsizlik ve çelişki, din alanında yaşanmaktadır. Günümüz Türkiye'sinde bir yandan dinin kamusal alandaki yeri, dindar kesime yönelik suçlama, baskı ve dışlamalarla ilgili tartışmalar sürerken; diğer yandan dinin geleneksel ve yenilikçi formunu kabul edenler arasında gerginlikler yaşanmaktadır.¹³⁸ Tüm bu belirsizlik ve tartışmalara şahit olan yeni nesil, kendini ya birtakım aşırı uçlara kaptırmakta ya da dine karşı ilgisiz ve kayıtsız bir tutum takınmasına yol açmakta olduğunu görürüz.

2. Sekülerleşme ve Dini Yabancılaşma

Sosyo-kültürel yapının hızlı ve sürekli değiştiği toplumlarda, kültürel yabancılaşma, duygusal açlık ve parçalanmalar meydana gelir. Bir toplumda hâkim olan dinin zamanla insanların ihtiyaçlarına cevap verememesi, o toplumun ideolojik birliğini kaybetmesine yol açar ve bunun sonucunda bireyler başka dini arayışlara ilgi duymaya ve onlara yönelmeye başlarlar.¹³⁹

¹³⁷ Onat, a.g.e., s. 29.

¹³⁸ Hökelekli, "Gençlik ve Din", s. 14.

¹³⁹ Syn-Duk Choi, Syn-Duk Choi, "A Comparative Study of Two New Religious Movements In The Republic of Korea: The Unifacation Church and The Full Gospel Central Church", New Religious

Uygulanan çok yönlü değişim politikalarının sonucunda gelenek, örf ve adetlerimiz, kültür dünyamız, hayata bakışımız ve yaşam tarzımız büyük bir değişime uğramıştır. Bunun sonucunda, her yönden kendine yabancılaşan, kendi milli kimliğini yitiren, dıştan gelen etkiler karşısında savunmasız ve dirençsiz kalan bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır. Kitle iletişim araçları tarafından propagandası yapılan eğlence kültürü ve haz ahlâkını yücelten seküler değerler, en çok çocuklarımızı ve gençlerimizi etkilemektedir.

Yabancılaşmayı çok boyutlu bir fenomen olarak ele alan Seeman, sosyoloji ve psikoloji literatüründeki doyumsuzluk, güçsüzlük, yalnızlık gibi duygusal sorunlarla ilgili kavramlardan yola çıkarak beş farklı yabancılaşma durumundan bahseder:¹⁴⁰

1. Kişinin sosyal ve psikolojik çevreyi etkileyemeyeceğine olan inancından kaynaklanan güçsüzlük durumundan kaynaklanan yabancılaşma (powerlessness).

2. Davranışlarını ona göre ayarlayacağı inanç sisteminden yoksunluk ve anlamsızlık hali (meaningless).

3. İnsan davranışları üzerinde düzenleyici olan sosyal normların gücünü kaybetmesi durumu (normlessness).

4. Bireyin inanç sistemine kendini bağlayan yüksek değerlerden şüphe duyması, toplumdan ayrı kalma ile ilgili yalıtılmışlık duygusu (isolation).

Günümüzde hâkim olan kültür, “Batı Kültürü” olduğu için, bizim gibi gelişmekte olan toplumlar, batı tarzı yaşam biçimine özenmekte ve onu taklit etmeye çalışmaktadır. Bunun etkisiyle özellikle genç nesil, Batı’nın cazibesine kendini kaptırmış durumdadır. Yaşanan bu süreçte, genç nesil Hıristiyan değerlerini ve yaşam tarzını benimserken, kendi millî ve manevî değerlerine karşı yabancılaşmaya başlamıştır.

Arkeolojik ve antropolojik veriler, sözlü gelenekler ve kutsal metinler, din¹⁴¹ ile kent arasında bir ilişkinin varlığını göstermesine rağmen, son dönemlerde modernleşmeye paralel olarak kent hayatının ilerlemesiyle dinin gerileyeceği, hatta yok

Movements And Rapid Social Change, Edit. James A. Beckfork, Sage Publications/Unesco, 1986, s. 115.

¹⁴⁰ Seeman, M. “On the meaning of Alienation”, American Sociological Review, 1967, s. 973 vd.

¹⁴¹ Modern sosyoloji ve antropoloji, dini, ilkel kabilelerin ortaya çıkardığı bir inanç biçimi olarak tanımlama yönünde eğilim göstermektedir. bkz. Ali Bulaç, *Din ve Modernizm*, s. 179.

olacağı ile ilgili teoriler ileri sürülmüştür. Dinî düşüncelerin ve kurumların toplumsal önemlerini kaybetme süreci” şeklinde tanımlanan¹⁴² sekülerleşme teorilerine göre,¹⁴³ geleneksel kültürlerde etkili olan dinsel değerlerin etkisinin azalarak zamanla kaybolacağını ve toplumsal kurumların dini sembollerden arınacağı iddia edilmiştir.¹⁴⁴

Bu teoriyi savunanlar, modernleşen toplumların gittikçe sekülerleşeceğini ve kutsaldan arınacağını, ilâhî olana ilgilerini bu süreçte kaybedeceklerini ve dinin gücünün kaçınılmaz olarak zayıflayacağını iddia ediyorlardı.¹⁴⁵ Sekülerliğin modernitenin bütünleyici bir parçası olduğunu ve tüm dünyayı kuşatacağını iddia edenler, modernleşme ile birlikte dinin özelleşip bireysel bir olguya dönüşeceğini ve hiçbir toplumsal etki ve gücünün kalmayacağını öne sürmüşlerdir. Ancak, modernleşen bazı toplumlarda, sekülerleşmeye karşı olan birçok güçlü hareket ortaya çıkmış, kutsala olan ihtiyaç, kutsalın geri dönüşüne sahne olmuş, modernleştikçe dindarlığın azalacağı, dinin ortadan kalkacağı yönünde ileri sürülen tezlerin gerçekleşmediği,¹⁴⁶ dünyanın geleceğinde dinlerin önemli fonksiyonlar icra edeceği ortaya çıkmıştır.¹⁴⁷

1980’li yıllarda bazı tarihçiler de dâhil olmak üzere bazı sosyal bilimciler arasında modernleşme-sekülerleşme tecrübesinin tarihî seyri konusunda ciddi tartışmalara neden olmuştur. İlk önceleri sekülerleşmenin savunucusu olan P. Berger ve bazı sosyologlar, yaşanan gelişmeler karşısında tezlerini tekrar değerlendirmek

¹⁴² Thompson, Ian, *Odadaki Sosyoloji*, (çev. B. Z. Çoban), Birey Yayıncılık, İstanbul 2004. s. 31.

¹⁴³ Bu teorilerde modern toplumlarda dinin önemini gittikçe zayıflayacağı, kamusal alandaki etkisinin gittikçe kaybolacağı, dünyevileşmenin kaçınılmaz bir gidişat olduğu iddia edilmişse de, sanayileşme sürecini tamamlamış birçok toplumda yapılan araştırmalarda, sekülerleşme teorilerinde ileri sürülen bu iddianın doğrulanmadığı görülür. Her ne kadar din, geleneksel toplumdaki merkezi konumunu modern seküler ideolojilere ve siyasal sistemlere bırakmışsa da, bireylerin yaşamındaki yerini korumaya devam etmektedir. Sekülerleşme teorilerinin aksine, sanayileşme sürecini tamamlayan bazı toplumlarda bir dinî uyanış süreci yaşanmaya devam etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Robert J. Wuthnow, “Din Sosyolojisi”, *Din ve Modernlik(içinde)*, (Der. ve çev. A. Çiftçi), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s. 63.

¹⁴⁴ Berger, “Dini ve Toplumsal Kurumların Değişimi”, *Din ve Modernlik (içinde)*, s. 153.

¹⁴⁵ Köse, Ali, “Modernleşme-Sekülerleşme İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar”, *Günümüz İnanç Problemleri Sempozyumu*, Erzurum 2001, s. 203.

¹⁴⁶ Yıllardır modernleşme sürecinde olan Türk toplumuna baktığımızda, bugün gelinen noktada büyük bir çoğunluğun (% 84-95) Tanrıya inandığını görürüz. Kıray (Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, Ankara 1964) ve Vergin (“Toplumsal Değişme ve Dinsellikte Artış”, içinde Din, Toplum ve Siyasal Sistem, Bağlam Yayınları, İstanbul 2000, s. 43-66.) tarafından yapılan çalışmalar, Türkiye’de modernleşme ile birlikte dindarlık anlayışlarında değişmelerin yaşandığını ancak, dindarlıkta ciddi bir azalmanın olmadığını göstermektedir. Ancak, 1980 sonrasında Türk toplum yapısını hızlı değişim ve dönüşüme uğramaya başladığını söyleyebiliriz.

¹⁴⁷ Hökekleli, “Gençlik ve Din”, s. 11-12.

durumunda kalmışlardır. Berger, son zamanlarda önceki görüşleri terk etmekle kalmamış, aynı zamanda sekülerleşmenin öngörülerinin gerçekleşmediği ile ilgili kapsamlı değerlendirmelerde bulunmuştur.¹⁴⁸

Günümüz Türk toplumunun modernleşmenin etkisi ile kısmen de olsa dünyevileşmiş olduğunu, dinin toplumdaki etkisinin azalmaya başladığını ve toplumsal fonksiyonunu önemli ölçüde yitirdiğini söylemek mümkündür. Seküler bir toplumda yetişen bir kısım dindar gençlerin popüler kültürün etkisinde kalarak, hayatın nimetlerinden istifade etmek için, eğlence kültürü, kılık kıyafet tarzı, kız-erkek ilişkileri gibi gündelik hayatın birçok alanında modern yaşam biçiminin diktelerine kendini kaptırdıklarını görmekteyiz. İnanıkları şeyleri pratik hayatta bulamayan bu gençler, yaşadıkları hayat tarzına uygun bir şekilde inanmaya ve hayatlarına o şekilde yön vermeye başlamaktadır. Bunun sonucunda sahip oldukları dini inançlarının gereğini yapmak ile içinde yaşadıkları seküler yaşam biçimine ayak uydurma arasında çatışma yaşamaktadırlar.

Daha önce sözlü kültürle nesilden nesile aktarılan, içerisinde taklit, hurafe ve geleneksel unsurları barındıran halk dindarlığının, modernleşme ile birlikte yerini daha rasyonel olan ‘tahkiki dindarlığa’ bırakmaya başladığını söylemek mümkündür.

Giyim kuşamdan yemek alışkanlıklarına, insani ilişkilerden ahlaki değerlere varıncaya kadar Batıya ait birçok kültürel unsur, kitle iletişim araçları tarafından popülerleştirilmiştir. Gazete, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçları Batı kültürünü övücü yayınlarla işlerken, kendi kültürümüzü ve ona ait dinamikleri küçümseyici ve aşağılayıcı yayınlarla ele almışlardır. Popüler kültür, radyo, sinema, gazete ve moda yoluyla bu topluma aşılınmış, kendi kültürel değerlerine karşı ise ciddi anlamda yabancılaştırılmıştır.¹⁴⁹

Türk halkının dine yabancılaşma sebeplerinden birisi de, din ve dindarlar hakkında üretilen olumsuz imajlardır. Eskiden olduğu gibi günümüzde de bazı görsel ve yazılı yayınlarda dindarlarla ilgili olumsuz imajın oluşması için uğraş

¹⁴⁸ Berger, P.L, Sekülerizmin Gerilemesi, (derl. A. Köse), *Sekülerizm Sorguluyor*, İstanbul, Ufuk Yay, s. 11 vd.

¹⁴⁹ Erdoğan, İrfan, Esra Keloğlu v.d, “Popüler Kültür ve Türkiye”, (Edt. M. Zincirkıran), *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı (içinde)*, s. 558.

verilmektedir. Bu amaçla, din ve dindarlar, alay konusu edilmektedir. Özellikle toplumsallaşmaya adım atan genç için, dindarın yaşam biçiminin hiçbir cazibesi yoktur. Din ve dindarlar hakkındaki olumsuz imajlar, sosyalleşme sürecinde olan gençlerin dine yönelik takınacakları tutumlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Günümüzde özellikle kimlik kazanma çağındaki ergen ve gençlerde dindarlarla ilgili oluşturulan bu alaycı ve küçümseyici imajın önemli etkisi olmaktadır. Din ve dindarlar hakkında olumsuz ön yargıların sıkça gündeme geldiği çevrede yetişenler, ileriki dönemlerde dine karşı mesafeli durmayı tercih etmektedirler.

3. Din Eğitimi Sorunları

Türkiye'deki din eğitimi problemlerinin, siyasî, sosyal ve kültürel olmak üzere birçok yönü bulunmaktadır. Siyasî iradenin dine olan yaklaşımları, toplumsal değişim süreci, dine verilen önem ve toplumda oluşturulmak istenen din ve dindarlık algıları, din eğitimi problemlerinin temelini oluşturan unsurlardan bazılarıdır.

Türkiye'de eskiden olduğu gibi günümüzde de din ve dini hayatla ilgili sorunların, gündemden hiç düşmeyen tartışma konuları arasında olduğu görülmektedir. Çeşitli dönemlerde dinin uygulanması ile gündeme taşınan konular, çoğu zaman konunun uzmanı olmayan kişiler tarafından televizyon programlarında tartışma konusu yapılmaktadır. Yapılan bu tartışma programlarının, din hakkında yeterli ve sağlıklı bilgi sahibi olmayan kitleleri olumsuz yönde etkilediği gözlenen bir gerçektir.

Eğitim seviyesi düşük, yeterli bir din eğitimi almamış, dini inancı zayıf veya inandığı din hakkında bazı şüpheleri olan kişiler, ikna edilmesi kolay kişilerdir. Bu konuda diğer araştırmacıların ve bizim yaptığımız araştırmalarda, din değiştirme sonucu Protestanlığa geçen Müslümanların yeterli seviyede din eğitimi almadıkları gibi, dindarlık seviyesi bakımından kendilerini “dindar” olarak tanımlamadıkları görülür.

Ülkemizde yapılan araştırmalarda, din değiştirme sonucu Protestanlığa geçen Müslümanların, din değiştirmeden önce yeterli seviyede din eğitimi almadıklarını,

dindarlık seviyesi bakımından kendilerini “dindar” olarak tanımlamadıklarını görmekteyiz.¹⁵⁰

Dinin fonksiyonel olması, hayatta karşılaşılan sorunların çözümüne yardımcı olması, bireylerin dini inançlara olan ilgisinin devam etmesini sağlar. Tamamen hayattan kopuk bilgi ve kurallar olarak sunulan dinin, zamanla önemi kaybolmaya yüz tutar ve bireyler için bir anlam taşımaz. Kişinin dine olan ilgisi, dönemin ihtiyaçlarını gözetilmesi ve dinin zamanın ruhuna uygun bir şekilde verilmesiyle canlı tutulabilir.¹⁵¹

Türkiye’de din eğitimi ve öğretiminin yeterli düzeyde verilememesi, misyonerlik faaliyetlerini hızlandıran önemli faktörlerden birisidir. Dini, anne ve babasından veya yakın çevresinde dindar birileri varsa onlardan gördüğü kadarı ile öğrenen kişilerin başkalarından etkilenmesi kaçınılmazdır. Dinden uzak, seküler bir hayat tarzını benimsemiş kişilerin, İslam’la karşılaştırılınca ibadet ve yükümlülük bakımından oldukça serbest olan, seküler yaşamla uyumlu hale getirilmiş başka dinlere yönelmesi anormal bir durum değildir.

Türkiye’de din eğitimi, Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri, Milli Eğitim kurumlarında zorunlu olarak okutulmakta, ancak, ders kredisi müfredat için yetersiz kalmaktadır. Bu derslerde tüm dinlerin inanç ve pratikleri hakkında genel kültür seviyesinde bir bilgi verilmektedir.

Türkiye’de uygulanan yaygın din eğitiminin sağlıklı bir şekilde yürütülemediğini söyleyebiliriz. Yaz kur’an kursları çok iyi programlanmadığından ve uygun ortamlar hazırlanmadığından çocukların ilgilerini çekmemektedir. Ayrıca, yeni düzenlemeye göre, yaz kur’an kurslarına ilkökul beşinci sınıf diploması olmayan çocukların devam etmesi yasaklanmıştır.¹⁵² Çeşitli nedenlerden dolayı İlköğretime devam edemeyen ve çeşitli mesleklerde çalışmak zorunda kalan gençlere hitap eden din

¹⁵⁰ Din değiştirenlerin dindarlık durumları için bkz. Sevinç, a.g.e., s. 213; Tezokur, “Diyarbakır Kilisesi ve Misyonerlik”, s. 15.

¹⁵¹ Hökelekli, “Din Hizmetlerinde Yöntemle İlgili Sorunlar”, s. 98.

¹⁵² İlkokulda okuyan çocukların 4.sınıfta itibaren Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine devam etmeleri zorunlu tutulurken, diğer taraftan, yeni düzenlemeye göre M.E.B müfettişlerince düzenli olarak denetlenen yaz kur’an kurslarına İlkokul 5. Sınıfı bitirmeyen çocukların devam etmeleri yasaklanmıştır.

eğitimi programları bulunmamaktadır. Onların alışma saatlerine ve seviyelerine göre derslerin programlanması gerekir.

Konu ile ilgili olarak, Cumhuriyet döneminde Bursa Amerikan Kız Kolejinde okuyan kız ğrencilerin Hıristiyan olmalarının nedenleri üzerine yapılan yorumların, kültür buhranının bir sonucu olduğu kanaati üzerine odaklaştığını görürüz. Sebep ve sonuç kurgusundaki farklılıklara rağmen hemen her yazar, Türkiye'nin cumhuriyet devrimlerinden sonra bir kültür bunalımına girdiği konusunda hemfikirdir. Bir görüşe göre, gençleri bu tür sapkınlıklara iten Şey, laik tedrisat prensipleri yüzünden çocukların dini bilgilerden mahrum bırakılmasıdır.¹⁵³

Türkiye'de batılılaşma ve modernleşme ile birlikte seküler yaşam tarzı, gazete, televizyon, sinema, tiyatro vd. organlar tarafından poplerleştirilmeye çalışılmış, dini ve ahlaki değerlerin olumsuz propagandası yapılarak, dinin bireysel ve toplumsal hayattaki etkisi zayıflatılmaya çalışılmıştır. Ülkemizde modernleşme çabaları tabii seyrinde gerçekleşmediğinden, toplum tepeden inme değişim ve dönüşüm projelerine tabi tutulmuştur. Bu durum, geleneksel olarak dindar kimliğini benimsemiş kişilerde aşağlık kompleksi, dışlanmışlık duygusu, çatışma ve yabancılaşmaya yol açmıştır. Dini inancını doğal yaşam biçimini olarak içselleştirmek isteyen halk, kendilerine dayatılan hayat tarzıyla yaşam biçimini değiştirmek zorunda kalmıştır. İddia edilenin aksine, asıl 'mahalle baskısı'na dinini yaşamaya alışan Müslümanlar maruz kalmaktadır.¹⁵⁴ İncanın gereğini yapmaya alışan Müslümanlar, kılık ve kıyafetinden yaşam biçimine varıncaya kadar, gericilikle, yobazlık ve çağdışı olmakla kınanmış, aşağlayıcı ifade, tavır ve davranışlara maruz kalmıştır. Bu tür tutum ve davranışlar, dindarlarda toplumdan dışlanma korkusuna sebep olmaktadır. İncanın gereğini yerine getirmeye çalışan dindar insanlar, yaşam biçimlerinden dolayı toplumdan dışlanma korkusu karşısında çoğu zaman iki farklı kimliğe bürünmek zorunda kalmıştır.

Dinde Őekilciliđin ne çıkması, dindarların ve din adamlarının yanlış tutum ve davranışları, dinin doğru bir Şekilde anlatılamaması, dini samimiyet ve heyecanın

¹⁵³ Güngör, Erol, *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri*, İstanbul 1999, s. 35.

¹⁵⁴ Tesev tarafından 2000 yılında gerçekleştirilen araştırmaya göre, Türk halkının % 42'si dindar insanlara baskı yapıldığını düşünürken, % 50,2'si ise baskı yapılmadığını düşünmektedir. Bkz. arkoğlu & Toprak, "Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset", Tesev, İstanbul 2000, s. 69.

kaybolması, din ve dindar hakkında olumsuz imaj ve propagandaların öne çıkması, özellikle yeterli derecede din eğitimi almayan gençlerin dinden soğumasına ve uzaklaşmasına neden olmuştur.

Kişilik ve kimlik kazanma çağındaki ergen ve gençlerin, toplumda dindarlara yönelik baskının farkında olduğundan dini bir kimlik kazanmaktan uzak durmayı tercih ettikleri görülür. Haklı olarak hiçbir ergen ve genç, içinde yetiştiği toplumda dışlanan, hor görülüp aşağılanan bir kimliği benimsemeyi arzu etmez. Dindar bir aile çevresinde yetişen gençler bile, toplumda kendisini sıkıntıya sokacak, aşağılık kompleksine sevk edecek dini bir kimliği benimsemekten kaçınmaya çalışmaktadır.

Öte yandan, sosyalleşme ve kimlik problemi yaşayan gençler, toplumda olumsuz bir imaja sahip dini kimliği benimsemeyip, içinde yetiştikleri kültürel kimliklerinin dışında farklı bir takım yeni arayışlara yönelme eğilimi göstermektedir.¹⁵⁵ Seküler bir dünyada yetişen genç nesil, yeterli seviyede din eğitimi almaktan mahrum bırakılmıştır. Ayrıca, birtakım sosyo-ekonomik problemler sebebiyle önce kendisine, sonra aile ve topluma yabancılaşmış olan gençler, birçok donanıma sahip Hıristiyan misyonerleri için elde edilmesi oldukça kolay hedef kitleleridir.

Toplumda İslamî değerler ve dindarlar aşağılandığı, şüphe ve zan altında tutulduğundan, yeni yetişen genç nesil dine karşı yabancılaşmıştır. Bütün bunların sonucunda, günümüzde yetişen bazı gençlerin din ile ilgisi sadece tarihi ve kültürel düzeyinde olmuş, bazıları için sosyal bir etiket düzeyinde kalmıştır. Gençlerin önemli bir kısmı da hakkında üretilen olumsuz imaj yüzünden dine karşı yabancılaşmıştır.¹⁵⁶

Gençlerin din değiştirmesinde, kimlik parçalanması, bulunduğu toplumun kültürel, sosyal, ekonomik yapısıyla bütünleşememe, yetersiz ve yanlış din eğitiminin alınması gibi faktörlerin etkili olduğu bir gerçektir. Uzun yıllar uygulanan politikalar halkın dinden soğumasına sebep olmuş, bu soğumanın sonucunda misyonerler hazır bir zemin bulmuşlardır.

Toplumda herkes gibi onurlu bir birey olarak yaşamak isteyen ergenin, kendisini rahatsız edecek ve sıkıntıya sokacak “dini bir kimlik” sahibi olmaktan uzak durması

¹⁵⁵ Yıldırım, *Türk Modernleşmesi ve İslam*, s. 58.

¹⁵⁶ Aydın, Mehmet S, *İslam'ın Evrenselliği*, s. 55.

kaçınılmaz bir durumdur. Bunun sonucunda kendi toplumuna karşı yabancılaşan gençler, alternatif inanç ve ideolojilere inanmaya açık hale gelmektedir.

Dindarın olumsuz imajı ile ilgili olarak Türk basınının önemli bir kısmına baktığımız zaman, din adamı karikatürlerinin alay konusu olacak bir şekilde resmedildiğini görmemiz mümkündür. Türk filimlerinde çoğunda din adamı veya dindarların, toplumda hiç itibarı olmayan, ikinci sınıf vatandaş konumunda olan (çağdaş, zengin sosyete ailesinin temizlik işlerine bakan başörtülü kadın tiplerinde görüldüğü gibi.), muska ve büyü ile uğraşan, saçlı-sakalı birbirine karışmış, üstü başı perişan zavallı bir karakter tiplmesi olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Bu olumsuz dindar tiplmeleri, gençlerin bilinçaltılarında olumsuz bir imaj olarak yerleşmekte ve dine karşı olumsuz tavır alma ve dinden uzaklaşmalarına etki etmektedir.

Son dönemlerde özellikle gençler arasında dine karşı ilgisizliğin artmaya başlamasında medyada oluşturulmak istenen olumsuz İslam imajının ergen ve gençler üzerindeki yansımalarının ciddi bir payı söz konusudur. Köse'ye göre, bütün dünyada adeta bir problem ve sorun olarak gündeme gelen İslam'a karşı insanların mesafeli durmaları amaçlanmıştır. Kendi toplumuna ve dinine yabancılaşmış Türk gençleri, üzerlerindeki din baskısını atmak için yaşam tarzlarını değiştirdikleri gibi dinlerini de değiştirmeyi ve Hıristiyanlığa geçmeyi tercih edebilmektedir.¹⁵⁷

4. Laiklik Uygulamaları

Türkiye'nin karşılaştığı bütün sorunların, din ve dini değerlerle doğrudan veya dolaylı olarak ilgisi söz konusudur. Günümüzde dini hayatın işleyişinde birçok sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlar arasında din ve devlet işlerinin düzenlenmesi ile laiklik uygulamalarının önemli bir yeri vardır.

Türkiye'de dini hayatın şekillenmesinde din-devlet ilişkilerini düzenleyen laiklik uygulamalarının önemli etkisi vardır. Din-devlet ilişkileri net olarak tanımlanmadığından, farklı dönemlerde birçok problemin yaşanmasına yol açmaktadır.

¹⁵⁷ Köse, Ali, "Hıristiyan Türkler", <http://www.ozgurvebilge.com/egitim.php.sayino> 062002.

Türkiye'nin modernleşme sürecinin oldukça karmaşık bir yapıya sahip olduğuna vurgu yapan Aydın, laiklik ilkesinin modernleşme sürecinin merkezinde yer aldığını belirtir.¹⁵⁸ A.Yaşar Ocak, Cumhuriyet'le birlikte sıkı bir radikal laisizm politikasının uygulandığını, bunun sonucunda İslam'ın siyasî, hukukî, toplumsal ve kültürel bütün geleneksel yapılarının ortadan kaldırıldığını, İslam'ın kamusal alanın dışına itilmek suretiyle halkın yalnızca dinin inanç boyutuyla sınırlanmaya çalışıldığını belirtir.”¹⁵⁹

Cumhuriyetin kurucularının, din ve siyasetin birbirinden ayrılması ilkesine sınımsız bağlı kaldıklarını, halkın tamamına yakınının Müslüman olduğu bir toplumda, Batı modeline dayalı laik devlet modelinin ihya edilmesi için yoğun çaba gösterdikleri görülür. Laiklik uygulamaları bağlamında, Türk Müslümanlığını oluşturan gerek Sünnîlik ve gerekse Alevîlik, merkezden soyutlanarak Anadolu'ya (taşraya) sıkıştırılmıştır. Bir nevi siyasetin ve kamu alanının dışına sürülen, çoğu zaman kanun düzenlemeleri ile bastırılan İslam, uzun yıllar geleneksel dini kurumlar bünyesinde gelişme imkanından yoksun bırakılmıştır. Tarikatlar, medrese ve zaviyeler, cemaatler 'gericiliğin odakları', irticanın nifak yuvası oldukları gerekçe gösterilerek, 1925 tarihinde çıkartılan bir kanunla kapatılmıştır. Halkın din eğitimi ihtiyacını karşılayan kurumlar kalmamış, halkın din eğitimi göz ardı edilmiştir. Anadolu'da tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra bir nevi merkezden uzaklaştırılan İslam, Tasavvufî düşüncelerden ilham almış ve bütün yasaklamalara ve takiplere rağmen halkın vicdanından uzaklaştırılmamış, Anadolu'da birtakım yeni oluşumlar çerçevesinde gelişmiş ve etkisini sürdürmüştür.¹⁶⁰

Özellikle Cumhuriyet Türkiye'si Tek parti döneminde İslam'ın modern hayatın yaşandığı şehirlerden taşraya itilmek suretiyle adeta yer altına çekildiğini ve burada yaşamaya mahkum edildiğini görürüz. İzlenen bu politika, Anadolu Müslümanlığının sosyo-kültürel açıdan köylüleşmesine yol açmıştır. Bu dönemde İslam, kapatılan medrese hocaları, tekke şeyh ve dervişlerince genç nesillere gayri resmi olarak aktarılmaya çalışılmıştır. Halkın din hakkında bildikleri buralarda verilen din eğitimi

¹⁵⁸ Aydın, Mehmet S., *İslam'ın Evrenselliği*, s. 170.

¹⁵⁹ Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslam*, s. 123.

¹⁶⁰ Vergin, "İslam Kenti Yeniden Muhasara Ederken", *Din, Toplum ve Siyasal Sistem*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2000, s. 36-37.

sayesinde olmuştur.¹⁶¹ Halk, uzun bir dönem, bütün yasaklamalara rağmen din ihtiyacını bu insanlardan öğrenerek gidermeye çalışmıştır.

Günümüz Türkiye'sinde din eğitimi, din devlet ilişkilerini düzenleyen laiklik ilkesine uygun olarak birbirinden ayrı tutulmaktadır. Toplumun din işlerini düzenlemek maksadıyla Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Günümüz Türkiye'si dini hayatında İmam-Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an Kurslarının önemli etkisi olmuştur. Ayrıca, sivil toplum örgütlerinin açmış oldukları ve gönüllülük esasıyla yürüttükleri kur'an kursları, pansiyon ve yurtların katkısı azımsanmamalıdır. Özellikle kırsal bölgelerdeki fakir ve yardıma muhtaç çocukların eğitiminde bu kurumların önemli katkısı olmuştur.

Türkiye'de demokrasi, laiklik ve din, hemen hemen her dönemde tartışılan en önemli sosyal problemler arasındadır. Onat, halkın % 98'inin Müslüman olduğu Türkiye'de, dindar-laik gerilimi ve irtica ile ilgili suni tartışmaları bir kenara bırakarak, Türkiye'nin İslam'la birlikte çağdaşlaşması gerektiğini ve bu sorunlarını¹⁶² sağlıklı olarak çözebilmesi için birtakım önerilerde bulunmuştur. Bu önerilerin bazıları şunlardır.¹⁶³

1. Öncelikle toplumun İslam hakkında doğru bilgilendirilmesi gerekir. Böylelikle, dindar insanların fanatik eğilimlere yönelmesi, şiddete açık hale gelmesi ve temiz duygularının sömürülmesi önlenebilir. Ayrıca, din karşıtı olmayı, modernlik, çağdaşlık, ilerencilik şeklindeki yanlış algılamaların önüne geçilebilir.

2. Dini dışlayarak ve onu görmezden gelerek bir yere varmanın mümkün olmayacağı unutulmamalıdır.

3. Din ve dindarlar, hiçbir şekilde 'potansiyel suçlu' olarak görülmemelidir.

4. Din hakkındaki bilgisizlik sebebiyle din düşmanlığına fırsat verilmemelidir.

¹⁶¹ Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslam*, s. 124-125.

¹⁶² Türkiye'nin geçmişten gelen birtakım sorunları olduğu gibi, güncel olan birçok sorunlarla karşı karşıyadır. Ülkeye yönelik tehditler sıralamasında kökleri Tanzimat dönemine kadar ulaşan 'irtica', öncelikli kabul edilen sorunlar arasındadır. Din anlayışlarından kaynaklanan sorunların çözümü, farklılıkların birer zenginlik unsuru olarak kabul edilmesinden geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Onat, a.g.e., s. 55-66.

¹⁶³ A.g.e., s. 58-59.

5. Demokrasi, laiklik ve din, tabulaştırmaya gidilmeden tartışılabilir.

6. İslam'ın demokrasi ve laiklik karşısında bir engel olmadığı unutulmamalıdır.

Mehmet S. Aydın, laikliğin devletin bir ideolojisi (izmi) olmayıp, bir devlet tutumu olması gerektiğine vurgu yapar. Laikliğin, laikçiliğe dönüşmesi durumunda, öteki anlayışlarla kavgaya tutuşacağını, modern demokratik-laik hukuk idarelerinde devletin tarafsız bir tutum içerisinde olup, dinleri koruyup gözetebileceğini ve dini hayatın modern yaşam şartlarına uyma konusunda katkıda bulunabileceğini dile getirir.¹⁶⁴

Seküler bir dünyada dindar olmak zordur. Günümüz Türk toplumuna baktığımızda, zaman zaman gerilime sebep olan birtakım suni gündemleri istisna edersek, hem modernliğin hem de dindarlığın birbirleri ile uyum içinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan değerlendirilince, Türkiye'nin hem modern, hem de dindar bir ülke olduğu söylenebilir.

Günümüzde her ne kadar din değiştirip Hıristiyanlığa geçmede ciddi bir artış yoksa da, toplumumuzun düşünce ve yaşam tarzı olarak Hıristiyan kültürünü birçok yönden içselleştirdiğini, bireysel ve sosyal hayatta ve batı kültürünün ve modern yaşam biçiminin popülerleştirilip yaygınlaştırılmaya çalışıldığını söyleyebiliriz.

II. DİN DEĞİŞTİRME OLAYLARINDA ETKİLİ OLAN PSİKO-SOSYAL FAKTÖRLER

Din değiştirme, her ne kadar ferdî olarak gerçekleşen bir tecrübe olsa da, kişinin içinde yetiştiği sosyo-kültürel ortam vb. birçok şartların etkili olduğu çok yönlü bir olgu olduğu,¹⁶⁵ bu olguyu tek bir faktörle açıklamanın yetersiz olacağı kanaatine varılmıştır. Din değiştirme sürecini hazırlayan ve gerçekleşmesinde etkili olan çeşitli psikolojik ve sosyal nedenler bulunmaktadır.

¹⁶⁴ Aydın, Mehmet S., *İslam'ın Evrenselliği*, s. 171.

¹⁶⁵ Rambo, L. R. & Charles E. Farhadian, "Converting: Stages of Religious Change", ed. Christopher Lamb and M. Darrol Bryant, *Contemporary Practices a Controversies*, London and New York, 1999, s.24.

Kişinin dine yönelmesinde psikolojik ve sosyo-kültürel faktörler, bilinçli ve bilinçsiz ortak eğilimler söz konusu ise de, bunların sayısı ve neler olduğu hakkında fikir birliği yoktur. İnsanı dine yönelten başlıca istek ve ihtiyaçlar arasında kimlik arayışı, aidiyet duygusu, güvenlik ihtiyacı, mutluluk arayışı, inanma arzusu sayılabilir.

Wilkinson, dinsel hareketlerin en önemli özelliklerinden birisinin aşkın bir otoriteden kaynaklandığını ve bu hareketlerin kişiyi aşan doktrine sahip olduklarını ileri sürmeleri olduğunu belirtir. Bu hareketlerin diğer önemli özelliğinin ise, yeni dini hareketlere katılan bu kişilerin tüm yaşam tarzlarını değiştirme konusunda manevi bir baskı altında tutulduğunu ve bireylerin davranışlarını ve kişiliklerini temelden yönlendirme yeteneğine sahip olduğunu söyler.¹⁶⁶

Bir dini terk edip başka bir dine yönelmede etkili olan dinî, ailevî, maddi, psikolojik ve sosyolojik faktörlerle ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu yaklaşımlardan bazıları, din değiştiren kişinin aktiflik-pasiflik durumunu, bazıları dini değişim ve dönüşümün âni veya kademeli olarak gerçekleşme biçimini, bazıları değişimde etkili olan psikolojik faktörleri, bazıları da değişime etki eden sosyal faktörleri ele alarak bu fenomeni anlamaya ve açıklamaya çalışmıştır.¹⁶⁷

Türkiye’de gerçekleşen din değiştirmelerin İslam dinine yönelik eleştirel bir tutumdan çok psikolojik ve sosyolojik boyutları bulunmaktadır. Din değiştirip Hıristiyanlığa geçen kişiler, içinde yaşadıkları toplumda hâkim olan dinden memnun kalmadıkları veya İslam’ı yetersiz buldukları için din değiştirmiş olduğunu ileri sürmek mümkün gözükmemektedir.

Türkiye’deki din değiştirmelerin gerçekleşme biçimine göre değerlendirildiğinde daha çok pasif karakterli olduğu görülür. Din değiştiren kişilerin aktif bir din arayışı içinde olmadıkları, bu tecrübenin gerçekleşmesinde psiko-sosyal ve diğer faktörlerin

¹⁶⁶ Wilkinson, P, *Social Movements*, Macmillan, London 1971’den nakleden Nur Vergin, *Din, Toplum ve Siyasal Sistem* (içinde), s. 13-14.

¹⁶⁷ Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda, âni olarak din değiştirmelerin çoğunlukla üzüntü, depresyon ve kaygılı durumlarda gerçekleştiği ortaya konulmuştur. (Starbuck, 1899; Clark, 1929). Strickland, dini dönüşüm/din değiştirmenin, yaşanan krizde ortaya çıkan sinirsel gerilim, korku, kaygı, üzüntü vb. duygusal sıkıntılardan kurtulmayı sağladığını belirtir. Glanter (1979), Birleşik Beş Kilise üyeleri üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında, din değiştiren birçok kişinin din değiştirme sürecinde şiddetli duygusal yıkıntılar yaşadığını tespit etmiştir. Bkz. Kirkpatrick, Lee A., “Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi” (çev. Mustafa Koç), *Bilimname*, Sayı: X, 2006 (I), s. 145-146.

önemli ölçüde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle misyonerler tarafından kendileri ile iletişim kurulan kişilerin yoğun propaganda ve ikna çalışmaları sonucunda Protestanlığa geçtikleri görülmektedir. Konu ile ilgili Türkiye’de yapılan diğer çalışmalarda da, din değiştirmelerin daha çok misyonerlik faaliyetleri sonucu gerçekleştiği tespit edilmiştir.¹⁶⁸

Reiss ve Havercamp, hangi güçlerin insanı dine yönelttiği sorusuna cevap bulmak amacıyla yapmış oldukları “motivational analysis” adlı çalışmada, her insanın ortak ihtiyaçlara gereksinim duyduğunu, ancak insanların tamamen aynı sebeplerle dine yönelmediklerini tespit etmişlerdir. 2548 kişi üzerinde doğrulayıcı faktör analizi metodu ile yaptıkları araştırma sonunda, insanın temel arzusu ile ilgili 15 madde belirlemişlerdir. Her bireyin tespit edilen bu arzuların biri ya da diğeri tarafından motive edildiğini tespit etmişlerdir. Bu on beş temel arzu, herkes için önemli kabul edilirken, bu arzuların kişilere göre öncelikli olma durumuna göre farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu arzular, kimileri için yaşamın öncelikleri arasında yer alırken, kimileri için ise bunlar öncelikli arzular arasında yer almaz.¹⁶⁹ Bu çalışmada elde edilen veriler, dine yönelme ve din değiştirme tecrübesi ile hangi arzuların yerine getirildiğinin tespit edilmesi noktasında bize ışık vermesi bakımından önemlidir. Ergenlik dönemi krizleri, ruhsal problemler ve çatışma, hızlı kültürel değişim vb. durumlar, yeni gruplara katılmada öne çıkan bazı kişilik ve ruh halleridir.¹⁷⁰ Dine yönelmede hangi arzuların öne çıktığı hususu, yapacağımız araştırma için de ayrı bir önem arz eder.

Argyle, yapılan çalışmalardan hareketle, din değiştiren kişiler veya yeni dini hareketlere katılan kişilerle ilgili bazı ortak özellikler belirlemiştir. Bu ortak özellikler kısaca şunlardır:

1. Din değiştirenlerin çoğu işsiz, fakir, birtakım haklardan mahrum kalmış, toplumda etnik azınlık olan marjinal kesimi oluşturan kişilerden oluşmaktadır.

¹⁶⁸ Nahya, “Türkiye’de Hıristiyan Olmak”; Canbolat, “Bir Kelam Problemi Olarak Dinden Dönmenin Sebepleri ve Bu Sebeplerin Tarihte ve Günümüzde İslam’dan Dönmeyle İlişkisi”; Tezokur, “Diyarbakır Kilisesi ve Misyonerlik”, s. 12; Sevinç, Bayram, Hıristiyan Olan Türkler ve Türk Misyonerler, İz Yayınları, İst. 2006, s. 224.

¹⁶⁹ Reis, Steven & Havercamp, S.M., “Toward A Comprehensive Assesment of Fundamental Motivation: Factor Structure of The Reiss Profiles, Psychological Philosophy, V.10, s.97-106.

¹⁷⁰ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 451.

2. Din değiştirenlerin çoğu, yirmili yaşlardaki gençlerden oluşmaktadır ve bunların çoğu bekârdır.

3. Bu kişilerin çoğu, aileleri ile problem yaşayan, uyuşturucu vb. alışkanlıkları olan, birtakım eylem ve faaliyetlerden dolayı yasalarla başı dertte olan, toplumdan dışlanan insanlardan oluşmaktadır. Bu kişiler, yeni bir gruba dahil olarak yeniden sosyalleşme çabası içine girmektedirler.¹⁷¹

Peker, zihinsel olarak bağlı olduğu dininden tatmin olmayan kişilerin bazı şüphe ve çelişkilere düşmesiyle yaşadığı huzursuzluğun, din değiştirmede önemli ölçüde etkili olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca, yeni dinden zihinsel olarak tatmin olma, maddî çıkar sağlama, toplumla uyumsuzluk gibi faktörlerin din değiştirmede etkili olduğu sonucuna varmıştır.¹⁷²

Köse, bireyleri din değiştirmeye hazırlayan ve bu değişim sürecini hızlandıran sebepler arasında kültürel tatminsizlik, farklı grup ve dini gruplarla sosyalleşme, bireysel tatminsizlik ve çıkarlar vb. psiko-sosyolojik boyutların ele alınması gerektiğini dile getirir.¹⁷³

Hökelekli ise, suçluluk ve günahkârlık duygusu, anlama isteği ve zihinsel tatmin, kimlik bunalımı, dramatik tecrübeler, dini olgunlaşma ve estetik etkilenme gibi psikolojik faktörlerin din değiştirmede etkili olduğunu belirtir.¹⁷⁴

Din değiştirme olayının meydana gelmesine etki eden faktörleri, psikolojik faktörler (günahkarlık duygusu, dramatik tecrübeler, çatışma, iç aydınlanması, kriz vb.) ve sosyal faktörler (dini telkin, diğer din mensuplarıyla etkileşim, evlilik vb.) olmak üzere iki grup altında toplamak mümkündür. Psikolojik faktörleri dikkate alan çalışmalarda daha çok kişilerde meydana gelen değişim incelenmeye çalışılırken, sosyolojik çalışmalarda ise, kişilerin yaşadığı bu tecrübeye ne tür sosyal faktörlerin

¹⁷¹ Argyle, *Psychology and Religion*, 2000, s. 24.

¹⁷² Din değiştirmede etkili olan psiko-sosyal faktörler için bkz. Hüseyin Peker, “Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Etkenler”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1979; (Yayınlanmamış doktora çalışması.)

¹⁷³ Köse, “Din Değiştirmenin Psiko-Sosyolojik Nedenleri”, s. 408-409.

¹⁷⁴ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 294-297.

etkili olduğu, hangi kesimdeki kişilerin din değiştirdiği ve bu olayın gerçekleşmesinde ne tür stratejilerin etkili olduğu üzerinde durulmaktadır.¹⁷⁵

Bu kısımda, halkın büyük çoğunluğunun Müslüman olduğu Türkiye gibi bir ülkede, içinde yetiştiği toplumda hâkim olan dini terk edip, Hıristiyanlığa ilgi duyan kişiler üzerinde hangi psikolojik ve sosyolojik faktörlerin etkili olduğu üzerinde durulacaktır.

Türkiye'deki din değiştirmelerde etkili olan psikolojik ve sosyal faktörlerin iki yönü bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, din değiştirme potansiyeli olan kişilerin kendi psikolojik ve sosyal durumlarıyla ilgili olan faktörlerdir. İkincisi ise, misyonerlerin hedef kitle olarak seçtikleri kişileri etkilemek ve kendi saflarına çekmek için, muhatapların içinde bulunduğu durum ve şartlara göre başvurdukları psikolojik ikna ve taktiklerdir. Bundan dolayı, Türkiye'deki din değiştirme olaylarında etkili olan psikolojik ve sosyal faktörleri iki ayrı yerde, farklı konu başlıkları altında ele almayı uygun bulduk. Din değiştirmede etkili olan kişinin kendi halleriyle ilgili psikolojik ve sosyal faktörleri, konu ile ilgili literatür çerçevesinde belli başlıklar altında aşağıda değerlendirmeye çalışacağız. Misyonerlerin muhataplarını etkilemek için başvurduğu psiko-sosyal faktörlere ise, bu bölümün sonunda misyonerlik başlığı altında değinilecektir.

A. PSİKOLOJİK FAKTÖRLER

Her bir din değiştirme tecbesi kişiye özel olmakla birlikte, bu olaylarla ilgili belli başlı ortak özellikleri tespit etmek mümkündür. Uzun süren yoksunluk, kriz ya da güvensizlik gibi çeşitli derecelerde oluşan belli kritik şartlar, din değiştirme olaylarında görülen ortak özellikler olarak kabul edilir.¹⁷⁶ Ayrıca, her birey oluşan şartlardan aynı derecede etkilenmez, kişilik yapısı ve diğer psiko-sosyal şartların dini değişim ve dönüşüm tecbesinde önemli etkileri söz konusudur.

¹⁷⁵ Köse, *Neden İslam'ı Seçiyorlar*, s. 6.

¹⁷⁶ şerif, M. & şerif, Carolyn, W., *a.g.e.*, s. 719.

Erikson, bir gencin içinde yetiştiği kültürde hakim olan dini benimsemeyip, farklı bir dine yönelme sebeplerinden birisinin, kendi toplumunun bağlı olduğu din ve ideolojiden tatmin olmaması olduğunu söyler.¹⁷⁷

Bir kişinin bağlı olduğu dinden bir başka dine veya kültüre ilgi duymasında farklılaşma (differentiation), soğuma (disenchantment) ve yabancılaşma (alienation) sürecinden geçmesi gerekir. Buna göre, farklılaşma sürecinde kişi, içinde yaşadığı toplumdan kendini soyutlar ve toplumla olan bağını koparıırken, soğuma sürecinde, his ve heyecanları renksiz hale gelir. Yabancılaşma sürecinde ise, kişi kendisini topluma iyice yabancı hissetmeye başlar ve zamanla toplum ile arasındaki bağ tamamen kopar.¹⁷⁸

Türkiye'deki din değiştirmeler, daha çok misyonerlerin çalışmaları sonucunda gerçekleşmektedir. Özellikle değişime açık olan gençlere yönelen misyonerler, onların ruhsal durumlarına göre çeşitli yollara başvurmaktadır. Misyonerler tarafından potansiyel üyeleri ve sempatanları etkilemek, kendi saflarına çekmek maksadıyla bireysel ve toplumsal ilişkilerde etkili olan aşk, sevgi, dostluk, ilgi, kabul görme, günâh-kurtuluş, mükâfat-ceza gibi duygu yüklü söylemlerle, ekonomik yardım ve destek türü taktikler ön plânda yürütülmektedir.¹⁷⁹

1. Olumsuz Çocukluk Tecrübeleri

Bireyin dini tutum ve davranışlarının şekillenmesi ve dini yönden gelişmesinde, çocukluk dönemi tecrübelerinin önemi büyüktür. Çocukluk döneminde kişinin içinde yetişmiş olduğu ailedeki dini hayat, anne ve babasının dindar olup-olmaması vb. durumlar, kişinin dini gelişimi ve dindarlığı üzerinde etkili olduğu gibi, anne-baba ve diğer aile fertleri arasındaki ilişkilerin de ayrı bir önemi vardır. Çocuk, içinde yetişmiş olduğu aile ortamından birçok bakımdan etkilenir. Güvenli, rahat ve ruhsal yönden tatmin edici bir aile ortamında yetişen çocuk ve gençlerin dini yönden istikrarlı bir hayat yaşaması beklenir. Buna karşılık, boşanma, ölüm, intihar teşebbüsü, şiddetli

¹⁷⁷ Erikson, E. H., *Identity: Youth and Crisis*, London, Faber and Faber 1968, s. 128-135.

¹⁷⁸ Burfoot, J., "The Fun-Seeking Movement in California", *Of Gods and Men* (ed. E. Barker, Macon GA), Mercer University Press, 1983, s. 147-164'ten aktaran A. Köse, "Din Değiştirmenin Psiko-Sosyolojik Nedenleri", s. 414-415.

¹⁷⁹ Hökelekli ve Çayır, a.g.m., s. 28.

geçimsizlik, şiddet ve aşırı baskı ve ilginin olmadığı, psikolojik destekten mahrum bir aile ortamında yetişen gençlerin dini gelişimlerini olumsuz etkilemektedir.¹⁸⁰ Çocukluk dönemi geliştirilen ilişkilerin, yetişkinlik dönemi ilişki ve davranış biçimlerine olan etkisi üzerine, birçok çalışma gerçekleştirilmiştir.¹⁸¹

a. Parçalanmış Ailede Yetişme

Çocukluk döneminin mutlu veya mutsuz geçme durumu, hayatın ileriki dönemlerini de etkilemektedir. Yapılan araştırmalarda kişinin yetişmiş olduğu aile yapısının din değiştirme ile yakından ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bowlby, çocukluk dönemi aile içi ilişkilerinin hayatın ileriki dönemlerinde de etkili olduğunu, benlik saygısı, güven, yakın ilişkiler ve ahlaki gelişim gibi hayatın birçok alanında bu dönemin izlerinin görüldüğünü belirtir.¹⁸² Ullman, “dinsel dönüşüm tecrübesini yaşayanların yaşamayanlara göre çocukluk döneminde daha çok duygusal karmaşa içinde olduklarını” ve “ergenlik döneminde dini değişim/dönüşüm tecrübesini yaşayanların, bu tecrübeyi yaşamayanlara oranla aileleri ile daha fazla problem ve stres yaşadıkları” hipotezlerini test etmek üzere 40 kişi üzerinde yaptığı araştırmasında, araştırmaya katılanların % 77’sinin birinci hipotezi desteklediğini, yani din değiştiren kişilerin büyük çoğunluğunun çocukluk döneminde aileleriyle (özellikle babaları ile) problem yaşadıklarını tespit etmiştir.¹⁸³

Çocukluk döneminde anne-babanın güvenli bir bağlanma figürü olarak algılanıp-algılanmaması durumları ile din değiştirme arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Bağlanma teorisine göre, çocukluk döneminde anne babanın güvenli bir bağlanma unsuru olarak algılanması, hayatın ileriki evrelerinin de olumlu geçmesinde etkili olmaktadır.

¹⁸⁰ Hökelekli, “Misyonerlik Faaliyetleri ve Gençlerimiz”, Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri, Ensar Neşriyat, İst. 2004, s. 439.

¹⁸¹ Rambo, *a.g.e.*, 9-10; Hallahmi and Argyle (1997), *a.g.e.*, s. 117; Tamminen, Kalevi, Nurmi, Kari E., “Developmental Theories and Religious Experience”, in Handbook of Religious Experience, (Edit. Ralph W. Hood), R.E.P., Birmingham & Alabama, 1995, s. 295; Kirkpatrick and Shaver, “Attachment Theory and Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs and Conversions”, s. 318.

¹⁸² Crowel, Judith A. & Waters, Everett, “Bowlby’s Theory Grown up: The Role of Attachment in Adult Love Relationships”, *Psychological Inquiry*, V (1), 1994, s. 31-34.

¹⁸³ Ullman, Chana, “Cognitive and Emotional Antecedents of Religious Conversion”, *JPRS*, Vol. 43, (1), 1982, s. 184 vd.

b. Mutsuz Çocukluk Tecrübeleri

Sevgisiz büyüme, ailede yeterli ilgi görememe, huzursuz bir ailede yetişme durumları, çocukların dini gelişimlerine etki eden faktörlerdir. Ullman, yaptığı araştırmasında, din değiştirme tecrübesi yaşayan kişilerin önemli bir kısmının çocukluk dönemini mutsuz olarak geçirdiklerini tespit etmiştir. Bu kişilerin birçoğunun boşanmış aile çocukları olduğunu, birçoğunun da, anne-babası ölmüş ya da intihar girişiminde bulunmuş ailelerden geldiklerini tespit etmiştir.¹⁸⁴ Ullman, duygusal yönden problem yaşayan gençlerin, problem yaşamayanlara göre dini değişim tecrübesinin daha yüksek olduğunu belirtir.¹⁸⁵

Kusurlu ana-baba tutumları, kişide çocukluktan itibaren çaresizlik, düşmanlık, insanlardan soyutlanma gibi duygulara yol açmaktadır. Bu tür insanların kendilerini düşman bir dünya içinde yalnız ve çaresiz hissettikleri ve çevrelerine karşı üstü kapalı bir ikiyüzlülüğün varlığını hissetmeye başladıkları belirtilir.¹⁸⁶

Misyonerlerin çalışmaları sırasında kullandıkları en önemli argümanlarından birisi de 'sevgi'dir. Misyonerler, potansiyel üyeleri etkilemek ve kendi saflarına çekmek için bireysel ve toplumsal ilişkilerde etkili olan sevgi, dostluk, ilgi gibi duygu yüklü söylemlere önem vermektedirler. Özellikle gençlerle çeşitli ortamlarda arkadaşlık kurarak onların duygu ve düşüncelerini etkilemek için sevgi ve iltifat dolu sözlere önem verirler. Muhatabın psikolojik ruh halini biraz tanıdıktan sonra, onların yalnızlık, çaresizlik, kimsesizlik, korku, suçluluk ve günahkârlık duygularına atıflarda bulunarak, bu tür durumlardan kurtuluş için geliştirdikleri söylemlerle kişinin din değiştirmesi için gerekli psikolojik ortamı oluşturmaya çalıştıklarını görürüz.¹⁸⁷ Özellikle içinde yetiştiği aile çevresinde sevgiden yoksun olarak yetişen, çevresinden ilgi ve kabul görmeyen, şiddete maruz kalmış kişiler, misyonerlerin sıcak ilgi ve iltifatlarına, yakın dostluk ve arkadaşlıkla karşılık vermektedirler. Birtakım maddi ve manevi ihtiyaçlarını gideren bu

¹⁸⁴ Ullman, C., *The Transformed Self: The Psychology of Religious Conversion*, London, 1989, s. 11-15, 123.

¹⁸⁵ Ullman, *The Transformed Self*, s. 122-123.

¹⁸⁶ Gençtan, Gençtan, Engin, *Psikanaliz ve Sonrası*, Remzi Kitabevi, 9.baskı, İstanbul 2000, s. 249.

¹⁸⁷ Hökelekli ve Çayır (2006), a.g.m., s. 28.

kişilere karşı minnettar kaldıklarından, kısa bir süre içerisinde kendilerini onların organizasyonları içerisinde bulurlar.¹⁸⁸

Misyonerlerin, 'sevgi' kavramını, Müslümanların dini inançlarını eleştirmek için de kullandıklarını görmekteyiz. İslam'ın daha çok 'şiddet', 'korku' ve 'ceza' dini olduğunu, buna karşılık Hıristiyanlığın ise, tamamen 'sevgi' ve 'barış' dini olduğuna atıflar yapılmaktadır. Hıristiyanlıkta Hz. İsa'ya inanmanın 'kurtuluş' için yeterli olduğunu, insanların işlemiş olduğu günahlar için, İsa'nın kendini feda ettiğine vurgu yapılırken; İslam'a göre kurtuluşun, ancak dinin birçok emir ve yasaklarını yapmaktan geçtiğini, bu yönüyle İslam'ın tamamen korku ve ceza dini olduğu üzerinde durulmaktadır.

Araştırmamıza katılan kişilerle yaptığımız anket ve mülakatlarda, din değiştiren kişilerin din değiştirme öykülerinde, sevgiden yoksunluk, olumsuz çocukluk tecrübeleri, ailevî problemler, dışlanmışlık ve değersizlik duygusu içinde olma gibi faktörlerin öne çıktığı görülmektedir. Bu tür psiko-sosyal ve duygusal yönden mahrumiyet içinde olan kişiler, her tür sapkın davranışlara yönelmeye daha meyillidirler. Psiko-sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yaklaşımların ikna gücünü değerlendirmek isteyen misyonerler, insanların bu zaafalarını suistimal etmek suretiyle kendilerine çekmek istemektedirler.

Ergenlik dönemi tecrübelerini kimlik krizi, dini uyanış ve ergenlik döneminde din değiştirme başlıkları altında ele alacağız.

¹⁸⁸ Protestan Kiliselerin çoğu, diğer imanlılarla tanışma, kaynaşma, birlikte çeşitli aktivitelerde bulunmak amacıyla kendi bölgelerine yakın kiliselerle her yıl çeşitli yerlerde toplu kamplar düzenlemektedir. Bu tür kamplara özellikle yeni Hıristiyan olmuş kişilerin katılması sağlanmaktadır. Bu tür kamplara katılan kişiler, kendileri gibi çok sayıda kişinin Hıristiyan olduğunu görerek yalnız olmadıklarını, yüzlerce taraftara sahip büyük bir gruba mensup oldukları duygusuna kapılırlar. Coşkulu kalabalıkların bir gayesi de, oraya katılan kişilerin aşk ve şevkini artırmaktır. Kampa katılan kişi, grup hareketinden, oradaki liderlerin konuşmalarından etkilenmektedir. Mersin'de düzenlenen toplu yaz kampına katılan Diyarbakır Kilisesi'ne devam eden genç bir kız, ayın sonrası paylaşım bölümünde kamp ile ilgili izlenimini özetle şu şekilde dile getirmişti: *Hayatımda kendimi en özgür hissettiğim an, Mersin kampıydı. Ben orada sevgiyi, dostluğu, arkadaşlığı ve özgürlüğü doyusuya yaşadım. Ailemden hiç göremediğim ilgiyi orada gördüm. Orada hiç unutamayacağım anlarım oldu.*

2. Ergenlik Dönemi Tecrübeleri

Çocukluk çağından yetişkinlik çağına geçiş devresi olarak kabul edilen ergenlik döneminde, kişide fizyolojik anlamda değişiklikler görüldüğü gibi, zihinsel, cinsel ve diğer kişisel özelliklerle ilgili değişme ve olgunlaşma meydana gelir.

Ergenlik, kişinin iyiyi kötüden ayırt edebildiği, başka bir tabirle ‘temyiz çağına’ ulaştığı, şuurlu davranış ve düşünceye başladığı bir dönemdir. Ergenin bu dönemde duygu ve heyecan dünyası gelişme gösterir ve belli bir dünya görüşünü benimseme ihtiyacı kendini göstermeye başlar. Bu dönem, ‘dine dönüş veya dinî uyanış’ olarak da adlandırılır.¹⁸⁹

Kişinin kimliğinin oluşumu yaşam boyu devam etmesine karşın, ergenlik döneminde kimliğin ana hatlarıyla şekillendiği kabul edilir. Bundan dolayı, Hıristiyanlar, ergenlik çağına gelen kişiler için ‘confirmasyon’ (güçlendirme) töreni’ düzenlerler. Bu törenin amacı, ergenlik çağına ulaşan kişinin, kendi iradesiyle toplumun huzurunda dini inancını baskı altında kalmadan ikrar etmesini sağlamaktır.¹⁹⁰

a. Kimlik Krizi

Kriz, insan bilimleri ile ilgili literatürde, sosyal çözülme, politik sıkıntı ve dramatik olayları tetikleyen bir unsur olarak kabul edilir. Yapılan araştırmalarda siyasi, kültürel, psikolojik veya dini kaynaklı herhangi bir krizle karşılaşan insanların, kriz yaşamayanlara göre telkine ve yeni oluşumları kabul etmeye daha yatkın oldukları tespit edilmiştir.¹⁹¹

Ergenlik, fiziksel gelişme ile birlikte dini his ve duyguların yoğunlaştığı, duygusal değişimin yaşandığı bir dönemdir. Ergen bu dönemde ikinci elden elde ettiği alışkanlıkları bırakıp, birinci elden alışkanlıklar edinmeye başlar. Geçiş dönemi olarak kabul edilen bu devre ‘isyan dönemi’ olarak da adlandırılır. Ergenlik dönemi ile ilgili yapılan farklı çalışmalarda çocukların üçte ikisinin anne ve babalarının kendilerine

¹⁸⁹ Hökelekli, a.g.e., s. 467-469.

¹⁹⁰ Erbaş, Ali, *Hıristiyan Ayinleri*, Nun Yayıncılık, İst. 1998, s.181-186. İslam kültüründe kişinin dini sorumluluğu iyiyi kötüden ayırt etme çağı olarak kabul edilen ergenlik dönemi ile başlar.

¹⁹¹ Şerif, Muzaffer & Şerif, Carolyn, W., a.g.e., s. 719.

öğrettiklerine tepkide buldukları tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları, ebeveynlerinin dini inancını terk edip farklı dini inançlara ilgi göstermişlerdir.¹⁹²

Ergenlik dönemi, dine dönüş ve dinî uyanışın en çok görüldüğü bir dönem olduğu gibi, dini şüphe ve kararsızlıkların en yoğun yaşandığı bir dönem olarak kabul edilir. İlk dönem psikologları, din değiştirme/dini dönüşüm tecrübesini, kişinin yaşamış olduğu krizle açıklamışlardır. Âni ve dramatik olarak meydana gelen din değiştirme tecrübelerinde âni kriz etkili olduğu gibi, duygusal bağlanma yoğunluğunun da etkileri vardır.¹⁹³ Bu dönemde ortaya çıkan dini şüphenin objesi inançtır. Kişinin inkar ve inançsızlığa düşmesi, bu dönemde yaşanan şüphe ile yakından ilişkilidir.¹⁹⁴

Kriz sonucu gerçekleşen din değiştirmeleri üç evreye ayırmak mümkündür. Birinci evrede, kısmen bilinçli, çoğu zaman bilinçsiz meydana gelen çatışma sonucu, kişilerde zihin karışıklığı, huzursuzluk, hoşnutsuzluk meydana gelir. Kişi, hayali ya da gerçek anlamda günahkar olduğu hissine kapılır ya da hayatın tümüyle anlamsız olduğu düşüncesine kapılarak depresyona girer. İkinci evrede, aşırı duygu yoğunluğunu tecrübe eden kişi, âni olarak içte bir aydınlanma, iç görü (seziş) ile karşı karşıya kalır ve yaşadığı bu aydınlanma sonucunda, yaşam biçiminde radikal bir değişiklik meydana gelir. Kendi benliğinden Tanrı'ya doğru yönelme ya da yeni dini inançları arzulama eğilimi gösterir. Üçüncü evrede ise, meydana gelen değişimle kişi bütünlük/birlik, huzur ve sükunete ulaşır.¹⁹⁵

Hayatın her bir evresindeki başarı ya da başarısızlığın egoyu yaşam boyu etkilediğine işaret eden Erikson'a göre,¹⁹⁶ Ergenlik çağına ulaşan kişi, fizyolojik olarak iç dünyada yaşanan fırtınaların etkisinde kalırken, dış dünyada meydana gelen karmaşa ve sürekli değişen sosyal şartların etkisiyle kimlik krizi yaşar. Yaşanan bu kimlik krizi, ruhsal kaynaklı olabildiği gibi, dış kaynaklı da olabilir. Kriz içinde olan bireyler, makul ve kalıcı çözümler getirsin veya getirsin, birtakım yeni davranış kalıplarını benimsemeye yatkın olurlar. Bu durum, kişinin kritik durumlarda telkine daha açık

¹⁹² Allport, a.g.e., s. 51-52.

¹⁹³ Hallahmi and Argyle (1997), a.g.e., s. 117.

¹⁹⁴ Bahadır, "Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler", s. 36.

¹⁹⁵ Meadow & Kahoe, a.g.e., s. 91-92.

¹⁹⁶ Erikson, *Identity: Youth and Crisis*, s. 143-146.

olması ile açıklanır. George Coe, yapmış olduğu araştırmasında, âni din değiştiren kişilerin çoğunun yaşadıkları kriz sonucu din değiştirdiklerini tespit etmiştir.¹⁹⁷

Ergenlik döneminde yaşanan stres, kişinin arayışa girmesine, geleneksel inanç ve değerleri sorgulamasına ve yeni değerler seçme girişiminde bulunmasına yol açar. Bu tür durumlar, ergenlerin din değiştirme ve dini dönüşümü için en elverişli şartlardır. Ergenlik ve gençlik döneminde meydana gelen din değiştirmeler, bir nevi kimlik karmaşasına bir cevap teşkil etmektedir.¹⁹⁸ Fakat bu gelişmeler herkeste aynı tarzda kendini göstermez. Gençlerin bir kısmı birtakım dini ve ideolojik gruplara katılarak kimlik yitimi derecesine varan bir bağlanmaya girerken, bir kısmı ise, her tür yüce değer, ideal ve amaçtan yoksun, günübürlük bayağı zevk ve uğraşlar içerisinde bir yol tutarak, kendine ve topluma yabancılaşır.¹⁹⁹

Dindar olmayan grup üzerinde yapılan bir araştırmada, dini şüphenin geçici bir durum olarak en sık ergenler ve genç yetişkinlerde olduğu gözlenmiştir.²⁰⁰ Ergenlik dönemindeki varoluşsal sorgulama ve şüpheler, olumsuz çevre şartları ve içsel faktörlerin birleşmesiyle kişinin dinden kopmasına yol açabilir. Dini şüphe ve tereddütlerin yoğun olarak yaşandığı bu dönemde ortaya çıkan sorgulamaların başarıyla atlatılması durumunda, taklit seviyesinde olan ergenin dini inancının rafine edilerek daha sağlam temellere (taklitten tahkike) oturmasıyla sonuçlanabilir.²⁰¹

Eğitim ve yaşa bağlı olarak dini şüphede artış meydana gelmektedir. İlk ve son yetişkinlik dönemleri, dini belirsizliğin olduğu dönemler olarak bilinir. Ergenliğin son dönemleri ise, dini kesinliğin az olduğu bir zaman dilimidir.²⁰²

Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada, şüphe duyma ile 'kiliseye ilginin azalması, dini öğretilerle uyumsuzluk, ailenin din konusundaki düşük etkisi ve din değiştirme' arasında yakın bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.²⁰³

¹⁹⁷ Bkz. Meadow, M. J & Kahoe, R., *Psychology of Religion*, London: Harper and Row, 1984, s. 91.

¹⁹⁸ V. B. Gillespie, *The Dynamics of Religious Conversion*, Alabama 1991, s. 180-181; Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı*, 2. baskı, Ankara 1986, s. 103-106.

¹⁹⁹ Hökelekli ve Çayır (2006), a.g.m., s. 27.

²⁰⁰ Wulf, a.g.e, s. 238.

²⁰¹ Karaca, Faruk, *Dini Gelişim Teorileri*, s. 278.

²⁰² Michael R. Levenson, Carolyn M. Aldwin, Michelle D'mello, a.g.m., s. 153.

Din, geleneksel toplumlarda bireylerin toplumsal aidiyet duygusunu sağladığı gibi, maddi-manevî kriz dönemlerinde çok önemli bir dayanışma mekanizması olarak fonksiyon icra ediyordu. Modern dönemle birlikte din bu fonksiyonunu kaybetmiş ve toplumsal aidiyetler yerini bireyciliğe bıraktığından, fertler içine düştükleri bunalım ve krizlerle tek başına mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca, modern toplumlarda roller ve değerler çok hızlı değişime uğradığından, yabancılaşma, çatışma gibi birçok ciddi kriz ortaya çıkmıştır.²⁰⁴

Kırsaldan göç, sanayi ve şehir merkezlerinin gelişmesi, bireyselciliğin artması, geleneksel ailelerin parçalanması, anlamlı ilişkilerin yerini yalnızlık ve nihilizme bırakması, psikolojik dengesizliklerin baş göstermesi, anomi ve yabancılaşmanın oluşması kişiyi etkileyen önemli etkenlerden bazılarını oluşturur.²⁰⁵

Bir dine inanma ve ona bağlanma, aile hayatından toplumsal hayata varıncaya kadar, kişinin disiplinli ve huzurlu bir yaşam sürmesine imkan tanımaktadır. Herhangi bir dini inanca sahip olmayan kişilerin çoğunun stres ve bunalımla karşı karşıya kaldığını belirten psikiyatr Mustafa Merter, kendisiyle yapılan bir röportajda, yüksek ekonomik düzeye sahip çevrelerden kendisine birçok gencin başvurduğunu dile getirmiştir. Bu kişilerin hayatı anlamlandırmada başarısız kalıp boşluğa düştüklerini ve anlamsızlık, yalnızlık, kaygı, ölüm, öfke gibi duygularla baş edemediklerini belirtmektedir. Hayata anlam veremeyen şizofreni hastalarında görülen yalnızlık ve yalıtılmışlık duygusunu bu tür gençlerde belirgin bir şekilde gözlemlediğini ifade etmektedir.²⁰⁶

b. Anne-Baba ile İlişkiler

Bireylerin dine ilgi duymasında içinde yetiştikleri sosyal çevre (aile, arkadaş, yakın akraba vb.) etkili olduğu gibi, dine ilgisiz ve yabancı olmasında da sosyal çevrenin etkisi söz konusudur. Dinden uzak bir ailede yetişen kişiler, içinde yetiştikleri

²⁰³ Herr, Vincent V., 14-18 Yaş Döneminde Dini Çatışma (çev. M. Doğan Karacoşkun), (Religious Psychology, New York 1966, *Din ve Sosyal Psikoloji Yazıları*, Din ve Bilim Kitapları, Samsun 2006, s. 97.

²⁰⁴ Sayar, Kemal, "Modernlik ve Hoşnutsuzlukları", *Popüler Psikiyatri*, S.13, 2003, s. 14.

²⁰⁵ Coşkun, Ali, "Din ve Kimlik", *M.Ü.İ.F.D.*, 24 (2003/I), s. 21.

²⁰⁶ Durmuş, Fatma, "Sosyete de New Age Tarikatı Modası", *Yeni Şafak*, 19 Mart 2005, s. 9.

toplumun dini ve ahlaki değerlerinden habersiz olarak yetiştiklerinden, çeşitli donemlerde kendilerini boşluk içinde hissedebilirler.

İnanma, insanoğlunun fitratında var olan bir duygudur ve kişi insan olmanın bir gereği olarak inanır. Bu konudaki problem, insanın inanıp inanmaması değil, neye inanacağı konusudur.²⁰⁷ Aile, ocuğun diğer sosyal ilişkilerinin gelişmesinde onemli etkiye sahip olduğu gibi, dini benimseme ve dini yonden gelişmesinde de onemli bir etkiye sahiptir.²⁰⁸

Birey, kişilik gelişmesine bağlı olarak çeşitli donemlerde dini hayatında inişler ve ıkışlar yaşar. Kişinin onemli kararlar verdiği ergenlik donemi, aynı zamanda dini duygu ve duşuncelerinin şekillenmeye başladığı, belli bir dini inancın benimsendiği bir devre olarak kabul edilir.

Çocuğun dini inanç ve pratiklerinin gelişmesinde anne ve baba ile kurulan ilişkilerin onemli bir etkisi soz konusudur. Çocukların dindarlık durumları, anne baba ile kurulan ilişkilere gore şekillenmektedir. Anne-baba ile kurulan iyi ya da kotu ilişkiler, dini inanç ve davranışların kazanılmasında çoğu zaman belirleyici olmaktadır.²⁰⁹

Yapılan araştırmalarda, anne babanın dindarlığı ile çocuğun dindarlığı arasında oldukça pozitif korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Anne ve babalar, çocuklar için sosyal yonden odul ve cezanın onemli kaynağını teşkil ettikleri gibi, aynı zamanda onlar için onemli referans kaynağıdırlar. Bu sosyal baskının farkında olan çocuklar, onların arzularına itaat etmelerinde etkili olur. Anne babasının inandığı dinin ocuk tarafından kabul edilmesinde, ebeveyn-ocuk arasındaki yakın ilişkinin etkisi buyuktur.²¹⁰

Salzman, ebeveynleri ile problem yaşayan çocukların, farklı bir dini inanç ya da sapkın bir gruba katılarak onları bu şekilde cezalandırmak isteyebileceği gibi, anne ve

²⁰⁷ ozakpınar, Yılmaz, *Psikolojinin Kavramsal Yapısı*, otuken Yayınları, İst. 2000, s. 73.

²⁰⁸ Meadow, Mary Jo & Kahoe, Richard D., *Psychology of Religion*, Harper & Row, Publishers, New York, 1984, s. 37-38.

²⁰⁹ Hallahmi and Argyle (1997), a.g.e., s. 18.

²¹⁰ Batson, C. Daniel C. & Ventis, W. Lary, *Religion and Individual*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1993, s. 43.

babasının inandığı dini sembollere karşı nefretini yansıtarak onlardan intikam alabileceğini ifade eder.²¹¹

1882 ve 1989 yılları arasında yapılan karşılaştırmalı bir araştırmada, din değiştiren kişilerin anne babalarına karşı çok fazla olumsuz algılara sahip olduğu ve hayat hikâyelerinde babanın yokluğuna vurgunun yapıldığı tespit edilmiştir. Din değiştiren bu kişilerin birçoğu mutsuz çocukluk ve ergenlik tecrübesi ve birçok travmatik olay yaşadıklarını belirtmişlerdir.²¹²

Yapılan bir araştırmada, ergenlik dönemi gençlerin dört tip dindarlık modeline sahip olduğu vurgulanmıştır²¹³:

1. İhtida eden ya da dini hayata yeniden dönüş yapanların dindarlığı.
2. Geleneksel yapı içerisinde dini yaşayanların dindarlığı.
3. Arayış içinde olanların dindarlığı.
4. Dini hayattan tam olarak kopmamış, fakat din ve dine ait değerleri sorgulayanların dindarlığı.

Ergenlerin dindarlığı ile ilgili yukarıda yapılan tasnif, diğer dindarlık tasniflerinden genel anlamda farklılık gösterir. Yapılan bu tasnifin, ‘dini arayış ve ihtida’ konusuna hasredilmiş özel bir dindarlık tiplemesi olduğunu söyleyebiliriz. Bir dini gelenekten diğer bir dini geleneğe geçiş yapanların ya da daha önce dinî bir hayatı olmayan kişilerin zamanla dindarlaşan (dine dönüş yapan tövbekârların) kişilerle ilgili yapılan bir dindarlık tipolojisi olduğu söylenebilir.²¹⁴

Çocukların dine ilgi duymasında kendilerine yakın hissettikleri ve sevdikleri kişilerin yaptıkları davranışların ayrı bir önemi vardır. Çocuklar, anne baba dahil, yakın çevresinde bulunan sevdiği insanları kendilerine örnek almaktadır. Çok sevdikleri ve

²¹¹ Salzman, L. , “The Psychology of Religious and Ideological Conversion” , Psychiatry, 1953, (16), s. 186.

²¹² Hallahmi and Argyle (1997), a.g.e., s. 119-120.

²¹³ Decochy, Jean Pierre, “La Psychologie des Faits Religieus”, Introduction aux Science Humaines des Religions, (Symposium Recueilli par H. Desroche, J. Seguy), Cugas, Paris 1970, s. 164’ten nakleden Asım yapıcı, “Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık”, Ç.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.2, S.2, 2002, s. 88.

²¹⁴ Yapıcı, a.g.m., s. 88-89.

kendilerine hayran duydukları kişilerle kendilerini özdeşleştiren çocuklar, örnek aldıkları bu kişiler gibi davranmak isterler.

Anne ve baba ile özdeşleşmede iki önemli nokta öne çıkmaktadır: Birincisi, çocuk örnek aldığı kişilere sadece davranışlarıyla benzemekle kalmaz, tutum, tavır ve değer noktasında her yönüyle yetişkinlere benzemek isterler. İkincisi, çocuk ilk yıllarda seçtiği cinsiyet rolünü yetişkinlikte hayata geçirir.²¹⁵

Modernleşme ve Batılılaşma süreciyle birlikte Türk toplumunda sosyal ve kültürel yönden değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Toplumsal değerlerde yozlaşma olduğu gibi, dini tutum ve davranışlarda da değişimler olmuştur. Toplumda din ve dindarlara karşı oluşturulmak istenen menfi tutum ve davranışlar, yeni yetişen neslin dine mesafeli durmalarına yol açmıştır. Dini duygu ve düşünceden yoksun yetişen gençler, karşılaştıkları problemlerin üstesinden gelemedikleri veya hayata anlam veremedikleri durumlarda bunalıma düşmektedir. Kimileri bu sıkıntılardan kurtulmak için alkol ve uyuşturucu bağımlısı olurken, kimileri de birtakım sapkın inanç ve davranışlara kayabilmektedir.

c. Ergenlik ve Din Değiştirme

İlk din psikologları, din değiştirme/dini dönüşümün daha çok ergenlik dönemi fenomeni olduğunu kabul etmiş ve konuyu daha çok bu açıdan ele almışlardır.²¹⁶ Köse, din değiştirmeyi ele alan psikologların, çatışma, kimlik krizi, arayışa girme, yeniden değerlendirmeler yapma ve değerleri seçme özellikleri ile bilinen ergenlik ve gençlik döneminin, dini değişim için en uygun devre olduğu kanaatine vardıklarını belirtir.²¹⁷ Bununla birlikte bazı din değiştirmelerin ergenlik döneminden birkaç yıl öncesine kadar uzayabildiği gibi, ergenlik sonrası döneme sarkan tecrübelerin de olabileceğini ileri sürenler vardır.²¹⁸

²¹⁵ Ülgen, Gülten & Fidan, Emel, *Çocuk Gelişimi*, M.E.B. Yay., İstanbul 1991, s. 183.

²¹⁶ Bkz. Starbuck, Edwin, D., *The Psychology of Religion*, New York 1899, s.38; G. S. Hall, *Adolescence: Its Psychology and Its Relation to Physiology, Antropology, Sociology, Sex; Crime, Religion and Education*, C.2 , New York 1904. James, W., 1902, s.194 vd.; Coe, G. A., *The Psychology of Religion*, 1917, s. 163.

²¹⁷ Köse, "Din Değiştirmenin Psiko-Sosyolojik Nedenleri", s. 423.

²¹⁸ Meadow, Mary Jo & Kahoe, Richard D., *Psychology of Religion*, Harper & Row Publishers, New York, 1984, s. 103.

Erikson'a göre, ergenler çok kısa bir zaman diliminde çok fazla karar almak zorundadır ve aldıkları her kararın gelecekteki seçeneklerini azalttığı kanısındadırlar. Bir şeye bağlanmanın ve önemli konularda karar vermenin güç olması yüzünden bazı ergenler önemli kararlarını geciktirirler ve bir nevi psiko-sosyal moratoryuma devresine girerler. Ancak, birçok genç, moratoryum dönemini başarıyla yönetemez ve kim olduğunu, hayattaki amacının ne olduğunu öğrenene kadar yalıtılmışlık duygusuna kapılır. Bir şeylere bağlanmayı erteleyerek, kimlik kazanma dönemini uzatmış olur.²¹⁹

Ergenlik dönemindeki kişilerin, eleştirme, sorgulama, şüphe etme, çatışma ve kendi görüşünü bildirme gibi özellikleri ile öne çıktıkları görülür. Bu dönemdeki kişiler, geçmişteki tüm değerleri inkar etmek, yetişkinleri ve toplumu eleştirmek, halihazırdaki realiteleri reddederek irrasyonel olaylara yönelmek gibi eğilimler gösterirler. Ayrıca, ailelerinden farklı bir din anlayışlarını örnek almaya başlar ve çoğu zaman mükemmeliyet duygusu içinde olurlar.²²⁰

Tarikat ya da mezhep üyelerinin önemli hedef kitleleri arasında ergenler ve genç yetişkinler önemli yer tutar. Ergenlik dönemi, amaç, anlam, kimlik duygusu, kendini gerçekleştirme ihtiyacının en yoğun hissedildiği dönem olduğundan ergenin din değiştirmesinde, belirtilen bu ihtiyaçların giderilmesinin önemli etkisi vardır.

Bazı psikologlarca vurgulandığı gibi, ergenlik sadece 'fırtınalı, stresli' bir dönem olmayıp, 'şüphe', 'sosyalleşme ve sosyal bilinçlenme', 'entelektüel gelişim' ve 'kimlik ve kimlik kazanma' gibi özelliklerin öne çıktığı bir devre olduğu kabul edilir.²²¹

Farklı dinlere mensup kişilerin din değiştirme sonucu dört yeni dini gruba (Yahudi, Katolik, Bahaî, Hare Krishna) katılan kişilerle yapılan mülakata dayalı bir araştırmada, din değiştiren bu kişilerin çocukluk ve ergenlik döneminde duygusal yönden stres yaşadıkları, aileleri hakkında olumsuz bir algıya sahip oldukları ve babalarının yokluğunu derinden hissettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca, din değiştirme sürecinde bu kişilerde bilişsel sorgulamadan çok stresin daha etkili bir faktör olduğu

²¹⁹ Erikson, Eric H., *Identity: Youth and Crisis*, Faber and Faber, London 1968, s. 143-148.

²²⁰ Herr, Vincent V., 14-18 Yaş Döneminde Dini Çatışma, (Religious Psychology, New York 1966, s. 71-76, (Çev: M. Doğan Karacoşkun), *Din ve Sosyal Psikoloji Yazıları* (içinde), Din ve Bilim Kitapları, Samsun 2006, s. 103.

²²¹ Meadow, Mary Jo & Kahoe, a.g.e., s. 103.

bulunmuştur. Ullman tarafından elde edilen bu bulgular, daha stresli çocukluk dönemi geçiren kişilerin, ergenlik ve yetişkinlik döneminde âni din değiştirme tecrübesi yaşadıkları sonucunu elde eden Kirkpatrick ve Shaver'ın (1990) bulgularıyla benzerlik gösterir.²²²

Konu ile ilgili yapılan bazı araştırmalarda, din değiştirmenin ergenlik dönemindeki dini sosyalleşme ile açıklanmasında bu tecrübenin dini sosyalleşme süreci ile gerçekleşmesinden kaynaklandığı belirtilir. Bu sürecin, iç çatışma sonucu bir anda ortaya çıkan anî din değiştirmeye kıyasla kademeli olarak gerçekleştiği ve daha çok ergenlik süresi boyunca devam eden (20 yaşına kadar süren) bir dini sosyalleşme süreci sonucunda meydana geldiği kabul edilir.²²³

Gelişim açısından ele alınınca, din değiştirmenin ergenlik ve ilk yetişkinlik döneminde anî olarak gerçekleştiği (Argyle & Beit-Hallahmi, 1975) belirtilmişse de, bu görüşü destekleyen fazla bir kanıt bulunmamaktadır.²²⁴

Bazı araştırmalarda din değiştirmenin yaratılıştan gelen fitrî bir durum olduğunu, gelişim sürecine bağlı olarak, çoğunlukla ergenlik döneminde ve kişinin aşkınlık ihtiyacından (self-transcendence) kaynaklandığı belirtilir. Gelişim psikolojisinde, ergenlik dönemi aşkınlık tecrübesi, ruh sağlığı ve hayattan tatmin olma ile ilgili önemli bir literatür bulunmaktadır.²²⁵

Belirsizlik ve kaygıların yol açtığı stres, ergen ve gençlerin hayatında güvenli bir sığınak arama, her şeye gücü yeten bir bağlanma figürüne yönelme için güçlü bir kaynak oluşturabilir. Gençlik, ilk bağlanma figürleriyle diğer bağlanma figürleri arasında önemli bir geçiş dönemidir. Bir kısım gençler, ilk bağlanma figürleri olan aileleriyle olan bağlarını koparmaları sebebiyle, kendi iç dünyalarında “yalnızlık” gibi bazı psikolojik durumlar yaşayabilir. Böyle zamanlarda birçok genç, bir bağlanma

²²² Paloutzian, Raymond F., Richardson, James T., Rambo, Lewis R, “Religious Conversion and Personality Change”, *Journal of Personality*, 1999, s. 1056.

²²³ Michael R. Levenson, Carolyn M. Aldwin, Michelle D'mello, “Religious Development from Adolescence to Middle Adulthood”, in *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* (edit. Raymond F. Paloutzian and Crystal L. Park), The Guilford Press, New York & London 2005, s. 150.

²²⁴ Michael R. Levenson, Carolyn M. Aldwin, Michelle D'mello, a.g.m., s. 152.

²²⁵ Michael R. Levenson, Carolyn M. Aldwin, Michelle D'mello, a.g.m., s. 152.

figürü olarak Allah'a veya onun yerini tutabilecek karizmatik bir dini lidere bağlanıp, ondan yardım talebinde bulunabilir.²²⁶

3. Suçluluk ve Günahkârlık Duygusu

Din değiştirme çalışmalarında, suçluluk ve günahkârlık duygusu,²²⁷ kişinin din değiştirmesine yol açan motivasyonlardan birisi olarak kabul edilir.²²⁸ Küçük hadiselerle ilgili yapılan aykırı davranışlar, kişiyi çok fazla rahatsız etmezken, kutsal olarak kabul edilen veya hayatın yüksek prensiplerinden birinin ihlal edilmesinden kaynaklanan durumlarda, bireyler derin suçluluk duygusuna kapılırlar.²²⁹

Gençlik çağı, kişinin ahlakî ve dinî değerlere aykırı davranışlarda bulunabildiği, çeşitli hatalara düşebileceği bir dönemdir. Bireyin işlediği hatalar, kişilik yapılarına göre birçok gençte suçluluk ve günahkarlık duygusuna yol açar ve kişiye rahatsızlık verecek derecede baskı yapabilir. “Bu yoğun baskı, kişilerde affedilme ihtiyacı, mucizevî bir arınma ve kurtuluş isteği, manevî bir otoriteye sığınma arzusu, köklü bir değişim ve dönüşüm beklenti ve ümidini kamçulamaktadır. Bu yüzden yeniden doğma, kurtuluşa erme, güven, sevgi ve özgürlüğe kavuşma türü söylemler gençleri etkilemektedir.”²³⁰

Günah, bireysel bir isyan davranışı olarak kabul edilirken, dini dönüşüm ise olumlu bir aktivite sayılır. Günah, bir yönü ile ölüm anlamını taşıırken, dini dönüşüm ise, yeniden hayat bulma anlamını içerir.²³¹ James, günahını itiraf eden kişi için artık utancın bittiğini ve realitenin başladığını, kişinin günahını itiraf etmesiyle yaptığı

²²⁶ Hökelekli ve Çayır (2006), a.g.m., s. 27.

²²⁷ Ortaçağ Kilise Babaları, insanın doğuştan günahkâr bir varlık olduğunu kabul eder. İşlenen ilk günah, Adem'in çocukları olarak dünyaya gelen her insan eksik ve kusurludur. Doğası gereği kötülüğe meyleder. Protestan mezhebine girmek isteyen bir kimse, kendisinin günahkar olduğuna, insanın bir kurtarıcıya muhtaç bulunduğuna, Hz. İsa'yı Mesih, Allah'ın oğlu ve insanlığın kurtarıcısı olduğuna inanması gerekir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Frankl, George, *Batı Uygarlığı* (çev: Yusuf Kaplan), Açılım Kitap, İstanbul 2003, s. 101-102.

²²⁸ Spellman, Charles M. & Baskett, Glen D. & Byrne, Donn, “Manifest Anxiety as Contributing Factor Religious Conversion”, in *Current Perspectives in the Psychology of religion*, Edit. H. Newton Malony, *Current Perspectives in The Psychology of Religion*, William B Berdmans Publishing Company, 1997, s. 249.

²²⁹ Allport, a.g.e., s. 108.

²³⁰ Hökelekli ve Çayır, “Gençlerin Din Değiştirip Hıristiyan Olmasında Etkili Olan Psiko-Sosyal Faktörler”, s. 41.

²³¹ Gaiser, Frederick L., “A Biblical heology of Conversion”, *Handbook of Religious Conversion*, s. 102.

kusurunu ve çürümüşlüğünü dışa vurduğunu, böylece ikiyüzlü davranışta bulunmaktan kaçınmış olduğunu söyler.²³²

Hıristiyanlıkta işlenen günahın ve bu günahı itiraf sakramentinin önemli bir yeri söz konusu iken, İslamiyet'te ise böyle bir uygulama bulunmamaktadır. Hıristiyanlıkta olduğu gibi, herhangi bir kişinin işlediği suç Allahın dışında başka birinin affetme yetkisi de bulunmaz. Ayrıca, İslamiyet'te işlenen bir suç varsa, onun ifşa edilmesinden çok, örtülmesi ve gizlenmesi esastır ve kişinin işlediği suç, Allah ile kendisi arasındadır. Kişinin işlediği büyük günahlar dahil Allah'ın affetmeyeceği hiçbir günah yoktur. Kur'an-ı Kerim'de, kişinin işlediği günahtan pişmanlık duyup halisane tövbe etmesi halinde işlenen hatalarını sevaba dönüştürebileceği imkan ve müjdesi verilir.²³³

Suçluluk ve günahkârlık duygusu, kişinin inkâr ve isyana yönelmesine yol açacak bir enerjiye sahip olduğu gibi, dini bilincin yenilenmesi ve kişinin tövbe etmesine katkı sağlayacak bir güce de sahiptir. Günahkârlık duygusu, içinde bulunduğu durumu ıslah etme bakımından kişiye temize çıkma ve kurtulma ümidi vermektedir.²³⁴

Richardson, W.James'in Conversion tecrübesini yaşayan kişileri, hasta mizaçlı kişiler olarak tanımladığını ve bu karakterdeki kişilerin '*dengesizlik, bölünmüşlük, anlamsızlık, aşırı korkma ve günahkârlık duygusu içinde olma*' gibi bazı karakteristik özelliklere sahip olduğunu belirtir.²³⁵ Symonds, suçluluğun birçok hallerinin kişilik bölünmesine yol açtığının tespit edildiğini belirtir. Bu tür kişilerin benliklerinin bir kısmı itibariyle haz prensibine göre isteklerini gerçekleştirmeye çalıştıkları, diğer kısmıyla da realiteyle uyuşmaya çalıştıkları görülür. Suçluların çoğu, bir yandan kendilerini iç dürtülerine kaptırırken, diğer yandan işledikleri suç dolayısıyla bilinçsiz bir şekilde cezaya çarptırılmak arzusu arasında bocalarlar.²³⁶

²³² James, William, *The Varieties of Religious Experience*, s. 452-453.

²³³ "Ancak şu var ki, dönüş yapıp iman edenler, güzel ve makbul işler işleyenler bundan müstesnadır. Allah onların kötülüklerini iyiliklere, günahlarını sevaplara çevirir. Çünkü Allah gafurdur, rahimdir (Çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur)." Bkz. Furkan, 25/70.

²³⁴ Karaca, Faruk, *Dini Gelişim Teorileri*, Dem Yayınları, İst 2007, s. 278.

²³⁵ James, a.g.e, s. 232; Richardson, J. T., "The Active, Passive Convert: Paradigm Conflict in Conversion /Recruitment Research", s. 174.

²³⁶ Symonds, P., *Diagnosing Personality and Conduct*, New York (1931), s. 154'ten aktaran Selmin Evrim, *Psikoloji Açısından Suçluluk Sorunu ve Psikososyolojik İzahı Denemesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970, s. 93.

Din değiştirme konusu ile ilgili yapılan ilk dnlem çalışmalarında, bu kişilerin, din değiştirme öncesi kendilerini güvensiz ve değersiz buldukları, ayrıca, depresyon, şüphe, suçluluk ve günahkârlık duygusu içinde oldukları tespit edilmiştir.²³⁷

Suçluluk ve günahkarlık duygusu, bazen kişilerin çatışma yaşamasına yol açar. Özellikle ergenlik dönemi cinsi uyanış ve olgunlukla birlikte duygusal gerginlikler görülmeye başlar. Cinsi arzuların en yüksek olduğu bu dönemde, basın-yayın organlarında cinselliğin sınırsız bir zevk, hayatın neredeyse tek gayesi olarak takdim edilmesi, ergen ve gençlerde bu arzuların aşırı bir Şekilde uyarılmasına ve yıkıcı etkiler bırakmasına yol açmaktadır. Televole kültürü olarak sunulan bu tür hayat tarzları, içinde bulunulan sosyal ortamda tasvip görmeyip birtakım kanun ve dini kurallarla yasaklandığından, birçok kişinin zihninde cinsellik ve din, çatışma konusu olabilmektedir.²³⁸

Psikiyatrik tedavilerde kişinin yaşadığı i çatışmadan kurtarılıp normalleşmesi için çalışılır. Böylece parçalanmış ve zayıf düşmüş benliğin güçlü ve bütün hale gelmesi sağlanmaya çalışılır. Bazılarına göre, suçluluk duygusundan dolayı i çatışma yaşayan kişi günahını itiraf etmek suretiyle bundan kurtulmuş olur. Bu görüşün tam tersini savunan bazı yazarlar ise, günah itirafının, zihinsel bölünmüşlüğü, suçu ve çatışmayı arttırmaktan öte bir Şeye yaramayan dini bir uygulama olduğunu, bunu yapmak yerine psikiyatristlerin kullanmış oldukları daha iyi çözümleyici metotlara başvurulması gerektiğini ileri sürerler.²³⁹

Hıristiyanlık, ilk gnah²⁴⁰ kavramını icat etmekle, insanın fitrî kişiliği hakkında suçluluk duygusunun kök salmasına neden olmuştur. Hıristiyan geleneğine göre kişinin

²³⁷ Argyle (2000), *Psychology and Religion*, s. 24-25.

²³⁸ Hkelekl, a.g.e., s. 273-277.

²³⁹ Allport, a.g.e., s. 110-111.

²⁴⁰ İlk günah (Aslı suç) ifadesi St. Paul'un Romalılara Mektup 7/7-25 metnine dayanarak St. Augustin tarafından uydurulmuştur. Çünkü, Romalılara Mektup 7/14'te: "Her insan dünyaya günahın gücüne satılmış olarak gelir", denmiştir. Hıristiyan ilahiyatçıları ataların günahını "suçluluk varisi" olarak düşünmekle beraber, insanın suçluluk halinde bulunduğunu kabul etmektedir. Son dönem ilahiyatçıları "Aslı Günah" yerine daha çok "Aslı Suç" kavramı üzerinde durmaktadır. Bkz. Aydın, Mehmet, "Aslı Suç", Ansiklopedik Dinler Szlg, Nüve Kültür Merkezi, Konya 2005, s. 53.

günahkâr olarak doğduğuna inanılır ve kişinin günahlarından arınması için günahını itiraf ederek tövbe etmesi gereklidir.²⁴¹

Din eğitiminin sağlıklı bir şekilde verilememesi, İslam'daki Tanrı'nın cezalandırıcı olarak anlatılması, dinin emir ve yasaklarını yerine getirmeyen bazı kişilerde suçluluk ve günahkarlık duygusuna yol açabilmektedir.

İstanbul örneğinde İslam'dan dönüp Hıristiyanlığa geçişi araştıran Kim, birçok Müslüman'ın, dinin önemli bir emri olan namaz ibadetini yerine getirmediğini, dini görevlerini yerine getirmedikleri için bu durumun onlarda günahkârlık duygusuna yol açtığını belirtir. Dini görevlerini yerine getirememenin verdiği sıkıntı ve yükten kurtulmak isteyen kişilerin Hıristiyanlığa ilgi duymasında bu duygunun etkili olabileceğini dile getirmiştir.²⁴²

Din değiştirme öykülerinin birçoğunda suçluluk ve günahkarlık duygusuna atıf yapıldığı görülür.²⁴³ Din değiştirmeden önce, sigara, içki, kumar bağımlısı olan, cinsel sapkınlıkları bulunan, ateist ve agnostik olan veya dinden uzak bir hayat yaşayan bu kişilerin çeşitli vesilelerle 'iman' ettikleri ve eski günahkar hayatlarından kurtuldukları anlatılır.

N. Nahya tarafından yapılan Anakara Kurtuluş kiliselerinde yapılan araştırmada, kilise üyelerinin hemen hemen hepsinin, Hıristiyan olmadan önce günahkar bir yaşam sürdüklerini belirtmişlerdir.²⁴⁴ Aynı araştırmada, kilise üyeleri arasında birçok kişinin ateizm, agnostizm ve teizmden dönmüş olduğu tespit edilmiştir.²⁴⁵

4. Batılı Hayat Tarzına Özenti

Türk toplumu, birkaç asır devam eden büyük bir kültür şokuna maruz kalmıştır. Bazı Osmanlı aydınları, Batının teknik anlamda elde ettiği üstünlük ve başarısının, Batının sahip olduğu kültürel değerlerinden kaynaklandığı yanılgısına kapılmıştır. Bundan daha büyük yanılgı ise, geri kalmışlığın sebebi olarak kendi kültürünü ve hatta

²⁴¹ Gündüz, Şinasi, *Hıristiyanlık*, İsam Yayınları, İst. 2006, s. 146-147.

²⁴² Kim, "Spiritual Dynamics in Church Planting Among Turkish Folk Muslims", s. 108.

²⁴³ Bkz. Muratoğlu, Davut, *Neden Hıristiyan Oldular*, Müjde Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 14-15, 22, 87.

²⁴⁴ Nahya, Nilüfer N., "Türkiye'de Hıristiyan Olmak, Ankara ve Çankaya Kurtuluş Kiliseleri Örneği", s. 57.

²⁴⁵ Nahya, a.g.tez, s. 212.

İslam dinini görmüş olmalarıdır. Gelişmişliğin arka planındaki dinamikler maalesef göz ardı edilmiştir.²⁴⁶

Kendini küçük görme, Batı'yı sadece kültürel yönde taklit etme düşüncesi, başta kendi gelenek ve göreneklerimizin, hayata bakış ve yaşama tarzımızın, dil, din, aile yapısı ve diğer kültürel unsurlarımızın büyük oranda değişmesine yol açmıştır. Yaygınlaşan basın yayın ve iletişim organları tarafından yapılan eğlence ve tüketim kültürü, cinsellik, haz ahlâkı ve seküler değerlerin yaygınlaşmasıyla toplumsal olarak değişim yaşamamızla sonuçlanmıştır.

Günümüzde Türkiye'deki misyonerlik faaliyetinin tekrar ivme kazanmasında, küreselleşme ve Avrupa Birliği'ne üyelik girişimlerinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Küreselleşme ile birlikte temel hak ve özgürlükler, azınlık haklarının gündeme gelmesiyle bu tür faaliyetlerin zemininin müsait hale geldiğini görmekteyiz. Ancak Türk toplumu, sosyal psikoloji olarak misyonerlerin çalışmalarına tepki göstermektedir.

Son dönemlerde özellikle gençler arasında dine karşı ilgisizlik yaygınlaşmaktadır. Bunun sebepleri arasında toplumda oluşturulmak istenen olumsuz İslam imajının ergen ve gençler üzerindeki olumsuz yansımalarının ciddi bir payı söz konusudur. Gençlerin, bütün dünyada adeta bir problem ve sorun olarak gündeme getirilen İslam'a karşı mesafeli durmayı tercih ettiklerini görmekteyiz. Kendi toplumuna ve dinine yabancılaşmış Türk gençleri, üzerlerindeki din baskını atmak için yaşam tarzlarını değiştirdiği gibi dinini de değiştirip Hıristiyanlığa geçmeyi tercih etmektedir.²⁴⁷

Türk toplumunda din değiştirip 'Hıristiyan olmak' toplum tarafından tepki ile karşılanan ve yadırganan bir hadisedir. Din değiştirmeyi göze alanların, toplumsal yapı ile bütünleşememiş, içinde yetiştiği toplumun sosyal ve kültürel değerlerine yabancılaşmış kişiler olduğunu söylemek mümkündür.

Hıristiyanlık Türk toplumu için daha değerli ve üstün bir din olarak kabul edilmemiştir. Tarihte İslam dünyasına ve Osmanlı'ya yönelik gerçekleştirilen Haçlı

²⁴⁶ Kuran, Ercüment, "Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler", Türkiye Diyanet Yay., Ankara 1994, s. 117.

²⁴⁷ Köse, Ali, "Hıristiyan Türkler", <http://www.ozgurvebilge.com/egitim.php.sayino.062002>.

seferlerinin izleri hâlâ zihinlerde yerini korumaktadır. Türkiye’de din değiştirip Hıristiyanlığı seçen kişilerin teolojik anlamda “Hıristiyan olmayı” seçmekten çok “Batılı olmayı” tercih ettikleri tespitini yapan Köse, konu ilgili olarak şu örneği vermektedir: “Eğer Türkiye’de misyonerlik faaliyetlerini sürdürenler Kenya’lı Hıristiyanlar olsaydı, bizim gençlerimiz dönüp bakmayacaklardı bile bu adamlar ne satıyor diye.”²⁴⁸ Gençlerimiz, Hıristiyanlığı modern Batının bir ürünü olarak algıladıkları için, Hıristiyanlık dahil Batı’ya ait ne varsa ona karşı sempati ve hayranlık duymaktadır.

Medya, Batı’nın modern yaşam biçimlerini ve kültürel değerlerini övücü bir şekilde yıllardır toplumumuza empoze etmektedir. Yapılan bu yayınlar, bir taraftan Batı’nın her yönden gelişmiş ve üstün olduğu fikrinin bilinçaltımızda yerleşmesine yol açarken, diğer taraftan bizde aşağılık kompleksine yol açtığını söyleyebiliriz. Geri kalmışlık, ezilmişlik vb. kompleksler, Türk toplumunun kendine ait manevi değerleri hor görmesine, zamanla bunların terk edip, daha üstün olduğuna inandırıldığı yeni değerleri benimsemesiyle sonuçlanmıştır.

Yukarıda vurgulandığı gibi, gençlerimiz Hıristiyanlığı İslam’dan daha üstün gördükleri için veya din olarak İslam’dan memnun kalmadıkları için oraya yönelmiş değillerdir. Din değiştirme sebepleri ile ilgili yapılan açıklamalarda kriz, anlamsızlık, kimlik bunalımı, sevgisizlik, aile içi ilişkiler gibi bireysel unsurlara atıflar yapılmaktadır.

İstanbul’da yapılan bir çalışmada, ‘Müslüman bir kişi Müslüman olarak ölmelidir’ fikrine katılıyor musunuz sorusuna, araştırmaya katılan 39 kişiden 38’i, ‘katılıyorum’ cevabını vermiştir. ‘Size göre İslam tatmin edici bir din midir’ sorusuna ise, 39 kişinin 32’si ‘Evet’ cevabını vermiştir.²⁴⁹ Araştırmada elde edilen bu sonuçlar, özellikle din değiştiren gençlerin Hıristiyanlığı değil, Batılılaşmayı tercih ettikleri görüşünü desteklemektedir.

²⁴⁸ Köse, “Din Değiştirmenin Psiko-sosyolojik Nedenleri”, s. 407.

²⁴⁹ Kim, “Spiritual Dynamics in Church Planting Among Turkish Folk Muslims”, s. 133-134.

B. SOSYAL FAKTÖRLER

1. Din

Türkiye’de Sünni ve Alevî Müslümanların dışında, Ortodoks, Katolik ve Protestan Hıristiyan mezhepleri bulunmaktadır. Ayrıca her azınlığın bağlı bulunduğu farklı din ve mezhebe bağlı cemaat bulunmaktadır (Ermeni Katolik, Ermeni Protestan, Rum Ortodoks, Süryani Ortodoks, Keldani Katolik vb.).²⁵⁰

Türkiye’de din değiştiren kişilerin Hıristiyanlığa geçmeden önceki dini eğilimlerini başlıca beş grupta ele alabiliriz:

1. Müslüman olmadığı halde yıllarca Müslüman’mış gibi davranan, gizli din taşıyan kişilerden oluşmaktadır. Bu kişilerin aslen Hıristiyan oldukları, uzun bir dönem dini inançlarını gizledikleri, çeşitli dönemlerde elverişli şartların oluşmasıyla asıl dini kimliklerine geri döndükleri²⁵¹ iddia edilmektedir. Nüfus arşiv belgelerine göre din değiştiren bu kişilerin aslen Hıristiyan olduğu tespit edilmiştir. Konu ile ilgili olarak yapılan araştırmaya göre, 1916-2004 yılları arasında din değiştirip Hıristiyan olan 2 bin kişiden 1340’nın Ermeni asıllı olduğu tespit edilmiştir. 1971 yılında yaklaşık 30 Ermeni topluca din değiştirip Hıristiyanlığa geçmiştir.²⁵²

2. İslamî hayattan uzak bir çevrede yetişen, İslâm dini ile tam olarak özdeşleşmemiş ailelerde büyüyen ve sağlıklı bir dini sosyalleşme gerçekleştirememiş kişilerdir. Dinin hayatlarında herhangi bir etkisi olmayan ve ismen Müslüman diyebileceğimiz bu kişilerin din ile bağları, içinde yaşadıkları kültürde dinin varlığı kadardır. Hıristiyanlığa geçen bu kişilerin din değiştirme sebeplerine baktığımızda tamamına yakınının İslam’ın sahil bir din olmadığı veya bu dinde aradıkları şeyi bulamadıkları için din değiştirmiş değillerdir. İçinde doğup büyüdüğü kültürde hakim olan İslam’la bağlanma gerçekleştiremeyen bu kişiler, bir şekilde misyonerlerle karşılaşmış ve onların yoğun

²⁵⁰ Öke, M. Kemal, Ermeni Sorunu, İstanbul 2001, s. 59 vd.

²⁵¹ Türkiye’de din ve milliyet kavramlarını dışlayan, devşirme asıllı bazı aydınlar bulunmaktadır. Devşirme olarak ‘Enderun’ eğitiminden geçen bu aydınlar, küçük yaşta asıl dinlerini terk ederek İslam’ı benimsemiş olduklarını belirtmişlerdir. Ancak, bunların bazıları İslam’a karşı kin ve nefret doludur. Günümüzde bir televizyon kanalında “Ben bir Selanikliyim, nüfus cüzdanıma İslam kelimesini yazdırmayacağım” ifadesini kullanan İlğaz Zorlu, gerçek kimliğini ilan etmiştir. Zorlu’ya göre Türkiye’de aslen Yahudi inancını sürdürmekle birlikte dışa karşı Müslüman görünen yirmi bin kadar Sabetay yaşamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Türkdoğan, Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı, s. 165.

²⁵² Güven, Hakan, “Asıl Dinlerine Dönüyorlar”, Aksiyon, S.536, 2005, s. 34.

propaganda çalışmaları sonucunda din değiştirerek ikinci bağlanma objesi olarak Hıristiyanlığı benimsemişlerdir.

3. Din değiştiren kişiler içerisinde Müslüman olduğunu söyleyen, fakat dini bir hayatı olmayan Sünni ve Aleviler önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'deki nüfus oranları dikkate alındığında, din değiştirmelerin Aleviler arasında daha yaygın olduğu söylenebilir.

4. Din değiştirenler arasında daha önce hiçbir dini inanca mensup olmayan, kendilerini ateist olarak tanımlayan kişiler bulunmaktadır. Bu kişiler için ihtida, Tanrı'yı tekrar bulmak anlamını taşımaktadır.

5. Önceleri Katolik veya Ortodoks Hıristiyan mezhebine mensup olan, kendilerine yapılan misyonerlik faaliyeti sonucu Protestanlığa geçen kişiler. Bu grupta olan kişiler, aslında bir dinden diğerine geçmiş olmayıp, daha önce bağlı oldukları bir Hıristiyan mezhebinden diğerine yani Protestanlığa geçmiş sayılırlar.

a. Dini Sosyalleşme

Kişinin kimliğinin şekillendiği en önemli dönem ergenlik dönemidir. Ergenlik dönemindeki kişinin içinde yetiştiği aile ve toplumun dini kimliğini sahiplenmesi için birtakım sosyal destek ve teşviklere ihtiyaçları vardır. Aile, kişinin dini yönden sosyalleşmesinde en önemli etkiye sahiptir. Özellikle aynı dine mensup anne ve babanın çocuklarının ailelerinde gördükleri o dini temayülü devam ettirme ihtimali daha yüksektir.²⁵³

Birçok dini inancı içinde barındıran kozmopolit kültürlerin bir arada bulunduğu toplumlarda yetişen ergenlerin bu farklı yapılar ve tercih seçenekleri arasından kendi seçeneklerini belirlemesi daha zordur.

Kişinin dini değerlere ilgi ve sempati duyması ve bunları sahiplenmesinde toplumda var olan olumlu bir din anlayışının ve imajının önemli etkisi söz konusudur. Bununla ilgili olarak, Türk toplumunda yetişen bir gencin içinde yetiştiği toplumun dini kimliğini benimseyip sahiplenmesi için, çoğunluk tarafından kabul gören olumlu bir din ve dindar anlayışının olması gerekir. Fakat, toplumumuzda çoğunluk tarafından

²⁵³ Baston, C. D & Ventis, W., *The Religious Experience*, Oxford University Press, Oxford 1982, s. 46.

desteklenen olumlu bir İslam imajı ve Müslümanlık algısı yerine, daha çok aşağılanan ve hor görülen olumsuz imaj öne çıkmaktadır. Dini kimliğin hor görüldüğü bu tür toplumlarda, kişinin dine karşı mesafeli durması, dindar kimliği ile kendisini özdeşleştirmek istememesi, kişinin benlik saygısı açısından bir öneme sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Kişilik gelişimi dönemlerinde sağlıklı bir sosyalleşme sürecinden geçemeyen kişiler, ilerleyen zamanlarda kendi dünya görüşlerini oluşturabilir ve içinde yetiştikleri toplumdan farklı davranışlar sergileyebilirler. Bizim toplumumuzda görüldüğü gibi, ailesinden yeterli bir din eğitimi almayan, okuldan aldığı eğitim ve din eğitiminden tatmin olmayan, kulaktan dolma bilgilerle kafası karışmış kişilerin din değiştirme ihtimallerinin yüksek olduğu söylenebilir.²⁵⁴ Kendilerini aile veya toplumdan soyutlayan bu kişiler, kendi değerlerine karşı soğur ve zamanla kopma derecesine gelebilirler.

Ülkemizde 1960 ve sonrasında yapılan araştırmalarda, gençlerin dine karşı ilgili olduklarını görmekteyiz. Şerif Mardin tarafından 1960'lı yıllarında İzmir'de içinde gençlerin de bulunduğu işçi grubu üzerinde yaptığı bir araştırmada, araştırmaya katılanların yaklaşık % 40'ının sosyal kimliğini Müslümanlıktan aldığı tespit edilmiştir. Yetmişli yıllarda yapılan çalışmalarda²⁵⁵ da benzer sonuçlar elde edilmiştir.²⁵⁶

Grup içinde birbirine güven, bağlandığı grubun diğer gruplardan üstün olduğuna inanma, grup içinde saygı görme, üyelerin gruba bağlılıklarının devamı için önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra, üyeler arasında çekicilik ve kişilerin birbirine bağlılığı grup üyeliğinin devam etmesine etki eden başka bir unsurdur. Bütün insanlar, olumlu duygular hissettikleri kişilerle bir arada bulunmaktan, onlarla sevinç ve kederlerini

²⁵⁴ Hökelekli, "Misyonerlik Faaliyetleri ve Gençlerimiz", Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, Ensar Neşriyat, İst. 2005, s. 439.

²⁵⁵ Bkz. Fırat, Erdoğan, "Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu", (Yayınlanmamış doktora Tezi), Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Ankara 1977; Hayati Hökelekli, "Ergenlik Çağı Gençlerin Dini Gelişimi", (Yayınlanmamış doktora Tezi), Bursa 1980.

²⁵⁶ Hökelekli, "Gençlik ve Din, s. 14-16.

paylaşmaktan hoşlanırlar. Grup üyeleri arasındaki bu tür olumlu duygular, bireylerin gruba bağlılığındaki ‘aidiyet’ duygusunu daha da pekiştirmektedir.²⁵⁷

Gençlik dönemi, gelişim ve dönüşümlerin çok yönlü yaşandığı, kimlik kazanma çağının önemli evrelerinden birisidir. Gençlik dönemi, kimlik arayışı, hayatta bir anlam ve amaç bulma, kendini bir davaya adanma, toplumdaki yerini ve rolünü tanıma bakımından en yoğun geçer. Bu dönem, meslek, dünya görüşü, siyaset, din vb. önemli konularda kararların verildiği bir süreçtir. İçinde yaşanılan çevredeki belirsizlik ve hızlı değişimler gençlerde ciddi sarsıntılara yol açar, dünya ile birlikte kendi durumlarını değiştirecek, kendilerini daha iyiye götürecek gelecek umudu vadeden birtakım söylemlere karşı oldukça duyarlı hale gelirler.”²⁵⁸

Kişinin dini yönden sosyalleşmesinde, anne-baba, akran, okul, dini kurumlar, kitaplar, medya organları gibi birtakım dış etkenlerin önemli bir etkisi vardır. Ailedeki dini pratikler, bireyi doğrudan etkilerken, okul, evlilik, kariyer seçimi, kültürel varsayımlar ise kişiyi dolaylı etkileyen faktörlerdir. Bireyler, dini sosyalleşme sürecinde bu etkenlerinin bazılarında haberdar olurken, bazılarının ise farkına varamazlar.²⁵⁹

Çocuk, anne babanın dini inancını, onlara ait kimliğin bir parçası olarak transfer eder. Aile bireylerinin çocuklara etkisi, eğitim kurumları, arkadaş vb. diğer dış faktörlerden daha etkili olmaktadır. Amerika’daki Roman Katolik kilisesinde yapılan bir araştırmada, kiliseye devam edenlerin üçte ikisinin dindar olan kardeş, kuzen, amca, teyze gibi akrabalarından etkilendikleri tespit edilmiştir.²⁶⁰

Anne babalar çocuklarına spor, siyasi görüş vb. tutumların benimsenmesine nazaran dini inançların benimsenmesinde daha etkili olmaktadır. Ayrıca, anne babaların çocuklar üzerindeki etkisinin ergenlik çağına gelinceye kadar arkadaşlarından daha fazla olduğu görülmüştür. 3-12 yaşları arasındaki çocuklar, evdeki dini inanç ve

²⁵⁷ Hogg, Michael, Sosyal Psikolojik Açından Grupla Bütünleşme, çev: Aliye Mavili Aktaş, Sistem Yay., İstanbul, 1997, s. 107.

²⁵⁸ Hökelekli, & Çayır, a.g.m., s. 26.

²⁵⁹ Spilka, Bernard & Hood, Ralph W., ve arkadaşları, “Religious Socialization And Thought In Adolescence And Young Adulthood”, The Psychology of Religion (içinde), Third Edition, The Guilford Press; 2nd edition, 1996, s. 74.

²⁶⁰ Hallahmi and Argyle, a.g.e., s. 99.

pratikleri sorgulamadan kabul ederler. 13 ve üzeri yaş çocukların akranlarından etkilenmeye başladığı bir dönemdir ve birçok din değiştirmenin bu yaşlarda meydana geldiği bilinmektedir. Aile, arkadaş ve okulun çocuk üzerindeki çeşitli etkileri, 14-15 ve üzeri yaşlarına kadar devam eder. Bu yaşlarda ise çocuğun dini inancı kararlı hale gelir ve şekillenir.²⁶¹

16-18 yaşları arasındaki 900 gençle yapılan bir araştırmada, kiliseye katılma, İncil okuma, dua etme gibi evde yapılan aktivitelerin kazanılmasında anne ve babaların diğer faktörlerden daha etkili olduğu bulunmuştur.²⁶²

Hallahmi, ABD öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmasında,²⁶³ çocukların tutum ve davranışlarının oluşmasında anne babanın ve arkadaşların etkisi üzerine yaptığı araştırmada, en yüksek etkiyi ‘dini davranışlar’ maddesinde elde edilmiştir. Anne-babanın çocuğun dini davranışlara olan etkisi (0.57) değerinde olurken, arkadaşların etkisi ise (0.20) değerinde olmuştur. Bu etkileri siyasî görüş, spor, eğlence ve yeme alışkanlıkları takip etmektedir. Dini davranışlar maddesinde olduğu gibi, geri kalan bütün maddelerde anne-babanın etkisi, arkadaşların etkisinden yüksek değerde olduğu tespit edilmiştir.

Çocukların dindarlık yönünden anne-babalarına benzemesinde kalıtım, aynı ortamı paylaşma ve karşılıklı etkileşimin gibi faktörlerin de dikkate alınması gerekir. Bu benzerlikte anne babanın çocuğa olan etkisi, karşılıklı etkileşim ve genetik faktörlerden daha önemlidir. Dini sosyalleşmede, anne babanın çocuk üzerindeki etkisinin diğer faktörlere göre daha fazla olması şu şekilde açıklanabilir:²⁶⁴

a. Anne baba ile çocuklar arasındaki yakın ilişkiler: Çocuklar, daha çok sevdikleri kişileri kendilerine örnek aldıkları için, onların tutum ve davranışlarını benimserler. Bu yönüyle, çocuğun dindarlığında kendisine çok yakın hissettiği anne ve babaların etkisi büyüktür. Çocuklar, toplumsal değerleri kazanmada babayı örnek alırken, dini inançların benimsenmesinde ise, anneyi örnek aldıkları görülür. Birçok araştırmada, çocukların babalarından çok annelerine benzediği görülmüştür. Bu durum, çocuğun

²⁶¹ A.g.e., 106.

²⁶² A.g.e., 103.

²⁶³ A.g.e., s. 100.

²⁶⁴ Hallahmi and Argyle (1997), a.g.e., s. 101-102.

evde annesiyle daha fazla vakit geçirmesiyle açıklanabilir. Kadınların günümüzde çalışmaya başlamasıyla birlikte annenin çocuğuna olan etkisi azalmaya başlamıştır.²⁶⁵

b. Aynı evde yaşıyor olma: Okul çağında anne ve babalarıyla birlikte kalan çocuklar, dini yönden onlara çok benzerler. Anne ve babalarıyla birlikte kalmayan ya da başka biri ile aile çocuklarının dini yönden anne babalarına daha az benzediği görülmüştür.

c. Anne ve babanın dindarlığından etkilenme: Anne baba, çocuklarının bakımlarını yaparken çeşitli şekillerde onların dini inançlarının gelişmesine katkıda bulunurlar. Çocukta dindarlığının gelişmesinde bebek ile anne baba arasındaki etkileşimin rolü büyüktür.

d. Anne veya babanın dini inancını benimseme: Anne ve baba aynı dini inancı benimsiyorsa, annenin çocuğa etkisi babanın etkisinden daha fazla olmaktadır. Şayet anne ve baba farklı dini inancı benimsiyorlarsa, bu durumda çocuğun annesinin inancına yönelmesi daha muhtemeldir. Nitekim yapılan bir araştırmada, çocuğun dini inanç ve tutumlarının şekillenmesinde daha çok annesinin etkili olduğu bulunmuştur. Hallahmi, ailenin çocuğun dindarlığına olumlu etkide bulunabilmesi için, ilişkilerinin samimi ve sıcak olması gerektiğini belirtir.²⁶⁶

Birey, çocukluk ve ergenlik döneminde aile, okul, kitle iletişim araçları ve içinde yaşadığı toplumdan dini inanç ve uygulamalarından etkilenir, kaynağını dinden alan davranış kalıplarını alır ve bunları kişiliğine mal etmek suretiyle dini kişiliğini oluşturur. Bu süreç sadece çocukluk ve ergenlik dönemi ile sınırlı kalmayıp ömür boyu devam eder.²⁶⁷

Kanada Üniversitesi psikoloji bölümü 371 birinci sınıf öğrencisi ve yaşları 65 ile 88 arasında değişen 85 yaşlıya, dini gelişimlerinde etkili olan 10 kaynağın etkisini derecelendirmelerinin istendiği bir araştırmada, her iki kesim (öğrenciler ve yaşlılar) anne ve babayı birinci ve üçüncü sıraya koymuşlardır. Dini gelişimlerine Kilisenin

²⁶⁵ Spilka, Hood and Gorsuch, *The Psychology of Religion* (1985)'ten nakleden Hallahmi and Argyle (1997), a.g.e., s. 101.

²⁶⁶ Hallahmi, B. B. & Argyle, M., *The Psychology of Religious Behaviour, Belief, Experience*, London and New York, 1997, s. 102.

²⁶⁷ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 383.

etkisini ise, ikinci sırayı almışlardır.²⁶⁸

Orta III, lise 1 ve lise III. Sınıf edebiyat ve matematik bölümlerinde okuyan 94 kız ve 95 erkek öğrenci üzerinde yapılan bir araştırmaya göre,²⁶⁹ çocukların Allah'ın varlığına inanma konusunda en çok ailelerinden etkilendikleri tespit edilmiştir (% 70,4). Bunu % 25,4 ile öğretmenler ve % 19 ile de okudukları kitaplar takip etmektedir.

b. Mezhep Farklılığı (Sünnî-Alevî)

Toplumla bütünleşme sağlayamamış, kendini içinde yaşadığı toplumun bir üyesi olarak görmeyen kişilerin din değiştirmesi daha muhtemeldir. Misyonerler, özellikle bu tür insanların içinde yaşadıkları toplumda kendilerini mutlu olarak hissetmediklerini bildikleri için, bu tür farklı etnik kimliğe sahip kişilere yönelik telkinlerde bulunuyorlar.

Daha önce Tarsus Protestan Kilisesi'nde Pastör olarak görev yapan İlker Çınar, misyonerlerin Türkiye'deki en büyük hedef kitlesinin Kürtler ve Aleviler olduğuna dikkat çeker. Çınar, pastörlük yaptığı Tarsus'ta Arap ve Kürt Alevilerine yönelik misyonerlik faaliyeti yapmaları konusunda kendilerine direktifler verildiğini, bununla ilgili olarak, Kürtlere, "Sen Müslüman değildin, seni asimile ettiler", şeklinde propaganda yapıldığını belirtir. Alevilerin de, Kürtlerin de çok kırılğan bir yapıya sahip olduğunu, her iki gruba da kendilerinin ezildikleri, haklarını aramaları gerektiği propagandası yapılmıştır. Çınar'a göre, 1980'lerde K. Irak, Musul ve Kerkük'teki Kürt ve Türkmen Alevilerine "Sen Türk Müslümanlardan zulüm görüyorsun" propagandası yapıldığını belirtir.²⁷⁰

Din değiştirenler arasında Müslüman Alevilerin önemli bir orana sahip olduğu görülmektedir. Alevilerin geleneksel aidiyetleri siyasî, kültürel ve dine yönelik farklı tutum ve yaklaşımlardan ve diğer bazı nedenlerden dolayı parçalanmıştır. Taşıdıkları birtakım kaygılar sebebiyle kendi kimliklerini yeniden tanımlama ve inşa etme çabası içine girmişlerdir. Ancak, çok parçalı hale gelmiş yapıları ve birbirinden kopuk

²⁶⁸ Spilka, Bernard & Hood, Ralph W. ve arkadaşları "Religious Socialization And Thought In Adolescence And Young Adulthood", s. 79.

²⁶⁹ Hüseyin Öztürk, "Ergenlerde Din Duygusu ve Allah İnancının Boyutları", M.E.B., Din Öğretimi Dergisi, S.32, 1992, s. 48-49.

²⁷⁰ Çınar, İlker, "Mersin ve Tarsus Çevresinde Misyonerlik", Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye'de Misyonerlik, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2005, s. 393.

örgütlenmeleri yüzünden, kimlik bunalımından nasıl korunacakları noktası netlik kazanmamıştır.²⁷¹

Dünya Ehlibeyt Vakfı Başkanı Fermani Altun, misyonerlerin özellikle Aleviler üzerinde yoğunlaştığını ve toplumdaki dışlayıcı yaklaşımların Alevileri olumsuz etkilediğini belirterek, "Türkiye'de 13 bin Alevinin misyonerlere kanıp Hıristiyan olduğunu belirtmiştir. Türkiye'de Aleviliğin kötü bir şey olarak gösterilmesinin bir neticesi olarak binlerce gencin din değiştirdiğini, Cem evlerinin kendilerinden beklenen misyonlarını yerine getiremediğini, yüzlerce Alevi anne-babanın çocuklarını misyonerlerden korumaları için kendisinden yardım istediğini dile getirmiştir. Altun, misyonerlerin Alevi kesimin içinde bulunduğu boşluktan faydalandığını, Türkiye'de yaklaşık olarak 15 bin Katolik arasında 13 bin Alevi'nin bulunduğunu ve bu insanların 'devletin kendilerine ayrımcılık yaptığı' şeklindeki propagandalarla kandırıldığını vurgulamaktadır. Alevi gençlerin inanç önderleri yerine başka kaynaklara yönlendirildiğine dikkat çeken Altun, Alevi gençlerin özellikle İslam'la ilgisi olmayan bir hayat tarzına yönlendirildiğine de dikkat çekmektedir.²⁷²

Türkdoğan, bugün Türkiye'de 400'den fazla vakıf ve derneğin bulunduğunu ve bunların içinde sadece 6 tane Alevî kökenli vakfın olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca, Türkiye'deki Alevî dergâhlarının yıllarca başsız, pirsiz ve mürşitsiz kaldığını belirtir.²⁷³

Yapılan bir araştırmada, kendisinin Alevi kökenli olduğunu söyleyen Z.Y., ailesinden ciddi bir dini eğitim almadığını, kendi tabiriyle "boş boş yaşadığını", Kilisede yapılan dil derslerinin, tiyatro çalışmalarının, çeşitli dönemlerde düzenlenen kursların kendisine cazip geldiğini ve 2,5 yıl önce Hıristiyanlıkla tanıştığını söylüyor.²⁷⁴

➤ Alevilikten –Hıristiyanlığa Geçiş

Batı'da Hıristiyan mezhepleri arasında çok sık görülen geçişlere benzer geçişler İslam mezhepleri arasında görülmez. Türkiye'deki Sünni çoğunluğun bağlı bulunduğu

²⁷¹ Subaşı, Necdet, "Kültürel Kimliğin Melezleşmesi ve Alevî Modernleşmesi", derleyen: Gönül Pultar, Türkiye Kültürleri, Tetragon Yayınları, İst 2005, s. 308.

²⁷² Bulut, Yakup, "13 bin Alevi Hıristiyan oldu", Yeni Şafak, 09.03.2005.

²⁷³ Türkdoğan, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, s. 392-393.

²⁷⁴ Yavuz Arslan, "Senaryo misyonerlik, hedef ne?", s.114

Hanefi ve Şafii mezhepleri arasında geçiş görülmediği gibi, Alevilik ve Sünnilik arasında da geçişlere pek rastlanmaz. Toplum çoğunluğunun Sünni mezhebe bağlı olduğu bir toplumda yaşayıp kendisini azınlık olarak hisseden veya kimlik problemi yaşayan Aleviler için Hıristiyan propagandası cazip gelebilir. İçinde yaşadığı toplumda Alevi kimliğinden rahatsızlık duyan bir kişinin, İslam dışı dini inançlara yönelmesi diğerlerine göre daha kolaydır.

Yaptığımız araştırmada kendileri ile görüştüğümüz Aleviler, kendilerinin Sünnilerce sapkınlık ve dinsizlikle itham edilip dışlandıklarını, hakarete varan birtakım ifadelerin kendilerine yakıştırıldığını dile getirmişlerdir.²⁷⁵ Şu bir gerçektir ki, Sünnilik, Türk toplumunda yaygın olmakla birlikte Alevilik yorumu da toplumun belli kesimlerinde yaygındır. Fakat, her iki inanç yorumuna mensup kişiler, diğerinin inancı ve bunun tarihsel arka planı hakkında sağlıklı bir bilgiye sahip olmadığından, birbirleri hakkında uydurulmuş birtakım olumsuz rivayetler ve önyargılarla dolu şablonlarla tanımlamaktadırlar.

➤ **Alevilik ve Hıristiyanlık Arasında Ortak Sembol ve Motifler**

Alevilikten Hıristiyanlığa geçen kişilerle yaptığımız görüşmelerde, Alevilik yorumuyla Protestanlık arasında benzer sembol ve dini motiflerin bulunduğunu, her iki inanç öğretisi arasındaki bu benzerliklerin Protestanlığa geçişi ve adaptasyonu kolaylaştırdığını dile getirmişlerdir.

Daha önce Türkmen Alevisi iken din değiştirme sonucu Protestanlığa geçen ve şu anda Diyarbakır Protestan Kilisesi Pastörü olan Ahmet Güvener ile yaptığımız görüşmede, Alevilik ile Protestanlık arasındaki ortak motiflerle ilgili şunları söylemiştir:

1. Hıristiyanlıktaki Teslis inancı ile Alevilikteki “Hak-Muhammed Ali” inancı bağdaştırılır.
2. Alevilik’te, yargı günü Ali kapıda şefaet için bekleyecektir. Protestanlıkta da İsa’ya inanan kişi için kurtuluş (şefaet) vardır.

²⁷⁵ Diyarbakır’ın Bismil ilçesine bağlı bir alevi Türkmen köyüne kayıtlı bir ailenin 7 üyesi din değiştirip Hıristiyanlığa geçen bu kişiler, kendilerinin Sünniler tarafından abdestsizler, dinsizler, Yezidiler şeklinde sürekli dışlandıklarını, bu ithamlardan dolayı ciddi anlamda rencide olduklarını ifade etmişlerdir.

3. Alevilikte 12 imam düşüncesi vardır, Hıristiyanlıktaki bunun karşılığı ise, 12 havaridir.
4. Alevilikte Hızır İlyas inancı bulunur. Hıristiyanlıkta İlyas peygamber vardır.
5. Alevilerdeki kan, zaman, kutsal ve dualı içki anlamına gelen anlamına gelen 'Dem'e karşılık, Hıristiyanlıkta 'Rabbin sofrası' bulunur.
6. Alevilikte 'inciteni incitme' prensibine karşılık, Hıristiyanlıkta 'sağ yanağına tokat atana sol yanağını çevir' anlayışı vardır.
7. Alevilikte birleşme, birlik olma, bir araya gelme anlamına gelen 'Cem' ayini vardır. Cem, ibadet için bir araya gelme anlamını taşır. Hıristiyanlıkta da ibadet etmek için bir araya gelip gitar vb. çalgı aletleri ve ilahiler eşliğinde âyin düzenlenir.
8. Alevi inanişında günahlardan arınma dediğimiz 'Semah' vardır. Hıristiyanlıkta buna karşılık 'Kurtuluş' düşüncesi vardır.

Hıristiyan misyonerler, Alevilere yönelik çalışmalarında Alevilikteki bazı kavramların Hıristiyanlıkta da olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Oryantalist Batılı aydınlar, bu farklılığı problemleri bir konu olarak ele almışlardır. Ancak, Türkiye'de çalışan misyonerler uzun yıllar bu konuda başarılı olamamışlardır. Günümüzde Alevilerin Hıristiyanlığa ilgi gösterme nedenlerinden birisi, Alevilerin toplumunun dışına itilmiş olmasıdır. Zaten sözlü bir kültürle beslenen Aleviler, özellikle cumhuriyet sonrası kentleşme sürecinde tamamen dünyevileşip dini hayattan uzaklaşmışlardır. Sol örgütler ya da sosyal demokrat yapılanmalara daha yakın olan Alevilik, dinin dışına çıkartılıp siyasal ve felsefi kavram haline getirilmiştir. Dolayısıyla bazı Alevi gençlerin Hıristiyan olması yaşanan sürecin bir sonucudur, denebilir.

2. Etnik Kimlik

Etnik kimlik, kişiye toplumsal bakımdan dışlanmışlık, kültürel açıdan azınlık hissini verir. Misyonerler, muhataplarına doğrudan dinlerini anlatmak yerine, öncelikle duygusal ve sosyal konularla ilgili propaganda yürütmeyi tercih etmektedirler. Dışarıdan yapılan etki ve yönlendirmeler, içinde yaşamış olduğu toplumla sosyalleşme gerçekleştirememiş, topluma yabancılaşmış ve çevre ile birtakım uyum problemleri olan

kişileri etkilemektedir. Bu tür kişi ya da gruplar, kendilerine iltifat edip değer veren, ikinci sınıf muamelesi yapmayan kişi ya da gruplara ilgi göstermektedir.

Arslantürk, Türkiye’de faaliyet gösteren misyonerlerin öncelikli hedef kitlesinin tabii etnik gruplar (Azınlıklar), sunî etnik gruplar (Kürtler, Lazlar ve Gürcüler vb.), Aleviler, sokak çocukları, problemlı aile çocukları, dinsizler (ateistler, sol ideolojiden kopanlar), sağlık, eğitim ve ekonomik bakımdan ihtiyaç içinde olan kişiler olduğunu dile getirir.²⁷⁶

Toplumla bütünleşme sağlayamamış kişi ya da gruplar, eskiden olduğu gibi günümüzde de Hıristiyan misyonerlerinin en önemli hedef kitleleri arasında olmuştur. Türkiye’de ilk misyonerlik faaliyetlerinin, farklı etnik ve dini kimliğe mensup topluluklara yönelik yapıldığı bilinmektedir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren dünyada milliyetçilik görüşlerinin hakim olmaya başlamasıyla birlikte, her etnik grubun bağımsız bir ulus olma fikri tüm dünyada hızla yayılmaya başlamıştır.²⁷⁷ Osmanlının çok milletli ve çok uluslu bir yapısını fırsat bilen misyonerler, ilk faaliyetlerini Ermeni, Rum, Süryani vb. topluluklara yönelik yürütmüşlerdir.²⁷⁸ 19.yüzyılda misyonerlerin çeşitli etnik kimliğe mensup Hıristiyanlara yönelik yaptıkları misyon çalışmalarının sonunda, çoğunluğunu Ortodoks Hıristiyanların oluşturduğu 45.000 kişi Protestanlığa geçmiştir.²⁷⁹

Protestanların Müslümanlara yönelik misyon çalışmalarının 1900’lü yıllarda artış gösterdiği görülmektedir. 1990 yılına gelindiğinde çoğu Ermeni olan 3500 Türk Protestan olmuştur.²⁸⁰

Türkiye’de yapılan araştırmalarda, din değiştirip Hıristiyanlığa geçen kişilerin daha çok farklı etnik ve dini kimliğe mensup kişiler olduğu görülmektedir.²⁸¹ Nüfus

²⁷⁶ Arslantürk, Zeki, Adnan ODABAŞ, Dikkat Misyoner Geliyor, Üsküdar Gazetesi Yayınları, İstanbul, (Hastalık Vücudun En Zayıf Anında Girer, 12.05.2005).

²⁷⁷ Köseoğlu, Nevzat, *Türk Kimliği ve Türk Dünyası*, Ötüken Yay., İstanbul 1966, s. 123-127.

²⁷⁸ Günay, “XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme”, s. 25.

²⁷⁹ Poorta, Anne, A Comparative Analysis of Turkish Press Coverage on Christian Minorities, Research Project, 2007, <http://iararat.wordpress.com/2007/01/19/armenian-journalist-hrant-dink-murdered-in-turkey/>.

²⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. www.compassdirect.com.

²⁸¹ Tezokur, “Diyarbakır Kilisesi ve Misyonerlik” (Yayınlanmamış bildiri), Türk Dünyasında Misyonerlik Sempozyumu, Çanakkale 15-17 Nisan 2005, s. 2, 19; Sevinç, a.g.e., s. 253, 285; Nahya, “Türkiye’de Hıristiyan Olmak”, s. 232-235.

kayıtlarını esas alan araştırma sonuçlarına göre, din değiştiren birçok kişinin anne ve babasının birkaç nesil öncesinde Hıristiyan oldukları tespit edilmiştir. Aslen Hıristiyan olup dinini gizleyen kişilerle birlikte düşündüğümüzde, Türkiye’deki din değiştirmelerde farklı etnik ve dini kökene mensubiyetin, din değiştirmede önemli faktör olduğunu göstermektedir.

Türkiye’deki Sünni Müslümanları Ortodoks, Alevileri ise Heterodoks olarak tasnif eden Kim, bunlar içerisinde Alevîlerin, Sünnilere göre ‘müjde’yi kabule daha açık olduklarını belirtir.²⁸² 1989 yılında İstanbul’a gelen bir grup misyoner, kilise binasını satın aldıktan sonra kiliseye cemaat bulmak için harekete geçmiş, öncelikli olarak Katolik ve Ortodoks mezhebine mensup Hıristiyanlar ve Müslüman Alevîleri hedef kitle olarak seçmiştir. Müslüman Alevi kimliğini taşıyan kişilerin camiye gitmediklerini, Sünnilere nazaran bunları yanlarına çekmenin daha kolay olacağını düşünerek, ikinci kiliselerini alevi nüfusun yoğun olduğu Gazi Mahallesi’ne açmak istemişlerdir.²⁸³

Önceleri Müslüman iken din değiştirip Hıristiyanlığa geçen ve Tarsus Protestan Kilisesi’nde pastörlük yaparken ikinci kez din değiştirip Müslümanlığa geçen İlker Çınar, misyonerlerin Türkiye’deki en büyük hedef kitlenin Aleviler ve Kürtler olduğunu belirtmiştir. Kilise önderi olarak çalıştığı Tarsus’ta Arap Alevileri ve Kürt Alevi nüfusunun yoğun olduğunu belirten Çınar, orada çalıştığı dönemlerde, kendisinden onlara yönelik propaganda yapmasını istediklerini belirtir. Kürtlere yönelik, “aslında siz Müslüman değildiniz, sizi asimile ettiler”, şeklinde propaganda yapıldığını belirtir. Alevilerin de, Kürtlerin de çok kırılgan bir yapıya sahip olduğunu, her ikisine de kendi haklarını araması gerektiği ve ezildikleri vurgusu yapıldığını, böylelikle bu insanlarda ezilmişlik psikolojisinin oluşturulmak istendiğini belirtir. 1980’li yıllarda Kuzey Irak, Musul, Kerkük’teki Kürt ve Türkmen Alevilerine yönelik, “Sen, Müslüman Türklerden zulüm görüyorsun” şeklinde propaganda yapıldığını dile getirmiştir.²⁸⁴ Yapılan bu propagandalarda, bu bölgede yaşayan insanların, hem Türklerden hem de İslam’dan soğumalarının amaçlandığını söyleyebiliriz.

²⁸² Kim, W., “Spiritual Dynamics in Church Planting Among Turkish Folk Muslims”, 2006, s. 109.

²⁸³ Kim, a.g.tez, s. 167, 180-181.

²⁸⁴ Çınar, İlker, “Mersin ve Tarsus Çevresinde Misyonerlik”, s. 393.

Diyarbakır Kilisesi'ne devam eden ve ailesinin aslen Ermeni olduğunu söyleyen bir genç, kendisinin Hıristiyanlığa ilgi duymasının temel sebebini aslen Ermeni kökenli olduğuna bağlıyor ve şunları anlatıyor:

“Biz aslen Ermeni'yiz, ama annem ve babam Müslüman olduğumuzu söylüyor. Ben kendilerine, siz eskiden Hıristiyanlığa inanıyordunuz, daha sonra Müslüman olmuştunuz, diye anlatmaya çalışıyorum, ama anlamıyorlar.”

3. Medya ve Popüler Kültür

Son dönemlerde toplumumuzda tamamen dinden uzak seküler bir yaşam biçimi empoze edilmeye çalışılmaktadır. Özellikle 1980 sonrası dönemde bir anda dışa açılan Türkiye, bireysel ve toplumsal hayatta birçok problemle karşı karşıya kalmıştır.

Özel televizyonların yayın hayatına başlamasıyla birlikte bazı gazete ve dergilerde boy göstermeye başlayan magazin ve televole programları, gençlerde kısa yoldan zengin olma, gösterişli bir hayat sürme arzusunu artırmıştır. Bu tür programlar, kimlik kazanma çağındaki gençlerin oluşturduğu büyük bir kesim tarafından beğeni, takdir, özenti, kıskançlık ve ilgi ile izlenmektedir. Medya yoluyla sunulan “televole kültürü”, geleneksel değerlerin kaybolmasına ve kültürel yönden yozlaşmaya neden olmuştur.²⁸⁵

Hayatın esas gayesi olarak sunulan televole programları, “televole alt kültürü”nü meydana getirmektedir. Bu tür programları izleyen ve maddi imkanı iyi olan gençlerin bir kısmı, büyük bir özenti ile kendilerine sunulan bu tür hayat tarzlarına kendilerini uydurma noktasında ahlakî ve dini hiçbir kaygı taşımadan her türlü yola başvurmaya başlamıştır.²⁸⁶

Kendilerine empoze edilen lüks hayatı yaşama imkanı bulamayan bir kısım gençler, bir taraftan popüler yaşam tarzını elde edemeyince hayal kırıklığı, yaşamdan zevk almama, huzursuzluk ve tatminsizlik gibi birçok olumsuz duygulara kapılırken, diğer taraftan kendi milli ve manevi değerlerine karşı yabancılaşmıştır.

Din, bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarına popüler kültürün hükmetmesine karşı çıktığı gibi, dayatılan yaşam biçimine de karşı çıkar. Bu noktadan

²⁸⁵ Vehbi Bayhan, “Türkiye’de Gençlik: Sorunlar, Değerler ve Değişimler”, s. 568.

²⁸⁶ Köknel, a.g.e., s. 100-101.

bakıldığında, dindar insanların hayatlarına popüler kültür ürünlerinin daha az girdiğini söyleyebiliriz.²⁸⁷ Fakat, bizim toplumumuzda giderek yaygınlaşan batılı hayat tarzının ve modern değerlerin doğal olarak yayılmasında televizyon ve diğer medya organlarının büyük etkisi olmuştur. Modernleşme süreci, bireyin kendi içsel değerlerinin ve geleneksel yaşam örüntülerinin yeni zamanlara uygun bir biçimde dönüştürülüp geliştirilmesi yoluyla değil, o değerler ve örüntülerle bir dikotomi çerçevesine sokularak gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu durum, insanımızın her çeşit ideolojik akkültürasyona karşı savunmasız hale getirmektedir.²⁸⁸

Misyonerlerin Hıristiyanlığı yaygınlaştırmak için başvurdukları yollardan birisi de İncil'in mesajının ulaştırılmak istendiği yerlerdeki toplumsal ve kültürel şartlara uydurulması (inkültürasyon), o toplumun aşına olduğu dinsel ve kültürel yapıya uygun tarzda yorumlanmasıdır. Hıristiyan inancının bu şekilde uyarlanarak yorumlanması ve biçimlenmesine, Katolik misyon çevreleri "inkültürasyon", Protestanlar ise kontekse uydurma "contextualization" kavramlarıyla ifade eder.²⁸⁹

Medya, sinema ve kitap gibi araçlarla yapılan doğrudan ya da dolaylı propaganda buna örnektir. Noel Baba ve Noel Kutlamaları, Aziz Valentine'e dayandırılan Sevgililer Günü, Mel Gibson'un "İsa'nın Çilesi" filmi, bunun popüler birer örneğini oluşturur. Özellikle liseli gençler arasında yayılan "Haçlı Kolye" modası da dikkate değer bir örnek. Eski zamanlarda TRT'de yayımlanan "Küçük Ev" dizisi ve günümüzde içerisinde Hıristiyanlığa ait bir çok motifi barındıran televizyon dizileri de bu bağlamda değerlendirilebilir. Hıristiyanlığa geçen Turgay Üçal, din değiştirmesinde etkili olan en belirleyici üç faktörden birisinin 1970'lerde yayınlanan "Küçük Ev" dizisinde Laura'nın yaptığı duaları göstermektedir.²⁹⁰ Bunlar dinsel motifli adetler olarak uzun dönemde yeni kuşakların zihninde derin etkiler bırakmaktadır. Türker Alkan, günümüzde daha farklı türde bir misyonerlikle karşı karşıya olduğumuzu,

²⁸⁷ Bilgin, Vejdî, *Sosyal Çözüm ve Din*, Etüt Yayınları, Samsun 1997, s. 160-161.

²⁸⁸ Aktay, Yasin, "Güneydoğuda İntihar: Kalan Sağlar Kimindir?", *Tezkire*, S.18, Aralık-Ocak. 2000-2001, s. 39.

²⁸⁹ Gündüz, Şinasi & Aydın, Mahmut, *Misyonerlik*, İstanbul 2002, s. 44.

²⁹⁰ "Ülkemizde TRT tarafından yıllarca gösterilen Küçük Ev, kilisenin finanse ettiği bir dizi filmi. Bu dizide doğrudan Hıristiyan yaşam ve ahlakı tebliğ ediliyordu. Bkz. Akşam Gazetesi, 09 Ocak 2005; Kılıç, Öner, "Sesli ve Görüntülü Dini Yayıncılığın Dünü, Bugünü ve Geleceği.." http://hisargazetesi.com/konukyazar_dosyalar/konukyazar132.htm.

sinema, televizyon, müzik, hatta bilimsel çalışma yoluyla din yayma faaliyetinin yaygınlaştığına dikkat çeker ve bu tür çalışmalara ‘postmodern misyonerlik’ denilebileceğini söyler. Tutku filmini izlemediğini belirten Alkan, buna benzer filmlerin Batı kültürünü ve Hıristiyanlığı yaymada çok fazla etkili olduğunu belirtir.²⁹¹

Batı kültürünün yoğun etkisine maruz kalan Türk toplumu, bireysel ve toplumsal olarak ‘iç dünya bunalımı’ yaşamaktadır. Düzenli eğitimden mahrum kalan, kendi kültürüne yabancılaşan yeni nesil, diğer sosyo-ekonomik faktörlerin de etkisiyle kendi öz varlığına, aile ve yakın çevresine yabancılaşmış, başka amaç ve ideallerin kendilerine empoze edilmesine müsait hale gelmiştir.²⁹²

4. Misyonerlik Faaliyetleri

a. Misyonerlik Nedir?

Misyon, sözlük anlamı olarak görev ve yetki anlamına gelmektedir. Misyoner kavramı ise, Hıristiyan mesajını ve dinini yaymak için resmi kilise teşkilatı veya herhangi bir Hıristiyan cemaat tarafından özel olarak yetiştirilen görevli kişi anlamına gelmektedir. Bu tür organizeli ve sistemli kilise faaliyetlerinin yürütülmesine ise misyonerlik adı verilmektedir.²⁹³ Tarihi süreç olarak planlı bir şekilde yürütülen bu çalışmalar, daha çok Hıristiyan geleneği için kullanılan özel bir anlam ifade etmektedir.²⁹⁴ İncil’i bütün dinlere yayma görevi, İsa Mesih tarafından Yeni Ahit’in “Resüllerin İşleri” bölümünde ve Dört İncil’de bazı nüanslarla bildirilmiştir.²⁹⁵

Hıristiyanlar için dini bir görev anlamını taşıyan misyonerliğin doktriner temelleri, Hz. İsa’nın Havarilerine hitaben söylediği şu sözüne dayanmaktadır: “*gökte ve yeryüzünde tüm yetki bana verilmiştir. Bu nedenle, gidin bütün ulusları öğrencim yapın. Onları Baba, Oğul ve Kutsal ruh adına vaftiz edin. Sizlere buyurduğum her şeyi tutmaları için kendilerini eğitin. Bilesiniz ki çağın sonuna kadar sizinle beraberim.*” (Matta, 20, 18-20)

²⁹¹ Alkan, Türker, “postmodern misyonerlik”, Radikal 22 Haziran 2004.

²⁹² Aydın, Mehmet S., İslam’ın Evrenselliği, s. 124-125.

²⁹³ Gündüz, Şinasi; Aydın, Mahmut, *Misyonerlik*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2002, s. 13.

²⁹⁴ Gomez, Felipe, “Mission History From the Beginings To The Modern Period” Following Christ In Mission, Ed. Sebastian Karotemprel, Bombay 1995, s. 163-170.

²⁹⁵ Yuhanna 17/18, 20/21; Luka 24/46-48; Markos 16/15-16; Matta 28/18-20; Resüllerin İşleri 1/8.

Misyonerlik uzunca bir süre emperyalizmin bir aracı olarak kullanılmasından ötürü zihinlerde kötü bir çağrışım uyandırdığından, 20. yüzyılın başlarından itibaren ‘misyonerlik’ yerine, İncili yayma, Mesih’i duyurma anlamına gelen ‘Evangelisation,²⁹⁶ Christinization, Conversion, Proselytisme, Witness ve Proclamation’ gibi farklı kavramlar kullanılmaktadır.²⁹⁷

b. Hedef Kitle

Protestan misyonerleri, hedef kitle olarak Hıristiyanlar ve Hıristiyan olmayanlar olmak üzere iki alanda misyon faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Kilise dışında kalan tamamen günahkar insanların Kilise içine çekilmesi bir amaç olduğu gibi, diğer Hıristiyan mezheplerine mensup kişileri saflarına çekmek de misyonerliğin önemli bir amacı olarak kabul edilir.

Misyonerler, Müslüman ve Yahudi’lerin dışında Protestan olmayan tüm Hıristiyanları ya dinsiz ya da inançsız olarak kabul etmektedirler. Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoks ya da Katolik olan Ermenilerle Ortodoks inancına bağlı Rumların Protestanlaştırılması, misyonerlerin en önemli hedefleri arasında yer alıyordu.²⁹⁸

Osmanlı İmparatorluğu, içinde barındırdığı farklı etnik ve dini topluluklara kendilerini özgürce ifade etmelerine imkan tanımış, hiçbir zaman din değiştirmeleri hususunda onları zorlanmamıştır. Bu yönüyle Anadolu’da yaşayan Katolik ve Ortodoks kilisesine bağlı Ermeni, Süryani, Rum vd. topluluklar, her zaman kendi kimliklerini özgürce ifade etmişlerdir. Fakat, Osmanlı’nın zayıflamaya başladığı dönemlerde Anadolu’ya gelen Protestan misyonerlerinin öncelikli hedef kitleleri arasında etnik ve dini yönden farklı kimliğe mensup bu topluluklar olmuştur ve Protestan olmayan Hıristiyanları kendi mezheplerine geçmeleri için yoğun propaganda yapmaya başlamışlardır.

²⁹⁶ Evangelist, ‘İncili vaaz eden’ kişi demektir. Mutluluk veren haberleri ilan etmek anlamında kullanılır. Evanjelizasyon ise, kitle iletişim araçlarının kullanılması, yakın arkadaşlıkların kurulması, insanî ihtiyaçların karşılanması, kişiye değer verme vb. yöntemlerle bütün insanlara Mesih’i ulaştırmayı amaçlar. Bkz. <http://sebewing.org/ag/sermons/Evangelism%20and%20Relationship.htm>

²⁹⁷ Harman, Ömer Faruk, “*Genel Olarak Misyonerlik, Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*” (İsav), Ensar Neşriyat, İstanbul 2004, s. 25.

²⁹⁸ Gürbüz, Evren, *Ermeni Sorunundaki Çıkar Odakları*, Ümit Yayıncılık, 1.Baskı, Ankara 2002, s. 124-125.

Siyasi ve dini amaçlarını gittikleri yerlerden çeşitli kılıflarla gizleyen misyonerler, siyaset ve ticareti propagandalarına destek için kullanmışlardır. Hıristiyanlığa karşı ön yargıları kırmak, gittikleri toplumda sempati kazanmak, misyonerlerin öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Kendilerini kimi zaman modern yaşamın temsilcileri, kimi zaman insan hak ve özgürlüklerinin savunucuları olarak takdim etmişlerdir.

Gündüz, misyonerlerin hedef kitle olarak öncelikle şu kesime yöneldiklerini belirtir:²⁹⁹ 1. Ekonomik veya sosyal ve siyasal sıkıntı çeken yöre halkları. 2. Mülteci ve sürgünde olanlar. 3. Tarihsel olarak Hıristiyan bir geçmişe sahip olanlar. 4. Savaş, iç çatışma vb. karmaşa içinde olan toplumlar. Erbaş, hedef kitle olarak seçilen bu grupların birtakım özelliklere sahip olduğunu dile getirir ve bu özelliklerin şu şekilde sıralar: 1- Ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan sıkıntı içerisinde bulunan bölge halkları. 2- Mülteciler ve sürgünler. 3- Etnik ya da kültürel azınlıklıklar. 4- Çeşitli mezhepler (özellikle sapkın akımlar) ve Azınlık statüsünde kabul edilen dini mezhep üyeleri. 5- Hıristiyan bir geçmişe sahip Ortadoğu'daki Nusayrîler, Dürziler, Aleviler vd. 6- Savaş, iç çatışma, kaos karmaşa ortamında bulunan halklar.³⁰⁰

Protestan misyonerleri, özellikle Mardin, Midyat, Diyarbakır gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bulunan kiliselere yönelik ciddi faaliyetler yürütmüşlerdir. XIX. yüzyılda Osmanlı hakimiyeti altında yaşayan Süryani cemaatine yönelik yoğun propagandalar yapılmış ve bunun sonucunda birçok kişi Protestanlaşmıştır.³⁰¹

1853 yılında Diyarbakır'da American Board of Commissioners for Foreign Mission teşkilatına bağlı bir misyon şefliği kurulmuştur. Buraya gelen Amerikalı misyonerler, bu bölgede bulunan Ermeni, Süryani ve Keldani'lerle ilgilenmişlerdir. Zamanla sayıları artan Süryani Protestanlar, okul ve hastane açmışlardır.³⁰²

²⁹⁹ Gündüz, Şinasi & Aydın, M., *Misyonerlik*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002, s. 46.

³⁰⁰ Erbaş, "Hıristiyan Misyonerliği ve Türkiye'deki Durumu", s. 10.

³⁰¹ Seyfeli, Canan, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler", *Süryaniler ve Süryanilik*, (hazırlayan: Ahmet Taşğın, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli), Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 128.

³⁰² Danacıoğlu, Esra, "Diyarbakır'da Amerikan Misyonerleri", *Müze Şehir Diyarbakır*, Yapı Kredi Yay., İst. 1999, s. 168-170; Akyüz, Gabriyel, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, Mardin Kırklar Kilisesi, Mardin 2005, s. 225 vd.

Protestan misyonerleri Doğu Kiliselerine ve özellikle de Süryanilere karşılıksız yardımlarda bulunmuşlardır. Doğu Hıristiyanlarının Protestanlaşması sonucunda kendi dini geleneklerini kaybetmiş, kendi içlerinde çözülme ve değişimlere uğramışlar ve kendi 'doğulu' özelliklerini kaybetmişlerdir. Yurt dışına yapılan göçler Süryani nüfusun iyice azalmasına yol açmıştır.³⁰³

Cumhuriyet döneminde Süryanilere ait eğitim kurumlarının bir kısmı maddi imkansızlıklar yüzünden kendileri tarafından kapatılırken, sonraki dönemlerde göçlerin artmasıyla birlikte öğrenci yokluğundan bu okulların tamamen kapandığı görülür ve bu dönemden sonra Süryani çocuklarının devletin resmi eğitim kurumlarında eğitim görmeye başlar. Günümüzde Diyarbakır Meryem Ana Kadim Süryani Kilisesi'nde hafta bir gün ayin yapılmaya devam etmektedir. Ayrıca, cemaate mensup çocuklara İncil okuma dersleri ve dualar öğretilmektedir.³⁰⁴

c. Misyonerliğin Amacı

Hıristiyanlığın bir emri olarak kabul edilen misyonerliğin doktriner temelleri, Hz. İsa'nın Havarilerine hitaben söylediği, "*Gidiniz! Gerçeği (Kutsal Kitabı) onlara anlatınız!*" sözüne dayanır.³⁰⁵ Ancak, misyonerlik faaliyetlerinin amacı, Hıristiyanlığı yaymaktan ibaret olmadığı, sömürgeciliğin yan kolu olarak kullanıldığı bilinen bir gerçektir.

Oryantaliste göre Doğu, Batı ile eşit olmadığı gibi, Doğu'lu insan ile Batı'lı insan da eşit değildir ve Doğu'ya yapılacak seferlerin saldırı niteliği taşımayacağı,³⁰⁶ çünkü buradaki temel amacın geri kalmış toplumları kurtarmak olduğu iddia edilir.³⁰⁷ Aynı şekilde oryantalistlere göre, Batı'lı birisi vatanını savunursa kahraman kabul edilirken, Doğu'lu vatanını savunursa İslamî taassupla hareket eden kültür düşmanı olarak kabul edilmektedir.

³⁰³ Aydın, Süavi, "Modernleşme ve Doğu Hıristiyanlığı Üzerine Misyon Faaliyetleri", *Süryaniler ve Süryanilik (içinde)*, s. 110.

³⁰⁴ Şimşek, Mehmet, *Süryaniler ve Diyarbakır*, Kent Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2003, s. 182.

³⁰⁵ Matta, 20, 18-20.

³⁰⁶ Bu seferlerdeki asıl amacın, geri kalmış Doğulu toplumların medenileştirilmesidir. Bkz. Said, *Oryantalizm, Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, İstanbul 1991, s. 30.

³⁰⁷ Said, a.g.e., s. 328.

Doğu’lu toplumların sanatı, tarihi, kültürü, kahramanlığı, vatanseverliği, mukaddes kabul ettiği her şey küçük görülecek ve şiddetle eleştirilecekti. Böylece, İslam Dünyası’nın idareci sınıfı ve aydınları kendi kimliklerinden utanır hale gelmesi sağlanarak Batı’nın telkinlerine açık hale geleceklerdi.

Hıristiyanlaştırmak istedikleri milletlerin dilini, kültürünü, dinini, medeniyetini, edebiyat, musikî, mimarî ve tarihini, estetik anlayışını küçük düşürüp aşağılayan³⁰⁸ misyonerlerin asıl hedefinin, sömürgeci ve emperyalist devletlerin istihbarat teşkilatları ile işbirliği içinde olup gittikleri toplumları sömürgeleştirmek olduğu dile getirilmektedir.³⁰⁹

Gittikleri ülkelerin yer altı ve yer üstü kaynaklarını ele geçirmek için antropolog ve sosyal bilimcilerin desteğini alan Batılı devletler, misyonerliği de amaçlarına ulaşmak için kullanmış oldukları söylenebilir. Misyonerliğin masum bir tebliğ olmadığını, Hıristiyan olmayan toplumlara İncil’i ulaştırılmanın asıl maksat olmadığını Kenya Devlet Başkanı Kamkenyatta’ya atfedilen şu söz özetlemektedir:³¹⁰ *“Misyonerler ülkemize gelmeden önce bizim topraklarımız, onların İncil’leri vardı; gözlerimizi yumduk ve onları dinledik. Şimdi bizim İncil’imiz, onların toprakları var.”*

Ankara Ticaret Odası (ATO) tarafından hazırlanan “Misyoner Örgütleri ve Misyoner Faaliyetleri” isimli raporda, misyonerlerin, gizli servislerin ve patriklerin 5. kolu gibi çalıştıkları, dini yaymak, öğretmek kisvesi altında istihbarat topladıkları, etnik ayrılıkları kışkırttıkları ileri sürülmüştür.³¹¹

Hıristiyan misyonerleri amaçlarına ulaşmak için her türlü yola başvurmaktadırlar. Türkiye’deki misyonerlerin ne tür faaliyetlerde bulduklarını, hangi vasıta ve teknikleri kullandıklarını kısaca ele alacağız.

d. Çalışma Yöntemleri

Misyonerliği faaliyetlerinin nasıl yapılması gerektiğini belirleyen ilk kişinin Pavlus olduğu kabul edilir. Misyonerliği pratik hayatta uygulayan Pavlus’un belirlediği

³⁰⁸ Sevinç, a.g.e., s. 29.

³⁰⁹ Erbaş, “Hıristiyan Misyonerliği ve Türkiye’deki Durumu”, s. 4.

³¹⁰ Bkz. Köse, Mustafa, “Misyonerliğin Tanımı ve Tarihçesi”, <http://www.evrensel tarih.com/?p=22>.

³¹¹ <http://turkiyegercekleri.wordpress.com/category/sosyal-gercekler/>

bu kriterler, kendisinden sonra gelenler için büyük önem taşır. Pavlus, insanları Hıristiyanlaştırmak için her türlü yola başvurmanın mübah olduğunu, kendisinin misyon faaliyetleri sırasında nasıl davrandığını Korintliler'e yazdığı mektubunda şu şekilde anlatmaktadır:³¹²

*“Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama, daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere Yahudi gibi davrandım. Kendim Kutsal Yasa'nın denetimi altında olmadığım halde, Yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymışım gibi davrandım. Tanrı'nın yasasına sahip olmayan değil de, Mesih yasası altında olan biri olarak Yasa'ya sahip olmayanları kazanmak için Yasa'ya sahip değilmişim gibi davrandım. Güçsüzleri kazanmak için güçsüzlerle güçsüz oldum. Ne yapıp ne edip bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum.”*³¹³

Misyonerlerin faaliyetlerinde kullandıkları yöntemlerin başında insanların psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının gözetilmesi yer almaktadır. Muhatapların ihtiyaç ve sorunlarını gidermek suretiyle dini mesajlarını bu yolla ulaştırmayı hedeflemektedirler. Özellikle depremler, ekonomik kriz gibi insanların çaresizlik durumlarından istifade edip, yardım maksadıyla misyonerlik faaliyetlerinin yürütüldüğü bilinmektedir.

Misyonerler, hedefledikleri amaçlarına götüren her yolu mübah olarak kabul ederler. Misyonerlik faaliyetlerinin yöntem ve tekniklerini belirlemede Pavlus'un rolü büyük olmuştur. Pavlus, kişisel yaşamında farklı ortamlara uyum sağlama noktasında oldukça esnek davranışlar sergileyen; örneğin, tanrısal yasaya karşı şiddetli muhalefetine rağmen, bazen şartlar gereği bu yasaların gereğine uymakta tereddüt etmemiştir.

ABD merkezli bir misyonerlik kuruluşu olan International School of Theology'nin web sitesinde Müslümanlara yönelik yapılacak faaliyetlerde uygulanacak metotlar belirtilmiştir. Önerilen bazı metotlar şunlardır:³¹⁴Hıristiyan teolojisiyle uyumlu

³¹² Gündüz, Şinasi, “Dinî Siyasallaşması ve Hıristiyan Misyonu”, İslâmîyat, C. 5, S. 3, 2002, s. 53.

³¹³ Korintlulara I. Mektup, 9:19-22.

³¹⁴ Bkz. Egal, Charles D., “Ministering to Muslims”, nakleden Ş.Gündüz, Misyonerlik, Kaknüs Yay., İst. 2002, s. 50-52.

olmak kaydıyla, dua ve vaazlarda İslam kültüründen pasajlara yer vermek; Müslümanların giyim kuşamları, yaşam tarzları vb. konularda özdeşleşmek (Müslümanların Cuma ibadetine paralel olarak, Cuma vaazları düzenlenebilir. Müslümanlardaki doğum, ölüm ve bayram törenleri gözden geçirilerek, bunlara uygun gelecek törenler düzenlenebilir.); Müslümanların tepkisini çekebilecek uygulamalardan kaçınmak gerekir (Kilise binası yerine ev kiliseleri açılabilir).

Müslümanların yaşam tarzı ve düşünce biçimi olarak Hıristiyanlaştırılmasının öncelikli hedef olduğunu belirten Samuel Zwemer, bu konuda izlenecek yol ile ilgili şunları dile getirmiştir: “Müslümanları dinlerinden uzaklaştırmak, onları vaftiz etmek oldukça zor olduğundan, bununla boş yere vakit harcanmamalı, başka çareler denenmelidir. Burada yapılması gereken şey, öncelikle onları öyle bir hale getirmeli ki ismen Müslüman oldukları halde kılık ve kıyafetleriyle, düşünce ve davranış biçimleriyle Hıristiyanlara benzetmeliyiz”.³¹⁵ Amaçlarını gerçekleştirmek için çok yönlü ve sistemli çalışan misyonerlerin, çalışmalarının semerelerini almaya başladıklarını söylemek mümkündür. Günümüzde ismen Müslüman olup, düşünce, davranış ve yaşam biçimi itibarıyla Hıristiyan kültürünü benimsemiş olan, kendi kimliğinden habersiz kitleler ortaya çıkmıştır.

Misyonerler, kendi ülkeleri veya dışında kalan yerlerde misyonerlik faaliyeti yapmaktadırlar. 19. yüzyıldan sonra özellikle gittikleri başka ülkelerde doğrudan misyonerlik faaliyeti yapmayıp hastane, kolej, yetimhane, hemşire okulları, kooperatif ve destekleme programları, okuma-yazma kursları gibi kurumlar açmak suretiyle sosyal hizmetlere ağırlık vermeye başlamışlardır.³¹⁶

Misyonerler, Hıristiyanlığı yaymak için tiyatro, konser ve kutlamalar düzenlemekte, kitabeveleri, yabancı dil kursları, turizm şirketlerini işletmekte, radyo, televizyon, web siteleri el ilanları, yaz kampları ve ev ziyaretleri ile Hıristiyanlık propagandası yapmaktadır. Kuzey Afrika’da (Fas-Tunus-Cezayir) Müslümanlara

³¹⁵ Cilacı, Osman, *Hıristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyeti*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s.36

³¹⁶ White, George E., *Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Hatıraları*, (terc. Cem Tanık Yüksel), Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, s.9.

yönelik yapılan misyonerlik faaliyetlerinde de benzer metotların kullanıldığını görmekteyiz.³¹⁷

Ayrıca turizm büro ve acenteleri yabancı elçilikler, konsolosluklar, yurtdışından idare edilen ya da din adamları yurt dışından atanan kiliseler ve manastırlar, paravan ya da reel ticari, iktisadi kuruluşlar misyonerlik faaliyetlerine şu veya bu şekilde katkıda bulunmaktadır.³¹⁸

Misyonerlerin faaliyet alanlarından birisi de yaz kamplarıdır. Kilisenin düzenlemiş olduğu kampların dışında, özellikle gençlere ulaşmayı hedef alan bu kamplar, birtakım dernek ve vakıfların çatısı altında yaz dönemi aktiviteleri çerçevesinde düzenlenmektedir. Çağdaş Eğitim Vakfı (ÇEV) tarafından organize edilen 3 Haziran 2002 yılındaki yaz kampında polis arama yapmış ve Amerika'nın en büyük misyonerlik örgütü American Board of Commissioners For Foreign (BOARD) ile vakfın ilişkisini ortaya koyan belgelere ulaşılmıştır. Bu belgelerde BOARD teşkilatı ile ÇEV'in çocuk kulüpleri ve yaz okulları konusunda ortak proje yürüttükleri anlaşılmıştır.³¹⁹

e. Muhatabı İkna Etmede Kullanılan Yöntemler

Misyonerler, hedef kitle olarak belirledikleri kişileri etkileyip kendi saflarına çekmek ve daha sonra dinlerini değiştirmelerini sağlamak için doğrudan dini tebliğe başvurmayıp, birtakım yöntemlere başvurdukları bilinmektedir. İletişime geçtikleri kişilerin sosyal statü, etnik köken, psiko-sosyal mahrumiyet durumlarına göre taktik belirleyip muhataplarına o şekilde yaklaşmaktadırlar.

1. İncil Yazışma Kursları

İncil yazışma kursları, misyonerlerin yen üye kazanmak için kullandıkları bir yoldur. Bu kurslara kayıt yaptıran kişilerle iletişime geçerek onların Hıristiyan olması sağlanmaya çalışılmaktadır.

³¹⁷ Hıristiyanlık propagandası yapan radyo yayınlar, Hz İsa filmi, yazılı basın, yüz yüze görüşme, özel sağlık kuruluşları ve okullar, tercümanlık büroları, misyonerlik evleri, İncil yazışma kursları ve İncil dağıtım büroları. Ayrıntılı bilgi için bkz. Harold, "Christian Conversion From Islam, s.82.

³¹⁸ Erbaş, "Hıristiyan Misyonerliği ve Türkiye'deki Durumu", s.11.

³¹⁹ Aksiyon, 16. 06. 2003, S.445, s. 176.

Misyon ve Evangelizm Konferansında sunulan Türkiye raporu'na göre, 1960 yılında İstanbul'da toplam 1.978 kişinin İncil Yazışma Kurslarını tamamladığı ve İstanbul'un şu anki duruma gelmesinde bu kursların büyük rolünün olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, İstanbul'un dışında Erzurum, Batman ve Elazığ illerinde de bu kurslara ilginin olduğu belirtilmiştir.³²⁰

1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
6190	8132	7038	5688	5509	5670	8293	10976	14453	9882	8019

Yukarıdaki tabloda Türkiye'de İncil Yazışma Kurslarına 1994- 2004 yılları arasında kayıt yaptıranların sayısı verilmiştir.(Kaynak: Melure, Fellicity, "Men's Conference Report," Mission and Evangelism in Turkey, on CD. CD-ROM, 2005, nakleden Kim, s. 166.)

Türkiye'deki misyonerlik faaliyetleriyle ilgili 2005 yılına ait rapora göre, Türkiye'nin iç bölgelerinde 31 kişinin din değiştirdiği, 53 kişinin Hıristiyanlığı araştırma safhasında olduğu, 425 kişinin de İncil Yazışma Kurslarına devam ettiği belirtilmektedir. Yine aynı rapora göre, Türkiye'nin Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesinde 30 kişinin din değiştirdiği, 15 kişinin araştırma safhasında olduğu ve 675 kişinin de İncil Yazışma Kurslarına devam ettiği belirtilmiştir. İstanbul'a kilise açmak için gelen bir grup misyoner, Türklerle kaynaşmak, onlarla samimiyet kurmak ve onları etkilemek için çeşitli yollar denediklerini, İngilizce kurs açmak, futbol müsabakaları düzenlemek, birlikte yemek yemek gibi etkinliklerin bunlardan birkaçı olduğunu, 1960 yılında İstanbul'da toplam 1.978 kişinin İncil Yazışma Kurslarını tamamladığını belirtmişlerdir.³²¹

2. Yüz yüze görüşme

³²⁰ Kim, "Spiritual Dynamics in Church Planting Among Turkish Folk Muslims", s. 160.

³²¹ Kim, "Spiritual Dynamics in Church Planting.....", s.159-163.

Kilbourne ve James T. Richardson, din değiştirme s¼recinde y¼z y¼ze g¼r¼řmenin sosyalleşme s¼reci kadar ¼nemli olduğunu, muhataplarla birebir iletişime ge¼menin b¼t¼n din değiştirmelerde ¼nemli bir fakt¼r olduğunu belirtmişlerdir.³²²

David Harold tarafından Kuzey Afrika’da yapılan bir araştırmada, din değiştiren 40 kişiden 12’sinin (% 30), Hıristiyanlığa y¼z y¼ze g¼r¼řme sonucu ge¼tięi tespit edilmiştir. Misyonerlerin ¼oęu gittikleri ¼lkeye bir iş kurmak ¼zere oraya gelip yerleştikten sonra ¼ncelikle b¼lge halkı ile b¼t¼nleřmek i¼in y¼renin dilini ve geleneklerini ¼ęrenmekle içe başlamaktadırlar. Daha sonra ¼evresindeki insanlara Hıristiyanlığı aşılamaya ¼alıřmaktadırlar.³²³

Kişinin bağlanmak istediği din ile ilgili araştırma yaparken, ister kitap okusun, isterse internet vd. ara¼lar vasıtasıyla takip etsin, o dinin m¼ntesipleri ile y¼z y¼ze g¼r¼řmeden din değiştirme hadisesi ger¼ekleřmez. Din değiştiren M¼sl¼manların Hıristiyan olmasında misyonerlerin etkisinden s¼z edilebilir.

Diyarbakır Protestan Kilisesinde yapılan bir ¼alıřmada³²⁴ araştırmaya katılan kişilerin % 50’sinin din değiştirmesinde en etkili olan fakt¼r¼n y¼z y¼ze g¼r¼řme olduğu g¼r¼lmektedir.

3. Arkadaşlık, Dostluk ve Yakın İlişki

Yakın arkadaşlık ve dostluk ilişkileri, misyonerlerin yeni ¼ye kazanmada başvurdukları y¼ntemlerden birisidir. Toplumdan kendini soyutlamış, arkadaş ¼evresi olmayan, ¼eřitli problemlerden dolayı yalnız kalmış kişiler, misyonerlerin ¼nemli hedef kitlesini oluşturur.

İnsanlar genelde yakın arkadaşlarının etkisinde kalırlar. Birisini soyut bir d¼ř¼nceye ikna etmek yerine, o kişinin bir arkadaşa bağlanması ve yakın arkadaşlık yoluyla gruba kazanılması, grupların yeni ¼ye kazanmada ¼ok sık başvurduğu ¼nemli

³²² Kilbourne, Brock & Richardson, James T., “Paradigm Conflict, types of Conversion and Conversion Theories”, *Sociological Analysis*, (50), 1989, s. 15.

³²³ Harold, David, “Christian Conversion From Islam: Social, Cultural, Communicant, And Supernatural Factors Of Conversion And Faithful Church Participation”, (Basılmamış Doktora Tezi) 1996, s. 84.

³²⁴ Tezokur, “Diyarbakır Kilisesi ve Misyonerlik”, s. 12.

bir yöntemlerden birisidir. Bu tür bağlanmalarda karizmatik liderlik etkili olamayabilir, ancak yakın arkadaşlık kurma o kişinin grupta kalmasını sağlar.³²⁵

Yalnızlık, sıkıntı ve problem içinde olan birey, temas haline geçtiği kişi ile arkadaşlık, davranışlardan etkilenme, hayran olma, bağlanma gibi duygusal olarak etkilenmektedir. Din değiştirmelerde etkili olan başka bir unsur da hiç şüphesiz ki duygusal etkilenmedir.³²⁶

Yapılan bir araştırmada, din değiştirenlerin % 32'si Hıristiyanlıkla ilk tanışmasının arkadaş vasıtasıyla olduğunu belirtmişti.³²⁷ Aynı şekilde, dini dönüşüm öykülerinin anlatıldığı çalışmada, 15 kişiden 4'ünün daha önce din değiştiren arkadaş vasıtasıyla Hıristiyanlığa geçtiğini görmekteyiz.³²⁸

Anne babaların çocuklar üzerindeki etkisinin ergenlik çağına gelinceye kadar arkadaşlarından daha fazla olduğu, 13 yaş ve üzeri çocukların akranlarından etkilenmeye başladığı, birçok din değiştirenin bu yaşlarda meydana geldiği bilinmektedir. Aile, arkadaş ve okulun çocuk üzerindeki çeşitli etkileri 14-15 ve üzeri yaşlarına kadar devam eder. Bu yaşlarda ise çocuğun dini inancı kararlı hale gelir ve şekillenir.³²⁹

4. Beyin Yıkama ve İkna

"Beyin yıkama" ve "zorla ikna" modeli, sosyolojik araştırmaların dışında yeni dini hareketlere katılmayı açıklamada kullanılan en popüler modellerden birisidir.³³⁰ Bu teoriye göre, din değiştirme hile ile gerçekleşmektedir. Bireyleri kuşkulandırmadan özel güçlerin etkin olarak kullanıldığı, din değiştirme yöntemidir. İnanç değiştirme ile ilgili yapılan teklifin unsurları kaynağını psikanalitik teoriden almaktadır. Bu psikolojik yöntemin kökleri Pavlov'un çalışmasına dayanmaktadır ki bu çalışma daha sonra Sargant tarafından (Battle for the Mind, 1957) geliştirilmiştir.³³¹

³²⁵ Hallahmi and Argyle (1997), a.g.e., s. 125

³²⁶ Stark, R., "Network s of Faith: Interpersonal Bonds and Recruitment to Cults and Sects", American Journal of Sociology, 6, 1980, 1377 vd.

³²⁷ Hökelekli ve Çayır, a.g.m., s. 37.

³²⁸ Muratoğlu, a.g.e., s. 69, 80, 119, 152.

³²⁹ Hallahmi and Argyle, a.g.e., 106.

³³⁰ Snow and Machalek, a.g.m., 1984, s. 178-179

³³¹ Snow, David A. & Machalek, Richard, "Annual Review of Sociology", s. 178-179

“Beyin yıkama kavramı, anlaşılmaz, karşı konulmaz, akıl almaz ve hatta büyüsel yöntemler kullanmak suretiyle insan aklını kontrol altına almak veya insanların zihninde düşünsel ve ideolojik bir dönüşüm yaratmak amacıyla doğrudan veya dolaylı olarak yapılan her türlü sistemli telkin, yönlendirme ve baskıyı içeren bir uygulama ya da bir propaganda tekniğini ifade eder. Bir tür “zorla ikna” olan beyin yıkama, gizemli bir teknik kullanmak suretiyle sistematik olarak aklın saptırılması ve tahrip edilmesi demektir.” Sosyal psikolojide beyin yıkama kavramı, insanların herhangi bir inanç sistemini, bir davranışlar bütünü veya bir dünya görüşünü gönülsüz olarak benimsemelerine yol açan bir süreci ifade etmek üzere kullanılır.³³²

Beyin yıkama teorileri, biçim olarak pasif din değiştirme tecrübesi yaşayan dış güdümlü modelin uç bir formunu temsil eder.³³³ Sargant, hastalar üzerinde yaptığı literatür incelemesinin sonucunda, beyin fonksiyonu kasten veya kazara bozulma sonucu öfke ve heyecan meydana gelen kişilere çeşitli inanç türlerini aşılamanın mümkün olacağını söyler. Bilişsel anlamda hiçbir isteği olmadığı halde, sinir sisteminin bozulmasıyla oluşan öfke, korku ve heyecanın kişiyi yönlendirmesiyle dini dönüşüm meydana geldiği için, bu değişim kişinin ‘tercih ettiği şey’ olmayıp, ‘başına gelen şey’ haline dönüşmektedir.³³⁴

Beyin yıkama (brainwashing) terimi, sosyolojik çalışmaların dışında yaygın olarak kullanılan bir metottur. Belli bir gruba üye toplamak için “beyin yıkama”, “zihin kontrolü” ya da “zorla ikna” tekniklerini kullanmak suretiyle psikolojik olarak kişinin savunmasız hale getirilerek din değiştirmesi sağlanmaktadır.³³⁵ ‘The Unification Church’ grubu, yeni üyeler kazanmak için eleman toplamak anlamına gelen

³³² Kirman, M. Ali, “Küreselleşme Sürecinde Dinî Pazarlar”, “Küreselleşme ve Din” Sempozyumu, Ankara 26-28 Eylül 2003, s. 3.

³³³ Ebbe B. and Zimbardo, Philip G., *Influencing Attitudes and Changing Behavior*, Longman Higher Education, 1977, s. 190.

³³⁴ Bruce, Steve, “Born Again: Conversion, Crusades and Brainwashing”, SCRS, V.3, N.2, 1982, s.113’den nakleden Bayram Küçük, a.g.e., s. 124-125.

³³⁵ Anthony, Dick and Robbins, Thomas, “Conversion and "Brainwashing", http://www.cesnur.org/2003/brain_conv.htm.

recruit)kelimesini kullanmaktadır. Brainwashing terimi daha çok terapistler tarafından kullanılmaktadır.³³⁶

1970'li yıllardan itibaren din değiştirme üzerine yapılan çalışmaların  aşamadan geçtiği görülür. Buna göre ilk aşama, olguyu dini ve psikolojik açıdan ele alarak inceleme ve açıklama modelidir. İkinci aşama, beyin yıkama ve zorla ikna modelleriyle açıklama modeli olurken, son aşama ise; sosyolojik düşüncenin hakim olduğu modeldir.³³⁷

Misyoner teşkilatlar, bilimsel yöntemlerle geliştirilen ve günümüzde hayatın her alanında yaygın olarak kullanılan reklam³³⁸, propaganda gibi etkileyici ikna tekniklerini, hipnoz, beyin yıkama gibi bilinçdışı telkin ve ikna tarzlarını da kullanmaktadırlar.³³⁹ Başvurulan teknikler itibariyle, misyonerlik faaliyetleri, genel anlamda 'beyin yıkama' ile ilişkilendirilebilir.

18. Yüzyıldan bu yana bazı kitle iletişim araçları İşlam'a ait değerleri hor görmeye, onları dejenere etmeye çalışmış, İşlam dışı her şeyi yüceltmeye çalışmıştır. Toplumun değer hükümlerini tahrip edip Batılı değerleri yceltten kitle iletişim araçlarının bu yönüyle beyin yıkama seviyesinde bir propaganda yaptıkları söylenebilir.³⁴⁰

Herhangi bir akımla ilgili olarak medyada yapılan yoğun propagandalar, insanların sempati duymasını sağlanmaktadır. Medyadaki bu tür alışmalar, 'Zihin kontrolü', 'manipulasyon' ve 'beyin yıkama' teknikleri olarak adlandırılmaktadır, ancak bu tekniklerin psikolojide çok fazla bir anlamları bulunmamaktadır. Zihin kontrolü daha çok grup baskısı ve zorlamaya dayalı ikna sistemi gücü anlamında kullanılmaktadır.³⁴¹

³³⁶ Richardson, James T., "Conversion Process in the New Religions", *Handbook of Religious Conversion* (içinde), H. Newton Malony & Samuel Southard, Religious Education Press, Birmingham, Alabama, 1992, s. 80.

³³⁷ Snow and Machalek, a.g.m., 1984, s. 178 vd.

³³⁸ Reklam, insanlara kendi ürünlerini aldırarak için kullanılan psikolojik 'gizli ikna' metodu olarak kullanılır. Kendilerine propaganda uygulanan kimseler, onlara karşı belli bir direnç geliştirirler. Belli bir süre geçtikten sonra bu direnç kırılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. W. Montgomery Watt, *Dinlerde Hakikat*, İş Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 63.

³³⁹ Hkelekliler, "Misyonerlik Faaliyetleri ve Gençlerimiz", s. 433.

³⁴⁰ Doğan, Mehmet, *Dil, Kültür, Yabancılaşma*, İş yayıncılık, İşt. 2003, s. 17.

³⁴¹ Hallahmi and Argyle (1997), a.g. e., s. 124.

Protestan misyonerlerin, farklı dinlere mensup kişileri Hıristiyanlığa ikna etmek için her tür metodu tercih ettiklerini görürüz. Bunu yaparken öncelikle muhatap oldukları kişilerin inanmakta olduğu din hakkında konuşup tartışmak yerine, o dine mensup kişilerin olumsuz davranışlarına vurgu yapmaktadır. Bu davranışlardan hareketle muhatapların inanmış olduğu dini doğrudan karalamak ve kötü göstermek yerine bunu dolaylı bir şekilde yapmayı tercih etmektedirler.

Misyonerler, iletişim halinde oldukları kişilerin öncelikle sahip oldukları eski inanç ve değerlerden soğutup önce beynini yıkadıklarını, daha sonra Hıristiyan inanç ve kültürünü empoze etmek suretiyle onları kontrol altında tutmaya çalıştıkları görülür. Uzun süren çalışmalar sonunda kendilerine bağlamayı başardıkları kişileri içlerine katarlar.³⁴²

5. Aşk ve Evlilik

Kiliseye devam eden üyeler, kendi inançlarını paylaşmayan birisi ile evlenmemektedirler. Üyeler arasında genellikle kilise içi evlilikler yapılmaktadır. Kiliseye devam eden birisinin dışarıdan birisi ile evlenebilmesi, o kişinin iman etmesi Hıristiyanlığı kabul etmesi ile mümkündür.

Sayıları çok fazla olmamakla birlikte evlilik yoluyla din değiştiren kişiler bulunmaktadır. Sevdiği kişi ile evlenen bireyler, eşlerinin davranışlarından ve telkinlerinden etkilenmektedir. Yakın arkadaşlık kurulan, sevdiği kişiye âşık olan bu kişilerin bir kısmı, ilk zamanlar evlenecekleri adayların dini inançlarını bilmezken, bir kısmı ise bunu önemsemediklerini belirtmişlerdir.

6. İş Bulma ve Yurt Dışına Çıkma Vaadi

Türkiye'deki din değiştirmelerde ekonomik nedenler önemli faktörlerden birisidir. İşsizliğin ya da çok düşük ücretle bir işte çalışmanın yaygın olduğu ülkemizde *daha iyi bir iş ve yaşama imkânlarına kavuşma* umudu, araştırmamıza katılan kişilerin Hıristiyan olmasında önemli bir yer tutar.

Amerika'ya göç eden Ermenilerin her türlü ihtiyaçları "Fırat Koleji mezunları, Harput Protestan Kilisesi Birliği ve Amerikalıların Harput'taki kolonisi tarafından

³⁴² Çınar, *a.g. e.*, s. 45.

karşılanmıştır.” Bu çalışmalarda Harput Amerikan Konsolosluğunun büyük katkısı olmuştur. Amerika’ya göçler sadece Ermenilerden değil Harput’ta yaşayan Müslümanlardan da olmuştur. Müslüman halktan iş ve ticaret için Amerika’ya göç başlaması üzerine yöneticiler “bunların Memalik-i Şahanaden huruçlarının suret-ikat’ide men edilmesi” şeklinde bir irade ortaya koyarak Müslümanların göçlerini engellemek istemişlerdir. Amerika’ya yerleşmiş olan Tophaneliyan isimli Ermeni bir mektupta bu göçlerin amaçlarını “Amerikalı Misyonerler Anadolu’daki bazı Müslümanları iş bulmak vadiyle göç ettirip Hıristiyan yapmak istemeleri” olarak ifade etmektedir.³⁴³

Nahya, Ankara’da yapmış olduğu araştırmasında, kiliseye devam eden üyeler arasında çok sıkı bir dayanışmanın göze çarptığını belirtir. İşyeri sahibi kilise üyeleri, elemana ihtiyaç duyduklarında önceliği kiliseye devam eden kişilere vermektedir. Bunun yanında üyelere biri ev, ev arkadaşı, iş, işçi aradığında üyelere haber verilmektedir.³⁴⁴

³⁴³ Açıkses, Erdal, Amerika’dan Harput’a Harput’tan Amerika’ya Göç, Dünü Bugünüyle Harput, TDVEŞY., C.1, Ankara, 1999, s. 151.

³⁴⁴ Nahya, “Türkiye’de Hıristiyan Olmak”, s. 127.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE YORUMLAR

I. ARAŞTIRMANIN MODELİ

A. Araştırmanın Metodu

Araştırmanın teorik bölümünde, din psikolojisi çalışmalarında kullanılan bilgi toplama vasıtalarından dokümantasyon metot ve teknikler kullanılmıştır. Konu ile ilgili yabancı ve yerli literatür taranmış, gerekli veriler elde edilmeye çalışılmıştır. İki bölümden oluşan teorik bölümde ilk olarak din değiştirme ve dini dönüşüm kavramları, din değiştirme teorileri ve modelleri ele alınmıştır. Daha sonra, araştırma yaptığımız evren ve örneklemin sosyo-kültürel yapısına değinilmiş ve bu yapısal özelliklerin din değiştirme olaylarındaki etki faktörü üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın ampirik bölümü, bilgi toplama vasıtalarından anket, mülakat¹, katılımcı gözlem ve şahsî dokümanların incelenmesinden elde edilen verilere dayanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Müslüman vatandaşı olup din değiştirdikten sonra Protestanlığa geçen kişilere anket uygulanmış, mülakat yapmayı kabul eden kişilerle de çocukluk dönemlerinden başlamak suretiyle din değiştirme ile sonuçlanan hayat hikayeleri (tanıklıklar) hakkında mülakat yapılmıştır. Ayrıca, belli aralıklarla devam ettikleri kiliselere bizzat gözlemci olarak katılarak din değiştiren kişiler hakkında izlenimler elde edilmeye çalışılmıştır.

¹ Görüşme (mülakat) tekniğinde yüzeysel anlamları yanında gerçek ve derinliğine anlamları da çıkarılabilir. Yapmacık cevapların ayıklanma ihtimali yüksektir. Araştırmacı istediği her konu hakkında anında soru sorma ve cevap alma imkânına sahiptir. Görüşme esnasında ses tonu, mimik vb hususlar söylenenlerin değerlendirilmesinde önemli ipuçlarını verir. Bkz. Aslantürk, Zeki, *Araştırma Metot ve Teknikleri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi yayınları, 4.Baskı, İstanbul 1999, s. 117.

Alan araştırmalarının çoğu katılımlı gözlem tekniği ile gerçekleştirilir. Gözlemci gözlemediği alt kültürün bir parçası olmaya gayret gösterir. Bu, kültürel antropologların özellikle primitif kültürleri araştırmada çok sık kullandıkları bir yöntemdir. Özel bir kültürün betimlenmesi amaç olduğundan genelde birkaç hipotez ve yapısız bir anket kullanılır. Amaç alt kültürün dilini, adetlerini, değerlerini, dinsel seremonilerini, yasalarını vb. olabildiğince derinliğine incelemektir.²

Anket sonuçları, SPSS 11.5 programı ile değerlendirilerek, araştırmaya katılan örneklemin demografik değişkenler ve diğer özellikleri arasındaki ilişkiler ki kare, Anova ve T-Testi değerleri alınarak incelenmiştir. Araştırmamız, elde edilen bulguların genel olarak değerlendirilmesi ile sonuçlanmaktadır.

B. Araştırmanın Problemi

Araştırmamızın temel problemi, din değiştirmede etkili olan psikolojik ve sosyal etkenlerin tespit edilmesidir. İslam dininin hakim olduğu bir kültür içinde yetişip, daha sonra dini inancını terk ederek Protestanlığa geçen ve kendilerini 'Hıristiyan' kimliği ile tanımlayan bu kişilerin din değiştirmelerinde etkili olan psiko-sosyal etkenler nelerdir? Bu kişiler niçin içinde yetişmiş oldukları toplumun dini inancını terk edip Hıristiyanlığı benimsemişlerdir? Çocukluk dönemlerinde yaşanan ne tür kırılmalar, ileriki yaşlarda nasıl bir etki yapmaktadır? Hıristiyanlığa geçen bu kişilerin bu yeni dini tercih etmelerinde ortak ve farklı unsurlar nelerdir? Daha önce dindar olmadıklarını, bir zaman sonra dini arayışa girdiklerini belirten bu kişiler, dini arayış içine girdikleri zaman niçin içinde yaşamış oldukları toplumun dini olan İslam'ı seçenek dışında bırakmışlardır? Bu kişilerin din değiştirmelerinde misyonerliğin ne kadar etkisi olmuştur? Bu vb. hususlar, tezimizin temel sorularını oluşturmaktadır.

Alt Problemler

Bu araştırmada temel problemlere bağlı olarak aşağıda sıralanan sorulara cevap aranacaktır:

² Balcı, Ali, *Sosyal Bilimlerde Araştırma (Yöntem, teknik ve ilkeler)*, Pegem A Yayıncılık, 3.baskı, Ankara 2001, s. 191, 195-196.

Din değiştirme etkili olan psikolojik ve sosyal etkenler nelerdir

Din değiştirme olayı hangi süreçte gerçekleşmektedir. Örneklemi oluşturan kişilerin ni ve kademeli din değiştirme oranları nedir?

Yaş, cinsiyet, eğitim durumu, sosyo-ekonomik durum gibi demografik değişkenlerle din değiştirme olayı arasında nasıl bir ilişki söz konusudur?

Farklı etnik ve dini yapının din değiştirme olaylarındaki etkisi nedir?

Anne babanın dini inanç ve dini bağlılık durumunun çocukların dini inancındaki yeri nedir? Dindar bir ailede yetişen kişilerin din değiştirme oranı nedir?

Din değiştirenler arasında ruhsal, ekonomik, sosyal vb. birtakım mahrumiyetler içinde olanların oranı nedir?

Türkiye’de ne tür misyonerlik faaliyetleri yürütülmektedir ve bunun din değiştirme olaylarındaki etkisi ne kadardır?

Suçluluk ve günahkârlık duygusunun din değiştirmede herhangi bir etkisi var mıdır?

Daha çok kimler, niçin ve hangi yollarla din değiştirmektedir?

Olumsuz ocukluk tecrübeleri din değiştirme olaylarında ne kadar etkilidir?

C. Araştırmanın Hipotezleri

Temel Hipotez

Din değiştirip Hıristiyanlığa geçişte en önemli faktörler, psiko-sosyal nitelikli ihtiyaç ve beklentilerden oluşmaktadır.

Alt Hipotezler

1. Çocukluk dönemi tecrübeleri olumlu geçen kişilerin din değiştirme düzeyleri, çocukluk tecrübeleri olumsuz ve kötü geçenlere göre daha düşüktür.

2. “Ařırđ baskđ veya ařırđ serbest bir ailede yetişme ile din değiştirme arasında yakın bir ilişki vardır”

3. Anne babanın dini inanç ve dini bağıllık durumu, çocukların dini inancının şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Din değiştiren kişilerin birçoğu, dindar olmayan anne ve babanın çocuklarıdır.

4. Anne-babanın güvenli bir bağlanma figürü olarak algılanması ile din değiştirme arasında yakın bir ilişki söz konusudur.

5. Yaş, cinsiyet, eğitim durumu, sosyo-ekonomik durum gibi demografik değişkenler ile din değiştirme arasında anlamlı bir ilişki vardır.

6. Medeni durum ve İslam karşı olumsuz tutum arasında bir ilişki vardır.

7. İslamiyet hakkında yeterli derecede bilgi sahibi olmayan kişiler farklı ideoloji ve dini inanışlara daha açıktırlar.

8. Farklı mezhep ve etnik kimlik ile din değiştirme arasında anlamlı bir ilişki vardır. Toplumun genel yapısı içinde kendilerini azınlık olarak kabul eden bireyler yeni arayışlara daha açıktırlar.

9. Geleneksel dini inanç ve değerlerdeki zayıflama ve buna bağlı olarak dini yaşantıdaki çözümler, insanların din değiştirmesinde büyük ölçüde etkilidir.

10. Kişinin ruhsal, ekonomik, sosyal vb. yönlerden birtakım mahrumiyetler içinde olması ve bu mahrumiyetlere içinde yaşadığı sosyo-kültürel ortamda cevap bulamadığı zaman yeni sistem arayışlarına yönelmektedir.

11. İçinde yetişilen sosyo-kültürel çevre ile din değiştirme arasında anlamlı bir ilişkisi vardır. Dindar aile ve sosyal çevrede yetişme ile dindar olmayan aile ve çevrede yetişmenin din değiştirme arasında yakından ilişkisi vardır.

12. Din, dindar ve din adamını küçük düşürücü, aşağılayıcı yayınlar, özellikle kimlik kazanma dönemindeki ergenlerin ve gençlerin dini kimlik kazanmasında olumsuz etkiye sahiptir.

13. Din değiştirmede maddi sıkıntı ve arzuları gerçekleştirmenin güdüleyici etkileri vardır.

14. Din değiştirme, daha çok sosyal kontrolün zayıf olduğu büyükşehir ve metropollerde meydana gelmektedir. Küçük kasaba ve ilçelerdeki din değiştirme hadiseleri şehirlere oranla daha azdır.

15. Sistemli ve planlı olarak yürütülen misyonerlik faaliyetleri ile din değiştirme arasında anlamlı ve önemli bir ilişkisi söz konusudur.

16. Misyonerler ekonomik kriz, deprem, sel, hastalık gibi her türlü insan hassasiyeti din değiştirme için araç olarak kullanmaktadır.

17. Psiko-sosyal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik yaklaşımların ikna gücü, diğer taktiklerden daha etkilidir.

18. Hıristiyanlıkla ilk tanışmada arkadaş, sevgili, eş, akraba gibi yakın ilişki ve duygusal bağların büyük etkisi vardır.

19. Hıristiyanlığa geçen kişiler, Hz. İsa'ya inanmakla günahlarından bağışlanmış olduklarına inanmaktadırlar.

20. Din değiştirip Hıristiyanlığa geçenlerin Hz. İsa hakkında algıları birbirinden farklıdır.

21. Hıristiyanlık inancını benimseyen kişilerin eski yaşam biçimlerinde ve çevresiyle olan ilişkilerinde önemli değişiklikler meydana gelmektedir.

22. Dini inancını değiştirip Hıristiyan olan kişiler, anne-baba, yakın akraba, arkadaş çevresi ve içinde yetiştiği Müslüman toplum tarafından dışlanmakta, beşeri ilişkileri bozulmaktadır.

23. Din değiştirip Hıristiyanlığa geçenler, Türkiye vatandaşı olmaktan memnundurlar.

24. Din değiştirip Hıristiyanlığa geçenler, İslam'a karşı olumsuz tutuma sahiptir.

25. Din değiştirmede Hıristiyan olan bazı kişilerin yaşam tarzları, yeni dine olan ilgiyi artırıcı bir etkiye sahip olurken, Müslüman liderlerin dünya siyasetinde etkisiz oluşlarının dinden dönmeye herhangi bir etkisi söz konusu değildir.

26. Din değiştiren kişiler, dinden dönme sürecinde yeni inançları ile ilgili Tanrı anlayışı ve bazı dini inançları kabul etmede zorlanmaktadırlar.

27. Hıristiyanlığın sevgi dini oluşu, inananlara iç huzuru vermesi ve kurtuluş garantisinin vaat edilmesi gibi söylemlerle propagandasının yapılması, din değiştiren kişilerde teşvik edici etki yapmaktadır/uyandırmaktadır.

28. Dinden dönmenin temel edenleri arasında Müslümanların hoşgörüsüz tutum ve davranışları, dini cemaatlerin birbirini dışlamaları, İslam dini hakkındaki şüphe ve tereddütlerin önemli bir etkisi yoktur.

29. Gelir düzeyi düşük olan kişilerin çocukluk dönemi, gelir düzeyi yüksek olan kişilere göre daha mutsuz geçmiştir.

30. Bir dinde aranan en önemli özellik ya da özellikler ile öğrenim düzeyi değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır.

31. Demografik değişkenler ile dine ve İslam'a karşı tutum arasında anlamlı ilişki vardır. Buna göre,

a. Yaş ilerledikçe, dine ve İslam'a karşı olumsuz tutumlarda artış olur.

b. Dine ve İslam'a karşı tutumlar, cinsiyete göre değişmektedir. Erkekler, kadınlara göre dine ve İslam'a karşı daha olumlu tutuma sahiptir.

c. Dine ve İslam'a karşı tutum ile meslek arasında anlamlı bir ilişki vardır.

d. Din değiştiren kişiler, farklı eğitim düzeylerine sahip ailelerden gelmektedir. ğrenim seviyesi yükseldikçe dine ve İslam'a karşı olumsuz tutumlarda artış olmaktadır.

e. Medeni durum ile dine ve İslam karşı olumsuz tutum arasında bir ilişki vardır.

f. Meslek değişkeni ile dine ve İslam karşı olumsuz tutum arasında anlamlı bir ilişki vardır.

32. ğrenim düzeyi ile namaz ibadetini yerine getirme arasında anlamlı bir ilişki vardır. Din değiştirenlerin çoğu, İslam'dan dönmeden önce namaz ibadetini yerine getirmemektedir.

33. Anneler, dini bağıllık ve dindarlık bakımından babalara oranla daha dindardır.

34. Din değiştiren kişilerde oruç tutma ile yaş ve medeni durum değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır. Yaş arttıkça oruç tutma oranlarında artış görülür. Bekârlar, evlilere göre daha az oruç tutarlar.

35. Din değiştiren kişilerde oruç tutma ile meslek değişkeni arasında yakın bir ilişki vardır. Sosyal statü bakımından düşük mesleğe sahip olanların oruç ibadetini yerine getirme oranı diğerlerine göre daha yüksektir.

36. Evli olanlar, bekârlara göre daha dindardır.

D. Varsayımlar

1. Örneklemin, evreni temsil ettiği varsayılmaktadır.

2. Araştırmanın teorik kısmının oluşturulmasında kullanılan kaynaklar yeterli ve güvenilir içeriktedir.

3. Araştırmada kullanılan anket ve mülakat formları, bu konuda yapılan çalışmalar incelenerek ve konunun uzmanlarıyla görüşülerek hazırlanmıştır.

4. Araştırmada kullanılan ölçme araçlarının ölçtükleri özellikleri bakımından geçerli ve güvenli oldukları varsayılmaktadır.

5. Araştırmada kullanılan anket formu, istenilen verileri almaya elverişli ve anlaşılır bir düzeye sahiptir. Anket uyguladığımız örneklem grubu soruları içtenlikle cevaplandırmıştır.

6. Örnekleme oluşturan bireylerin verdikleri cevapların güvenilir olduğu varsayılmaktadır.

E. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olup Müslümanlıktan Protestanlığa geçen kişilerin tamamıdır. 2005 yılında sunulan bir konferans raporuna

göre,³ Türkiye’de 1994-2003 yılları arasında 2.236 kişinin din değiştirip Hıristiyanlığa geçtiği belirtilmektedir Aynı rapora göre, 2004 yılında İncil yazışma kurslarına kayıtlı öğrenci sayısının 8019 olduğu belirtilmektedir.⁴ İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü verilerine göre, 1971 yılından 2006 yılına kadar 986 kişi din değiştirip Hıristiyanlığa geçmiştir. İçişleri Bakanlığı’nın bu verilerine göre, Hıristiyan olan bu 986 kişiden 963’ünün 2000 yılı ve sonrasında din değiştirdiği görülmektedir.⁵ Din değiştirenlerle ilgili verilen rakamlar dikkate alındığında, kendileri ile anket yaptığımız 90 kişilik örneklemin evreni temsil ettiğini söyleyebiliriz.

Eski misyonerlerden İlker Çınar’a göre, İstanbul’da bulunan İncil Bildirme Merkezinin (İBM) Aralık 2004 istatistik verilerine göre, 2003 yılında kiliselere dağıtılan imanlı sayısı 2.236 dır (Bu rakam McLure’nin 2005 yılı raporu ile aynı). Aralık 2004 (İBM) raporuna göre ise, toplam imanlı sayısı 14.476 dır.

Kurumsal bir yapısı olmayıp gayri resmi olarak faaliyet gösteren ev kiliselerine devam eden veya din değiştirdiği halde resmi olarak bunu belgelendirmeyen kişilerin sayısı hakkında net bir şey söylememiz mümkün değildir. Bu konuda söylenenler, bilimsel değeri olmayan spekülasyon iddialardır. Biz bu çalışmamızda, din değiştirme tecrübesini yaşayan ve kiliselere devam eden T.C. vatandaşı kişilere ulaşmak suretiyle, evreni temsil edebilecek yeterli sayıda bir örnekleme ulaşmayı hedefledik.

Araştırma örnekleminiz, Bursa (Bursa Protestan Topluluğu), Ankara (Batıkent Protestan Kilisesi), Diyarbakır (Diyarbakır Kilisesi), İstanbul (Anadolu Türk Protestan Kilisesi, Agope Kilisesi, Diri Su Kilisesi, Altıntepe Protestan Kilisesi) illerinde bulunan 18-55 yaşları arasında değişen T.C. vatandaşı Protestan Hıristiyanlardan oluşmaktadır. 90 kişinin tamamı ile anket yapılmış, bunların içinden mülakat yapmayı kabul eden 30 kişi ile de mülakat yapılmıştır. Ayrıca, din değiştirip Hıristiyan olma hikayesini (ihtida öyküsünü) çeşitli web sitelerinde yayımlayan kişilerle uzun süre devam eden yazışmalar yapılmıştır.

³ McLure, Felicity, “Men’s Conference Report” Mission and Evangelism in Turkey on CD-CD-ROM. 2005, nakleden Kim, Wonho, a.g.tez., s. 155

⁴ Kim, Wonho, a.g.tez., s. 166.

⁵ Nüfus Müdürlüğü kayıtlarına göre din değiştirip Hıristiyanlığa geçenlerin yıllara göre sayısı için bkz. Tablo Ek 2.

F. Araştırmanın Sınırlıkları

Bu araştırmada elde edilen veriler, Bursa (Bursa Protestan Topluluğu), Ankara (Batıkent Protestan Kilisesi), Diyarbakır (Diyarbakır Kilisesi), İstanbul (Anadolu Türk Protestan Kilisesi, Bible Hause, Agope Kilisesi, Diri Su Kilisesi, Altıntepe Protestan Kilisesi) illerinde bulunan Protestan kiliselerine devam eden T.C. vatandaşı 90 kişi ile sınırlıdır.

Araştırmada elde edilen veriler, anket, mülakat, katılımcı gözlem metotlarıyla elde edilen verilerle sınırlıdır. Araştırmada kullanılmak üzere örnekleme uyguladığımız anket ve mülakatın dışında, katılımcı gözlem ve internet vasıtasıyla din değiştirip Hıristiyanlığa geçen kişilerle ilgili elde edilen veriler 2005-2007 yılları arasındaki zaman dilimi ile sınırlıdır.

G. Bilgi Toplama Araçları

1. Ölçme Araçları

Bu araştırmanın anket uygulama aşamasında, üç temel bölümden oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Anket formunun birinci bölümü örneklem grubunun 'cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik düzey, eğitim düzeyi, medenî durum ve meslek grubu' gibi demografik özellikleri hakkında bilgi toplamak üzere oluşturulan sorulardan oluşmaktadır. Anket formunun ikinci bölümü, örneklemin din değiştirme öncesi ve sonrası süreçler hakkında bilgi toplamak için çeşitli sorulardan oluşmaktadır. Bu bölümdeki soruların bazıları, örneklemin etnik kökeni, aile yapısı ve diğer kişisel özellikleri hakkında bilgi toplamaya yönelik hazırlanmıştır.

Anket formunun üçüncü bölümü ise, örneklemin 'Dine ve İslam'a Karşı Tutum', 'Hıristiyanlığa ve Hz. İsa'ya İlgisi', 'Yeni Dinden Beklenti' ve 'İslam'dan Dönmenin Temel Nedenleri' durumlarını ölçmek üzere toplam beş ayrı ölçek oluşturulmuştur. Hem bu ölçek maddelerinin oluşturulmasında hem de örneklemin din değiştirme öncesi ve sonrası süreçleri hakkında bilgi toplamak için biri yurt içi olmak üzere toplam üç ayrı çalışmadan istifade edilmiştir. Bunlardan birincisi, 1996 yılında David Harold tarafından Kuzey Afrika'da yaşayan Müslümanların Hıristiyanlığa geçişini ele alan

“Christian Conversion From Islam: Social, Cultural, Communicant, And Supernatural Factors of Conversion And Faithful Church Participation” (Trinity International University, 1996, Chicago/Miami) doktora çalışmasında kullandığı bazı soru maddelerinden yararlanılmıştır.

Esinlendiğimiz diğer bir araştırma, Mogens Stensbak Mogensen, tarafından hazırlanan “Contextual Communication of The Gospel To Pastoral Fulbe In Northern Nigeria”, (Fuller Theological Seminary In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy in Intercultural Studies, 2000), adlı doktora çalışmasıdır. Bu her iki çalışmada, daha çok Hıristiyanlığa geçişte etkili olan sosyal ve kültürel faktörler üzerinde durulmaktadır. Ölçeklerimizi geliştirmede istifade ettiğimiz diğer çalışma ise, Süreyya Canbolat’ın “Bir Kelam Problemi Olarak Dinden Dönmenin Sebepleri, Bu Sebeplerin Tarihte ve Günümüzde İslam’dan Dönmeyle İlişkisi, Türkiye’de Hıristiyan Olan Müslümanlar Örneği” (Marmara Üniv. Sos. Bil. Enst) adlı Yüksek Lisans Tezinde kullandığı soru maddeleridir. 2004 yılında tamamlanan bu çalışmanın soru maddelerinin hazırlanmasında Ali Köse’nin katkıları olmuştur.

Ölçek maddelerini hazırlarken, hem din değiştirmenin genel karakteristik özelliklerini, hem de araştırmayı uygulayacağımız Türkiye’nin kendine has özelliklerine uygun olmasına dikkat ettik. Anketimize başlamadan önce Bursa Protestan Topluluğu üzerinde anketimizi uyguladık. Anket sorularına verilen cevaplar, yapılan eleştiri ve tavsiyelere göre anketimize son halini vermiş olduk.

Araştırma envanterimizdeki 6 soru (49, 50, 51, 52, 53, 54. sorular) “*Dine ve İslam’a karşı tutum*”u ifade eden maddelerdir. Beşli likert tipi sorulardan oluşan bu envanterin cevaplanmasında “Kesinlikle Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum”, “Kesinlikle Katılmıyorum” biçiminde beş seçenek kullanılmıştır. Denek, her maddede dine ve İslam’a karşı tutum derecesini bu seçeneklerden birini işaretleyerek belirtmiştir. Bu gruptaki veriler sırasıyla şu şekilde puanlandırılmıştır: Kesinlikle Katılıyorum=1, Katılıyorum=2, Kararsızım=3, Katılmıyorum=4, Hiç Katılmıyorum=5.

Anket formundaki 8 madde (55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62) “Yeni inançla ilk tanışma” durumları ile ilgilidir. Burada belirtilen envanterin cevaplanması

Envanterimizdeki 6 madde (63, 64, 65, 66, 67, 68) “Hıristiyanlığa ve Hz İsa’ya ilgi” ile ilgilidir. “Yeni dine karşı duyulan şüphe”yi ifade eden 4 madde (69, 70, 71, 72) bulunmaktadır. Envanterimizde “Yeni dinden beklenti”yi ifade eden 5 madde (73, 74, 75, 76, 77) bulunurken, “İslam’dan dönmenin temel nedenleri”ni ifade eden 6 madde bulunmaktadır (78, 79, 80, 81, 82, 83. sorular). Bu gruptaki tüm sorular, “Evet”, “Hayır”, “Cevap Yok” biçimindeki beş seçenekten oluşmaktadır. Her bir denek, soru grubundaki madde seçeneklerden birini işaretleyerek belirtmiştir. Bu gruptaki veriler kodlanırken, veri girişinin tersi yönde sırasıyla şu şekilde puanlandırılmıştır: Evet=3, Hayır=2, Cevap Yok=1.

Yukarıda belirtilen sisteme göre veriler bilgisayara kodlanmış, bu maddelerin “geçerlik çalışması” yapılarak faktör analizine tabi tutulmuştur. Faktör analizi sonucunda, en yüksek değere sahip olan maddeler kabul edilmiş, diğer maddeler ise ölçekten çıkarılmıştır.

2. Ölçek Oluşturma: Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri

a.Dine ve İslam’a Karşı Tutum Boyutu: DİKTÖ

a.1. Beşli likert ölçek kullanılmıştır. Ölçeğe bağlı 49-54. maddelere ait veriler bilgisayara kodlanırken, ifadeler “Kesinlikle Katılıyorum: 5 Katılıyorum: 4, Kararsızım: 3, Katılmıyorum:2, Kesinlikle Katılmıyorum: 1” şeklinde puanlandırılmıştır. Ters ifadeli bir soru (51. soru -Çünkü olumlu bir ifadedir-) ise ters şekilde 1, 2, 3, 4, 5 şeklinde puanlandırılmıştır.

a.2. Dine ve İslam’a Karşı Tutum Ölçeğinin Geçerliği: yapı geçerlik testi için “temel bileşenler” (principal components) ve “faktör analizi” testleri yapılmıştır. Temel bileşenler faktör analizi sonuçları, Dine ve İslam’a Karşı Tutum Ölçeğinin tek boyutta toplandığını göstermektedir. 49.madde olan İslam dini, toplumun gerilemesine sebep olmakta ve basariyi köreltmektedir, görüşüne katılıyor musunuz? İfadesi düşük faktör yüküne sahip olduğu için çıkartılmıştır. Ölçekteki maddelerin faktör yüklerinin “.53 ve .86” arasında olduğu görülmüş, faktörleri açıklayan toplam varyansın oranı % 50.6 olarak bulunmuştur. Faktör analizinin yorumlanabilir olduğuna, KMO ve Barlett Testi sonuçlarına: “Kaiser – Meyer - Olkin Measure of Sampling Adequacy= .719 ve

“Bartlett's Test of Sphericity= 127,561”, Significance= .000”a bakarak karar verilmiştir. Bütün bu testler Dine ve İslam’a Karşı Tutum Ölçeğinin yüksek düzeyde geçerliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Not: DİKTÖ ölçek maddeleri: 50, 51, 52, 53, 54 olmuştur. 49.soru maddesi ölçekten çıkartılmıştır.

Madde No	Dine ve İslam’a Karşı Tutum Ölçeği	Faktör yükleri
50	İslam dini, toplumun gerilemesine sebep olmakta ve başarıyı köreltmektedir, görüşüne katılıyor musunuz?	,865
51	Önemli olan kişinin ahlaklı olmasıdır, neye inandığı önemli değildir görüşüne katılıyor musunuz?	,798
52	İslam dininin emir ve yasakları çoktur ve bunları uygulamanın zor olduğu görüşüne katılıyor musunuz?	,740
53	İslam’da Allahın rahmeti azabını geçmektedir, görüşüne katılıyor musunuz?	,562
54	Toplumsal ve ekonomik durumu koruyabilmek için bazen dini uygulamalardan taviz verilebilir, fikrine katılıyor musunuz?	,533

a.3. Dine ve İslam’a Karşı Tutum Ölçeğinin güvenilirliği: Araştırma verilerinin güvenilir olması ölçme aracının güvenilir olmasına bağlıdır. Ölçme aracının güvenilir oluşu, maddelerinin iç tutarlığa sahip olduğunu, her zaman aynı şeyi ölçebildiğini, ölçme sonuçlarının da tesadüfi hatalardan uzak olduğunu gösterir. Araştırmada, PİÖ’nin güvenilirliği için, çok yaygın olarak kullanılan “Cronbach Alpha” iç tutarlık testi uygulanmış ve toplam ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı “ $\alpha = .74$ ” bulunmuştur.

b. Hıristiyanlığa ve Hz. İsa’ya İlgili HİLGİÖ

b.1. Hıristiyanlığa ve Hz. İsa’ya İlgili Ölçeği yapı geçerlik testi için “Principal components (temel bileşenler) faktör analizi” uygulanmış, faktörler rotasyona tabi tutulmuştur. Faktör analizi sonucunda “Hıristiyanlığa ve Hz. İsa’ya İlgili Ölçeği maddelerinin iki alt boyutta toplandığı görülmüştür. Tek madde çıkarılarak (65. madde) ölçeğin anlamlılık değeri yükseltilmiştir. Sonuçta 5 maddeli iki alt boyutlu bir ölçek elde edilmiştir. Toplam faktörlerle açıklanan toplam varyans, 75.61’dir. Faktör

analizinin yorumlanabilir olduğuna, KMO ve Barlett Testi sonuçlarına: “Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy= ,524 ve “Bartlett's Test of Sphericity= 11,824”, Significance= ,297”ye bakarak karar verilmiştir. Bütün bu testler, Ölçeğin belli bir *geçerliğe* sahip olduğunu göstermektedir.

B.2. Hıristiyanlığa ve Hz. İsa’ya İlgili Ölçeği güvenilirlik testi için “Cronbach Alpha” iç tutarlılık testi uygulanmış ve Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı “ $\alpha = .30$ ” bulunmuştur. Güvenirlik derecesi normalin altındadır.

Madde No	Hıristiyanlığa ve Hz. İsa’ya İlgili	Faktörler	
63	Hıristiyanlığa ilgi duymanızda İsa’ya inanan bazı kişi ya da grupların yaşam tarzının etkisi oldu mu?	,758	
64	Hıristiyanlığa ilgi duymanızda özel bir durumda İsa’nın kutsal güç ya da mucize olarak yardımınıza gelmesinin bir etkisi oldu mu?	,607	
66	Daha önce yapmış olduğunuz ibadetlere karşılık bulamamanızın Hıristiyanlığa ilgi duymanızda bir etkisi oldu mu?	,532	
67	Müslüman liderlerin yetersiz oluşları sizin İsa’ya ilgi duymanızda herhangi bir etkisi oldu mu?		,803
68	İsa’ya ve Hıristiyanlığa ilgi duymanızda görmüş olduğunuz rüyanın bir etkisi oldu mu?		,740

c. Yeni Dinden Beklenti: YEDİBÖ

b.1.Yeni Dinden Beklenti Ölçeği: *yapı geçerlik* testi için “Principal components (temel bileşenler) faktör analizi” uygulanmıştır. Faktör analizi sonucunda “Yeni Dinden Beklenti Ölçeği maddelerinin tek boyutta toplandığı görülmüştür. Bazı zayıf maddeler çıkarılarak ölçeğin anlamlılık değeri yükseltilmiştir. Toplam faktörlerle açıklanan toplam varyans, 59.57’dir. Faktör analizinin yorumlanabilir olduğuna, KMO ve Barlett Testi sonuçlarına: “Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy= ,556 ve “Bartlett's Test of Sphericity= 53,852”, Significance= ,000”ye bakarak karar verilmiştir. Bütün bu testler, Ölçeğin yüksek bir *geçerliğe* sahip olduğunu göstermektedir.

Madde No	Yeni Dinden Beklenti Ölçeği	Faktörler	
		1	2
63	Hıristiyanlık, manevi hususları kardeşlerle paylaşma noktasında İslama göre daha iyi imkân sağlar, fikrine katılıyor musunuz?	,877	
64	Hıristiyanlık, Tanrı sevgisini tecrübe etme bakımından İslam inancından daha üstündür fikrine katılıyor musunuz?	,867	
66	İslamiyet korku dinidir, fikrine katılıyor musunuz?	,515	

b2. Yeni Dinden Beklenti Ölçeğinin güvenirliği: Güvenirlik testi için “Cronbach Alpha” iç tutarlık testi uygulanmış ve Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı “ $\alpha = .63$ ” bulunmuştur. Güvenilir bir ölçek olduğu anlaşılmaktadır.

d. İslam’dan Dönmenin Temel Nedenleri : İDTMÖ

d1. İslam’dan Dönmenin Nedenleri Ölçeği: Yapı geçerlik testi için “Principal components (temel bileşenler) faktör analizi” uygulanmış, faktörler rotasyona tabi tutulmuştur. Faktör analizi sonucunda “İslam’dan Dönmenin Temel Nedenleri maddelerinin iki alt boyutta toplandığı görülmüştür. Bazı zayıf maddeler çıkarılarak ölçeğin anlamlılık değeri yükseltilmiştir. Toplam faktörlerle açıklanan toplam varyans, 96.07’dir. Faktör analizinin yorumlanabilir olduğuna, KMO ve Barlett Testi sonuçlarına: “Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy= ,548 ve “Bartlett's Test of Sphericity= 15,854”, Significance= ,01”ye bakarak karar verilmiştir. Bütün bu testler, Ölçeğin belli bir *geçerliğe* sahip olduğunu göstermektedir.

Madde No	İslam'dan Dönmenizin Temel Nedenleri	Faktörler	
		1	2
78	İslam'dan dönmenizin temel nedenleri arasında İslam dininin inançlarıyla ilgili şüphelerinize tatmin edici cevap bulamamanızın etkisi oldu mu?	,817	
79	İslam'dan dönmenizin temel nedenleri arasında bunalımlı anlarınızda farklı dinden insanların desteğini görmenizin etkisi oldu mu?	,705	
81	İslam'dan dönmenizin temel nedenleri arasında dindar kişilerin dış görünümlere göre değerlendirmesinin etkisi oldu mu?		,856
83	İslam'dan dönmenizin temel nedenleri arasında İslam'daki tarikat ve cemaatlerin birbirini dışlamalarının etkisi oldu mu?		,689

d2. İslam'dan dönmenin temel nedenleri ölçeğinin güvenilirlik testi için “Cronbach Alpha” iç tutarlık testi uygulanmış ve Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı “ $\alpha = .41$ ” bulunmuştur.

II-ARAŞTIRMADA ELDE EDİLEN BULGULAR VE ANALİZLER

A. DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERLE İLGİLİ BULGULAR

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Yaşa Göre Dağılımı

Yaş	N	%
20 ve altı	10	11,1
20-29 Arası	46	51,1
30-39 Arası	23	25,5
40-49 Arası	8	8,8
50 ve üzeri	3	3,3
Toplam	90	100,0

Tablo 1’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılanların % 11,1’i (10) 20 yaş ve altı kişiler, % 51,1’i (46) 20-29 yaş arası kişiler, % 25,5’i (23) ise 30-39 yaş arası kişiler, % 8,8’i (8) 40-49 yaş arası ve % 3,3’ü ise, 50 ve üzeri yaştaki kişilerden oluşmaktadır. Elde edilen bu bulgulara göre, araştırmaya katılan kişiler içerisinde en yüksek oranı 20-29 yaş arasındaki kişiler oluşturmaktadır.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Cinsiyete Dağılımı

Cinsiyet	N	%
Kadın	32	35,6
Erkek	58	64,4
Toplam	90	100,0

Tablo 2’deki dağılıma bakıldığında araştırmaya katılanların % 35,6’sının (32) kadın, % 64,4’ünün (58) erkek olduğu görölmektedir. Bu bulgulara göre araştırmaya katılan kişilerin çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. Dışarıdan kiliseye arkadaş getirip kilise önderi ve diğer üyelerle tanıştırmak, yeni üye kazandırmada etkili olarak kullanılan bir yoldur. Tabloda göröldüğu üzere, kiliseye devam eden erkeklerin sayısı kadınlardan daha yüksektir. Bu farkın oluşmasında, erkeklerin dışarıdaki arkadaş çevrelerine Hıristiyan kimliklerini açıklama ve onları kiliseye getirip “İsa’ya inanmalarını” sağlama bakımından kadınlara göre daha aktif olmalarının önemli etkisi vardır. Çevresine Hıristiyan kimliğini açıklama ve arkadaşlarını kiliseye getirme bakımından kadınlar erkeklere göre daha pasiftir. Ayrıca, toplumumuzda Hıristiyan olma ve kiliseye devam etme tasvip edilip hoş karşılanan bir durum olmadığından, kadınlar erkeklere göre aile ve toplumun tepkilerinden daha çok çekindikleri ve korktukları için kiliseye katılma oranları biraz daha düşüktür.

Tablo 3. Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumu ile Dağılımı

Eğitim Durumu	N	%
İlkokul Mezunu	10	11,1
Ortaokul Mezunu	36	40,0
Lise Mezunu	31	34,4
Yüksek Okul/Üniversite Mezunu	13	14,4
Toplam	90	100,0

Araştırmaya katılanların % 11,1'i (10) İlkokul mezunu, % 40'ı (36) Ortaokul mezunu, % 34,4'ü (31) Lise mezunu, % 14,4'ü Yüksek Okul/Üniversite mezunudur. Elde edilen bu bulgulara göre, araştırmaya katılan kişilerin en yüksek oranını ortaokul mezunları oluştururken, en düşük oranını ise ilkokul mezunları oluşturmaktadır. Araştırma örnekleminizde, eğitim seviyesi ilkokul mezunu olan kişilerden üniversite eğitimine kadar her düzeyde eğitim görmüş kişiler bulunmaktadır. Örneklemdaki bu çeşitlilik, evreni temsil etme noktasında önem kazanmaktadır.

Tablo 4. Araştırmaya Katılanların Medeni Durum ile Dağılımı

Medeni Durum	N	%
Evli	36	40,0
Bekâr	48	53,3
Boşanmış	5	5,6
Toplam	89	98,9
Missing System	1	1,1
Toplam	90	100,0

Araştırmaya katılan örneklemin % 40'ı (36) evlilerden oluşurken, % 53,3'ü (48) bekârlardan oluşmaktadır. Örneklem içerisinde % 5,6'sını boşanmış kişiler oluşturmaktadır. Din değiştirenlerin çoğunluğu 30 yaş altı kişilerden oluşmaktadır. Eğitim, ekonomik vb. sebepler dolayı günümüzde evliliklerin 25 ve üzeri yaşlarda

gerçekleştiği görülür. Araştırmaya katılan kişilerin büyük çoğunluğunu bekârların oluşturmasında bu durumun etkili olduğu söylenebilir.

Kilise kurallarına göre Hıristiyan olan birinin “imanlı olmayan” birisi ile evlenmesi yasaktır.¹ Hıristiyan olmayan dışarıdan birisi ile evlenebilmek için, o kişinin iman etmesi gerekir. Hıristiyan olmayan birisi ile evlilik durumunda bu kişilerin dini nikahları kıyılmamaktadır. Böyle bir şart, kilise üyelerinin kendi içlerinde evlilik yapmalarına yol açmaktadır.

Tablo 5. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Ekonomik Düzeyi İle İlgili Dağılım

Sosyo-Ekonomik Düzey	N	%
Düşük	10	11,1
Ortanın altı	16	17,8
Orta	49	54,4
Ortanın üstü	11	12,2
Yüksek	4	4,4
Toplam	90	100,0

Din değiştirmede ekonomik nedenler önemli bir faktördür. İşsizliğin ya da çok düşük ücretle bir işte çalışmanın yaygın olduğu bir ortamda, daha iyi bir iş ve yaşama imkânlarına kavuşma umudu, Hıristiyan olmada en güçlü motifi oluşturmaktadır.

Tablo 5’te görüldüğü üzere, araştırmaya katılan örneklem % 54,4’ü (49) ekonomik olarak orta düzeye sahiptir. Araştırmaya katılan kişilerin % 17,8’i (16) ortanın altı, % 11,1’i (10) ise, çok düşük gelire sahiptir. Din değiştirenler arasında en düşük oranı, % 4,4’lük (4) dilimle yüksek gelir sahibi kişiler oluşturmaktadır.

¹ Hıristiyanlığı kabul edip daha sonra dinden dönen kişi aforoz edilir. Böyle bir kişi ile evlenmek yasak olduğu gibi, evli iken ilhad olayı olmuşsa, bu kişiler bir arada olamazlar, boşanmaları gerekir ve bu durumda ölen kişi Hıristiyan mezarlığına defnedilmez. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutluer, İlhan, “İlhad”, TDVİA, C. 22, s. 90-92.

Tablo 6. Araştırmaya Katılanların Meslek Durumu İle İlgili Dağılımı

Meslek	N	%
İşçi	29	32,2
Memur	4	4,4
Esnaf	5	5,6
Serbest Meslek (doktor, avukat, tüccar,	19	21,1
Öğrenci	12	13,3
Ev Hanımı	6	6,7
İşsiz	15	16,7
Toplam	90	100,0

Araştırmamıza katılanların en yüksek oranını % 32,2’i (29) işçiler oluşturmaktadır. İkinci sırayı % 21,1’lik oranla (19) serbest meslek sahipleri takip ederken, herhangi bir işi olmayan işsizlerin oranı ise, % 16, 7’i dir. % 13,3’lük (12) oranla öğrenciler dördüncü sırada yer alırken, % 6,7’lik oranla ev hanımları, % 5,6’lık oranla esnafın yer aldığını görmekteyiz. Araştırmanın geneline bakıldığında, din değiştiren kişilerin daha çok işçi sınıfı ve işsizlerden oluştuğu görülmektedir.

Tezokur, yaptığı çalışmasında araştırmasına katılanların % 25’inin (8) doktor, avukat, tüccar v.b. serbest meslek sahibi olduklarını, % 37.50’sinin (12) ise işsiz olduğunu tespit etmiştir.²

² Tezokur, “Diyarbakır Kilisesi ve Misyonerlik”, s. 7.

B.ÖRNEKLEMİN DEMOGRAFİK VE DİĞER ÖZELLİKLERİ İLE BULGU VE ANALİZLER

1. Örneklemin Çocukluk Dönemi İle İlgili Bulgu ve Analizler

Tablo 7. Örneklemin Çocukluk Dönemi Olumsuz Tecrübeleri İle İlgili Bulgular

Çocukluk Tecrübeleri	N	%	
Çocukluk Döneminde aşırı dayak yeme, taciz, evden kovulma, sevdiğiniz birinin ölümü vb. bir tecrübe yaşadınız mı?	Evet	26	28,9
	Hayır	63	70,0
	Toplam	89	98,9
	Missing System	1	1,1
Toplam	90	100,0	

Tablo 7’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan örneklemin % 28, 9’u (26) olumsuz çocukluk tecrübesi yaşadığını belirtirken, 70’i (63) ise çocukluğunda olumsuz bir tecrübe yaşamadığını belirtmiştir.

Güven, rahatlık, ruhsal yönden huzurlu bir aile ortamında yetişen çocukların, hayatları boyunca dini yönden istikrarlı bir çizgi takip etmeleri beklenir. Buna karşılık boşanma, ölüm, intihar girişimi, geçimsizlik, şiddet, aşırı baskı, sevgi ve ilgiden yoksunluk, aşağılanma ve dışlanmışlık ortamı içerisinde büyüyen kişilerin dini gelişimlerine olumsuz etki yaptığı bir gerçektir. Duygusal yönden yaşanan bu sorunların aşılabilmesi durumunda huzursuzluk baş göstermekte ve zamanla aile bireyleri arasındaki ilişkiler bozulmaktadır. Çocuğun duygusal sorunlarına çözüm bulunamadığı bazı durumlarda, çocuk anne ve babasına bir tepki veya ceza olarak din değiştirebilmektedir.³

Birçok insan, deprem, doğal afetler, yakın birisinin ölümü vb. olayların ardından normal olarak bir dizi psikolojik tepkide bulunur. Yaşadığı tecrübenin etkisinde kalan insan ilk başta şaşkınlık, olayların farkına varamama, kendini kaybetme, endişe duyma

3 Argyle, M. & Hallahmi, Beit B., Social Psychology of Religion, London 1975, s. 59.

gibi durumlara maruz kalır. Travmatik olaylara karşı gösterilen tepki, farklı kişilerde farklı seviyede tezahür eder.⁴ Travmatik tecrübeler, çoğu zaman kişilerin strese düşmelerine yol açar.⁵ Elde edilen verilere baktığımızda örneklemimizin üçte birine yakın bir oranının (% 28,9) çocukluk döneminde birtakım olumsuz tecrübelerle sahip olduğu görülür. Bu sonuç, araştırmamızda kurguladığımız “*Çocukluk dönemi tecrübeleri olumlu geçen kişilerin din değiştirme düzeyleri, çocukluk tecrübeleri olumsuz ve kötü geçenlere göre daha düşüktür*” hipotezimizi kısmen desteklemektedir.

4 Dinden uzak bir aile ortamında yetişen Tülin, çocukluk döneminde anne ve babasından hiç sevgi görmediğini, sevgisiz büyümenin kendisinde bıraktığı derin izleri din değiştirme öyküsünde şu şekilde anlatır: “Babama gelince; o da annemden pek farklı değildi zaten. Haftada bir gece sabaha kadar poker partileri tertiplerdi. Çocukları ve eşiyle hiç normal ilişkileri olmayan, sinirli, sevgisiz, ruhen hasta bir insandı. Tanrı sevgisi de yoktu. Bizim evde zaten kimse de yoktu; ben de dahildim buna. Ben de diyorum, çünkü insanlar önce aile içinde görmezlerse, sevgiyi, Tanrı sevgisini bulmaları ancak herhalde yetişkin bir yaşta belli bir olgunluğa eriştiklerinde mümkün olabilir, diye düşünüyorum. Bu sevgi bana kendimi buluncaya kadar hiç verilmedi. Bkz. Muratoğlu, Davut, *Neden Hıristiyan Oldular*, Müjde Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 146.

5 Atkinson, Rita L.& Atkinson, R.C& Edward, E. Smith & D.J. Bem, *Psikolojiye Giriş*, (çev.Yavuz Aloğan), Arkadaş Yayınları, Ankara 1999, s. 490.

Tablo 8. Çocukluk Dönemi Olumsuz Tecrübeler İle Sosyo-Ekonomik Düzey Arasındaki İlişki

Sosyo-Ekonomik Düzey		Çocukluk veya gençlik yıllarında aşırı dayak yeme, yakınlarınızdan birinin ölümü vb. sizi etkileyen önemli bir olay yaşadınız mı?		Toplam
		Evet	Hayır	
Düşük	N	6	4	10
	%	60,0%	40,0%	100,0%
Ortanın altı	N	9	7	16
	%	56,3%	43,8%	100,0%
Orta	N	10	38	48
	%	20,8%	79,2%	100,0%
Ortanın üstü	N	1	10	11
	%	9,1%	90,9%	100,0%
Yüksek	N		4	4
	%		100,0%	100,0%
Toplam	N	26	63	89
	%	29,2%	70,8%	100,0%

$$X^2=15.67$$

$$S.D.=4$$

$$P<0.01$$

Araştırmaya katılan kişilerin % 28,9'u (26) çocukluk döneminde dayak, yakın birinin ölümü, ayrılık, evden kovulma gibi olumsuz tecrübeler yaşadığını belirken, % 70'i (63) ise, bu tür bir olumsuz tecrübe yaşamadığını belirtmiştir (bkz. tablo 7). Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, gelir düzeyi düştükçe çocukluk döneminde yaşanan olumsuz tecrübe oranında artış olurken, gelir yükseldikçe bu oranda azalma olmaktadır.

Tabloya göre, sosyo-ekonomik düzey bakımından düşük gelir grubunda olan kişilerin % 60'ı çocukluk döneminin kötü geçtiğini belirtirken, % 40'ı ise böyle bir olumsuz tecrübe yaşamadığını bildirmiştir. Ekonomik gelir düzeyi ortanın üstü olan kişilerin % 9,1'i çocukluğunda belirtilen olumsuz olaylardan en az birini tecrübe ettiğini belirtirken, buna karşılık 90,9'u ise, böyle bir tecrübe yaşamadığını dile getirmiştir. Gelir düzeyinin yüksek olduğunu belirten kişilerin tamamı, çocukluk döneminde böyle bir tecrübe yaşamadığını bildirmiştir. Mülakat yaptığımız kişilerde, yaşanan olumsuz tecrübelerin daha çok dayak, taciz, baskı, evden kovulma, evden kaçma vb. şekillerde olduğu görülmektedir.

Değişkenler arası farklara ki kare testi ile bakıldığında, farkın istatistiksel olarak ($X^2=15.67$; $p<0.01$) anlamlı olduğu görülmektedir. Elde edilen veriler, “*Gelir düzeyi düşük olan kişilerin çocukluk dönemi, gelir düzeyi yüksek olan kişilere göre daha mutsuz geçmiştir*”, şeklinde kurguladığımız hipotezimizi önemli ölçüde desteklediği görülür.

Tablo 9. Çocukluk Döneminde Baba ile Yakınlık Düzeyi İle İlgili Bulgular

Baba İle Yakınlık Düzeyi	N	%
Çok Yakın	27	30,0
Mesafeli	53	58,9
Problemlili	10	11,1
Toplam	90	100,0

Araştırmamıza katılan örneklemin % 58,9'u (53), çocukluk döneminde babaları ile ilişkilerinin "mesafeli" olduğunu belirtirken, % 30'u (27), babaları ile ilişkilerinin "çok yakın" olduğunu belirtmiştir. % 11,1' i ise çocukluk döneminde babaları ile olan ilişkilerinin "problemlili" olarak geçtiğini belirtmiştir. Elde edilen veriler, "*Çocukluk döneminde anne babanın güvenli bir bağlanma figürü olarak algılanması, hayatın ileriki evrelerinin de olumlu geçmesine etki etmektedir*" şeklinde kurguladığımız hipotezimizi kısmen desteklediği görülür. Örneklemin % 58,9'u çocukluk döneminde babaları ile ilişkilerinin mesafeli olduğunu belirtmiştir. İlişkilerinin mesafeli olması, dolaylı olarak ilişkilerin çok iyi olmadığı anlamını taşır.

Din değiştirme literatüründe, anne veya babaları ile problem yaşayan çocukların, problem yaşamayan çocuklara göre daha çok din değiştirme tecrübesi yaşadıkları belirtilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak C. Ullman yaptığı araştırmada "dinsel dönüşüm tecrübesini yaşayanların, bu tecrübeyi yaşamayanlara göre çocukluk döneminde daha çok duygusal karmaşa yaşadıkları" ve "ergenlik döneminde dini değişim/dönüşüm tecrübesini yaşayanların, bu tecrübeyi yaşamayanlara oranla aileleri ile daha fazla problem ve stres yaşadıkları" hipotezlerini test etmek üzere 40 kişi üzerinde yaptığı araştırmasında, araştırmaya katılanların % 77'si birinci hipotezi destekler mahiyette çocukluk döneminde babalarıyla problem yaşadıklarını belirtmiştir.⁶

Ergenlik dönemi ile ilgili test edilen ikinci hipotezle ilgili olarak, dini dönüşüm yaşayanların çoğunun ergenlik döneminde aile içi şiddet, kavga ve intihar girişimine

⁶ Ullman, Chana, "Cognitive and Emotional Antecedes of Religious Conversion", JPRS, Vol. 43 (1), 1982, s.184 vd.

tanıklık gibi birtakım travmatik tecrübeler yaşadığı tespit edilmiştir. Yapılan bu araştırmada elde edilen verilerin her iki hipotezi güçlü bir şekilde desteklediği görülmektedir.⁷

Tablo 10. Çocukluk Döneminde Anne ile Olan Yakınlık Düzeyi İle İlgili Bulgular

Anne ile Yakınlık Düzeyi	N	%
Çok yakın	63	70,0
Mesafeli	25	27,8
Problemlili	2	2,2
Toplam	90	100,0

Tablo 10’da görüldüğü gibi araştırmamıza katılan örneklemin % 70’i annesiyle olan ilişkilerinin çok yakın bir seviyede olduğunu belirtirken, % 27,8’i mesafeli; % 2,2’si ise annesiyle ilişkilerinin problemlili olduğunu belirtmiştir. Bu bulgular, “*anne-babanın güvenli bir bağlanma figürü olarak algılanması ile din değiştirme arasında yakın bir ilişki söz konusudur*” şeklindeki araştırma hipotezimizin doğrulanmadığı görülür.

Hem anne babanın kendi aralarındaki, hem de her ikisinin çocuklarıyla ilişkilerinin niteliği, daha sonraki dönemlerde de dinin sürdürülmesini önceden haber veren önemli bir faktör olduğu ortaya koyulmuştur. Buna karşılık, din değiştiren kişilerde, çoğu zaman problemlili ebeveyn ilişkisi ve özellikle de baba ile yaşanan problemlili ilişki veya babanın yokluğu gibi tecrübeler görülmektedir.⁸

2. Örneklemin Diğer Kişilik Özellikleri ve Ailesi ile İlgili Bulgu ve Analizler

⁷ Ullman, a.g.m., s.190.

⁸ Hood, R.W., J.R., Spilka, B., Hunsberger, B., & Gorsuch, R. (1996) *The Psychology of Religion: An empirical approach*. New York: Guilford Press, s. 15; Kirkpatrick, L. A., (1999). “Attachment and Religious Representations and Behavior”. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of Attachment: Theory, Research*, New York: Guilford Press, s. 321.

Tablo 11. Örneklemin Etnik Kimlik Yapısı İle İlgili Bulgular

Etnik Köken	N	%
Türk	54	60,0
Kürt	22	24,4
Arap	2	2,2
Boşnak	5	5,6
Laz	1	1,1
Çerkes	3	3,3
Diğer	3	3,3
Toplam	90	100,0

Tablo 11’de görüldüğü gibi, araştırmamıza katılanların en yüksek oranını % 60 (54) Türkler oluşturmaktadır. İkinci sırayı Kürt kökenli kişiler % 24,4 (22) takip etmektedir. Bu oranları sırasıyla, Boşnak (% 5,6), Çerkes (% 3,3), Arap (% 2,2) ve Lazlar (% 1,1) takip etmektedir.

Toplumun çoğunluğu içerisinde azınlık durumunda olan, toplumla kaynaşamamış kişilerin daha kolay kazanılacağını bilen misyonerler, farklı etnik kimliğe mensup olan kişilere yönelik faaliyetlere ayrı bir önem vermektedirler.

Tablo 12. Örneklemin Etnik Köken Yapısı İle Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki

Cinsiyet	Etnik Köken							Toplam
	Türk	Kürt	Arap	Boşnak	Laz	Çerkez	Diğer	
Bayan	16	7		5	1	2	1	32
%	50,0 %	21,9 %		15,6 %	3,1%	6,3 %	3,1 %	100,0 %
Bay	38	15	2			1	2	58
%	65,5 %	25,9 %	3,4%			1,7 %	3,4 %	100,0 %
Toplam	54	22	2	5	1	3	3	90
%	60,0 %	24,4 %	2,2%	5,6 %	1,1%	3,3 %	3,3%	100,0 %

$$X^2=14.21$$

$$S.D.=6$$

$$P<0.05$$

Tablo 12 incelendiğinde, din değiştiren bay ve bayanlar içerisinde etnik kimlik bakımından Türk olanların, Kürt, Arap, Laz, Çerkez ve diğerlerine oranla daha yüksek orana sahip olduğu görülür. Türk kökenli bayların oranı % 65, bayanların oranı ise % 50'dir. Her iki cinsiyette de ikinci sırada Kürt kökenli kişiler yer alırken, bu oran sırasıyla Boşnak, Çerkez, Arap vd. takip etmektedir. Değişkenler arası farklara ki kare testi ile bakıldığında, farkın istatistiksel olarak ($X^2=14.21$; $p<0.05$) anlamlı olduğu görülmektedir. Veriler, “*Din değiştirmede etnik köken ve cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki vardır*”, şeklindeki hipotezimizi desteklemektedir.

Her iki grupta da etnik köken bakımından daha çok Türklerin ağırlıklı olması, Türkiye'nin etnik yapısıyla ilgilidir. Elde edilen bu sonuçta, Türklerin nüfus yoğunluğu bakımından diğer etnik gruplara oranla daha baskın olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 13. Örneklemin İçinde Yetiştığı Aile Yapısı İlgili Bulgular

Aile Yapısı	N	%
Baskıcı ve Otoriter	26	28,9
Demokratik	40	44,4
İlgili	16	17,8
İlgisiz	5	5,6
Aşırı Koruyucu	3	3,3
Toplam	90	100,0

Tablo 13'te görüldüğü gibi araştırmaya katılan örneklemin % 44'ünün (40), demokratik bir aile ortamına sahip olduğu görülür. Bu oran, din değiştiren kişilerin çoğunun demokratik bir aileye sahip olduğunu göstermektedir. Tezokur tarafından Diyarbakır Protestan Kilisesi'nde yapılan araştırmada,⁹ din değiştirenlerin % 56.25'i 'demokratik' aileye, % 37.50'si ise 'otoriter' aileye sahip olduğunu belirtmiştir.

Baskıcı ve otoriter ailede yetişip din değiştiren kişiler ise, % 28,9'luk dilimle ikinci sırada bulunmaktadır. İlgisiz bir aileye sahip olup din değiştirenlerin oranı % 5,6'dır. Canbolat tarafından yapılan araştırmada, örneklemin % 19'u otoriter, % 53,7'si demokratik, % 7,3'ü ilgisiz, % 17,1'i aşırı koruyucu bir aileye sahip olduğu bulunmuştur.¹⁰

Araştırmada elde edilen veriler, "*Aşırı baskıcı ve aşırı serbest ailede yetişme ile din değiştirme arasında yakın bir ilişki vardır*", hipotezimizi kısmen desteklemektedir. Bu hipotezin oluşturulmasında, çocuğa hiçbir kısıtlama getirmeyen, her tür düşünce ve davranışı tasvip eden ailelerde yetişenlerin, birtakım kuralların konulduğu ailelerde yetişen kişilere göre farklı inanışlara yönelmeye daha yatkın olacağı düşüncesi etkili olmuştur. Nitekim, araştırma öncesi yaptığımız pilot çalışmada, mülakat yaptığımız bazı kişilerde bunun örneklerine rastlanılmıştır. Araştırma örnekleminiz arasında aşırı

⁹ Tezokur, "Diyarbakır Kilisesi ve Misyonerlik", s. 8.

¹⁰ Canbolat, Süreyya, "Türkiye'de 1986-2002 Yılları Arasında Hıristiyan Olan Müslümanlar Üzerine Bir İnceleme", M.Ü.İlahiyat Fak.Dergisi, 27(2004/2), s. 92.

serbest bir ailede yetişenlerin oranı yüksek olmasa da, elde edilen % 5,6'lık değer, bu hipotezin kayda değer bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Baumrind, otoriter, açıklayıcı/otoriter (authoritative) ve izin verici (permissive) olmak üzere üç temel çocuk yetiştirme stili bulunduğunu belirtir. Bunlardan otoriter çocuk yetiştirme tarzında hiçbir açıklama yapılmadan katı kurallar tavizsiz olarak uygulanır. Bu tür ailelerde çocuklar duygusal destek ve sevgiden mahrum olarak yetişir ve çocukların anne ve babaların isteklerine mutlak itaat etmeleri beklenir. Açıklayıcı/otoriter çocuk yetiştirme stilinde çocuklara belli kurallar çerçevesinde özerklik tanınır ve bazı zamanlar konan kurallar birlikte tartışılır. Bu tür çocuk yetiştirme tarzı, demokratik tarz olarak da adlandırılır. İzin verici çocuk yetiştirme stilinde ise, çocuklarla anne baba arasında duygusal bağ bulunmadığı gibi, çocuklara karşı ilgi ve denetim de bulunmaz.¹¹

Tablo 14. Annenin Dini Kimlik Durumu İle İlgili Bulgular

Dini Kimlik	N	%
Müslüman-Sünni	44	48,9
Müslüman-Alevi	25	27,8
Protestan	9	10,0
Ortodoks	5	5,6
İnançsız	2	2,2
Diğer	4	4,4
Ermeni	1	1,1
Toplam	90	100,0

Tablo 14'te araştırmamıza katılan kişilerin annelerinin bağlı olduğu dini inanç ve mezheple ilgili sonuçlar verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, örneklemin yarısına yakınının % 48,9 (44) annesinin Müslüman-Sünni; % 27,8'inin (25) ise Müslüman-Alevî olduğu görülmektedir. Bu sonuçları sırasıyla anneleri Protestan olanlar % 10 (9),

¹¹ Sümer, Nebi & Güngör, Derya, "Çocuk Yetiştirme Stilllerinin Bağlanma Stilleri, Benlik Değerlendirmeleri ve Yakın İlişkiler Üzerindeki Etkisi", Türk Psikoloji Dergisi, 1999, 14 (44), s. 36.

Ortodokslar (Süryani) % 5,6 (5), yukarıda verilen seçeneklerin dışında bir inanca mensup olduğunu belirtenlerin oranı ise % 4,4 (4) tür.

Çocuklar, dini gelişimlerinin ilk çatısını dünyaya geldikleri aile ortamında oluşur. Psikanalist, davranışçı ve hümanist psikologlar, insanın kişilik yapısında çocukluk döneminin önemli etkiye sahip olduğu konusunda fikir birliği içindedirler. Çocukluk dönemindeki din¹² ve dindarlık, psikoloji çalışmalarında öne çıkan konulardan birisi olmuştur.¹³

Tablo 15. Annenin Dini Bağlılık ve Dindarlık Seviyesi İle İlgili Bulgular

Annelerin Dini Bağlılık ve Dindarlık Seviyesi	N	%
Dini inançlarına bağlı-ibadetlerini yerine getirir	43	47,8
Dini inançlarına bağlı-ibadetlerini yerine getirmez	25	27,8
Dine karşı ilgili	15	16,7
Dine karşı ilgisiz	7	7,8
Toplam	90	100,0

Tablo 15'te din değiştiren kişilerin annelerinin dindarlık seviyesi ile ilgili bulgular verilmiştir. Buna göre, annelerin % 47,8'nin (43) dini inançlarına bağlı ve ibadetlerini yerine getirdiği; % 27,8'nin (25), dini inanç sahibi olduğu, ancak ibadetlerini yerine getirmediği; % 16,7'nin (15), dine karşı ilgili; % 7,8'nin (7) ise, dine karşı ilgisiz olduğu tespit edilmiştir. 'Dini inançlarına bağlı-ibadetlerini yerine getirmez' ile 'dine karşı ilgisiz' olma maddelerinde alınan puanlar toplandığında, toplam % 35,6'lık bir oran elde edilmektedir. Elde edilen bu toplam puan, annelerin üçte birinin çok fazla dindar olmadığı sonucunu verir. Çocukların dindar olmasında

¹² Çocuğun dini gelişiminde ailenin büyük önemi vardır. Dini inanç, bilgi ve algının ilk kazanıldığı dönem, hiç şüphesiz çocuğun içinde yaşadığı anne, baba, kardeş ve diğer bireylerden etkilendiği aile ortamıdır. İlk çocukluk dönemi ailede geçer ve çocuk ilk dini tecrübeye orada şahit olur ve o havayı teneffüs eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kerim Yavuz, *Çocuk ve Din*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 106-108, 158-160, 191-194, 276-280.

¹³ Crapps, Robert, *An Introduction to Psychology of Religion*, Mercer University Press, Georgia 1986, s. 165.

anne ve babaların dine bağlılık durumları önemli bir etken olarak kabul edilir. ‘Araştırmada elde edilen sonuçlar, “Anne babanın dini inanç ve dini bağlılık durumu, çocukların dini inancının şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Din değiştiren kişilerin birçoğu, dindar olmayan anne ve babanın çocuklarıdır” şeklinde geliştirdiğimiz hipotezimizin kısmen desteklendiği görülür.

Tablo 16. Annenin Dini Bağlılık ve Dindarlık Seviyesi İle Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki

Cinsiyet	Sayı	Annenizin dini bağlılık ve dindarlık seviyesini aşağıdakilerden hangisi tanımlar				Toplam
		Dini inançlarına bağlı-ibadetlerini yerine getirir	Dini inançlarına bağlı-ibadetlerini yerine getirmez	Dine karşı ilgili	Dine karşı ilgisiz	
Kadın	N	17	3	7	5	32
	%	53,1	9,4	21,9	15,6	100
Erkek	N	26	22	8	2	58
	%	44,8	37,9	13,8	3,4	100
Toplam	N	43	25	15	7	90
	%	47,8	27,8	16,7	7,8	100

$$X^2=11.09 \quad S.D.=3 \quad p<0.05$$

Tablo 16 incelendiğinde “Annenin dini bağlılık ve dindarlık” seviyelerinden dini inançlarına bağlı ve ibadetlerini yerine getiren anneye sahip olan kişilerin oranı kadınlarda % 53,1, erkeklerde % 44,8 oranında olduğu görülmektedir. Buna göre, erkek deneklere oranla kadınlar daha fazla dini inançlarına bağlı ve ibadetlerini yerine getiren anneye sahip durumdadırlar. Ayrıca, hem kadınların hem de erkeklerin, dini inançlarına bağlı ve ibadetlerini yerine getiren anneye sahip olma oranları, diğer ibadetleri yerine getirmeyen ve dine ilgisiz olanlara göre daha yüksek oranda olduğu gözükmektedir. Buna göre, deneklerin annelerinin yarıya yakın oranının dini ibadetlerini yerine

getirmekte olduğu görülür. Değişkenler arası farklara ki kare testi ile bakıldığında, farkın istatistiksel olarak ($X^2=11.09$; $p<0.05$) anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 17. Annenin Dini Bağlılık ve Dindarlık Seviyesi İle Öğrenim Düzeyi Arasındaki İlişki

Öğr. Düzeyi	Dini Bağlılık ve Dindarlık Seviyesi				Toplam
	Dini inançlarına bağlı- ibadetlerini yerine getirir	Dini inançlarına bağlı- ibadetlerini yerine getirmez	Dine karşı ilgili	Dine karşı ilgisiz	
İlkokul Mez.	7	1	2		10
%	70,0%	10,0%	20,0%		100,0%
Ortaokul Mez	17	12	7		36
%	47,2%	33,3%	19,4%		100,0%
Lise Mezunu	13	6	5	7	31
%	41,9%	19,4%	16,1%	22,6%	100,0%
Yük.Ok /Üniv	6	6	1		13
%	46,2%	46,2%	7,7%		100,0%
Toplam	43	25	15	7	90
%	47,8%	27,8%	16,7%	7,8%	100,0%

$$X^2=19.36$$

$$S.D.=9$$

$$p<0.05$$

Tablo 17’de, annenin dini bağlılık ve dindarlık seviyesi ile eğitim seviyesine ki-kare testi ile bakıldığında, iki değişken arasındaki farkın $p<0.05$ seviyesinde anlamlı olduğu görülmektedir. Annesi dine bağlı olan ve ibadetlerini yerine getirenler arasında % 70 ile en fazla ilkokul mezunu olanlar gelmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe

annenine dine bağılılığı ve ibadetlerini yerine getirme durumu ters orantılı olarak düşmektedir. Dine ilgili annelerin oranı da ters orantılı olarak bu seçenekte uyumludur. Buna göre eğitim düzeyi düşük olan kişilerin anneleri dine daha bağılıdırlar. Buna paralel olarak, dini inançlarına bağılı olmayan annelerin oranı, eğitim seviyesi ile doğru orantılı olarak artmaktadır. Aynı şekilde, eğitim seviyesi yükseldikçe, dine karşı ilginin azalmakta olduğu görülür. Tabloya göre, ilkokul mezunlarının % 20'si, Ortaokul mezunlarının % 19,4'ü dine karşı ilgili olurken, lise mezunlarının % 16,1'i; yüksek okul/üniversite mezunlarının % 7,7'si dine karşı ilgilidir. Elde edilen bu sonuçlar istatistiksel olarak değerlendirilince, değişkenler arası farkın istatistiksel olarak ($X^2=19.36$; $p<0.05$) anlamlı olduğu görülmektedir. Veriler, "Eğitim seviyesi yükseldikçe, dindarlıkta azalma olur" şeklindeki hipotezimizi doğrulamaktadır.

Tablo 18. Babanın Dini Kimlik Durumu İle İlgili Bulgular

Dini Kimlik	N	%
Müslüman-Sünni	44	48,9
Müslüman-Alevi	25	27,8
Protestan	6	6,7
Ortodoks	3	3,3
İnançsız	12	13,3
Toplam	90	100,0

Tablo 18'de, araştırmaya katılan kişilerin babalarının dini inanç ve mezhepleri gösterilmiştir. Elde edilen bulgulara bakıldığında, babaların dini inancıyla annelerin dini inancının Müslüman-Sünni ve Müslüman-Alevî seçeneklerinde birbiriyle aynı olduğu görülür. Babaların da % 48,9'nun (44) Müslüman-Sünni; % 27,8'nin (25) ise Müslüman-Alevî olduğu görülür. Elde edilen sonuçlarda, babaların % 13,3'nün (12) inançsız, % 6,7'nin (6) Protestan, % 3,3'nün (3) Ortodoks (Süryani) olduğu görülür. Kendilerinin daha önce inançsız olduğunu ve yaşamlarının bir döneminde anlam arayışı

içine girdiklerini belirten kişilerle yaptığımız görüşmelerde, bu anlam arayışlarını niçin İslam'da değil de Hıristiyanlıkta aradıklarını açıklamakta zorluk çekmişlerdir.

Tablo 14 ve 18'de görüldüğü gibi, din değiştiren kişilerin anne ve babalarının ağırlıklı olarak Müslüman-Sünni (% 48,9) olduğu görülmektedir. Müslüman-Sünnilerden sonra ikinci sırada Müslüman-Aleviler bulunmaktadır. Elde edilen bu sonuçtan şu iki sonuca ulaşmak mümkündür: Birincisi, anne ve babalar kendi dini inançlarını çocuklarına aktaramamıştır. İkincisi, anne ve babalar, kendilerini Müslüman-Sünni ve Alevi kimliği ile tanımlasalar da, bu durum onların dindar oldukları anlamını taşımamaktadır. Bu kişilerin birçoğu için Sünnîlik veya Alevîliğin, dinî anlamdan çok, sosyal kimlik ve aidiyet anlamını taşımaktadır, denebilir.

Tablo 19. Babanın Dini İnanç Durumu İle Öğrenim Düzeyi Değişkeni Arasındaki İlişki

Öğr. Düzeyi		Dini Kimlik					Toplam
		Müslüman - Sünni	Müslüman-Alevi	Protestan	Ortodoks	İnançsız	
İlkokul Mez	N	5	2		1	2	10
	%	50	20		10	20	100
Ortaokul M	N	11	17	4		4	36
	%	30,6	47,2	11,1		11,1	100
Lise Mez.	N	18	6		1	6	31
	%	58,1	19,4		3,2	19,4	100
Yük.O/Ünv	N	10		2	1		13
	%	76,9		15,4	7,7		100
Toplam	N	44	25	6	3	12	90
	%	48,9	27,8	6,7	3,3	13,3	100

$$X^2=26.22$$

$$S.D.=12$$

$$p<0.05$$

Tablo 19'da, babanın dini inanç durumu ile eğitim düzeyine ki-kare testi ile bakıldığında iki değişken arasındaki farkın $p<0.05$ seviyesinde anlamlı olduğu görülmektedir. İlkokul mezunları içerisinde babası Müslüman-Sünni olanların en yüksek orana (% 50) sahip olduğu görülür. Bu grupta, babası Müslüman-Alevi ve inançsız olanlar aynı orana (% 20) sahip olurken, ilkokul mezunu olan kişilerin %

10'unun babasının Ortodoks olduğu görülür. Babası ortaokul mezunu olanlar arasında % 47,2 ile en fazla Müslüman-Aleviler yer alırken, bunları % 30,6 ile babası Müslüman-Sünni olanlar ve % 11,1 ile aynı oranlara sahip protestanlar ve inançsızlar takip etmektedir. Tablodaki toplam sonuçlara bakıldığında, din değiştiren kişilerin % 48,9'unun Müslüman-Sünni, % 27,8'inin Müslüman-Alevi, % 6,7'sinin Protestan, % 3,3'nün Ortodoks ve % 13,3'nün inançsız babaya sahip olduğu görülür.

Elde edilen sonuçlar istatistiksel olarak değerlendirilince, değerkenler arası istatistiksel olarak ($X^2=26.22$; $p<0.05$) anlamlı bir farkın olduğu görölmektedir. Veriler, *“Din değerıştiren kişiler, farklı eğitim düzeylerine sahip ailelerden gelmektedir. Öğrenim seviyesi yükseldikçe dine ve İslam'a karşı olumsuz tutumlarda artış olur.”* şeklinde kurguladığımız hipotezimizi desteklemektedir.

Eğitim düzeyi ile dindarlık arasındaki ilişki ile ilgili yapılan araştırmalarda, farklı faktörlere göre bazen olumlu bazen de olumsuz ilişkiler tespit edildiği görölmektedir.¹⁴ Eğitim düzeylerinin yüksek olması, dinî organizasyonlara katılımı olumlu yönde desteklediği halde, dinî organizasyonlardan ayrılma, din değerıştirme ve dinden dönme oranlarının bu kişiler arasında daha fazla olduğu görölmektedir. Bu durum, eğitim seviyesinin yükselmesine bağlı olarak düşünce yapılarının irrasyonel formdan rasyonel olana doğru bir değerışim gösterdiği fikrini destekleyebilir.¹⁵

Yapılan bir araştırmada ilkokul mezunlarının daha çok taklidi dindarlık boyutunda, ortaokul mezunlarının daha çok inançsızlık ve aldatıcı dindarlık boyutlarında, üniversite mezunlarının ise hem tahkiki dindarlık hem de inançsızlık boyutunda dinî gelişme gösterdikleri görölmüştür.¹⁶

¹⁴ Argyle & Hallahmi, *The Social Psychology of Religion*, s. 33-38.

¹⁵ Krş.Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din*, s. 264-265.

¹⁶ Topuz, İlhan, *“Dinî Gelişim Seviyeleri İle Dinî Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki”*, (Basılmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniv. Sos. Bil. Enst., Bursa, s. 131-133.

Tablo 20. Babanın Dini Bağlılık ve Dindarlık Seviyesi İle İlgili Bulgular

Babanın Dini Bağlılık ve Dindarlık Seviyesi	N	%
Dini inançlarına bağlı-ibadetlerini yerine getirir	19	21,1
Dini inançlarına bağlı-ibadetlerini yerine getirmez	32	35,6
Dine karşı ilgili	12	13,3
Dine karşı ilgisiz	17	18,9
İnançsız	10	11,1
Toplam	90	100,0

Tablo 20’de din değiştiren kişilerin babalarının dindarlık seviyesi ile ilgili bulgular verilmiştir. Buna göre, babaların % 21,1’inin (19) dini inançlarına bağlı ve ibadetlerini yerine getirdiği; % 35,6’sının (32), dini inanç sahibi olup, ancak ibadetlerini yerine getirmediği; % 13,3’ünün (12) dine karşı ilgili; % 18,9’unun (17) ise, dine karşı ilgisiz olduğu tespit edilmiştir.

Ailenin dindarlık durumu, çocuğun dini kişiliğinin oluşması ve devam etmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Tablo 15 ve Tablo 16’da edilen sonuçlara baktığımızda, annelerin babalara göre daha dindar oldukları görülür. Kadınların dini inançlarına bağlılık ve ibadetlerini yerine getirme, bakımından daha dindar olduğu görülmektedir. Annelerin dini inançlarına bağlılık ve ibadetlerini yerine getirme oranları (% 47) ve dine karşı ilgili olma oranları (% 16,7), babaların dini inançlarına bağlılık ve ibadetlerini yerine getirme (% 21,1) ve dine karşı ilgili olma (% 13) oranlarından yüksektir.

Köse, İngiliz mühtediler üzerine yaptığı araştırmasında, din değiştirenlerin çoğunun dindar olmayan aileden geldiklerini tespit etmiştir. Aynı çalışmada, ailelerinin birçoğunun herhangi bir kilise ile hiçbir irtibatının olmadığı, kiliseyle irtibatı olan bir kısmının kiliseye bağlılığının ise, sadece nikah ve evlilik gibi bazı dini törenlerin yapılması düzeyinde olduğu tespit edilmiştir.¹⁷

¹⁷ Köse, Ali, “Native British Converts to Islam: Who are They? Why Do They Convert?”, The American Journal of Islamic Social Sciences, 1995, 12(3), s. 348.

3. Örneklemin Demografik Özellikleri İle Dine ve İslam'a Karşı Tutumla İlgili Bulgu ve Analizler

Tablo 21. Dine ve İslam'a Karşı Tutum ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki (Anova)

Yaş Grupları	N	X	SD
1 (20 altı)	10	16,30	1,88
2 (20-29)	46	16,78	3,35
3 (30-39)	23	19,21	2,92
4 (40-49)	8	17,87	2,69
5 (50 üstü)	3	23	1,73
Toplam	90	17,65	3,31

DF: 4/85 F=5.311 p=001

Tablo 21'e bakıldığında araştırmaya katılan kişilerin yaşı ilerledikçe İslam'a karşı olumsuz tutum puanları da buna paralel olarak yükselmektedir. Varyans analizi sonucuna göre değişken şıkları p=001 düzeyinde anlamlı olarak birbirinden farklıdır. Başka bir deyişle araştırmaya katılan deneklerinin İslam'a karşı tutumları yaş durumlarına göre anlamlı bir şekilde değişmektedir. Bu değişikliğin hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için yaptığımız ikişerli karşılaştırma testlerinden Scheffe testi sonuçlarına göre, 5. seçenek 1 ve 2. yaş seçeneklerinden farklılık arz etmektedir. Yani ileri yaş grubundaki denekler, genç yaş grubuna oranla daha çok İslam karşıtı tutuma sahiptir.

Araştırmamızın ölçme araçları bölümünde belirttiğimiz gibi, tutum ölçeğinde alınan puanların yüksek olması, dine ve İslam'a karşı olumsuz tutumun yüksek

olduğunu gösterir. Tabloda görüldüğü üzere, dine ve İslam'a karşı olumsuz tutumun en çok 50 yaş ve üstünde olan kişilerde olduğu görülürken, olumsuz tutumun 20 yaş ve altında olan kişilerde ise en düşük olduğu görülmektedir.

Araştırmada elde edilen verilerin istatistiksel olarak ($p=001$) anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre, *“Yaş ilerledikçe, dine ve İslam'a karşı olumsuz tutumlarda artış olur”* şeklinde ifade ettiğimiz araştırmada hipotezimizi desteklemektedir.

Tablo 22. Dine ve İslam'a Karşı Tutumu (DİKTÖ) ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki (DİKTÖ t testi)

DİKTÖ	Cinsiyet	N	X	SD	DF	<i>t</i>	p
	Kadın	32	17,4063	2,5635	88	-528	0.03
	Erkek	58	17,7931	3,6790			

Tablo 22'de cinsiyete göre deneklerin dine ve İslam'a karşı tutumları arasında erkekler lehine farklılık görülmekte ve *t* testine göre bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p<.05$) anlaşılmaktadır. Bu sonuca göre erkekler İslam'a daha fazla karşıt tutumlara sahiptir. Cinsiyet ve İslam karşıtlığı arasında bir ilişki vardır. Ancak puan ortalamaları arasındaki farkın çok açık olmadığı, yakın olduğunu da belirtmek gereklidir.

Tablodaki sonuçlar, *“Dine ve İslam'a karşı tutum bakımından, erkekler, kadınlara göre dine ve İslam'a karşı daha olumsuz tutuma sahiptir.”* şeklinde geliştirdiğimiz hipotezimizi doğrulamaktadır.

Tablo 23. Dine İslama Karşı Tutum İle Öğrenim Düzeyi Arasındaki İlişkisi (Anova)

	N	Mean	S. D.	DF	. Sig
İlkokul Mezunu	10	17,4000	2,1705	86	,948
Ortaokul Mezunu	36	17,5000	3,9964		
Lise Mezunu	31	17,7419	2,8748		
Yüksekokul/üniversite mezunu	13	18,0769	3,2265		
Toplam	90	17,6556	3,3155		

DF: 3/86

F=11.32

p>001

Tablo 23'e bakıldığında deneklerin öğrenim düzeyleri ile İslam'a karşı tutum arasında anlamlı ilişki bulunmamaktadır. Varyans analizi sonucuna göre, değişken şıkları p>001 düzeyinde olduğundan anlamlı bir fark yoktur. Diğer bir ifade ile, örneklemin İslam'a karşı tutumları, öğrenim durumlarına göre anlamlı bir şekilde değişmemektedir. Tablodaki sonuçlara bakıldığında, ilkokul mezunu olan kişiler ile ortaokul, lise ve yüksek okul/üniversite mezunu olan kişilerin aldıkları puanların birbirlerine oldukça yakın olduğu görülür. Elde edilen sonuçlara göre, "*Öğrenim seviyesi yükseldikçe dine ve İslam'a karşı olumsuz tutumlarda artış olur*" şeklinde geliştirdiğimiz araştırma hipotezimizin doğrulanmadığı görülür.

Tablo 24. Dine İslama Karşı Tutum İle Meslek İlişkisi (Anova)

	N	Mean	S.D.	DF	.Sig
İşçi	29	17,2069	3,2225	83	,242
Memur	4	15,7500	1,5000		
Esnaf	5	18,0000	1,2247		
Serbest Meslek(Doktor, Avukat vb)	19	19,3158	3,8449		
Öğrenci	12	17,9167	3,4761		
Ev Hanımı	6	16,5000	1,2247		
İşsiz	15	17,0667	3,5950		
Toplam	90	17,6556	3,3155		

DF: 6/83

F=10.73

p>001

Örneklemin dine ve İslam'a karşı tutumları ile meslek arasındaki ilişki sonuçları yukarıdaki tabloda verilmiştir. Varyans analizi sonucuna göre değişken şıkları p>001 düzeyinde olduğundan, araştırmaya katılan kişilerin dine ve İslam'a karşı tutumları meslek durumlarına göre farklılaşmadığı görülür.

Araştırma sonucuna göre, İslam karşı olumsuz tutum bakımından memurlar en az, serbest meslek sahipleri ise en yüksek puana sahip oldukları görülür. Öğrenci, işçi ve işsiz olanların dine ve İslam karşı tutum puanları birbirine yakındır. Örneklemin din ve İslam hakkındaki tutum ve kanaatlerinin birbirlerine yakın çıkması, toplumun din konusunda benzer bilgi ve referans kaynaklarından (okul, cami sohbet ve vaazları, gazete, televizyon vb.) beslenmesi ile açıklanabilir. Elde edilen sonuçlar, “*Dine ve İslam'a karşı tutum ile meslek arasında anlamlı bir ilişki vardır*” şeklinde kurguladığımız araştırma hipotezimizin doğrulanmadığı görülür.

Tablo 25. Dine ve İslam'a Karşı Tutumu (DİKTÖ) İle Medeni Durum Değişkeni Arasındaki İlişki (DİKTÖ t testi)

Medeni durum	N	X	Std. Deviation
Bekâr	48	16,5833	3,0094
Evli	36	18,4722	3,1486
Boşanmış	5	22,2000	2,3875
Toplam	89	17,6629	3,3335

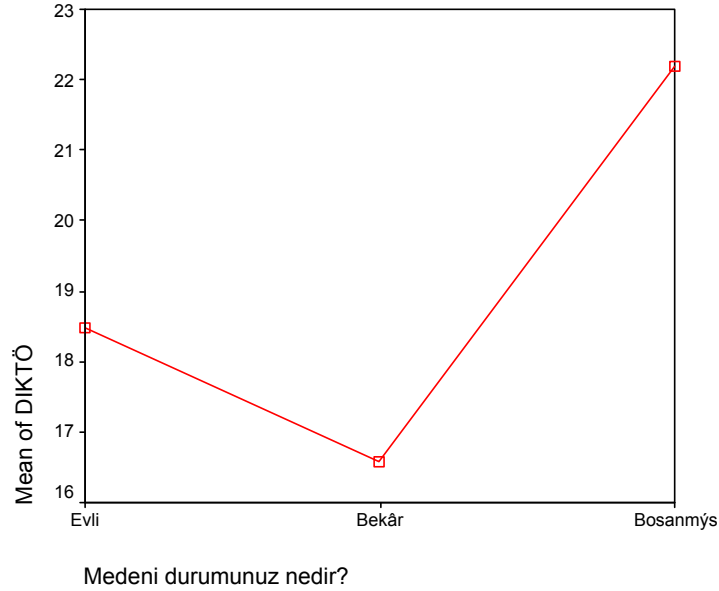
DF: 2/86 F=9.863 p=000

Tablo 25'e bakıldığında deneklerin medeni durumu ile dine ve İslam'a karşı tutumları arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır. Varyans analizi sonucuna göre değişken şıkları p=000 düzeyinde yüksek düzeyde anlamlı olarak birbirinden farklıdır. Başka bir deyişle araştırma deneklerinin İslam'a karşı tutumları medeni durumlarına göre anlamlı bir şekilde değişmektedir. Bu değişikliğin hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için yaptığımız İkişerli karşılaştırma testlerinden Scheffe testi sonuçlarına göre, bütün seçenekler birbirlerinden farklılık arz etmektedir. Bu veriler, "*Medeni durum ve İslam karşı olumsuz tutum arasında bir ilişki vardır*" şeklinde geliştirdiğimiz hipotezimizi desteklemektedir.

Araştırma sonucuna göre, bekarlar en az, evli ve boşanmışlar daha fazla İslam karşıtı tutumlara sahiptirler. Evli insanlar, kendi sorumluluklarının yanında diğer aile bireylerinin de sorumluluklarını üstlendiklerinden (çocukların dini uyanış ve dini gelişimlerine önem verdikleri için) ahlakî ve dinî değerlere karşı daha hassastırlar. Fakat, henüz aile sorumluluğu olmayan, hayatı zorlukları ile karşılaşmayan bekârlar, dini konularda biraz daha gevşektirler. Bekârların genel anlamda dini pratikleri yerine getirme bakımından zayıf oldukları çeşitli araştırmalarda görülmüştür. Günay, medeni durumla dini pratikler arasında yakın bir ilişki olduğunu, bekârların evlilere göre

ibadetlere daha az önem verdiklerini belirtir.¹⁸ Köktaş, yaptığı araştırmasında Günay'la aynı sonuçlara ulaşmıştır.¹⁹

Evlilerin bekârlara göre daha dindar olmaları, ailede üstlendikleri rol ve sorumluluğun etkisi ile de açıklanabilir. Evli erkek ve kadınlar, her şeyden önce hem eş hem de anne-baba olarak birbirlerine ve çocuklarına karşı sorumluluk taşıdıklarından, aile içi sağlıklı iletişim kurmak, çocuklarına iyi bir model olabilmek için hayatın diğer alanlarında olduğu gibi dinî konularda da kendilerine bir yaşam tarzı belirleme ihtiyacı hissedebilirler. Bu durum, onların din ile daha barışık yaşamalarını, dinî emir ve yasaklara daha sıkı bağlanmalarını zorunlu kılabilir.²⁰

Grafik: Medeni Durum-Dine ve İslam'a Karşı Tutum(DİKTÖ)

¹⁸ Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı, Erzurum 1999, s. 104.

¹⁹ Köktaş, M.Emin, *Türkiye'de Dini Hayat*, İşaret yay., İst. 1993, s. 109.

²⁰ Krş. Kayıklık, Hasan, "Dinî Yaşayış Biçimleri: Psikolojik Temelleri Açısından Bir Değerlendirme", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniv. Sos.Bil. Enst., İzmir 2000, s. 86-87.

Tablo 26. Dine ve İslam'a Karşı Tutumu (DİKTÖ) İle Sosyo-ekonomik Düzey Değişkeni Arasındaki İlişki (Anova)

Sosyo-ekon. Düzey	N	X	Std. Deviation
Düşük	10	17,6000	2,6331
Ortanın altı	16	18,2500	4,7117
Orta	49	16,6327	2,3336
Ortanın üstü	11	20,8182	3,0925
Yüksek	4	19,2500	4,0311
Toplam	90	17,6556	3,3155

DF: 4/85

F=4.699

p=002

Yukarıdaki tabloda örneklemin dine ve İslam'a karşı tutum (DİKTÖ) ile sosyo-ekonomik düzey arasındaki analiz sonuçları verilmiştir. Elde edilen verilere bakıldığında deneklerin sosyo-ekonomik durumu ile İslam'a karşı tutumları arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır. Varyans analizi sonucuna göre değişken şıkları p=002 düzeyinde yüksek düzeyde anlamlı olarak birbirinden farklıdır. Başka bir deyişle araştırma deneklerinin İslam'a karşı tutumları sosyo-ekonomik durumlarına göre anlamlı bir şekilde değişmektedir. Bu değişikliğin hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için yaptığımız ikişerli karşılaştırma testlerinden Scheffe testi sonuçlarına göre orta ve ortanın üstü seçenekleri birbirlerinden farklılık arz etmektedir. Yani orta tabaka, ortanın üstü tabakaya göre daha az İslam karşıtı tutumlara sahiptirler. Elde edilen veriler, sosyo-ekonomik durum ve İslam karşıtlığı arasında bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Veriler, "Kişinin ruhsal, ekonomik, sosyal vb. yönlerden birtakım mahrumiyetler içinde olması ve bu mahrumiyetlere içinde yaşadığı sosyo-kültürel ortamda cevap bulamadığı zaman yeni sistem arayışlarına yönelmektedir" şeklinde kurguladığımız araştırma hipotezimizi desteklemektedir.

Din değiştiren kişilere baktığımızda, birçoğunun maddi imkansızlıklar içerisinde olduğu görülür. Yaptığımız araştırmada elde edilen bulgulara baktığımızda, örneklemimizin % 30'unun ortanın altı ve düşük sosyo-ekonomik düzeye mensup olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 5). Araştırmamıza katılan kişilerin önemli bir kısmının orta ve düşük gelir düzeyi grubunda olması, “*din değiştirmede maddi sıkıntı ve arzuları gerçekleştirmenin güdüleyici etkileri vardır*”, şeklinde kurguladıığımız hipotezimizi desteklemektedir.

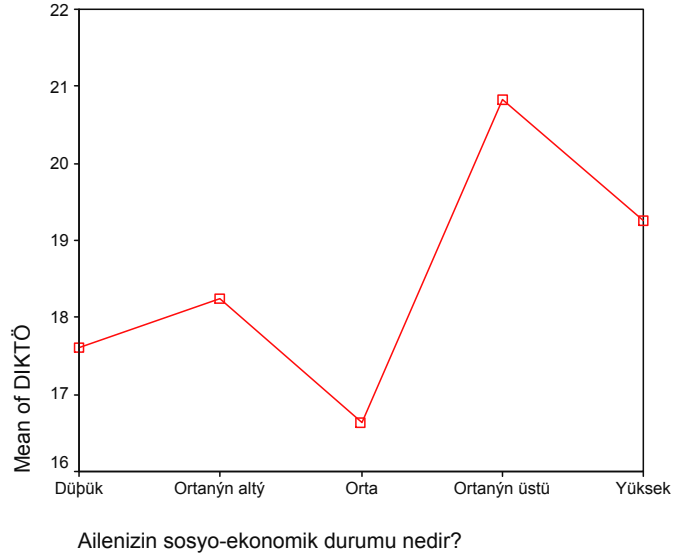
Tezokur, Diyarbakır Protestan kilisesinde yaptığı araştırmasında, düşük ve yüksek gelire sahip olma oranlarını % 6, 25'lik dilimle birbiriyle eşit olarak bulmuştur.²¹ N. Nahya (2004) tarafından katılımcı gözlem ve görüşmeye dayalı yapılan araştırmada, kilise üyelerinin büyük çoğunluğunun toplumun ezilmiş ve baskı görmüş kesimlerinden geldiği tespit edilmiştir.²²

Türkiye'deki din değiştirmelerde, misyonerlerin maddi yönden zor durumda olan kişilere yaptıkları yardımların etkili olarak kullanıldığı sık sık gündeme gelen konulardan birisidir. Yakın zamanlarda meydana gelen bir olayla ilgili olarak şu bilgilere yer verilmiştir: İzmir'de bir kilisede tanıştığı şemsa Kılksız'la tanıştıktan sonra din değiştirip Hıristiyan olan Necati Aydın, askere gittiği zaman kız arkadaşı tarafından ciddi anlamda maddi destek gördüğünü, daha sonra tanıştığı bu kızla evlendiğini ifade etmektedir. Bir müddet İzmir ve civarında misyonerlik çalışmalarında bulunduktan sonra Malatya'ya gönderilen bu kişi, Zirve yayınlarında çalışırken  kişinin ölümüyle sonuçlanan korkunç katliamda ldrlmştir.²³

²¹ Tezokur, Hadi, “Diyarbakır Kilisesi ve Misyonerlik”, s. 8.

²² Nahya, Nilüfer Z., “Türkiye'de Hıristiyan Olmak”, Ankara Üniv. Sosyal Bil. Enst. Etnoloji Anabilim Dalı, (Basılmamış Y.Lisans Tezi), Ankara 2004, s. 235.

²³ Din değiştiren bu kişinin aile ilişkileri ve dindarlık durumu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. “Eski hafız nasıl Hıristiyan oldu?”, <http://www.nethaber.com/Toplum/18948/Eski-hafiz-nasil-Hristiyan-oldu>.

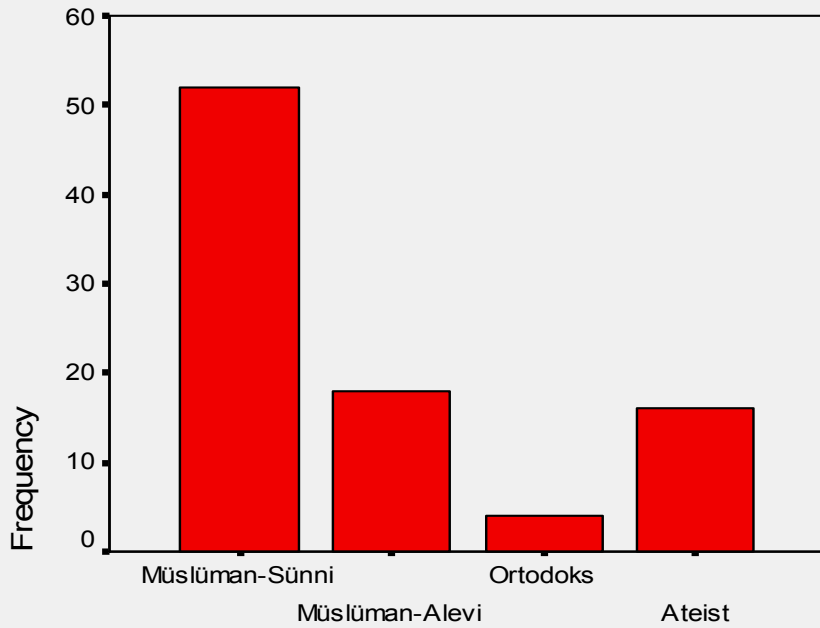
C. DİN DEĞİŞTİRME SÜREÇLERİ İLE İLGİLİ BULGU VE ANALİZLER

1. Din Değişirme Öncesi Dönemle İlgili Bulgu ve Analizler

a. Din Değiirmeden Öncesi Dini İnanç ve Mezhep

Tablo 27. Örneklemın Önceki Dini İnanç ve Mezheple İlgili Bulgular

Daha önceki dini inancınız ve mezheb

Tablo 27'e göre, araştırmaya katılan örneklemin % 57'sinin (52) daha önce Müslüman-Sünni olduğu görülmektedir. Müslüman-Sünnilerden sonra araştırmaya katılanlar içerisinde en yüksek oran % 20 ile (18) Müslüman-Aleviler, % 17,8 ile (16) Ateistler olanlar takip etmektedir. Daha nce Ortodoks Hristiyan olup Protestanlığa geçenlerin oranı ise % 4,4 (4)'tür. Tablo 7 ve 8'de grldğu gibi, elde edilen veriler, araştırmada kurguladığımız *“farklı mezhep ve etnik kimlik ile din değiştirme arasında anlamlı bir ilişki vardır. Toplumun genel yapısı içinde kendilerini azınlık olarak kabul eden bireyler yeni arayışlara daha açıktırlar”* şeklinde geliştirdiğimiz hipotezimizi desteklediği görülür.

Kendilerini Müslüman-Sünni olarak tanımlayan kişilerin inanmış oldukları dini inancının gereğini yerine getiren, şuurlu birer Müslüman olduklarını söylememiz çok zordur. Belirttikleri bu aidiyetin, içinde buldukları toplumun kültüründen kaynaklandığını, bunda kendilerini atalarının bağlı olduğu kimliklerle tanımlamalarının etkili olduğunu söylememiz mümkündür. Yaptığımız araştırmaya katılan kişilerin ibadetlerini yerine getirme oranlarının düşük olması, kendilerini Sünni olarak tanımlayan kişilerin dindarlık boyutlarının düşük seviyede olduğunu gösterir niteliktedir.

Din değiştirenler arasında önemli oranda Alevilerin bulunmasının da ayrı bir anlamı söz konusudur. Türkiye'de yaşayan Aleviler, oğunluğunu Müslüman-Sünnilerin oluşturduğu toplumda kendilerini azınlık psikolojisi içinde hissetmektedirler. Alevilerin bu azınlık psikolojisine, Sünnilerin kendileri hakkında uydurdıkları asılsız yakıştırmaları, kınayıcı ve aşağılayıcı bakışları ve önyargılı tutum ve yaklaşımları eklenince, Sünnilere ve dolayısıyla da Müslümanlığa karşı bilinçli ya da bilinçsiz bir olarak mesafeli duruş sergilenmeye başlamıştır. Alevilikten de habersiz olarak yetişen bu insanlar, büyük bir boşluk içine düşmüşlerdir. Bunu fırsat bilen sol örgütler ve değişik akımlar, bu kişi ve grupları kendi amaçları için kullanma eğilimine gitmişlerdir.

b. Din Eğitimi Alma şekli ve Düzeyi İle İlgili Bulgu ve Analizler

**Tablo 28. İslâmiyet Hakkında Din Eğitimi Alma Durumu
İle İlgili Bulgular**

Din Eğitimi Alma Durumu	N	%
Evet	67	74,4
Hayır	23	25,6
Toplam	90	100,0

Tablo 28'deki İslâmiyet hakkında din eğitimi alma durumu ile ilgili bulgulara baktığımızda, araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun (% 74,4) din eğitimi aldıkları görülmektedir. Din eğitimi almadığını belirtenlerin oranı ise % 25,6. Araştırmaya katılan örneklemin büyük çoğunluğu (% 68,8), 30 yaş ve altı yaş grubundan oluşmaktadır. Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi, din eğitimi aldıklarını ifade eden bu kişilerin yarısına yakını (% 45,6), din eğitimini okuldan aldıklarını belirtmektedir.

**Tablo 29. İslamiyet Hakkında Bilgi Edinme Şekli
ile İlgili Bulgular**

İslamiyet hakkındaki bilgi edinme yeri	N	%
Ailemden	19	21,1
Okuldan	41	45,6
Kur'an Kurslarından	8	8,9
Tarikat ve Cemaatlerden	4	4,4
Mahalle Camisinden	5	5,6
Kitle iletişim araçlarından	8	8,9
Diğer	5	5,6
Toplam	90	100,0

Araştırmaya katılan kişilerin İslam'ı kimden veya nereden öğrendiklerinin gösterildiği tablo incelendiğinde, büyük çoğunluğunun % 45,6'sının (41) İslam hakkındaki bilgileri İlköğretim ve Lise döneminde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinden öğrendikleri görülmektedir. 'Ailemden öğrendim' diyenlerin oranı, % 21,1 (19) ikinci sırada

gelmektedir. İslam hakkındaki bilgileri Kur'an kurslarından öğrendiğini belirtenler ile, kitle iletişim araçlarından öğrendiğini dile getirenlerin oranları % 8,9; mahalle camisinden öğrendiğini ifade edenlerin oranı ile, bunların dışında diğer yollardan öğrendiğini belirtenlerin oranı ise, % 5,6'dır.

Bu veriler, “İslamiyet hakkında yeterli derecede bilgi sahibi olmayan kişiler, farklı ideoloji ve dini inanışlara daha açıktırlar” hipotezini desteklemiyor gözükse de buradan şu sonuç çıkarılabilir: Dindarlığın ölçülmesine yönelik ölçek geliştiren Glock ve diğer araştırmacılar, dindarlığın çok boyutlu bir fenomen olduğuna vurgu yapmışlardır.²⁴ Her ne kadar örneklemimizi oluşturan kişiler din eğitimi aldıklarını belirtmişlerse de, alınan bu din eğitiminin yeterli düzeyde olmadığı sonucuna götürmektedir. Din değiştiren kişilerin çoğu (% 74,4) dini bilgi aldığını belirtmiştir. Bir sonraki tabloda görüleceği gibi, din eğitimi aldıklarını belirten bu kişilerin % 45,6'sı bu bilgileri okuldan, geri kalanları ise, sırasıyla kitle iletişim araçlarından, Kur'an Kurslarından, mahalle camisinden, tarikat ve cemaatlerden ve diğer yerlerden aldıklarını belirtmiştir. Okullarda okutulan din kültürü derslerindeki müfredatta, İslam üzerine ‘din eğitimi’ verilmeyip, İslam ve diğer dinler hakkında kültürel bilgiler verilmektedir. Kur'an kursları ve mahalle camilerinde de din eğitimi ve öğretiminden çok, Kur'an'ı öğrenme ve okumaya ağırlık verildiği bilinmektedir. Din eğitimi ve öğretimini esas gaye edinmeyen tarikat ve cemaatlerdeki din anlayışları ise, dini liderlerinin yorumlarına göre değişmektedir. Bu yüzden, din eğitimi aldıklarını belirten bu kişilerin aldıkları bilginin niteliği önem taşımaktadır. Ayrıca, çok boyutlu bir fenomen olarak kabul edilen dinin, yalnızca kuru bilgiler yığını olarak alınmasının bir anlam ifade etmediği, dini bilginin inanç, ibadet, duygu ve etki boyutlarıyla anlam kazandığı sonucuna götürür.

Misyonerler, Orta Çağ boyunca Hz. Muhammed'in şahsında İslâm dinini karalamak amacıyla birçok iftira ortaya atmışlardır. Özellikle din hakkında yeterli bilgisi olmayan kişilere yönelik yaptıkları propagandalarda, Hz. Muhammed'in birden

²⁴ Glock, dindarlığın inanç, ibadet, bilgi, duygu, etki olmak üzere en az beş boyutlu olarak ölçülmesi gerektiğine vurgu yapmıştır ve bunun ölçülmesi için dindarlık ölçeği geliştirmiştir. Bkz. Glock, “On the Study of Religious Commitment,” *Religious Education*, 1962 (57), s. 98 vd.

fazla kadınla evlendiği, şehvet düşkününü olduğu, Hz. Âişe ile çocuk yaşta evlendiği vb. tartışma konularını gündeme getirmektedirler.

Orta Çağda İslâm'ı karalamak için ortaya atılan şiddet ve cinsellikle ilgili olumsuz imajların, çok fazla bir değişime uğramadan günümüz Hollywood filmleri ve karikatürlerin konusu olmaya devam ettiği görülmektedir.²⁵

c. Demografik Değişkenler ile Din Eğitimi Alma Durumları Arasındaki Bulgu ve Analizler

Tablo 30. İslamiyet Hakkında Din Eğitimi Alma Durumu İle Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki

Yaş Grupları	Sayı	Din eğitimi alma durumu		Toplam
		Evet	Hayır	
1(20 yaş ve altı)	N	10		10
	%	100,0%		100,0%
2 (20-29)	N	37	9	46
	%	80,4%	19,6%	100,0%
3 (30-39)	N	11	12	23
	%	47,8%	52,2%	100,0%
4 (40-49)	N	7	1	8
	%	87,5%	12,5%	100,0%
5 (50 üstü)	N	2	1	3
	%	66,7%	33,3%	100,0%
Toplam	N	67	23	90
	%	74,4%	25,6%	100,0%

$X^2=13.67$

S.D.=4

P<0.01

²⁵ Kalın, İbrahim, *İslam ve Batı*, İsam Yayınları, İstanbul 2007, s. 44.

Tablo 30'daki sonuçlara bakıldığında örneklemin % 75,4'nün din eğitimi aldığı, % 25,6'sının ise almadığı görülmektedir. Araştırmaya katılan kişilerden 20 ve daha düşük yaş grubunda olanların tamamı din eğitimi aldığını belirtirken, 20-29 yaşları arasında olan kişilerin ikinci sırada yer aldığı görülür. 30-39 yaşları arasında olan kişilerde ise din eğitimi alma durumlarının en düşük olduğu görülmektedir. Değişkenler arası farklara ki kare testi ile bakıldığında, farkın istatistiksel olarak ($X^2=13.67$; $p<0.01$) anlamlı olduğu görülmektedir. Elde edilen verilere göre, “yaşlara göre din eğitimi alma düzeyleri birbirinden farklıdır” şeklindeki hipotezimizin doğrulandığı görülmüştür.

1. ve 2. yaş grubunda olan kişilerde din eğitimi alma oranlarının yüksek çıkması, ilköğretim okullarında zorunlu olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinden kaynaklanıyor olabilir. İleri yaştaki kişilerde bu oranın düşük çıkması, örneklemin ‘din eğitimi’ kavramına yükledikleri anlamdan kaynaklanıyor olabilir.

Tablo 31. İslam’a Dair Bilgi, İnanç ve Uygulamaların Oluşma Şekli İle İlgili Bulgular

İslam dinine ait bilgi, inanç ve uygulamaların oluşma şekli	N	%
Aile ve çevrenin baskı ve zorlaması	7	7,7
Aile ve çevrenin sevgi, şefkat ve hoşgörüsü	20	22,2
Kişisel gayret (kitap okuma, sohbet ve vaaz dinleme, vb.)	57	63,3
Çok sevdiğiniz bir kişiyi kendinize örnek almanız.	6	6,6

Tablo 31’de İslam dinine ile ilgili bilgi, inanç ve uygulamaların oluşmasına etki eden en önemli faktörlerle ilgili bulgular verilmiştir. Dini inanç ve uygulamaların oluşmasında en önemli etkenin ‘kişisel gayret’ olduğu (% 63,3) görülmektedir. ‘Aile ve çevrenin şefkat ve hoşgörü’nün etkili olduğunu belirtenler ikinci sırayı oluştururken, ‘aile ve çevrenin baskı ve zorlaması’ (% 7,7) üçüncü; ‘sevilen bir kişinin örnek alınması’(% 6,6) ise, dördüncü sırada yer almaktadır.

d. Demografik Değişkenler ile Kur'an'ı Kerim'i Okuma ve Dini İbadetleri Yerine Getirme Düzeyleri Arasındaki İlişkiler

Tablo 32. Din Değiştirmeden Önce Namaz İbadetini Yerine Getirme Sıklığı ile İlgili Bulgular

Namaz İbadetini Yerine Getirme Sıklığı	N	%
Beş vakit namaz kılardım	4	4,4
Bazı vakit namazlarını kılardım	15	16,7
Cuma namazlarını kılardım	15	16,7
Bayram namazlarını kılardım	41	45,6
Hiç kılmazdım	15	16,7
Toplam	90	100,0

Yukarıdaki tabloda örneklemin din değiştirmeden önce namaz kılma durumları gösterilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılan kişilerin % 4,4'ü (4) beş vakit namaz kıldığını; 16,7'si (15) bazı vakit namazlarını kıldığını; % 16,7'si Cuma namazlarına gittiğini; % 45,6'sı (41) Bayram namazlarını kıldığını, % 16,7'si (15) ise hiç namaz kılmadığını belirtmiştir. Elde edilen bulgulara baktığımızda, din değiştirenlerin çok azının beş vakit namaz kıldığını, yarısına yakınının sadece Bayram namazlarına katıldığını görürüz. Hiç namaz kılmayanların da azımsanmayacak oranda olduğu görülmektedir.

Tablo 33. Hıristiyanlığa Geçmeden Önce Namaz İbadetini Yerine Getirme Sıklığı İle Öğrenim Düzeyi Arasındaki İlişki

Öğrenim durumu	Hıristiyanlığa geçmeden önce namaz ibadetini hangi sıklıkla yerine getiriyordunuz?						Toplam
		5 vakit kııldım	Bazı vakit namazların 1 kııldım	Cuma namazlarını kııldım	Bayram Namazlarını kııldım	Hiç kılmazdım	
İlkokul Mezunu	N		3	3		4	10
	%		30,0%	30,0%		40,0%	100
Ortaokul Mezunu	N		10	6	5	15	36
	%		27,8%	16,7%	13,9%	41,7%	100
Lise Mezunu	N	2	2	4	9	14	31
	%	6,5%	6,5%	12,9%	29,0%	45,2%	100
Yüksekokul/üniversite mezunu	N	2		2	1	8	13
	%	15,4%		15,4%	7,7%	61,5%	100
Toplam	N	4	15	15	15	41	90
	%	4,4%	16,7%	16,7%	16,7%	45,6%	100

$X^2=21.23$

S.D.=12

$P<0.05$

Tablo 33'te, örneklemin namaz ibadetini yerine getirme sıklığı ile öğrenim düzeyi arasındaki ilişki sonuçları verilmiştir. Araştırmaya katılan kişilerden lise (% 6,5)

ve yüksek okul/üniv. mezunları (% 15,4) dışında beş vakit namaz kılan bulunmazken, ilkokul mezunu olanların % 30'u, ortaokul mezunlarının 27,8'i, lise mezunlarının % 6,5'i bazı vakit namazlarını kıldığını belirtmiştir. Cuma namazını kılma oranı % 30 ile ilkokul mezunu olan kişilerde en yüksek olurken, ortaokul mezunlarında % 16,7, lise ve yüksek okul/üniv. mezunlarında ise % 15,4'tür. Örneklem içerisinde ilkokul mezunu olanların % 40'ı, ortaokul mezunu olanların % 13,9'u, lise mezunu olanların % 45,2'si, yüksek okul/üniv. mezunu olanların ise % 61,5'i hiç namaz kılmadığını belirtmiştir.

Araştırma sonuçlarına genel olarak bakıldığında, örneklemin % 4,4'ünün beş vakit, % 16,7'sinin bazı vakit namazlarını, Cuma ve Bayram namazlarını kıldığı görülürken, % 45,6'sının ise hiç namaz kılmadığı görülmektedir.

Elde edilen sonuçlara ki kare testi ile bakıldığında, değişkenler arası istatistiksel olarak ($X^2=21.23$; $p<0.05$) anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Araştırmada *“Öğrenim düzeyi ile namaz ibadetini yerine getirme arasında anlamlı bir ilişki vardır. Din değiştirenlerin çoğu, İslam'dan dönmeden önce namaz ibadetini yerine getirmemektedir”*, şeklinde kurguladığımız hipotezimizin önemli ölçüde desteklendiği görülür.

Tablo 34. Din Değiştirmeden Önce Oruç İbadetini Yerine Getirme Sıklığı ile İlgili Bulgular

Oruç İbadetini Yerine Getirme Sıklığı	N	%
Ramazan ayında 30 gün oruç tutardım	5	5,6
Ramazan ayının bazı günlerinde oruç tutardım	41	45,6
Bazı mübarek günlerde oruç tutardım	13	14,4
Çocukluğumda bazen oruç tutardım	17	18,9
Hiç oruç tutmadım	14	15,6
Toplam	90	100,0

Tablo 34'te görüldüğü gibi, araştırmaya katılan kişilerin din değiştirmeden önce oruç tutma oranlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Örneklemin % 5,6'sı (5) Ramazan ayı boyunca oruç tuttuğunu belirtirken, % 45,6'sı (41) ise Ramazanın bazı günlerinde oruç tuttuğunu, % 14,4'ü bazı mübarek günlerde oruç tuttuğunu, % 18,9'u

çocukluğunda bazen oruç tuttuğunu, belirtmiştir. % 15,6'sı (14) ise hiç oruç tutmadığını bildirmiştir.

Elde edilen bu sonuçlar genel olarak baktığımızda, bireysel olduğu kadar toplumsal yönü bulunan oruç ibadetinin yerine getirilmeye çalışıldığını görmekteyiz. Özellikle toplumun geneli tarafından yerine getirilen Ramazan orucunun,²⁶ toplumsal ibadet yönünün etkili olduğunu söyleyebiliriz. Tablo 19'da görüldüğü gibi, örneklemin namaz ibadetini yerine getirme sıklığı çok düşük olmasına karşılık, oruç ibadetini yerine getirme oranının yüksek olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte, bütün ramazan boyunca oruç tutanların sayısının beş vakit namaz kılanlar gibi çok düşük (% 5,6) olması, örneklemin, temel dini ibadetlerini yerine getirme bakımından ilgisiz bir tutum içinde oldukları söylenebilir.

²⁶ Yapılan bir araştırmada, Ramazan Orucunu sürekli tutanların oranını % 76.7 olarak tespit ederken, ara sıra oruç tuttukların oranını % 16.9 hiç oruç tutmayanların oranını ise % 6.4 olarak tespit etmiştir. Bkz. Karacoşkun, a.g.e., s.33.

Tablo 35. Din Değiştirmeden Önce Oruç İbadetini Yerine Getirme Sıklığı İle Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki

		Hıristiyanlığa geçmeden önce oruç ibadetini hangi sıklıkla yerine getiriyordunuz?					Toplam
Yaş (Grupları)	Sayı	Her yıl ramazan ayında 30 gün oruç tutardım	Ramazanın bazı günlerinde oruç tutardım	Bazı mübarek günlerde oruç tutardım	Çocukluğmda bazen oruç tutardım	Hiç oruç tutmadım	
1(20 ve altı)	N	1	8		1		10
%	Yaşlar arası	10,0%	80,0%		10,0%		100%
2 (20-29)	N	1	23	10	6	6	46
%	Yaşlar arası	2,2%	50,0%	21,7%	13,0%	13,0%	100%
3 (30-39)	N	2	8	1	8	4	23
%	Yaşlar arası	8,7%	34,8%	4,3%	34,8%	17,4%	100%
4(40-49)	N	1	2	2	2	1	8
%	Yaşlar arası	12,5%	25,0%	25,0%	25,0%	12,5%	100%
5(50ve üstü)	N					3	3
%	Yaşlar arası					100,0%	100%
Toplam	N	5	41	13	17	14	90
%	Yaşlar arası	5,6%	45,6%	14,4%	18,9%	15,6%	100%

$$X^2=34.52$$

$$S.D.=16$$

$$P<0.01$$

Yukarıdaki tabloda örneklemin din değiştirme öncesi oruç ibadetini yerine getirme sıklığı ile yaş değişkeni arasındaki ilişki sonuçları verilmiştir. Her yıl ramazan ayında 30 gün oruç tuttuğunu belirtenler arasında % 12,5 ile en yüksek orana 40-49 yaşları arası kişiler (4. grup) sahip olurken, bu maddedeki en düşük orana 20-29 yaş arası (ikinci grup) kişilerin sahip olduğu görülmektedir. Beşinci grupta olanlar, ramazan ayı dahil hiç oruç tutmadıklarını belirtmişlerdir. Üçüncü grupta (30-39) olanların her yıl bu ibadeti yerine getirme oranı % 8,7, ikinci gruptakilerin oranı ise, % 2,2'dir. Bu

sonuçlar, bir grup hariç ramazan orucunun düşük oranda da olsa tutulduğunu göstermektedir.

Beşinci grubun dışında ramazanın ayının bazı günlerinde oruç tuttuğunu belirtenlerin oranlarının yaşın artışına paralel olarak artış gösterdiği görülmektedir. Hiç oruç tutmadığını belirtenlere gelince, birinci grupta (20 yaş ve altı) olan kişilerin hiçbiri bu maddeyi işaretlemeyenken, en yüksek oran % 17,4 ile üçüncü gruptaki (30-39) kişilerde, en düşük oran ise dördüncü gruptaki (40-49) kişilere aittir. Sonuçlar genel olarak değerlendirilince, örneklemin % 5,6'sı din değiştirmeden önce her yıl ramazan ayında 30 gün olarak, % 45,6'sı ramazan ayının bazı günlerinde, % 14,4'ü bazı mübarek gün ve gecelerde, % 18,9'u ise çocukluk döneminde bazı günlerde oruç tuttuğunu belirtirken, % 15,6'sı hiç oruç tutmadığını belirtmiştir. Değişkenler arası farklılıklara ki kare testi ile bakıldığında, farkın istatistiksel olarak ($X^2=34.52$; $p<0.01$) anlamlı olduğu görülmektedir. Veriler, *“Din değiştiren kişilerde oruç tutma ile yaş arasında anlamlı bir ilişki vardır. Yaş arttıkça oruç tutma oranlarında artış görülür”*, şeklinde geliştirdiğimiz hipotezimizin doğrulanmadığı görülür.

Araştırmada elde edilen sonuçlara bakıldığında 50 yaş ve üstünde olan kişilerin hiç oruç tutmadığını belirtmesi, onların inançsız olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Tablo 24'te örneklemin % 13,3'ünün babasının, Tablo 24'te ise % 2,2 ile annesinin inançsız olduğu görülür. Bu oranlar toplandığında, hiç oruç tutmadığını belirtenlerin oranı ile, babası inançsız olanların birbirine oldukça yakın bir orana sahip olduğu görülür. Anne babaların dini inançlarının, çocuklar üzerindeki etkisi gözönüne alınınca, elde edilen bu sonuçların anormal olmadığı görülür.

Tablo 36. Din Değiştirmeden Önce Oruç İbadetini Yerine Getirme Sıklığı İle Medeni Durum Değişkeni Arasındaki İlişki

Med Durum		Hıristiyanlığa gecmeden önce oruç ibadetini hangi sıklıkla yerine getiriyordunuz?					Toplam
		Her yıl ramazan ayında 30 gün oruç tutardım	Ramazan ın bazı günlerinde oruç tutardım	Bazı mübarek günlerde oruç tutardım	Çocukluğ umda bazen oruç tutardım	Hiç oruç tutmadım	
Evli	N	3	12	7	6	8	36
	%	8,3%	33,3%	19,4%	16,7%	22,2%	100,0%
Bekâr	N	2	29	5	7	5	48
	%	4,2%	60,4%	10,4%	14,6%	10,4%	100,0%
Boşanmış	N				4	1	5
	%				80,0%	20,0%	100,0%
Toplam	N	5	41	12	17	14	89
	%	5,6%	46,1%	13,5%	19,1%	15,7%	100,0%

$X^2=20.82$ S.D.=8 P<0.01

Yukarıdaki tabloda örneklemin din değitirme öncesi oruç ibadetini yerine getirme sıklığı ile medeni durum değişkeni arasındaki ilişki sonuçları verilmiştir. Evlilerin % 8,3’ü, bekârların ise % 4,2’si her yıl ramazan ayında 30 gün oruç tuttuğunu belirtmiştir. Tabloya göre, evlilerin % 33,3’ü, bekârların 60,4’ü ramazan ayının bazı günlerinde oruç tuttuğu görülmektedir. Birinci maddede evlilerin oruç tutma oranları daha yüksek iken, ikinci maddede bekârların oruç tutma oranları daha yüksektir. Evlilerin % 16,7’si, bekârların % 14,6’sı, boşanmışların da % 80’i (4) çocukluk döneminde bazen oruç tuttuğunu belirtmiştir. Boşanmışların % 20’si, evlilerin % 22,2’si, bekârların % 10,4’ü hiç oruç tutmadığını dile getirmiştir.

Elde edilen sonuçlara ki kare testi ile bakıldığında, değişkenler arası istatistiksel olarak ($X^2=20.82$; $p<0.01$) anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Araştırmada “*Din değiştiren kişilerde oruç tutma ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bekârlar, evlilere göre daha az oruç tutarlar.*”, şeklinde kurguladığımız hipotezimizin kısmen doğrulandığı görülür.

Tablo 37. Din Değiştirmeden Önce Oruç İbadetini Yerine Getirme Sıklığı İle Meslek Değişkeni Arasındaki İlişki

		Hıristiyanlığa geçmeden önce oruç ibadetini hangi sıklıkla yerine getiriyordunuz?					Toplam
Meslek		Her yıl ramazan ayında 30 gün oruç tutardım	Ramazan'ın bazı günlerinde oruç tutardım	Bazı mübarekgünlerde oruç tutardım	Çocukluğumda bazen oruç tutardım	Hiç oruç tutmadım	
İşçi	N	3	20	1	3	2	29
	Meslek	10,3%	69,0%	3,4%	10,3%	6,9%	100,0%
Memur	N		3	1			4
	%		75,0%	25,0%			100,0%
Esnaf	N			1	1	3	5
	Meslek			20,0%	20,0%	60,0%	100,0%
Serb. Meslek	N	2	3	4	6	4	19
	Meslek	10,5%	15,8%	21,1%	31,6%	21,1%	100,0%
Öğrenci	N		6		3	3	12
	Meslek		50,0%		25,0%	25,0%	100,0%
Ev Hanımı	N		4	1	1		6
	Meslek		66,7%	16,7%	16,7%		100,0%
İşsiz	N		5	5	3	2	15
	Meslek		33,3%	33,3%	20,0%	13,3%	100,0%
Toplam	N	5	41	13	17	14	90
	Meslek	5,6%	45,6%	14,4%	18,9%	15,6%	100,0%

$$X^2=38.77$$

$$S.D.=24$$

$$P<0.05$$

Örneklemin din değiştirmeden önce oruç ibadetini yerine getirme sıklığı ile meslek değişkeni arasındaki ilişki sonuçları verilmiştir. İşçilerin % 10,3'i, serbest meslek sahibi olanların % 10,5'i her yıl ramazan ayında 30 gün oruç tuttuğunu belirtirken, diğer meslek gruplarından hiçbiri ramazan ayında 30 gün oruç tutmamaktadır. İşçilerin % 69'u, memurların % 75'i, serbest meslek sahibi olanların % 15'i, öğrencilerin % 50'si, ev hanımlarının % 67,7'si ve işsizlerin % 33,3'ü ramazan ayının bazı günlerinde oruç tuttuğunu belirtmiştir. İşçilerin % 6,9'u, esnafın % 60'ı, serbest meslek sahibi olanların % 21,1'i, öğrencilerin % 25'i, işsizlerin % 13,3'ü hiç

oruç tutmadığını dile getirmiştir. Bütün meslek grupları içerisinde ramazan ayında 30 gün oruç tutanların oranının (% 5,6), hiç oruç tutmayanların oranından (% 15,6) daha düşük olduğu görülmektedir. Bütün meslek grupları içerisinde ramazanın bazı günlerinde oruç tutanların oranı ise % 45,6'dır. Elde edilen sonuçlara ki kare testi ile bakıldığında, değişkenler arası istatistiksel olarak ($X^2=38.77$; $p<0.05$) anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Araştırmada “*Din değiştiren kişilerde oruç tutma ile meslek değişkeni arasında yakın bir ilişki vardır. Sosyal statü bakımından düşük mesleğe sahip olanların oruç ibadetini yerine getirme oranı diğerlerine göre daha yüksektir.*” Şeklinde kurguladığımız araştırma hipotezimizin kısmen doğrulandığını, bazı maddelerin ise doğrulanmadığı görülür.

Tablo 38. Din Değiştirmeden Önce Kur'an-ı Kerim'i Arapça ya da Mealinden Okuma Sıklığı ile İlgili Bulgular

Din Değiştirmeden Önce Kur'an-ı Kerim'i Okuma Sıklığı	N	%
Her gün bazı surelerden biraz okurdum	6	6,7
Ara sıra Yasin Suresini ve kısa sureleri okurdum	15	16,7
Bazı cuma akşamları ailece okurduk	1	1,1
Bazen Kur'an mealini okurdum	51	56,7
Hiç Kur'an okumadım	17	18,9
Toplam	90	100,0

Tablo 38'de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan örneklemin çoğunluğu (% 56,7), din değiştirmeden önce bazen Kur'an-ı Kerim'i mealinden okuduğunu belirtmiştir. Hiç Kur'an okumadığını belirtenlerin oranı % 18,9'dur. Ara sıra Kur'an'ın bazı surelerini okuduğunu belirtenlerin oranı % 16,7 olurken, her gün bazı surelerden okuduğunu belirtenlerin oranı ise % 6,7'dir.

Yukarıdaki son üç tablodaki sonuçlara bakıldığında, araştırmaya katılan kişilerin büyük çoğunluğunun din değiştirmeden önce namaz ve oruç ibadetini yerine getirmediği görülür. Kur'an-ı Kerim'i mealinden veya Arapça olarak hiç okumadığını belirtenlerin oranının (% 18,9) oldukça yüksek olduğu görülür. Araştırmada elde edilen bu veriler, “*Geleneksel dini inanç ve değerlerdeki zayıflama ve buna bağlı olarak dini*

yaşantıdaki çözümler, insanların din değiştirmesinde büyük ölçüde etkilidir” şeklinde kurguladığımız hipotezimizi desteklemektedir.

e. İslam’dan Dönmenin Temel Nedenleri İle İlgili Bulgular

Tablo 39. İslâm’dan Dönmenin Temel Nedenleri İle İlgili Bulgular

İslam’dan dönmenizde aşağıda belirtilenlerin bir etkisi oldu mu?	Evet		Hayır		Cevap Yok	
	N	%	N	%	N	%
İslâm dininin inançlarıyla ilgili şüpheleri tatmin edici cevap bulamamış olma	29	32,2	36	40,0	25	27,7
Bunalımlı anlarımda farklı dinden insanların desteğini görme	18	20,0	50	55,5	22	24,4
Müslüman’ların hoşgörüsüz olmaları	23	25,5	41	45,5	27	30,0
İslâm’daki tarikat ve cemaatlerin birbirlerini dışlamaları	15	16,6	37	41,1	38	42,2
İslâm’daki mezhep farklılığından dolayı İslâm’ın hak din olmadığını düşünme	13	14,4	60	66,6	17	18,8
Dindarların kişileri dış görünüşlerine göre değerlendirmesi.	15	16,6	67	74,4	8	8,8

Yukarıdaki tabloda İslâm’dan dönmenin temel nedenlerini bulmaya yönelik sorduğumuz altı ayrı sorudan elde edilen veriler bulunmaktadır. Bu sorulardan *‘İslâm dininin inançlarıyla ilgili şüphelerine tatmin edici cevap bulamadığını* söyleyenlerin oranı % 32,2 (29)dir. Aynı soruya araştırmaya katılanların % 40’ı (36) İslam dini ile ilgili herhangi bir şüphelerinin olmadığını belirtirken, % 27,7’si ise, ‘cevap yok’ seçeneğini işaretlemiştir.

Din değiştirmenizde bunalımlı anlarınızda farklı dinden insanların desteğini görmenizin etkisi oldu mu? şeklinde sorduğumuz soruya, örneklemin % 20 si (18) ‘evet’ cevabını verirken, % 55,5’i (50) ‘hayır’ cevabını vermiştir. % 24,4’ü (22) ise ‘cevap yok’ seçeneğini işaretlemiştir.

Diğer sorulardan, dinden dönmeye ‘Müslüman’ların hoşgörüsüz tutumlarının etkili olduğunu belirtenlerin oranı % 25,5; İslâm’daki tarikat ve cemaatlerin birbirlerini dışlamalarının etkili olduğunu belirtenlerin oranı % 16,6; İslâm’daki mezhep

farklılığından dolayı İslâm'ın hak bir din olmadığı kanaatine ulaştığını belirtenlerin oranı % 14,4; dindarların kişileri dış görüşlerine göre değerlendirmesinin etkili olduğunu belirtenlerin oranı ise, % 16,6'dır.

Tablo 40. Hıristiyanlığı İslam'dan Üstün Görme Tutumları İle İlgili Bulgular

Hıristiyanlığı İslam'dan Üstün Görme Konuları	Evet		Hayır		Cevap Yok	
	N	%	N	%	N	%
Kişinin iç huzuru yakalamasında Hıristiyanlığın İslam'dan daha üstün olduğu görüşüne katılıyor musunuz?	60	66,6	6	6,6	24	26,6
İslamiyet korku dinidir, görüşüne katılıyor musunuz?	67	74,4	13	14,4	10	11,1
Hıristiyanlığın Tanrı sevgisini tecrübe etme bakımından İslam'dan üstün olduğu görüşüne katılıyor musunuz?	58	64,4	22	24,4	10	11,1
Hıristiyanlık, manevi hususları kardeşlerle paylaşma noktasında daha iyi imkan sağlar, fikrine katılıyor musunuz?	72	80,0	4	4,4	14	15,5
Kurtuluş garantisinin İslamiyet'e nazaran Hıristiyanlıkta daha etkili olduğu görüşüne katılıyor musunuz?	70	77,7	12	13,3	8	8,8

Tablo 40'ta, Hıristiyanlığı İslam'dan üstün görme ile ilgili sonuçlar verilmiştir. Örneklemin % 66,6'sı, kişinin iç huzuru yakalamasında Hıristiyanlığın İslam'dan daha üstün olduğu görüşünü kabul ederken, % 6,6'sı bu görüşe katılmadığını belirtmiştir. % Örneklemin 26,6'sı ise bu konu ile ilgili görüşünü yanıtsız bırakmıştır.

Araştırmaya katılanların % 74,4'ü, İslamiyet'in korku dini olduğu görüşünü kabul ederken, % 14,4'ü bu görüşe katılmadığını, % 11,1'i ise bu konudaki görüşlerini belirtmemiştir. Özellikle Müslümanlara yönelik misyonerlik faaliyetlerinde bu tür propagandaların çok yoğun olarak kullanıldığı bilinmektedir. Muhatap oldukları kişilere İslam'ın korku ve ceza dini olduğu, Hıristiyanlığın ise sevgi dini olduğu propagandası yapılmak suretiyle kendilerine yeni üye kazanmaya çalışmaktadırlar.

Hıristiyanlığın İslam'dan daha üstün olduğu ile ilgili sorulardan birisi de, Tanrı sevgisini tecrübe etme bakımından Hıristiyanlığın İslam'dan üstün olduğu ile ilgilidir. Örneklemin % 64,4'ü bu görüşünü kabul ederken, % 24,4'ü bu görüşü onaylamazken, % 11,1'i ise bu konu ilgili görüşünü yanıtızsız bırakmıştır. Hıristiyanlığın 'sevgi dini' olduğu iddiasını desteklemek için öne sürülen bu görüşü örneklemin büyük çoğunluğunun onaylayıp benimsediği görülmektedir. Çoğunluğun bu görüşü onaylamasında, din değiştirme sonrasında bu kişilere yönelik uygulanan yoğun İncil okuma derslerinin etkili olduğu söylenebilir.

Bu konu ile ilgili diğer bir görüş te, Hıristiyanlığın manevi hususları kardeşlerle paylaşma bakımından İslam'a göre daha iyi imkan sağladığı ile ilgilidir. Araştırmaya katılan kişilerin büyük çoğunluğu (% 80,0) bu görüşü kabul ederken, % 4,4'ü bu görüşü onaylamamaktadır. % 15,5'i ise bu görüşü yanıtızsız bırakmayı tercih etmiştir.

Hıristiyanlığı İslam'dan üstün olduğu ile ilgili öne sürülen iddiaların birisi de 'kurtuluş' düşüncesidir. Özellikle Protestanlarda 'kurtuluş' düşüncesine büyük önem verilmektedir. İslamiyet'e nazaran Hıristiyanlıkta kurtuluşun daha kesin olduğu görüşüne örneklemin % 77,7'si katıldığını belirtirken, % 13,3'ü bu görüşe katılmadığını, % 8,8'i ise, bu konudaki görüşünü belirtmemiştir.

Elde edilen veriler, araştırmada geliştirdiğimiz "*Hıristiyanlığın sevgi dini oluşu, inananlara iç huzuru vermesi ve kurtuluş garantisinin vaat edilmesi gibi söylemlerle propagandasının yapılması, din değiştiren kişilerde teşvik edici etki yapmaktadır*" şeklindeki hipotezimizi desteklemektedir.

2. Din Değiştirme S¼reci İle İlgili Bulgu ve Analizler

a. Hıristiyanlık İle İlk Tanışma Şekli

Tablo 41. Hıristiyanlık İle İlk Tanışma İle İlgili Bulgular

Hıristiyanlık İle ilk tanışmada etkili fakt¼rler	Evet		Hayır		Cevap Yok	
	N	%	N	%	N	%
Yeni inancınız İle ilk tanışmanızda Mesih'e daha ¼nce inanmış arkadaşın etkisi oldu mu?	12	13,3	17	18,9	61	67,8
Hıristiyanlık İle ilk tanışmanızda internetin bir etkisi oldu mu?	23	25,6	46	51,1	21	23,3
Mesih İle ilk tanışmanızda kiliseye merakın herhangi bir etkisi oldu mu?	14	15,6	54	60,0	22	24,4
Yeni inancınız İle ilk tanışmanızda eşinizin herhangi bir etkisi oldu mu?	2	2,2	80	88,9	8	8,9
Yeni inancınız İle ilk tanışmanızda Mesih'e daha ¼nce inanmış birisinin tebliğinin etkisi oldu mu?	18	20,0	63	70,0	9	10,0
Hıristiyanlık İle ilk tanışmanızda Hz. İsa filminin herhangi bir etkisi oldu mu?	14	15,6	54	60,0	22	24,4

Yukarıdaki tabloda Hıristiyanlık İle ilk tanışmanın nasıl ger¼ekleřtięini bulmaya y¼nelik sorduğumuz sorulardan elde edilen sonu¼lar yer almaktadır. ¼rneklemenin % 25,6'sı, yeni inan¼larıyla tanışmada internetin etkisi olduğunu belirtmiştir. Din değiştiren bu kişilerin, her t¼r bilginin bulunduğu sanal alemde Hıristiyanlık İle tanışmış olmaları, onların tesad¼fen bu t¼r bilgilerle karşılaştığı anlamını taşımaz. Ya bir merak veya ger¼ekleřen herhangi bir olaydan sonra, bu kişilerin Hıristiyanlığı araştırmak istemesiyle bu sitelerin ziyaret edildiği s¼ylenebilir. Sanal alemde Hıristiyanlık propagandasının yapıldığı T¼rk¼e ve diğer dillerde y¼zlerce site bulunmaktadır ve bu siteler konuya ilgi duyanlar i¼in ¼nemli bilgiler i¼ermektedir. Tezokur tarafından Diyarbakır Protestan Kilisesi'nde yapılan araştırmada, din değiştirenlerin % 25'inin Hıristiyanlık İle ¼eřitli yayınlar ve internet yoluyla, % 12,50'sinin daha ¼nce din değiştirmiş bir yakının aracılığıyla, % 6,25'inin ise bizzat

bireysel araştırma sonucu tanıştığı bulunmuştur.²⁷ Hıristiyanlıkla ilk kez internetle yolu tanıştığını belirtenlerin çoğu gençlerden oluşurken, gazete ve dergideki İncil ilanları ile tanıştığını belirtenler ise, daha çok orta yaş grubundaki kişilerden oluştuğu gözlemlenmiştir.

Araştırmamızda, misyonerlerin gruba yeni üye kazanmada arkadaş, sevgili, eş, akraba gibi yakın ilişkileri ve duygusal bağları çok iyi kullandıkları, başvuru bu yöntemin din değiştirmede etkili olduğu öngörülmüştü. Elde ettiğimiz araştırma verilerinin *“Hıristiyanlıkla ilk tanışmada arkadaş, sevgili, eş, akraba gibi yakın ilişki ve duygusal bağların büyük etkisi vardır”* şeklinde kurguladığımız hipotezimizi kısmen desteklediği söylenebilir.

Din değiştirip Protestanlığa geçişlerde yakın arkadaşlığın önemli bir faktör olduğu öngörülmüştü. Tablodaki sonuçlara bakıldığında, örneklemin % 13,3'ünün Protestanlıkla ilk tanışmasının arkadaş vasıtası ile olduğu görülmektedir. Kendisi ile mülakat yaptığımız Ö. E.'nin Hıristiyan olmasında daha önce Hıristiyan olan aynı otelde çalıştıkları arkadaşının etkisi olmuştur. Herkes tarafından çok sevilen arkadaşının sempatik davranışlarının onu çok etkilediğini, kısa zamanda arkadaşlıklarının başladığını, Hıristiyan olmasında tamamen bu arkadaşının etkisinin bulunduğunu belirtmiştir.

2 yıllık turizm ve otelcilik bölümünü bitiren bu arkadaşı, aynı zamanda otelde rehber olarak çalışmaktadır ve oraya gelen yerli-yabancı turistlere rehberlik yapmaktadır. Otele gelen misafirler Diyarbakır merkez ve yakın il ve ilçelerdeki tarihi kiliseler gezi programına dahil edilmektedir. Otelde birlikte çalıştıkları Ö. E., birkaç kez bu gezi programına dahil edilir ve Hıristiyanlıkla ilgili yakın temas böylelikle başlamış olur. Daha sonra bir Pazar günü arkadaşı onu Ortodoks Kilisesi'nin ayinine davet eder ve arkadaşını kırmayıp davete icabet eder. Ortodoks kilisesinde Türkçe ayin yapılmadığından pek ilgisini çekmez, ama yine de birkaç hafta arkadaşı ile birlikte oraya devam ederler. Oradaki cemaatle kaynaşamayınca oraya devam etmez. Zamanla Ortodoks kilisesinin tam karşısına Diyarbakır (Protestan) Kilisesi açılınca, oteldeki Hıristiyan arkadaşı Ortodoks Kilisesini bırakıp yeni açılan Protestan Kilisesine devam etmeye başlar. Arkadaşı tarafından kendisinin gitmeye başladığı bu yeni kiliseye yine davet edilmiş ve bir hafta sonu oraya birlikte gitmişler. Oradaki arkadaşların yakın ve sıcak ilgisi onu çok etkiler ve o günden

²⁷ Tezokur, “Diyarbakır Kilisesi ve Misyonerlik”, s. 12.

itibaren her Pazar Protestan Ayinine katılmaya devam eder. Annesine kiliseye devam eden arkadaşlarının olduğunu haber verir, fakat kendisinin henüz Hıristiyan olmadığını, o yüzden bu konu ile ilgili ilk başlarda fazla bir şey konuşmaz. Daha sonra Hıristiyan olduğunu annesiyle paylaşır. Annesi ilk başta biraz kızar, ancak oğlundaki olumlu değişimleri görünce herhangi bir şey söylemez. Babasına bu durumu söylemezler ve uzun süre gizli tutarlar.

İstanbul Siyavuşpaşa Lütuf Kilisesi'ne devam eden Refik M., Hıristiyan olan bir arkadaşı vasıtasıyla üniversitede iken İncil'le tanıştığını, 2,5 yıl önce din değiştirdiğini, Hıristiyanlığa geçtiği için ailesinin hâlâ tepkili olduğunu ifade etmiştir.

Araştırmamıza katılan kişilerin bir kısmı Protestanlıkla yurt dışında iken tanıştıklarını belirtmiştir. Kendileri ile görüştüğümüz Mardin doğumlu Süryani bir aile Protestanlıkla ilk kez nasıl tanıştıklarını şu şekilde ifade etmektedir. “1976 yılında Almanya'ya çalışmak için göç etmiştik. Protestanlıkla nasıl tanışmamıza şöyle oldu: Ben ve eşim çalışmak için Almanya'ya gittik. Daha sonra benim askerliğim geldiği için askere gitmek zorunda kaldım ve annem ve babamı da Almanya'ya getirdim ve askere gittim. Biz o zamanlar ismen ya da geleneksel anlamda Hıristiyan'dık. İncil'i fazla okumazdık. Almanya'daki oturduğumuz dairenin alt katında biri Alman diğeri Rus karı koca misyoner yaşıyormuş. Bir gün kapıda karşılaştık ve bana siz İncil okuyor musunuz? Diye sordular. Ben de evet okuyorum, ben de Hıristiyan'ım dedim. Peki daha sonra görüşürüz diyerek ayrıldık. Birkaç gün sonra bizim evin kapısını çaldılar. Ellerinde Türkçe ve Almanca İnciller vardı. Bizim evde oturduk ve beraber İncil'den okuduk. Daha sonra Pazar günleri bizi kiliseye davet ettiler. Birlikte oraya gitmeye başladık. Vaazlar çok hoşuma gidiyordu. Daha sonra biz kaldığımız evden taşınmak zorunda kalmıştık. O misyoner bizim yeni evimize de gelmeye başladı. Yeni taşındığımız eve Yehova Şahitleri de gelmeye başlamışlardı. Biz tabii ki onların Yehova Şahitleri olduklarını ve farklı düşüncelerini bilmiyorduk. Bizimle birlikte İncil okumak ister misiniz, dediler. Hay hay neden olmasın ki dedik. Onlarla okumaya başladıktan sonra birkaç konuda tartışma oldu. Onlar şunu dediler: Madem ki Tanrı sevgidir, o zaman ebedi Cehennem ve azap diye bir şeyin olmaması lazım. Biz de kendilerine hayır, bu yanlış dedik. Tanrı'nın kendisini tanımayanları ve kabul etmeyenleri niye Cennet'le mükâfatlandırısın ki, dedik. Biz kendilerine öyle

düşünmediğimizi, Cennet ve Cehennem varlığına inandığımızı söyledik. Onlar ise buna karşı çıktılar ve bunu kabul etmediler. Biz o zaman bu insanların anlattıkları şeylerin farklı olduğunu ve bizimle paylaşmak istedikleri İncilin değiştirilmiş, gerçek olmayan bir İncil olduğunu anladık. Daha sonra kendileri bizim eve gelmekten kendileri vazgeçtiler.”

Herhangi bir kişinin Protestanlıkla ilk tanışması kadar, ilişkilerini devam ettirmesi de önemlidir. Türkiye’deki din değiştirmelerde din değiştiren kişilerin aktif bir din arayışı içinde olmadıkları görülür. Diyarbakır Kilise’sine devam eden aslen Mardinli iki genç, yaz tatilinde İzmir’e gittiklerini, çeşitli yollara başvurarak insanları İsa Mesih’le tanıştırmaya çalıştıklarını dile getirmişlerdi. İzmir’in varoşlarını dolaşarak, Güneydoğu’dan oraya göç eden aile çocukları ile tanışmaya gayret gösterdiklerini ve onların bazılarını kilisedeki arkadaşlarla tanıştırdıklarını söylemişlerdi. Bunun dışında, sahil kenarlarında gitar çalarak, insanların dikkatlerini çekmeye ve kendileri ile tanışıp iletişim kurmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

b. Hıristiyanlığa İlgili Duyma İle İlgili Bulgular ve Analizler

Tablo 42. Hıristiyanlığa İlgili Duyma Şekli İle İlgili Bulgular

Hıristiyanlığa ilgi duymanızda aşağıdaki belirtilenlerin bir etkisi oldu mu?	Evet		Hayır		Cevap Yok	
	N	%	N	%	N	%
İsa’ya inanan bazı kişi ya da grupların yaşam tarzı	25	27,7	40	44,4	25	27,7
Görmüş olduğunuz rüya	5	5,6	70	77,7	25	27,7
Ağır bir hastalıktan kurtulmanız	4	4,4	76	84,4	10	11,1
Daha önce yaptığınız ibadetlere karşılık bulamamanız	3	3,4	66	73,3	11	12,2
Özel bir durumda İsa’nın kutsal güç ya da mucize olarak yardımınıza gelmesi	12	13,3	75	83,3	3	3,3
Müslüman liderlerinin yetersiz oluşları	15	16,6	60	66,6	15	16,6

Hıristiyanlığa ilgi duymada etkili olan faktörlerle ilgili sonuçlar yukarıdaki tabloda verilmiştir. Tablodaki sonuçlara göre, örneklemin % 27,7’si, İsa’ya inanan bazı kişi ya da grupların yaşam tarzının Hıristiyanlığa ilgi duymalarında etkili olduğunu

ifade ederken, % 44,4'ü ise kendilerinde bu tür bir etkilenmenin söz konusu olmadığını belirtmiştir. Önemli bir çoğunluk ise (% 27,7) bu soruyu yanıtı bırakmıştır.

Örneklemin % 5,6'sı, din değiştirmelerinde gördükleri rüyanın etkili olduğunu belirtirken, % 77,7'si ise, din değiştirmelerinde böyle bir etkinin olmadığını belirtmiştir. Örneklemin 27,7'si ise bu soruyu cevapsız bırakmıştır. Örneklemin % 4,4'ü, din değiştirmelerinde daha önce yakalandıkları ağır bir hastalıktan kurtulmalarının etkili olduğunu, % 84,4'ü yaşadıkları dini değişim tecrübesinde böyle bir etkinin olmadığını dile getirmiştir. Örneklemin % 11,1'i ise bu soruyu yanıtı bırakmıştır.

Hz. İsa'nın önemli mucizeleri arasında hastalıklara şifa vermesi ve ölüleri diriltmesi ile ilgili rivayetler, toplumdaki bazı kesimlerin dikkatlerini çekmektedir. Hastalıklarına şifa arayan insanlar, dertlerine deva olabilecek her tür yola başvurmaktan geri durmamaktadır.²⁸ Daha önce Ortodoks Kilisesi'ne devam eden, sonraları mezhep değiştirip Protestan olan bir kişi, birçok kişinin rüyasında kilise ve Hz. İsa'yı gördüğünü, ancak gördükleri rüyayı doğru yorumlayacak birilerini bulamadıkları için 'imanlı' olmaktan ve kurtuluşa ulaşmaktan mahrum kaldığını dile getirmişti. Kendisinin şahit olduğu bir olayı şu şekilde anlatmıştı: "Kiliseye ayakları sakat olan bir kişi geldi. Bu kişi rüyasında ayaklarının kilise bahçesindeki su ile iyileştiğini gördüğünü söylüyordu. Birkaç kez kiliseye gelerek ayaklarını o su ile yıkadı, fakat derdine çare bulamadı." Bu olayı anlatan kişi devamla şunu ifade etmişti: "Aslında bu kişinin rüyada gördüğü su gerçek anlamda su değildir. Rüyada görülen suyun yorumlanması gerekir.

²⁸ Diyarbakır'ın bazı mahallelerinde, Müslüman olan bazı kişilerin hasta olan çocuklarının vücutlarına haç işareti yaparak şifa aradıkları görülmüştür. Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı'nda yapılan bir araştırmaya göre, çocuğunun ay basmasından ishal olduğunu düşünen anne (Ay basması: çocuğunun gökyüzündeki hilal şeklinde ay'ı görmesi ve korkması sonucu ishal olması) çocuğunun alınına haç şeklinde is sürmekte, bu durum aylar boyu sürerse, hoca ve şeyhlere götürmektedir. Ay basmasından ishal olan çocuklar doktora götürülmez. "Doktorun ilacı ve iğnesi onlar için çok tehlikelidir. Anneler eğer iğne yapılırsa çocuk havale geçirebilir sağır, dilsiz olur veya anında ölür." demektedirler. Anne, çocuğunun ay bastığı için ishal olduğuna karar verirse ve gökyüzündeki ay hilal ise, odun ocağında yemek pişirdiği tencerenin is'inden (duman lekesi) çocuğun alınına boynuna sağ koluna ve sol bacağına sürer. Annelerin değımiyle "işaret yapar". İşaret alınna haç (+) biçiminde diğer yerlere ise halka biçiminde yapılmaktadır. Birçok anne is sürmenin çok iyi olduğunu ve ishali geçirdiğini dile getirmiştir. İs sürme, bazı zamanlarda mahallede dindar olarak tanınan yaşlı kadınlara yaptırılır. Yapılan işaretin neden haç şeklinde olduğu ile ilgili yapılan araştırmada, bunun bölgede yaşayan Ermenilerden kalan bir uygulama olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır. Bu uygulamanın altında çocuğa zarar veren doğaüstü güçlere çocuğu pis, çirkin gavur (Müslüman değil) gösterme anlayışının yattığı dile getirilmiştir. Bkz. Nuran Elmacı & Pervin Özelçi, "Diyarbakır'da Çocuk İşhalleri: İnanışlar ve Yerel Tedavi Uygulamaları", <http://www.dicle.edu.tr/~halks/m116.htm>.

Su, berraklığa, ferahlığa, kurtuluşa işarettir. Rüyayı gören kişinin Mesih'e ulaşması için bir vesiledir. Manev kirlere arınması, kurtuluşa ulaşması için bir işarettir. Bu rüya doğru yorumlanmadığı için İsa'nın kapısına gelen kişi o kaynaktan mahrum kalmıştır.”

Araştırmaya katılan örneklemin % 3,4'ü, daha önce yaptığı ibadetlerine karşılık bulamamasının din değiştirmesinde etkili olduğunu, % 73,3'ü ise din değiştirmelerinde bu tür bir etkinin olmadığını ifade ederken, % 12,2'si bu soruya cevap vermemiştir. Anketin bu maddesine verilen cevaplara bakıldığında, örneklemin din değiştirmesinde dînî motivlerin etkili olmadığını söylemek mümkündür.

Tablo 43. Hıristiyanlığa İlk İlginin Başladığı Yer İle İlgili Bulgular

	N	%
Şehir	75	83,3
İlçe	8	8,9
Kasaba	1	1,1
Köy	4	4,4
Diğer	2	2,2
Toplam	90	100,0

Hıristiyanlığa ilk ilginin nerede başladığı ile ilgili soruya, örneklemin % 83,3'ü (75), bu ilgisinin şehirde başladığını belirtmiştir. Hıristiyanlığa ilk ilgisinin ilçede başladığı belirtenlerin oranı % 8,9 (8) olurken, oran bakımından bunu sırasıyla ilk ilginin köyde, belirtilen maddelerin dışında kalan yerlerde (yurt dışı vb.) ve kasaba'da olduğunu belirtenler takip etmektedir.

Hıristiyanlığa ilk ilginin daha çok şehir ve ilçelerde olmasında, kırsal alanlara doğru gidildikçe daha çok geleneksel ve tek tip inançların yaygın olmasının etkisi söz konusu olduğu söylenebilir. Buna ilaveten, şehirlerde farklı inanç ve ideolojilere mensup kişilerle karşılaşma ve iletişime geçme imkânının, kırsal bölgelere göre daha

yüksek olması, böyle bir sonucun elde edilmesinde etkili bir faktör olduğu düşünülebilir.

Araştırmada geliştirdiğimiz, “*Din değiştirme, daha çok sosyal kontrolün zayıf olduğu büyükşehir ve metropollerde meydana gelmektedir. Küçük kasaba ve ilçelerdeki din değiştirme hadiseleri şehirlere oranla daha azdır*” şeklindeki hipotezimizin önemli ölçüde desteklendiğini söyleyebiliriz.

Bireylerin tutum ve davranışlarının oluşmasında içinde yaşanılan sosyal ve kültürel çevrenin önemli etkisi söz konusudur. Tabloya bakıldığında din değiştiren kişilerin büyük çoğunluğunun Hıristiyanlığa ilk ilgilerinin şehirlerde başladığı görülmektedir. Bu sonucun elde edilmesinde yerleşim yerlerinin sosyo-kültürel yapısı önemli bir etken olduğu gibi, kiliselerin daha çok şehirlerde kurulmuş olmasının bunda önemli bir payının olduğu söylenebilir.

Kişinin sosyalleşmesinde ve davranışlarının gelişmesinde aile, okul, akraba çevresi köy ya da kent ortamı kişiye bir yaşam alanı oluşturur. Eğitimli bir ailede yetişen bir kişinin tutum ve davranışları ile, eğitim seviyesi düşük bir ailede ya da geleneksel köy ortamında kapalı bir çevrede yetişen kişinin tutum ve davranışları arasında birtakım farklılıklar olacaktır. Dışa kapalı, cemaat tipi bir toplumda yetişen kişinin dini tutum ve davranışlarında geleneksel ve muhafazakar anlayışlar öne çıktığı gibi, gelenek ve görenekler, dini inanış ve uygulamalar önem kazanmaktadır.²⁹ Büyük şehir gibi dışa açık çevrede yetişen çevrelerde yetişen kişilerde ise, geleneksel anlayışlar, dini inanış ve tutumların önemli ölçüde önemini kaybettiği görülür. Bundan dolayı, kentlerde yaşayan kişiler, kırsal alanda yaşayan kişilere göre farklı inanç ve tutumlara daha açıktır.

²⁹ Arslan, Mustafa, *Türk Popüler Dindarlığı*, DEM Yayınları, İstanbul 2004, s. 222-223.

Tablo 44. Hıristiyanlığı Kabul Etme Sürecinde Karşılaşılan Zorluklarla İlgili Bulgular

	N	%
Müslüman aile bireylerin baskısı	26	28,9
Kilisedeki cemaatin güvensiz tutumları	6	6,7
Arkadaşların baskısı	19	21,1
Müslüman toplumun baskısı	39	43,3
Toplam	90	100,0

Araştırmamıza katılan kişilerin % 43,3'ü, din değiştirme sürecinde Müslüman toplumun baskısını hissettiğini belirtmiştir. Örneklemin % 28,9'u, Müslüman olan aile bireylerinin baskısıyla karşılaştığını belirtirken bunu arkadaşların baskısı (% 21,1) takip etmektedir. Din değiştirenlerin % 6,7'si ise, yeni dahil oldukları dine mensup cemaatin kendisine karşı güvensiz tutumları karşısında zorluk çektiğini belirtmiştir.

Tablodaki sonuçlara bakıldığında din değiştiren kişilerin önemli bir kısmının toplumun tepkisinden çekindiği görülmektedir. Elde edilen bu sonuç, toplumun dini değerlerine karşı duyarlı olduğu sonucunu vermektedir.

3. Din Değiştirme Sonrası Dönem İle İlgili Bulgu ve Analizler

Bireylerin yeni dinlere bağlanmalarında birçok olumlu değişiklik meydana gelmektedir. Yeni dini gruplara katılan kişilerde şu tür pozitif değişiklik listesi tespit edilmiştir: 1. Uyuşturucu kullanımına son verme, 2. İş ilişkilerinde yenilenme, 3. Stresin azalması, 4. İntihar önleme, 5. Anomi ve Ahlâkî bozukluklarda düşüş, 6. Sosyal sorumluluk ve merhamet duygusunun artması, 7. Kendini gerçekleştirme, 8. Psikosomatik semptomlarda düşüşün gerçekleşmesi.³⁰

Aşağıda, araştırmamıza katılan kişilerin din değiştirme sonrası dönemle ilgili dini tutum, dini inanç ve davranışlarında meydana gelen değişimle ilgili bulgulara yer verilecektir.

³⁰ Paloutzian, Raymond F., Richardson, James T., Rambo, Lewis R, "Religious Conversion and Personality Change", Journal of Personality, 1999, s. 1059.

Tablo 45 Yeni Dinin Kabul Edilmesinden Geçen Süre İle İlgili Bulgular

Kaç yıldır İsa'ya inanıyorsunuz?	N	%
1 yıldan az.	17	18,8
1-2 yıl arası.	35	38,8
3-5 yıl arası	13	14,4
6 yıldan çok.	25	27,7

Yukarıdaki tabloda, örneklemin din değiştirmesi üzerinden ne kadar süre geçtiği ile ilgili bulgular yer almaktadır. Tablo'daki sonuçlara bakıldığında, örneklemin % 18,8'inin bir yıldan az, % 38,8'inin ise 1-2 yıl önce din değiştirdiği görülmektedir. 3-5 yıl önce din değiştirdiğini belirtenlerin oranı % 14,4 olurken, 6 yıldan fazla bir süre önce din değiştirdiğini belirtenlerin oranı ise % 27,7'dir. Din değiştirmenin üzerinden geçen sürenin uzun olması, Hıristiyan olan kişilerin yeni dini inançlarını benimsemiş oldukları anlamını taşımaktadır. Özellikle ilk dönemlerde, henüz yeni Hıristiyan olmuş kişilerin Hıristiyan teolojisini anlamada zorluk çektikleri görülmüştür. Bunun yanı sıra, aile üyeleri ve sosyal çevrenin baskılarının bu kişileri bir hayli bunalttığı gözlemlenmiştir.

Tablo 46. Vaftiz Olma Durumu İle İlgili Bulgular

Vaftiz oldunuz mu?	N	%
Evet	30	33,3
Hayır	60	66,6
Toplam	90	100,0

Tablo 46’da örneklemin vaftiz olma durumları ile ilgili sonuçlar verilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, örneklemin % 33,3’ü (30) din değiştirdikten sonra vaftiz olduğunu belirtirken, % 66,6’sı ise henüz vaftiz olmadığını ifade etmiştir.

Hıristiyanlığa geçen bir kişi iman açıklaması yaptıktan sonra gerçek anlamda kilise üyesi olduğunu göstermesi için belirli bir süre sonra vaftiz olması gerekli görülmektedir. Hıristiyanlıkta Rabbin Sofrası sakramentinden sonra en önemli tören vaftizdir.³¹ Yukarıdaki sonuçlara bakıldığında, din değiştiren kişilerin yarısından fazlasının vaftiz olmadığı görülmektedir. Vaftiz olan kişilerin az olmasında Hıristiyan inançlarının kolay benimsenememesi, İncil okuma ve Hıristiyanlığı araştırma döneminin uzun sürmesi, kilise önderi ve cemaatinin yeni üyelere karşı güvensiz tutumlarının önemli etkisi söz konusudur. Ayrıca her Protestan kilisesinin vaftiz yapma yetkisi bulunmamaktadır.

Din değiştiren bir kişinin vaftiz olabilmesi için adayın belirli konularda yeterli olması gerekmektedir. Kilise üyelerinin vaftiz edilmesine, pastörler karar vermektedir.

Tablo 47. Din Değiştirenlerin Hz. İsa Algısı ile İlgili Bulgular

Size göre Hz. İsa kimdir?	N	%
İsa'nın diğer peygamber gibi bir peygamber olduğuna inanıyorum	2	2,2
İsa'nın Tanrı'nın oğlu ve bizim kurtarıcımız olduğuna inanıyorum	75	83,3
İsa'nın insanları iyileştiren birisi olduğuna inanıyorum	1	1,1
İsa'nın Tanrı ile insanlar arasında şefaatçi olduğuna inanıyorum	12	13,3
Toplam	90	100,0

³¹ Dine giriş töreni olarak tanımlayacağımız vaftiz’e, Hıristiyanlıkta bilinen anlamını yükleyen kişi Pavlus’tur. Pavlus’a göre vaftiz, İsa ile ölme ve yeni bir ruhsal yaşamda yeniden yaşam bulma (yeniden doğma) anlamına gelmektedir. Kilise önderi, vaftiz olacak kişiye iman ikrarı ile ilgili sorular (1. İsa Mesih’i Rab ve Kurtarıcın olarak kabul ediyor musun? 2. İsa’nın günahların için öldüğüne ve sonsuz yaşam verdiğiğine inanıyor musun? 3. İsa’yı tekrar gelecek olan Yüce Kral olarak kabul ediyor musun? 4. O’nu ömrün boyunca çobanın olarak kabul ediyor musun?) sorar. Bu sorulara tek tek ‘evet’ veya ‘amin’ diye cevap veren kişi suya batırılarak vaftiz işlemi tamamlanmış olur.

Yukarıdaki tabloda din değiştiren kişilerin Hz.İsa'yı algılama biçimleri ile ilgili sonuçlar verilmiştir. Örneklemin % 83,3'ü İsa'nın Tanrı'nın oğlu ve kendisine inananların kurtarıcısı olarak algılamaktadır. Özellikle Protestan öğretilerinde bu inanç yoğun olarak işlenmektedir. İsa'nın Tanrı ile insanlar arasında şefaatçi olduğuna inandığını belirtenlerin oranı % 13,3, diğer peygamberler gibi bir peygamber olduğuna inananların oranı ise, % 2,2'dir.

Hıristiyanlıkta Hz. İsa'nın kişiliğinin ayrı bir önemi söz konusudur. İslam inancındaki Tanrı anlayışı ile Hıristiyanlıktaki Tanrı anlayışı, birbirinden oldukça farklılık arz eder. Aynı dini geleneğe bağlı olan Hıristiyan mezhepleri arasında Tanrı anlayışları birbirinden oldukça farklıdır.³² Bundan dolayı, din değiştiren Müslümanların Hıristiyanlığı kabul sürecinde birtakım konuları anlamada zorluk çektikleri görülmektedir.³³

Elde edilen sonuçlar, *“Din değiştiren kişiler, dinden dönme sürecinde yeni inançları ile ilgili Tanrı anlayışı ve bazı dini inançları kabul etmede zorlanmaktadırlar”* ve *“din değiştirip Hıristiyanlığa geçenlerin Hz. İsa hakkında algıları birbirinden farklıdır”* şeklinde kurguladığımız her iki hipotezimizin doğrulandığı görülmektedir.

³² Hıristiyanlık dininin temel nasları Hz. İsa ile ilgilidir. Hıristiyanlık inancına göre İsa, Allah'ın bedenleşmiş kelamı olarak insanlar arasında yaşamaktadır. Hıristiyanlar İsa'ya 'Tanrı oğlu, rab, mesih' ünvanlarını vermilerdir. İncillerde Tanrı'nın kendisinden 'oğlum', onun da Tanrı'dan 'babam' diye bahsettiği için, bu pasajlar İsa'nın uluhiyeti için delil gösterilmektedir. Buna karşılık, İsa'nın ilah olmadığını savunanlar da aynı şekilde İncillerde geçen pasajlara dayanırlar. (Markos, 10/17; Yuhanna, 5/19, 14/28, 17/3) Konu ile ilgili atırlı bilgi için bkz. Harman, Ömer Faruk, “İSÂ” mad., TDVİA, C.22, s. 468.

³³ Hıristiyanlıktaki Tanrı anlayışı, anlaşılması zor konulardan birisidir. Bu konunun anlaşılabilmesi için, çeşitli benzetmelere başvurulmaktadır. Konu ile ilgili görüştüğümüz Ankara Batıkent Protestan Kilisesi Pastörü Daniel Wickwire, bu konuyu anlaşılır bir dille anlatmanın zorluğuna dikkat çekmiştir.

Tablo 48. İsa'yı Tanıdıktan Sonra Günlük Yaşantıda Meydana Gelen Değişiklik İle İlgili Bulgular

İsa'yı tanıdıktan sonra yeme, içme, kıyafet vb günlük yaşantınızda herhangi bir değişiklik meydana geldi mi?	N	%
Hiç değişmedi	22	24,4
Biraz değişti	46	51,1
Çok değişti	22	24,4

Örneklemin din değiştirdikten sonra günlük hayatta meydana gelen değişimle ilgili sonuçlar Tablo 48'de verilmiştir. Elde edilen sonuçlara bakıldığında, ikinci bir sosyalleşme sürecine giren bu kişilerin % 24,4'ü, din değiştirdikten sonra yeme, içme, kıyafet vb konularda günlük yaşantılarının hiç değişmediğini belirtirken, % 51,1'i biraz değiştiğini, % 24,4'ü ise çok değiştiğini belirtmiştir.

Kendileri ile mülakat yaptığımız kişilerin bir kısmı, din değiştirmeden önce dinden uzak ve günahlarla dolu bir hayata sahip olduklarını dile getirmişlerdir. 22 yaşında lise mezunu bir genç ile yaptığımız mülakatta, daha önceki yaşam biçimi hakkında şunları anlatmıştı: *“Daha önce birçok kızla flört hayatım oldu. Arkadaş çevremden çok etkileniyordum. Sigara, alkol hatta eroin içen arkadaş çevrem vardı. Çok zengin oldukları için eğlence ve zevkin her türlüsünü tadıyorlardı. Neyseki o ortamdan kurtuldum ve imanlı oldum. Hayatım tamamen değişti.”*

Din değiştirmeden önceki yaşam biçimlerinin ve nasıl din değiştirdiğinin anlatıldığı hayat hikâyelerine/tanıklıklara bakıldığında, dini dönüşüm yapan kişilerin daha önce sigara ve alkol kullandıkları, metres hayatı yaşadıkları, oldukça düzensiz bir yaşam biçimine sahip oldukları görülür.³⁴ Din değiştirdikten ya da kendi ifadeleri ile 'imanlı' olduktan sonra ise, hayatlarının düzene girdiğini, anlamsızlık ve boşluktan kurtulduklarını, aile ferleri ve çevre ile olan ilişkilerinin düzeldiğini dile getirmişlerdir.

³⁴ Bkz. Muratoğlu, *Neden Hristiyan Oldular*, s. 15, 22, 23; Sevinç, s. 207-208.

Tablo 49. Din Değiştirenlerin Yeni İnancını Çevreden Gizleme Durumu ile İlgili Bulgular

Yeni inancınızı çevrenizden gizleme ihtiyacı hissediyor musunuz?	N	%
Evet	32	35,6
Hayır	26	28,9
Bazı Durumlarda	20	22,2
Hiçbir Zaman	12	13,3
Toplam	90	100,0

Tablo 49’da, din değiştiren kişilerin dinlerini değiştirip Hıristiyan olduklarını çevreden gizleme ihtiyacını hissedip-hissetmedikleri ile ilgili bulgular verilmiştir. Araştırma katılanların % 35,6’sı (32), din değiştirdiğini çevreden gizleme ihtiyacı hissettiğini belirtmiştir. Bu kişilerin büyük çoğunluğunun yeni din değiştiren kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Yeni dinini çevresinden gizleme ihtiyacını hisseden bu kişilerin çoğu, aile ve arkadaşlarının kendisine göstereceği tepkiden çekinmektedir. Aile, yakın akraba ve çevre ile sosyal ilişkileri devam eden bireyler, içinde yetiştikleri kültürde hakim olan dini reddettiklerinde, yalnızca dini inançlarını değiştirmekle kalmayıp, ilerleyen dönemlerde sosyal çevrelerini değiştirmekte ve yeniden sosyalleşme sürecine girmektedirler.³⁵ Yaptığımız gözlemlerde, özellikle yeni din değiştiren kişilere yönelik kilisede veya dışarıda ‘İncil Okuma’ dersleri konularak, hem gruba yeni katılan üyelerin Protestanlıkla ilgili Tanrı ve Hz. İsa ile ilgili şüphelerin giderilmesi, hem de bu yeni kişilerin diğer üyelerle daha çabuk kaynaşması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu derslerin konulmasındaki diğer bir amaç, İncil’in daha iyi anlaşılması ve karşılıklı müzakerelerin yapılmasıdır.

³⁵ Din değiştiren kişilerin yeni çevreleri ile yeniden sosyalleşmeleri çok kolay gerçekleşmez. eski sosyal çevresi ve alışkanlıklarından tamamen kopamayan kişilerin daha önceki dinlerini terk ettikten sonra bağlandıkları yeni dinin değerlerini içselleştirerek yeni dini kimliklerinin oluşması zamanla gerçekleşir.

Örneklemin % 28,9'u (26), yeni dinini çevreden gizleme ihtiyacını hissetmediğini; % 22, 2'si (20), bazı durumlarda gizlediklerini; % 13,3'ü (12) ise, hiçbir zaman yeni dinini gizleme ihtiyacını hissetmediğini belirtmiştir. Eleştiri, sosyal kontrol mekanizmasında önemli bir araç olarak kabul edilir. Çünkü, insanlar başkaları tarafından olumsuz eleştiriye maruz kalmaktan ve dedikodu malzemesi olmaktan çekinmektedir. W.Kim, Türkiye'de din değiştirip Hıristiyanlığa yeni geçen kişilerin, komşularının dedikodularından korktuklarını, bu yüzden yeni inançlarını çevrelerinden gizlediklerini belirtir.³⁶

Yeni dini inancını çevresinden gizleme ihtiyacı hissetmediğini belirtenlerin önemli bir kısmının en az 4-5 yıl önce Hıristiyanlığa geçen kişiler olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca, din değiştirenlerin büyük çoğunluğu büyükşehirlerde yaşamaktadır. Şehir hayatında geleneksel toplum ilişkileri kaybolmaya yüz tuttuğu gibi, sosyal denetim mekanizması da işlevini kaybetmeye başlamıştır. Hiçbir zaman yeni dinini çevresinden gizleme ihtiyacını hissetmediğini belirten kişilerin, bireyselliğin ön plana çıktığı şehirlerde yaşayan kişiler olabileceği gibi, tamamen daha önceki sosyal çevresi ile bağını koparmış kişiler olabilirler. Bu kişiler, yeni katıldıkları sosyal çevreye uyum sağlamış olup, aile üyeleri ve eski çevresi ile irtibatlarını kesmişlerdir. Bu yüzden, toplumla bağını koparmış kişilerin, toplumla ilgili böyle bir kaygıları olmadığı için yeni dinlerini çevreden gizleme ihtiyacı duymamaları gayet normaldir.

Hıristiyan olan kişiler, özellikle çevresi ile insanî ilişkilerinin iyi olmasına özen göstermektedir. Dini bilgisi biraz iyi olan Müslümanlarla dini konularda tartışmaya girmekten kaçınan bu kişilerin, daha çok adalet, eşitlik, sevgi vb. sosyal konularda tartışmayı tercih ettiklerine tanıklık edilmiştir. İletişim halinde oldukları insanlara karşı son derece nazik ve hassas davranmak suretiyle arkadaş ve dost kazanmaya gayret gösterilmektedir. Müslüman olan kişilerle kurulan yakın dostlukların ilerletilmesiyle, kilise tarafından organize edilen bazı etkinliklere davet yolu açılmaktadır.

Din değiştiren kişilere yönelik toplumun çeşitli kesimlerinin gösterdiği tepkiler karşısında kilisenin güç alma, sığınma, detekleme ve karşı tavır geliştirme gibi fonksiyonları bulunmaktadır. Kilisedeki Pazar ayinlerinde karşılaşılan zorluklara karşı

³⁶ Kim, a.g.tez., s.110.

direnç gösterilmesine vurgu yapılmaktadır. Sıkıntılara göğüs germe, sabırlı olma, affetme ile ilgili yaşanmış hayat hikayeleri anlatılarak, üyelere moral verilmeye çalışılmaktadır. Bursa Protestan Topluluğu üyelerinden birisi, İncil dağıtma esnasında tartaklanmış ve 3-4 ay kiliseye devam edememişti. Belli bir süre sonra kiliseye gelen o kişiye Pazar ayınınin bitiminde sandalyeye oturtup ferdi ve toplu olarak dua edilmişti. Bu kişiye yapılan dua ve iyi dilek temennileri, hem o kişi için hem de diğer kilise üyeleri için oldukça anlamlıydı. Kilise önderi, bu uğurda çekilen çilelerin boşa gitmediğini hatırlatarak, o kişilerin bu sıkıntılara katlanmak suretiyle İsa'nın yolunda olduklarını ve kurtuluşlarını garanti ettikleri vurgulanmıştır.

Tablo 50. Din Değişirme Sonrası Müslüman olan akraba ve komşularla Bir araya gelme Sıklığı İle İlgili Bulgular

Din değiştirme sonrası Müslüman olan akraba ve komşularla hangi sıklıkla bir araya geliyorsunuz?	N	%
Sık sık onlarla birlikte olurum	36	40
Bazen onlarla birlikte olurum	50	55,5
Sadece bir kez onlarla birlikte oldum	2	2,2
Asla onlarla bir araya gelmem	2	2,2

Tablo 50'de örneklemin din değiştirme sonrası Müslüman olan akraba ve komşularla bir araya gelme sıklığı ile ilgili sonuçlar verilmiştir. Araştırmaya katılanların % 40'ı, Müslüman olan akraba ve komşularıyla sık sık bir araya geldiğini, % 55,5'i ise, bazen birlikte olduğunu belirtmiştir. Din değiştirtirdikten sonra sadece bir kez bir araya geldiğini belirtenlerle, asla onlarla bir araya gelmek istemediğini belirtenler aynı orana (% 2,2) sahiptir.

Tablodaki sonuçlara bakıldığında, örneklemin yarıya yakınının daha önceki sosyal çevresi ile insânî ilişkilerini devam ettirdiği görülür. Daha önce görüldüğü gibi, din değiştirenlerin % 35,6'sı dini inancını çevreden gizleme ihtiyacını taşıdığını, % 28,9'u ise (bkz. Tablo 49) böyle bir çekincesinin olmadığını belirtmişti. Bu sonuçlardan, yeni inancını çevreden gizleme ihtiyacını hissetmeyen kişilerin sosyal çevresi ile

ilişkilerini devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Kendileri ile görüştüklerimiz arasında din değiştirdiği için ailesi tarafından tamamen dışlanmış ve bütün ilişkileri kopmuş kişiler olduğu gibi, her şeye rağmen insanî ilişkilerini devam ettirmeye çalışanlara rastladık. Din değiştirme sonucu Hıristiyan olan kişiler, özellikle aile üyelerini ve yakın akrabalarını kazanmak için onlarla olan ilişkilerine çok dikkat etmektedir. Tavır ve davranışlarıyla onları etkilemeye çalışmaktadır.

Elde edilen sonuçlar, araştırmada geliştirdiğimiz “*Dini inancını değiştirip Hıristiyan olan kişiler, anne-baba, yakın akraba, arkadaş çevresi ve içinde yetiştiği Müslüman toplum tarafından dışlanmakta, beşeri ilişkileri bozulmaktadır*” şeklindeki hipotezimizi doğrulamamaktadır.

Hıristiyanlıkta bu dini kabul etmenin bedelinin ağır olacağı, Mesih’e inanan kişilerin ailevi ve diğer bağları koparması, radikal kararlar alması ve her tür sıkıntıya göğüs germesi gerektiği ile ilgili hükümler yer alır.³⁷ Bununla ilgili olarak İncil’de geçen bir başka pasajda şu şekildedir: Kalabalık halk toplulukları İsa’yla yol alıyorlardı. İsa dönüp onlara dedi: “Biri bana gelip de babasını, annesini, karısını, çocuklarını, kardeşlerini, hatta kendi canını bile gözden çıkarmazsa, öğrencim olamaz”.³⁸ Konu ile ilgili başka bir yerde, Hıristiyanlığı kabul eden kişilerin anne babası ve diğer aile üyeleri ile ilişkilerinin bozulacağı şu şekilde belirtilmektedir: “Yeryüzüne selamet getirmeye geldiğimi sanmayın! Barış değil, kılıç getirmeye geldim. Çünkü ben babayla oğlun, anneyle kızın, gelinle kaynananın arasına ayrılık sokmaya geldim. İnsanın düşmanı, kendi ev halkı olacak. Annesini ya da babasını beni sevdiğinden çok seven bana layık değildir.”³⁹

Kendisi ile görüştüğümüz bazı kişiler, anne babaları, kardeşleri ve yakın akrabaları ile olan ilişkilerinin bozulduğunu belirtmişlerdir. Bu kişilerin çoğu, yukarıda ifade edilen İncil’deki pasajlara atıflar yaparak, Mesih’e inanmış birisinin başına bu tür hadiselerin gelmesinin normal olduğunu dile getirmişlerdir.

37 Şenay, Bülent, *İlk Rafîzi Hıristiyan Kilisesi Markunilik*, Verka Yayınları, Bursa 2003, s. 24.

38 Kitab-ı Mukaddes, Luka, 14/25-26.

39 Matta, 10/34-38.

Tablo 51. Yeni İnançta Dindarlık Düzeyi ile Meslek Değişkeni Arasındaki İlişki

		Yeni inancınızla alakalı olarak kendinizi nasıl tanımlarsınız?			Toplam
Meslek		Dindar	Biraz Dindar	Dindar değil	
İşçi	N	8	13	8	29
%	Meslek	27,6%	44,8%	27,6%	100,0%
Memur	N		3	1	4
%	Meslek		75,0%	25,0%	100,0%
Esnaf	N	2	2	1	5
%	Meslek	40,0%	40,0%	20,0%	100,0%
Serb.Meslek	N	12	3	4	19
	Meslek	63,2%	15,8%	21,1%	100,0%
Öğrenci	N	2	4	6	12
%	Meslek	16,7%	33,3%	50,0%	100,0%
Ev Hanımı	N		4	2	6
%	Meslek		66,7%	33,3%	100,0%
İşsiz	N	1	5	9	15
%	Meslek	6,7%	33,3%	60,0%	100,0%
	N	25	34	31	90
%	Meslek	27,8%	37,8%	34,4%	100,0%

$$X^2=25,78$$

$$S.D.=12$$

$$P<0.05$$

Örneklemin yeni inançtaki dindarlık düzeyi ile meslek değişkeni arasındaki ilişki sonuçları tablo 51’de verilmiştir. Meslek gruplarına bakıldığında, kendilerini ‘dindar’ olan tanımlayanlar arasında en yüksek oranın % 63,3 ile serbest meslek sahipleri olduğu görülür. Kendilerini dindar olarak kabul etmeyenler içerisinde ise en yüksek oran % 60 ile işsizlere aittir.

Tablodaki sonuçlara bakıldığında, araştırmaya katılan işçilerden kendilerini dindar olarak tanımlayanlar ile dindar olmadığını tanımlayanların oranlarının (% 27,6) birbirleri ile eşit olduğu görülür. Kendilerini ‘biraz dindar’ olarak tanımlayan işçilerin

oranı ise % 44,8'dir. Öğrenci grubunun % 16,7'si kendilerini 'dindar', % 33,3'ü 'biraz dindar' olarak kabul ederken, % 50'si ise, kendilerinin dindar olmadığını belirtmiştir.

Memurlar içerisinde kendilerini dindar olarak tanımlayan hiç kimse bulunmazken, 'biraz dindar' olduklarını belirtenlerin oranı % 75, dindar olmadığını belirtenlerin oranı ise % 25'tir.

Araştırmaya katılan bütün meslek grupları genel olarak değerlendirilince, kendilerini dindar olarak görenlerin oranı % 27,8; biraz dindar olarak görenlerin oranı 37,8; dindar olmayanların oranı ise % 34,4 olduğu görülür. Elde edilen sonuçlara ki kare testi ile bakıldığında, değişkenler arası istatistiksel olarak ($X^2=25.78$; $p<0.05$) anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir.

Tablo 52. Türkiyeli olan/Müslüman Olan Bir Kişinin İyi Bir Hıristiyan Olup-olamayacağı Düşüncesi ile İlgili Bulgular

Size göre, Türkiyeli Müslüman bir kişi iyi bir Hıristiyan olabilir mi?	N	%
Evet, fakat Türklük ile Hıristiyanlığın nasıl uzlaşacağından emin değilim	7	7,7
Evet, Türkiyeli birisi iyi bir Hıristiyan olabilir.	78	86,6
Hayır olamaz, çünkü İslam Türkiyeli olmanın ayrılmaz bir parçasıdır	4	4,4
Bunun mümkün olup-olmadığını bilemiyorum	1	1,1
Toplam	90	100,0

Tablo 52'de Türkiye'li Müslüman bir kişinin iyi bir Hıristiyan olup-olamayacağı düşüncesi ile ilgili bulgular gösterilmiştir. Araştırmaya katılanların tamamına yakını (% 86,6), Müslüman bir Türk'ün iyi bir Hıristiyan olabileceğini belirtirken; % 7,7'si (7), Türklük ile Hıristiyanlığın nasıl uzlaşacağından emin olmadığını ifade etmiştir. Türkiyeli bir Müslümanın iyi bir Hıristiyan olamayacağını, Müslümanlığı Türkiyeli olmanın ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade edenlerin oranı % 4,4'tür. Örneklemin % 1,1'i ise, bunun mümkün olup-olmayacağını bilmediğini belirtmiştir.

Sonuçlara bakıldığında, araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun Türkiye'li bir kişinin iyi bir Hıristiyan olabileceği görüşünü benimsemiş olduğunu görmekteyiz.

Bu veriler, din değiştiren kişilerin ulus kimliğine öncelikli olarak önem vermediği ve bu kimliğin Hıristiyanlığı benimsemeye bir engel teşkil etmediği sonucuna götürebilir.⁴⁰ Yaptığımız görüşmelerde, din değiştiren kişilerin kendilerini özellikle ‘Türk Hıristiyanlar’ şeklinde tanımlamaya çalıştıkları görülmüştür. Bu kişilerin özellikle ‘Türk’ kimliğine vurgu yapılması, toplumda var olduğu öne sürülen ‘Türklük ile Hıristiyanlığın birbirleri ile uzlaşamayacağı’ ön yargısının kırılmak istenmesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Tablo 53. Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Olarak Kendini Mutlu Hissetme Durumu İle İlgili Bulgular

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak kendinizi nasıl hissediyor musunuz?	N	%
Kendimi mutlu hissediyorum.	48	53,3
Türkiye vatandaşı olmaktan memnun değilim. Fırsatım olursa başka bir ülkede yaşamak isterim.	4	4,4
Türkiye vatandaşı olmak bana gurur veriyor.	25	27,7
Bir Batı ülkesi vatandaşı olmayı isterdim.	13	14,4

Yukarıdaki tabloda örneklemin içinde yaşadığı toplumla memnuniyet düzeyi ve barışıklığı ilgili bulgulara yer verilmiştir. Sonuçlara bakıldığında, örneklemin önemli bir kısmının Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı üst kimliği ile herhangi bir problemi olmadığı görülr. Araştırmaya katılanların yarısından fazlası (% 53,3), Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak kendisini mutlu hissettiğini, % 27,7’si vatandaşlık kimliğinden gurur duyduğunu belirtmiştir. Buna karşılık, örneklemin % 4,4’ü Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan memnun olmadığını ve fırsat bulursa başka bir ülkede yaşamak

⁴⁰ Türkiye’de yaşayan kişilerin kendilerini öncelikle hangi kimlikle tanımladıkları konusunda yapılan araştırmalarda elde edilen bazı sonuçlar şu şekildedir: Tesev tarafından 2000 yılında yapılan araştırmada, ‘Kendinizi öncelikle Türk olarak mı, Müslüman olarak mı, T.C. vatandaşı olarak mı, Kürt olarak mı, yoksa Alevî olarak mı tanımlarsınız’ şeklindeki soruya, araştırmaya katılanların % 35,4’ü kendilerini öncelikli olarak Müslüman olarak tanımlarken, % 33,9’u öncelikle T.C. vatandaşı, % 20,2’si ise Türk olarak tanımlamıştır. Kendilerini Alevî olarak tanımlayanlar % 1,2, Kürt olarak tanımlayanlar ise % 1,4’tür. (Çarkoğlu, A. & Toprak, B., ‘‘Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset’’, TESEV, 2000, s. 27.) KONDA tarafından 1993 yılında yapılan araştırmada, ‘Kendinizi ne olarak tarif ediyorsunuz’ şeklindeki soruya, Türk olarak tanımlayanların oranı % 34, T.C. vatandaşı olarak tanımlayanların oranı % 26, Müslüman olarak tanımlayanların oranı ise % 20 olarak bulunmuştur. (Diğer sonuçlarla ilgili karşılaştırmalar için bkz. ‘‘Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset’’,Tesev (2000), s. 14-15.)

istediğini ifade ederken, % 14,4'ü ise, bir Batı ülkesinde yaşamayı ve oranın vatandaşı olmayı tercih ettiğini belirtmiştir. Elde edilen sonuçların, “*Din değiştirip Hıristiyanlığa geçenler, Türkiye vatandaşı olmaktan memnundur*” şeklinde geliştirdiğimiz hipotezimizi önemli ölçüde desteklediği görülür.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan memnun olmadığını ifade edenler ile bir Batı ülkesinde yaşamayı ve oranın vatandaşı olmayı tercih etmelerinde, ülkemizdeki işsizliğin, düşük ücretle çalışıyor olma gibi ekonomik kaygıların etkili olduğu söylenebilir.

a. Demografik Değişkenler İle Yeni İnançla İlgili Dindarlık Düzeyleri Arasındaki İlişki

Tablo 54. Din Değiştirenlerin Yeni İnançlarıyla İlgili Dindarlık Alguları İle İlgili Bulgular

	N	%
Dindar	25	27,8
Biraz Dindar	34	37,8
Dindar değil	31	34,4
Toplam	90	100,0

Yukarıdaki tabloda, din değiştirenlerin yeni dinleriyle ilgili dindarlık seviyeleri gösterilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, araştırmaya katılan kişilerin % 27,8'i (25), kendilerini dindar olarak tanımlarken; % 37,8'i (34) kendilerini 'Biraz dindar'; % 34,4'ü ise, 'dindar değil' şeklinde tanımlamıştır.

Hıristiyan teolojisine göre, din hem şahsî bir Tanrı'ya yönelme, hem de birtakım maddî kaygılara ve bazı geçici duygusal arzulara karşı aşkınlık ile belirginleşir. Bu durum kişinin düzenli bir tapınma ve arzular üzerinde hâkim olan Tanrı'ya saygıyı ve

ondan gelen korkuyu ihtiva eder. Teolojik bakış açısına göre Hıristiyan dindarlığı, aşkınlık ve karşılıklı ilgi ile belirginleşen değerler yapısından oluşmaktadır.⁴¹

Tablo 55. Yeni inançta Dindarlık Düzeyi ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki

Yaş Grupları		Yeni inancınızla alakalı olarak kendinizi nasıl tanımlarsınız?			Toplam
		Dindar	Biraz Dindar	Dindar değil	
1(20 ve altı)	N	1	2	7	10
	%	10,0%	20,0%	70,0%	100%
2(20-29)	N	5	26	15	46
	%	10,9%	56,5%	32,6%	100%
3(30-39)	N	12	4	7	23
	%	52,2%	17,4%	30,4%	100%
4(40-49)	N	7	1		8
	%	87,5%	12,5%		100%
5(50ve üstü)	N		1	2	3
	%		33,3%	66,7%	100%
Toplam	N	25	34	31	90
	%	27,8%	37,8%	34,4%	100%

$$X^2=38.40$$

$$S.D.=8$$

$$P<0.001$$

Din değiştirme tecrübesi yaşayan kişilerin kabul ettikleri yeni dini inançlarındaki dindarlık düzeyleri ile yaş değişkenine ait bulgular yukarıda verilmiştir. Tablodaki verilere bakıldığında, yaş arttıkça kendilerini ‘dindar’ olarak tanımlayanların oranında da ciddi anlamda artışın olduğu görülmektedir. 1. grup yaş aralığında olan kişilerin % 10’u, kendilerini dindar olarak kabul ederken, 5. Grupta olan kişilerde bu oran % 87,5

⁴¹ Bkz. “Dindarlık Hayatımızı Hâlâ Etkiliyor mu? Çeşitli Dindarlık Tiplerine Göre Değer Yapılarının Farklılaşmasını Destekleyen Yeni Deliller” (çev.Veysel Uysal), M.Ü.İ.F.D., 24 (2003), s. 29.

olduğu görülmektedir. Aynı şekilde, kendilerinin dindar olmadığını belirtenlerin oranının yaş artışıyla ters orantılı olarak azaldığı görülmektedir.

Kendilerini ‘biraz dindar’ olarak görenler arasında en yüksek oran (% 56,5) 2. grup yaş aralığında (20-29) olan kişilere ait olurken, en düşük oran ise (% 17,4) ile 3. grup yaş aralığında olan (30-39) kişilere ait olduğu görülmektedir

Elde edilen sonuçlara ki kare testi ile bakıldığında, değişkenler arası istatistiksel olarak ($X^2=38.40$; $p<0.001$) anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Araştırmada “Yaş arttıkça, dindarlık oranı artar” şeklinde kurguladığımız hipotezimizin desteklendiği görülür.

Tablo 56. Yeni Dindeki Dindarlık Düzeyi ile Medeni Durum Değişkeni Arasındaki İlişki

Medeni durum		Yeni inancınızla alakalı olarak kendinizi nasıl tanımlarsınız?			Toplam
		Dindar	Biraz Dindar	Dindar değil	
Evli	N	14	14	8	36
	%	38,9%	38,9%	22,2%	100,0%
Bekâr	N	8	19	21	48
	%	16,7%	39,6%	43,8%	100,0%
Boşanmış	N	3		2	5
	%	60,0%		40,0%	100,0%
Toplam	N	25	33	31	89
	%	28,1%	37,1%	34,8%	100,0%

$X^2=10.28$

S.D.=4

P<0.03

Yukarıdaki tabloda yeni dindeki dindarlık düzeyi ile medeni durum değişkeni arasındaki ilişki ile ilgili sonuçlar verilmiştir. Tablodaki sonuçlara bakıldığında kendilerini dindar ve biraz dindar olarak tanımlayan evlilerin aynı orana % 38,9 (14) sahip oldukları görülür. Evlilerin % 8’i ise kendilerini dindar olarak tanımlamamaktadır. Bekârların % 16,7’si (8) kendilerini dindar, % 39,6’sı (19) biraz dindar, % 43,8’i (21)

ise dindar olmadıklarını belirtmişlerdir. Boşanmış kişilerin % 60'ı (3), kendilerini dindar, % 40'ı ise (2) dindar olmadığını ifade etmiştir. Evli, bekâr ve boşanmış kişilerin dindarlık durumları genel olarak değerlendirilince, % 28,1'inin (25) dindar, % 37,1'inin (33) biraz dindar, 34,8'inin (31) ise dindar olmadığı görülür.

Tablodaki sonuçlara bakıldığında, dindar olma bakımından evlilerin bekârlara göre daha dindar olduğu görülmektedir. Kendilerini 'biraz dindar' olarak görenler karşılaştırılınca evliler ile bakârlar arasında fazla bir farkın olmadığı görülür. Kendilerini dindar olarak görmeyen kişilere bakıldığında, bekârların oranının evlilerden daha yüksek olduğu görülür. Elde edilen sonuçlara ki kare testi ile değerlendirilince, değişkenler arası istatistiksel olarak ($X^2=10.28$; $p<0.03$) anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. "*Evli olanlar, bekârlara göre daha dindardır*" şeklindeki araştırma hipotezimizin doğrulandığı görülür. Evli olan kişiler, bekâr olanlara göre daha fazla sorumluluk bilincine sahiptirler. Çocuklara örnek olma, onların manevî gelişimlerini üstlenme, ailedeki diğer sorumluluklar, evlilerin dine karşı daha hassas olmalarına sebep olmaktadır. Bekâr olan kişilerde bu tür sorumluluklar olmadığından ve hayatın zorlukları ile henüz karşılaşmadıklarından, daha seküler bir hayat tarzına sahiptirler ve dine karşı biraz daha mesafeli durmaktadırlar.

Tablo 57. Yeni İnançta Dindarlık Düzeyi ile Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Öğrenim durumu		Yeni inancınızla alakalı olarak kendinizi nasıl tanımlarsınız?			Toplam
		Dindar	Biraz Dindar	Dindar değil	
İlkokul Mez.	N	1	7	2	10
	Ögr.dur	10,0%	70,0%	20,0%	100,0%
Ortaokul M.	N	4	18	14	36
	Ögr.dur	11,1%	50,0%	38,9%	100,0%
Lise Mez.	N	11	7	13	31
	Ögr.dur	35,5%	22,6%	41,9%	100,0%
Yük.O/Ünv	N	9	2	2	13
	Ögr.dur	69,2%	15,4%	15,4%	100,0%
Toplam	N	25	34	31	90
	Ögr.dur	27,8%	37,8%	34,4%	100,0%

$$X^2=23,29$$

$$S.D.=6$$

$$P<0.01$$

Yeni inançla ilgili dindarlık düzeyi ile öğrenim durumu değişkeni arasındaki ilişki sonuçları tablo 57’de verilmiştir. Buna göre, kendilerini dindar olarak tanımlayan kişilerin eğitim seviyesi yükseldikçe dindarlık seviyelerinin arttığı görülmektedir. Mesela, kendilerini dindar olarak tanımlayanlar ele alındığında, ilkokul mezunu olanların evlilerin oranı % 10,4 (1) iken, yüksek okul/üniversite mezunu olan kişilerde bu oranın % 69,2 (9) olduğu görülür. Aynı şekilde, lise mezunu olan kişilerin dindar olma oranı, ilkokul mezunu olan dindar kişilerin oranlarından daha yüksektir. Değişkenler arası farklara ki kare testi ile bakıldığında, farkın istatistiksel olarak ($X^2=23, 29$; $p<0.01$) anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 58. Bir Dinde Aranan En Önemli Özellik Ya Da Özellikler İle Öğrenim Düzeyi Değişkeni Arasındaki İlişki

Öğrenim durumu		Bir dinde aradığınız en önemli özellik ya da özellikler nelerdir?						Toplam
		Sevgi-Hosgörü	Adalet	Affedicilik	Kolay yasanır olması	Akla uygunluk	Hepsi	
İlkokul. M	N	5	1				4	10
	Öğrenim durumu	50,0%	10,0%				40,0%	100,0%
Orta okul Mez.	N	24	2	3		1	6	36
	Öğrenim durumu	66,7%	5,6%	8,3%		2,8%	16,7%	100,0%
Lise Mez.	N	19	8	1			3	31
	Öğrenim durumu	61,3%	25,8%	3,2%			9,7%	100,0%
Yük.Okul/Üniv. Mez	N	7	1	1	2		2	13
	Öğrenim durumu	53,8%	7,7%	7,7%	15,4%		15,4%	100,0%
Toplam	N	55	12	5	2	1	15	90
	Öğrenim durumu	61,1%	13,3%	5,6%	2,2%	1,1%	16,7%	100,0%

$$X^2=25,14$$

$$S.D.=15$$

$$P<0.05$$

Araştırmada ileri sürdüğümüz Bir dinde aranan en önemli özellik ya da özellikler ile öğrenim düzeyi değişkeni arasındaki ilişki ile ilgili bulgular yukarıdaki tabloda verilmiştir. Tabloya göre, bir dinde en çok ‘sevgi ve hoşgörü’ aradıklarını belirten kişilere baktığımızda, ortaokul mezunu olan kişilerde bu maddeyi işaretleyenlerin oranının en yüksek (% 66,7), ilköğretim mezunu olan kişilerde ise en düşük (%50) olduğu görülür. Lise mezunları içerisinde en çok bu özelliği aradığını belirtenlerin oranı(% 61,3), yüksek okul ve üniversite mezunu olan kişilerden daha yüksek (% 53,8) olduğu görülmektedir.

Belirtilen maddelerden ‘akla uygunluk’ özelliğini yalnızca ortaokul mezunu bir kişi, ‘kolay yaşanabilir olması’ özelliğini de yüksek okul/üniversite mezunu bir kişi belirtmiştir. Bir dinde en çok aradıkları özelliğin ‘Adalet’ olduğunu ifade edenlere bakıldığında, en yüksek oran (% 25) lise mezunlarına ait olurken, en düşük oran (% 5,6) ise Ortaokul mezunlarına aittir. İlkokul mezunu olanların bu özelliği belirtme oranları (% 10), üniversite mezunu olanlara göre daha yüksektir(% 7,7).

Bütün öğrenim düzeyleri genel olarak ele alındığında, bir dinde en çok aranan özelliklerle ilgili oranların şu şekilde olduğu görülür: ‘sevgi-hoşgörü’ % 61,1; ‘adalet’ 13,3; ‘affedicilik’ % 5,6; ‘kolay yaşanır olma’ % 2,2; ‘akla uygunluk’ % 1,1; ‘hepsi’ % 16,7’dir. Değişkenler arası farklara bakıldığında, farkın istatistiksel olarak ($X^2=25.14$; $p<0.05$) anlamlı olduğu görülmektedir. Elde edilen veriler, araştırmada ileri sürdüğümüz “*Bir dinde aranan en önemli özellik ya da özellikler demografik değişkenlere göre farklılık gösterir*” şeklinde kurguladığımız hipotezimizin desteklendiği görülür. Yukarıdaki tabloda, ‘*öğrenim düzeyi değişkeni*’ ile ‘bir dinde aranan en önemli özellik’ arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Elde edilen bu sonuçlara göre, bir dinde aranan en önemli özelliğin sevgi ve hoşgörü olduğu görülmektedir. Bu özelliğin en çok tercih edilmesinde, misyonerler tarafından sıkça kullanılan Hıristiyanlığın ‘sevgi dini’ olduğu söyleminin etkili olduğu söylenebilir. Daha önce Müslüman olup din değiştiren kişilerin tanıklıklarına baktığımızda, İslam’ın korku ve ceza dini, Hıristiyanlığın ise sevgi ve hoşgörü dini olduğuna vurgu yapıldığını görürüz.⁴² Ayrıca, özellikle Protestanlar ‘sevgi’ kavramına ‘*Tanrı sevgidir*’, ‘*Tanrı sevmektir*’, ‘*Tanrı’nın sevgili kuzusu İsa*’ gibi birçok anlamlar yüklemişlerdir.

⁴² *Neden Hıristian Oldular*, s. 32.

Tablo 59. Bir Dinde Aranan En Önemli Özellik ya da Özellikler İle Medeni Durum Değişkeni Arasındaki İlişki

		Bir Dinde Aradığımız En Önemli Özellik ya da Özellikler Nelerdir?						Toplam
Medeni durum		Sevgi-Hoşgörü	Adalet	Affedicilik	Kolay yaşanabilir olması	Akla uygunluk	Hepsi	
Evli	N	21	4		1		10	36
	%	58,3%	11,1%		2,8%		27,8%	100%
Bekâr	N	32	7	3	1	1	4	48
	%	66,7%	14,6%	6,3%	2,1%	2,1%	8,3%	100%
Boşanmış	N	2	1	2				5
	%	40,0%	20,0%	40,0%				100%
Toplam	N	55	12	5	2	1	14	89
	%	61,8%	13,5%	5,6%	2,2%	1,1%	15,7%	100%

$$X^2=20,36$$

$$S.D.=10$$

$$P<0.05$$

Yukarıdaki tabloda bir dinde aranan en önemli özellik ya da özellikler ile medeni durum değişkeni arasındaki ilişki sonuçları verilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, medeni durum ile bir dinde aranan en önemli özellik/özellikler şu şekildedir. Evlilerin % 58,3'ü 'sevgi ve hoşgörü'yü, % 11,1'i 'adalet'i, % 2,8'i 'kolay yaşanabilir olması'nı, % 27,8'i ise belirtilen özelliklerinin 'hepsi'ni aradığını belirtmiştir.

Bekârların % 66,7'si, bir dinde aradıkları en önemli özelliğin 'sevgi ve hoşgörü' olduğunu ifade ederken, % 14,6'sı 'adalet', % 6,3'ü 'affedicilik', % 2,1'i dinin 'kolay yaşanabilir olması'nı, % 2,1'i 'akla uygun' olmasını, % 8,3'ü ise belirtilen bütün özellikleri aradıklarını aradıklarını belirtmişlerdir.

Boşanmış kişilerin % 40'ı (2), bir dinde en çok 'sevgi ve hoşgörü'yü, aradığını belirtirken, % 20'si (1) 'adalet'i, % 40'ı (2) ise 'affedicilik'i aradığını dile getirmiştir. Sonuçlara istatistiksel olarak değişkenler arası farklara bakıldığında ($X^2=20.36$; $p<0.05$) anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Elde edilen veriler, "Bir dinde aranan en

önemli özellik ya da özellikler demografik değişkenlere göre farklılık gösterir” şeklinde kurguladığımız hipotezimizin doğrulandığı görülür.

Elde edilen sonuçlara genel olarak bakıldığında, bir dinde aranan en önemli özelliğin sorgulandığı soruya, evli, bekâr ve boşanmış kişilerin en çok ‘sevgi ve hoşgörü’ye (% 61,8) önem verdiği görülür. Bir dinde belirtilen özelliklerin hepsinin olmasını isteyenler (% 15,7) ikinci sırada yer alırken, bir dinde en çok ‘adalet’in olmasını isteyenler (% 13,5) ise, üçüncü sırada yer almaktadır.

Tablo 60. Yeni İnançın Tatmin Etme Durumu ile İlgili Bulgular

	N	%
Oldukça çok	79	87,8
Biraz	10	11,1
Hemen hemen hiç	1	1,1
Toplam	90	100,0

Tablo 61’de din değiştirme sonucu kabul edilen yeni inancın tatmin edip-etmemesi ile ilgili bulgular verilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, din değiştirenlerin % 87,8’i, Protestanlığın kendilerini ‘oldukça çok’ tatmin ettiğini belirtirken, % 11,1’i ‘biraz’ tatmin ettiğini belirtmiştir. % 1,1’i ise, yeni dinin kendilerini ‘hemen hemen hiç’ tatmin etmediğini dile getirmiştir.

Tablo 61. Hıristiyan Olduktan Sonra Aile ve Akrabaların Kabullenme Tutum ve Davranışları ile İlgili Bulgular

	N	%
Hayır, onlar benim Hıristiyan olmamı kabullenmediler	24	26,7
Hayır, onlar beni tamamen reddettiler	2	2,2
Evet, onlar beni tam olarak kabullendiler	33	36,7
Evet, onlar beni bazı konularda kabullendiler	30	33,3
Missing	1	1,1
Toplam	90	100,0

Tablo 61’de, din değiştirip Hıristiyan olan kişilerin aile ve yakın akrabalarının kabullenme tutum ve davranışları ile ilgili bulgular verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, din değiştirenlerin % 36,7’sinin (33), aile ve yakın akrabaları tarafından tamamen kabullenildiği görülmektedir. % 33,3’ünün aile ve akraba çevresi tarafından kısmen kabul edildiğini; % 26,7’sinin (24) aile ve yakın akrabaları tarafından Hıristiyan olmalarının kabullenilmediğini; % 2,2’sinin ise ailesi tarafından tamamen reddedildiğini belirtmişlerdir. “*Dini inancını değiştirip Hıristiyan olan kişiler, anne-baba, yakın akraba, arkadaş çevresi ve içinde yetiştiği Müslüman toplum tarafından dışlanmakta, beşeri ilişkileri bozulmaktadır*”, şeklinde kurguladığımız hipotezimizi kısmen desteklemektedir.

b. Örneklem Demografik Değişkenleri ile Affedilmiş Olma Tutumları Arasındaki İlişki

Tablo 62. Örneklem Tanrı’nın Affediciliğine Yönelik Tutumları ile İlgili Bulgular

	N	%
Biz Tanrıya bir kurban adarsak O bizi affeder	1	1,1
Biz Tanrıya itaat ettiğimiz için O bizi affeder	24	26,7
Tek merhamet sahibi Tanrı olduğu için O bizi affeder	15	16,7
Kişi İsa’ya inanmışsa Tanrı onu affeder.	50	55,6
Toplam	90	100,

Din değiştirenlerin Hz. İsa'ya yakınlık durumu ve günahlardan kurtulma tutumları tablo 62'de verilmiştir. Hıristiyanlık inancına göre, kişi günahlarından İsa sayesinde kurtulur. Din değiştiren kişilerin yarısından fazlası (% 55,6), İsa'ya inanmakla affedilebileceğini; % 26,7'si kişinin günahlardan kurtulmasının Tanrı'ya itaatle mümkün olacağını; % 16,7'si, Tanrı'nın merhamet sahibi olduğu için bizi affedeceği; % 1,1'i ise, Tanrı'ya kurban adanması durumunda kişinin affedilebileceğini dile getirmiştir. Günahlardan kurtuluşun İsa'ya inanmakla ve Tanrı'ya itaatle olacağını dile getirenlerin oranları toplandığında yaklaşık % 82'sinin kurtuluşun İsa ile mümkün olacağı görüşünde olduğu görülür.

Araştırmada elde edilen veriler, *“Hıristiyanlığa geçen kişiler, Hz. İsa'ya inanmakla günahlarından bağışlanmış olduklarına inanmaktadırlar”*, şeklinde kurguladığımız tezi desteklediği görülmektedir. Örneklemin büyük bir kısmı Tanrı'ya inanmayı bağışlanma sebebi olarak görürken, önemli bir kısmı da Tanrı'nın merhamet sahibi oluğu için kişi bağışlayacağı inancını taşımaktadır. Örneklemin % 26,7'si ise, Tanrı'ya itaat edilirse kişinin bağışlanacağı inancında olduğu görülür.

Hıristiyanlık temel öğretisini Hz. İsa'nın kurtarıcılığı üzerine kurmuştur. Kurtuluşa ermek için onun öğretilerine ve kiliseye bağlanma zorunluluğu vardır. Kilise otoriteleri (babaları), *“kilise dışında kurtuluş yoktur”* şeklindeki ifadeleriyle bunu bir dogma haline getirmişlerdir.⁴³ Protestanlık ta ise, kurtuluş İsa ile mümkündür. Protestan olan bir kişi kendisinin günahkar olduğuna, bu yüzden insanın bir kurtarıcıya muhtaç bulunduğuna, Hz. İsa'yı Mesih, Allah'ın oğlu ve insanlığın kurtarıcısı olduğuna inanması esastır.⁴⁴

⁴³ Kutluer, İlhan, “İlhad”, TDVİA, C. 22, s. 92.

⁴⁴ Frankl, George, *Batı Uygarlığı* (ev. Yusuf Kaplan), Açılım Kitap, İstanbul 2003, s. 101-102.

Tablo 63. Tanrı Tarafından Bağışlanmış Olduğuna İnanç ve Tutumlarla İlgili Bulgular

	N	%
Kendimi Tanrı tarafından kabul edilmiş olduğuma inanıyorum	26	28,9
Tanrı'dan beni kabul etmesini umuyorum	22	24,4
Tanrı tarafından bağışlanmış, kabul edilmiş olduğumdan eminim	21	23,3
Tanrı'dan bağışlanmayı ve kabul edilmeyi ümit ediyorum	21	23,3
Toplam	90	100,0

Hıristiyanlık inancında, kurtuluş düşüncesinin ayrı bir önemi söz konusudur. Tablo 63'e bakıldığında, örneklemin % 28,9'unun (26), kendilerinin bağışlanmış olduğu inancını taşıdığını görürüz. Tanrı tarafından bağışlanmış olduğundan emin olduğunu söyleyenlerle, Tanrı'dan bağışlanmayı ümit edenler aynı orana % 23,3 (21) sahiptir.

Tablo 64. Tanrı Tarafından Bağışlanmış Olduğuna İnanç ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki

Yaş Grupları		Kendinizi bağışlanmış olma noktasında nasıl görüyorsunuz?				Toplam
		Tanrı tarafından kabul edilmiş olduğuma inanıyorum	Tanrı'dan beni kabul etmesini umuyorum	Tanrı tarafından bağışlanmış, kabul edilmiş olduğumdan eminim.	Tanrı'dan bağışlanmayı ve kabul edilmeyi umit ediyorum	
1(20 ve altı)	N	2	6		2	10
%	Yaş	20,0%	60,0%		20,0%	100%
2 (20-29)	N	14	13	5	14	46
%	Yaş	30,4%	28,3%	10,9%	30,4%	100%
3 (30-39)	N	6	2	10	5	23
%	Yaş	26,1%	8,7%	43,5%	21,7%	100%
4(40-49)	N	3		5		8
%	Yaş	37,5%		62,5%		100%
5(50ve üstü)	N	1	1	1		3
%	Yaş	33,3%	33,3%	33,3%		100%
Toplam	N	26	22	21	21	90
%	Yaş	28,9%	24,4%	23,3%	23,3%	100%

$$X^2=28.85$$

$$S.D.=12$$

$$P<0.01$$

Tablo 64'te, Tanrı tarafından bağışlanmış olduğuna inanç ile yaş değişkeni arasındaki ilişki sonuçları verilmiştir. Tanrı tarafından kabul edilmiş olduğuna inananlar içerisinde en düşük oranın 20 yaş ve altı olan kişilerde olduğu görülürken, en yüksek oran ise, % 37,5 ile 40-49 yaş arası kişilerde görülmektedir. Bütün yaş grupları ele alındığında, örneklemin % 28,9'unun Tanrı tarafından kabul edilmiş olduğuna inandığını görmekteyiz.

Tanrı'dan kendisini kabul etmesini umanların en düşük oranının % 8,7 ile 30-39 yaş grubunda, en yüksek oranın ise % 60 ile 20 yaş ve altı kişilerde olduğu görülür.

Tanrı'dan kendisini kabul etmesini uman öğrencilerin oranı % 25, işçilerin % 31, işsizlerin ise % 46'dır.

Tanrı tarafından bağışlanmış olduğundan emin olduğunu söyleyenler içerisinde en yüksek orana % 62,5 ile 40-49 yaş arası kişilerin sahip olurken, en düşük oran % 10,9 ile 20-29 yaş arası kişiler sahiptir. 20 yaş ve altı kişilerin hiçbiri bu konuda emin olmadığını düşünmektedir. Tablodaki sonuçlara bakıldığında, yaş artışına paralel olarak Tanrı tarafından bağışlanmış olma düzeylerinin de artış olduğu görülmektedir.

Tablo 65. Tanrı Tarafından Bağışlanmış Olduğuna İnanç ile Meslek Değişkeni Arasındaki İlişki

Meslek		Kendinizi bağışlanmış olma noktasında nasıl görüyorsunuz?				Toplam
		Tanrı tarafından kabul edilmiş olduğuma inanıyorum	Tanrı'dan beni kabul etmesini umuyorum	Tanrı tarafından bağışlanmış, kabul edilmiş olduğumdan eminim	Tanrı'dan bağışlanmayı ve kabul edilmeyi umit ediyorum	
İşçi	N	7	9	5	8	29
%	Meslek	24,1%	31,0%	17,2%	27,6%	100%
Memur	N	3			1	4
%	Meslek	75,0%			25,0%	100%
Esnaf	N	1	2	1	1	5
%	Meslek	20,0%	40,0%	20,0%	20,0%	100%
Serb.M	N	4		13	2	19
%	Meslek	21,1%		68,4%	10,5%	100%
Öğrenci	N	5	3	1	3	12
%	Meslek	41,7%	25,0%	8,3%	25,0%	100%
Ev Han.	N	2	1	1	2	6
%	Meslek	33,3%	16,7%	16,7%	33,3%	100%
İşsiz	N	4	7		4	15
%	Meslek	26,7%	46,7%		26,7%	100%
Toplam	N	26	22	21	21	90
%	Meslek	28,9%	24,4%	23,3%	23,3%	100%

$$X^2=38.94$$

$$S.D.=18$$

$$P<0.01$$

Tablo 65'te Tanrı tarafından bağışlanmış olduğuna inanç ile meslek değişkeni arasındaki ilişki sonuçları verilmiştir. Tanrı tarafından kabul edilmiş olduğuna inananlar

içerisinde en düşük oranın (% 20) esnaflara, en yüksek oranın (% 75) memurlara ait olduğu görülmektedir. İşçilerde bu oran % 24,1, işsizlerde % 26,7, ev hanımlarında % 33,3, öğrencilerde % 41,7 olduğu görülür.

Tanrı'dan kendisini kabul etmesini umanların en düşük oranının (% 16,7) ile ev hanımlarında, en yüksek oranın ise (% 40) ile esnaflarda olduğu görülür. Tanrı'dan kendisini kabul etmesini uman öğrencilerin oranı % 25, işçilerin % 31, işsizlerin ise % 46'dır. Memur ve serbest meslek sahibi olan kişilerin hiçbirinin böyle bir beklentisi söz konusu olmamıştır.

Tanrı tarafından bağışlanmış ve kabul edilmiş olduğundan emin olduğunu belirtenler arasında en düşük oranın % 8,3 ile öğrencilere, en yüksek oranın % 68,4 ile serbest meslek sahibi olanlara ait olduğu görülür. İşçilerin % 17,2'si, esnafların % 20'si kendilerinin Tanrı tarafından kabul edildiğinden emin olduklarını belirtmişlerdir. İşsiz ve memurların Tanrı tarafından kabul edilmiş olma oktasında emin olma düşüncesi bulunmamaktadır.

Değişkenler arası farklara ki kare testi ile bakıldığında, farkın istatistiksel olarak ($X^2=38,94$; $p<0.01$) anlamlı olduğu görülmektedir. "Din değiştirenlerin Tanrı tarafından bağışlanma ve affedilmiş olma ile ilgili inançları mesleklere göre farklılık gösterir." şeklindeki hipotezimizin desteklendiği görülür.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

SONUÇ: ENTELEKTÜEL DİN ARAYIŞI OLMADIĞI, İDDİALARIN AKSİNE ONBİNLERCE KİŞİNİN DİN DEĞİŞTİRMEDİĞİ.../

Bu araştırmada, halkın büyük çoğunluğunun Müslüman olduğu bir toplumda İslam'dan Hıristiyanlığa geçen kişilerin dini değiştirmelerinde etkili olan psikolojik ve sosyal faktörler incelenmeye çalışılmıştır.

Kişinin inandığı bir dini terk ederek bir başka dini kabul etmesi, çok yönlü araştırılması gereken bir olgudur. Daha önce yapılan araştırmalarda, bu fenomenin araştırılmasında teolojik faktörler kadar, bireysel ve sosyal faktörlerin önem arz ettiğine dikkat çekilmiştir. Meydana gelme süreci bakımından, ister âni, ister kademeli gerçekleşsin, her iki süreçte de nihaî karar, zihinsel sorgulama süreci sonunda gerçekleşmektedir.

Din değiştirmenin bir taraftan kişiye bakan yönleri bulunurken, diğer taraftan içinde yetişilen sosyo-kültürel çevre ile ilişkisi söz konusudur. Bu amaçla, yaptığımız araştırmada her iki husus belirli sınırlar çerçevesinde ele alınıp incelenmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin Hıristiyanlaşmasında etkili olan psikolojik (günahkarlık duygusu, dramatik tecrübeler, çatışma, iç aydınlanması, kriz) ve sosyal ve kültürel faktörler (aile yapısı, örf ve adetler, sosyal değişme, modernleşme, batılılaşma, dini hayat vb.), konu ile ilgili literatür ve araştırma bulguları ile desteklenerek incelenmeye çalışılmıştır. Çeşitli dönemlerde ortaya çıkan kültürel ve ekonomik kriz, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ve yolsuzluk, gelir dağılımındaki dengesizlik, işsizlik, deprem, terör gibi toplumsal hayatta ortaya çıkan problemlerin din değiştirme hadiselerine olan etkisi üzerinde durulmuştur.

Yaptığımız araştırma sonucuna göre, Türkiye'de din değiştiren kişileri birkaç grupta ele alıp değerlendirmek mümkündür: Birinci grup, özünde Müslüman olmayan fakat yıllarca Müslümanmış gibi davranan, gizli din taşıyan kişilerden oluşmaktadır. İkinci grup, İslamî hayattan uzak bir çevrede yetişmiş, İslâm'ı tam olarak tanıyamamış kişilerden oluşmaktadır. Bu kişilerin çoğu, misyonerlerin propaganda çalışmaları sonucunda din değiştirmiştir. Üçüncü grup ise, önceleri Katolik veya Ortodoks

Hıristiyan olan, fakat daha sonra Protestan misyonerlerinin faaliyetleri sonucu Protestanlığa geçen kişilerdir. Daha önce Katolik veya Ortodoks olup Protestanlığa geçen bu kişilerin aynı din içinde kalıp mezhep değiştirdiklerini söyleyebiliriz. Dördüncü grup, daha önce Müslüman olup din değiştirme sonucu Hıristiyanlığa geçen kişilerden oluşur. Beşinci grupta ise, din değiştirmeden önce kendilerini ateist olarak tanımlayan kişilerden oluşur.

Yaptığımız araştırmada sonucuna göre, Türkiye'deki din değiştirmelerin gerçekleşme biçimine göre değerlendirildiğinde, örneklemin büyük çoğunluğunun aktif bir din arayışı içinde olmadığı, misyonerlerin yoğun propaganda ve ikna çalışmaları ve birtakım diğer etkiler sonucu Protestan oldukları görülmektedir. Bu yönü ile değerlendirildiğinde meydana gelen din değiştirmenin pasif karakterli olduğu görülür.

Sonuçlara bakıldığında, Hıristiyanlığa ilk ilginin başlamasıyla din değiştirmenin gerçekleşmesi arasında uzun bir zaman dilimi söz konusudur. Yeni din ve onun müntesipleri hakkında duyulan şüphe ve tereddütler, adaptasyon dönemi hesaba katılacak olursa, araştırmaya katılan kişilerin 'kademeli' din değiştirdiklerini söylemek mümkündür.

Meydana gelen bu değişimde kişinin içinde bulunduğu sosyal ve psikolojik şartların önemli etkileri olmuştur. Bu noktadan bakıldığında, örneklemimizi oluşturan kişilerin bizzat yeni bir din arayışı içinde olmadıkları, değişim sürecini hazırlayan ve hızlandıran birtakım psikolojik ve sosyal faktörlerin devreye girdiğini söyleyebiliriz.

Dinsel dönüşümün kültürel, sosyal, kişisel ve dinsel yönleri bulunan çok yönlü bir olgu olduğunu vurgulayan Rambo, bu fenomenin anlaşılması için önerdiği bulguları evre modelinin tek yönlü olarak işlemediğini ve belirlenen evrelerin karşılıklı etkileşim halinde olduğunu belirtmişti.⁴⁵ Yaptığımız araştırmamızda, belirtilen psiko-sosyal faktörlerin (bireysel, sosyal, kültürel, dîni) din değiştirmenin gerçekleşmesine olan etkileri ile ilgili değerlendirme ve sonuçlar hakkında aşağıda kısaca durulacaktır. Sonuçlar değerlendirilirken, örneklemin demografik ve diğer kişilik özelliklerinin din değiştirme ile olan ilişkisine dair sonuçlara yer verildikten sonra, din değiştirmede etkili olan faktörler, din değiştirme süreçleri (din değiştirme öncesi

⁴⁵ Rambo, a.g.e., s. 163.

dönem, din değiştirme süreci ve din değiştirme sonrası dönem) ile ilgili elde edilen sonuçlara yer verilecektir.

A. Demografik Özelliklerle İlgili Analiz ve Sonuçlar

Çalışmanın bu başlığı altında, din değiştirenlerin ‘yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey, eğitim düzeyi, medenî durum ve meslek grubu’ gibi demografik özellikleri ile dine ve İslam’a karşı tutum arasındaki farklılıkla ilgili sonuçlara yer verilmiştir. Burada ayrıca, demografik değişkenler ile dine ve İslam’a karşı tutum arasındaki farklılıklarla ilgili sonuçlar kısaca değerlendirilecektir.

[a] Yaş değişkeni ile ilgili sonuçlar:

Araştırma katılan kişilerin yaş ortalaması ele alındığında, din değiştirenlerin yarısından çoğunun (% 51,1) yirmili yaşlardaki (20-29 arası) gençler kişiler olduğu bulunmuştur. 30-39 yaş arasındaki kişiler % 25,5 ile ikinci sırada yer alırken, 20 ve daha düşük yaşta olan kişilerin oranı ise % 11,1 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre, din değiştirmenin yalnızca ergenlik dönemi ile sınırlı olmadığı, yetişkinlik döneminde de bu tecrübenin yaşanabileceği sonucunu vermektedir.

Canbolat tarafından yapılan araştırmada, din değiştirenler içerisinde 21-25 yaşları arasındaki kişilerin oranı % 19,5 olarak tespit edilirken, 26-30 yaş arası kişilerin oranı ise % 12,2 olarak bulunmuştur. Canbolat’ın elde ettiği bu iki sonuç, birlikte ele alınıp değerlendirilince, 21-30 yaşları arası kişilerin oranının % 31,7’e ulaştığı görülür. Canbolat’ın araştırmasında 20 yaş altı kişilerin oranı % 36,6 olarak bulunmuştur. Her iki araştırma karşılaştırılınca, Canbolat’ın araştırmasından din değiştirmenin daha çok ergenlik fenomeni olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Bizim yaptığımız araştırmadan elde edilen sonuçlardan ise, din değiştirmenin öncelikli olarak ‘bir gençlik fenomeni’ olduğunu sonucunu çıkarabiliriz.

Yaş değişkeni ile dine ve İslam’a karşı tutum arasındaki farklılığa ilişkin sonuçlara gelince: Araştırmaya katılan kişilerin dine ve İslam’a karşı tutumları arasında farklılaşmaya ilişkin istatistiksel analiz sonuçlara bakıldığında; yaşın ilerlemesiyle, dine ve İslam’a karşı olumsuz tutum puanları da buna paralel olarak yükselmektedir (bkz. Tablo 21). Varyans analizi sonucuna göre, değişken maddelerinde alınan puanların yaşa

bağlı $p=001$ düzeyinde anlamlı bir şekilde değişmektedir. Konuya ilişkin yapılan korelasyon analizi kapsamında değerlendirilecek olursa, din değiştirenlerin yaşları ilerledikçe dine ve İslam'a karşı olumsuz tutumda bir yükselme olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 21). Buna göre, dine ve İslam'a karşı olumsuz tutum en çok 50 yaş ve üstünde olan kişilerde görülürken, 20 yaş ve altında olan kişilerde ise bu olumsuz tutumun en düşük olduğu görülmektedir.

[b] Cinsiyet ile ilgili sonuçlar:

Araştırmaya katılan kişilerin % 35,6'sı kadın, % 64,4'ü erkektir. Bu bulgulara göre, araştırmaya katılan kişilerin çoğunluğu erkeklerden oluşmaktadır.

Örneklemin dine ve İslam'a karşı tutum bakımından erkekler lehine bir farklılık görülmekte ve t testine göre bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p<.05$) anlaşılmaktadır. Araştırma bulgularına göre, farklılığa ilişkin bir değerlendirme yapılacak olursa, erkeklerin dine ve İslam'a karşı tutumlarının kadınlara göre daha olumsuz olduğu bulunmuştur (bkz. Tablo 22). Elde edilen sonuçlara göre, cinsiyet ile İslam karşıtlığı arasında bir ilişki vardır. Ancak, puan ortalamaları arasındaki farkın çok açık olmadığı, birbirine yakın olduğunu da belirtmek gereklidir.

[c] Eğitim düzeyi ile ilgili sonuçlar:

Elde edilen bu bulgulara göre, araştırmaya katılan kişilerin en yüksek oranını ortaokul mezunları oluştururken, en düşük oranını ise, ilkokul mezunları oluşturmaktadır.

Elde edilen sonuçlara göre, öğrenim düzeyleri dine ve İslam'a karşı tutum arasında anlamlı ilişki bulunmamaktadır. Varyans analizi sonucuna göre, değişken sıklıkları $p>001$ düzeyinde olduğundan anlamlı bir fark yoktur. Diğer bir ifade ile, örneklemin İslam'a karşı tutumları, öğrenim durumlarına göre anlamlı bir şekilde değişmemektedir. Elde edilen sonuçlara göre, *“Din değiştiren kişiler, farklı eğitim düzeylerine sahip ailelerden gelmektedir. Öğrenim seviyesi yükseldikçe dine ve İslam'a karşı olumsuz tutumlarda artış olur”* şeklinde geliştirdiğimiz araştırma hipotezimizin (hipotez no:32) doğrulanmadığı görülür.

Eğitim düzeyi ile dine ve İslam'a karşı tutum arasında önemli düzeyde anlamlı bir farklılık olmadığı ($p > 001$) belirlenmiştir (bkz. Tablo 23). Ancak her ne kadar eğitim düzeyi açısından dine ve İslam'a karşı tutumda farklılaşmalar anlamlılık düzeyine ulaşmasa da, konuyla ilgili elde edilen istatistiksel tablo irdelenmeye değer görünmektedir. Elde edilen sonuçlara göre, ilkokul mezunu olan kişiler ile ortaokul, lise ve yüksek okul/niversite mezunu olan kişilerin aldıkları puanların birbirlerine oldukça yakın olduğu görülür.

[d] Sosyo-ekonomik düzeyle ilgili sonuçlar:

Araştırmaya katılan kişilerin % 54,4' ekonomik olarak orta, % 17,8'i ortanın altı, % 11,1'i ise, çok düşük gelire sahiptir. Din değiştirenler arasında en düşük oranı, % 4,4'lk dilimle yüksek gelir sahibi kişiler oluşturmaktadır (bkz Tablo 5). İşsizliğin ya da çok düşük ücretle bir işte çalışmanın yaygın olduğu bir ortamda, daha iyi bir iş ve yaşama imkânlarına kavuşma umudu, Hıristiyan olmada güçlü motifler arasında bulunmaktadır. Sevinç tarafından yapılan araştırmada,⁴⁶ din değiştiren kişilerin büyük çoğunluğunun düşük ve orta düzeyde gelire sahip olduğu, genel itibariyle yüksek düzeyde bir gelire sahip olmadıkları bulunmuştur. Sosyo ekonomik düzey ile ilgili sonuçlara bakıldığında, maddi yoksunlukların kişilerin din değiştirmesinde etkili bir faktör olduğu bulunmuştur.

Elde edilen veriler varyans analizi sonucuna göre değerlendirildiğinde, sosyo-ekonomik durum ile dine ve İslam'a karşı tutumlar arasında anlamlı ilişki olduğu, değişken şıkları arasındaki bu ilişkinin $p=002$ düzeyinde yüksek düzeyde anlamlı olarak birbirinden farklı düzeyde ortaya çıktığı bulunmuştur.

Din değiştirenlerin dine ve İslam'a karşı tutumları ile sosyo-ekonomik düzeyleri arasındaki anlamlı ilişki, ikişerli karşılaştırma testlerinden Scheffe testi sonuçları ile değerlendirilince, bu değişikliğin ekonomik gelir bakımından orta ve ortanın üstü düzeyde sahip kişilerde birbirlerinden farklılık göstermektedir. Ekonomik gelir bakımından orta tabakadaki olanların, ortanın üstü tabakaya göre daha az İslam karşıtı tutumlara sahip olduğu bulunmuştur. Bu veriler, sosyo-ekonomik düzey ile İslam karşıtlığı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir (bkz. Tablo 26).

⁴⁶ Sevinç, a.g.e., s. 205.

Elde edilen ortalama puanlara farklılık temelinde bakılarak psikolojik bir değerlendirme yapılması gerekirse; sosyo-ekonomik düzey bakımından yüksek gelir seviyesinden düşük gelir seviyesine doğru inildikçe, din değiştirme eğilimlerinde çok az düzeyde de olsa bir artış olduğu söylenebilir.

[e] Medeni durum ile ilgili sonuçlar:

Araştırmaya katılan kişiler içerisinde evlilerin oranı % 40 olurken, bekârların oranı ise % 53,3'tür. Din değiştirenlerin çoğunluğu, 30 yaş altı kişilerden oluştuğundan, bu kişilerin büyük çoğunluğunun bekâr olduğu ve henüz evlenmediği anlaşılmaktadır.

Elde edilen sonuçlara göre, medeni durum değişkeni ile dine ve İslam'a karşı tutumları arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır (bkz. Tablo 25). Varyans analizi sonuçlarına göre, değişken sıkları $p=000$ düzeyinde yüksek düzeyde anlamlı olarak birbirinden farklılık göstermektedir. İkişerli karşılaştırma testlerinden Scheffe testi sonuçlarına göre, bu değişikliğin bütün gruplar arasında anlamlı olarak birbirlerinden farklılık arz etmektedir. Ayrıca, araştırma sonucuna göre, bekarların dine ve İslam'a karşı tutumlarının en az olduğu bulunmuştur.

[f] Meslek değişkeni ile ilgili sonuçlar:

Yaptığımız araştırma sonucuna göre, din değiştirenler içerisinde en yüksek oran (% 32,2) işçilere ait olurken, serbest meslek sahibi olanlar ikinci sırada (% 21,1), işsizler üçüncü sırada (% 16, 7), öğrenciler ise (% 13,3) dördüncü sırada yer almaktadır. Araştırmanın geneline bakıldığında, din değiştiren kişilerin daha çok işçi sınıfı ve işsizlerden oluştuğu görülmektedir. Tezokur tarafından yapılan araştırmada,⁴⁷ örneklemin % 37,5'nin işsiz, % 25'nin ise serbest meslek sahibi olduğu görülür. Sevinç tarafından yapılan araştırmada,⁴⁸ din değiştirenlerin önemli bir kısmının serbest meslek sahibi olan kişilerden oluştuğu bulunmuştur.

Örneklemin dine ve İslam'a karşı tutumları ile meslek arasındaki ilişkiye gelince, varyans analizi sonucuna göre değişken sıkları $p>001$ düzeyinde olduğundan, araştırmaya katılan kişilerin dine ve İslam'a karşı tutumlarının meslek durumlarına göre

⁴⁷ Tezokur, "Diyarbakır Kilisesi ve Misyonerlik", s. 7.

⁴⁸ Sevinç, a.g.e., s. 204.

farklılaşmadığı görülür. Konu ile ilgili geliştirdiğimiz “*Dine ve İslam’a karşı tutum ile meslek arasında anlamlı bir ilişki vardır*” şeklindeki araştırma hipotezimizin doğrulanmadığı görülür.

B. Din Değişirme Aşamaları İle İlgili Sonuçlar

Bir kişinin yerleşik kültüründeki dini kimliğini reddederek başka bir dini kabul etmesi, bireyin hayatını çok yönlü etkileyen önemli bir tecrübedir.⁴⁹ Normal şartların devam ettiği durumlarda bu tür değişimlerin çok sık meydana geldiği söylenemez. Bu tür inanç değişikliklerin daha çok özel şartlarda gerçekleştiği görülür.

Her bir din değiştirme hadisesi kişiye özel olmakla birlikte, konu ile ilgili yapılan çalışmalardan hareketle, daha önce inanılan bir dinin yerine başka bir dini inancın tercih edilmesinde etkili olan ortak motiflerin tespit edilmesi mümkündür. Kişinin bireysel özellikleri, yetişme tarzı, içinde yetiştiği aile ortamı, psiko-sosyal ihtiyaç ve mahrumiyetler, kendisinin ve yakın çevresindekilerin dindarlık düzeyleri gibi birtakım faktörler, bireylerin davranışlarını daha yakından tanımamızı ve anlamamızı sağlayan unsurlardır.

Din değiştirmeye etki eden faktörleri birkaç şekilde değerlendirmek mümkündür. Faktörlerin bazıları, süreci hazırlayan bir etkiye sahipken, bazıları hızlandıran bir etkiye sahiptir. Yapıcı'nın yaptığı değerlendirmeye göre,⁵⁰ bazı etkenleri din değiştirmenin gerekli sebepleri, bazıları ise yeterli sebepleri şeklinde ele almak mümkündür. Din değiştirmede etkili olan faktörlerle ilgili sonuçlar, din değiştirme aşamaları alt başlığı altında özetlenmeye çalışılmıştır.

[a] Din değiştirme öncesi dönem ile ilgili sonuçlar:

Aile yapısı ile ilgili sonuçlar,

Kişilik gelişiminin en önemli kaynağı ve en etkili eğitim çevresi ailedir. Sağlıklı ve mutlu bir ailede yetişen kişiler, ana-babasına olduğu kadar, onların temsil ettiği dini ve toplumsal değerlere de bağlılığını hayat boyu sürdürürken, buna karşılık, aile içi

⁴⁹ Hökelekli, s. 439.

⁵⁰ Yapıcı, “Müslümanlıktan Hıristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme”, s. 222-223.

huzursuzluklar, çatışma ve kopmalar, mutsuz aile tecrübeleri, ana-baba ile birlikte bütün topluma yayılan isyan, kin ve öfkeye neden olabilmektedir.

Yaptığımız araştırmada din değiştiren kişilerin % 44'ü demokratik, 28,9'u baskıcı ve otoriter, % 5,6'sı ise ilgisiz bir ailede yetiştiğini bulunmuştur. Tezokur tarafından Diyarbakır Protestan Kilisesi'nde yapılan araştırmada,⁵¹ din değiştirenlerin % 56.2'nin demokratik, % 37.5'nin otoriter bir aileye sahip olduğunu bulunmuştur. Canbolat tarafından yapılan araştırmada,⁵² örneklemin % 19'u otoriter, % 53,7'si demokratik, % 7,3'ü ilgisiz, % 17,1'nin aşırı koruyucu bir aileye sahip olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlara baktığımızda, din değiştiren kişilerin büyük çoğunluğunun demokratik bir ailede yetiştiğini görürüz. Otoriter bir ailede yetişenlerin oranının da azımsanmayacak oranda olduğunu görürüz.

Dini Hayatla ilgili sonuçlar,

Sosyal ve kültürel hayatın en önemli unsurlarından birisi de hiç şüphesiz o toplumun dini inanç ve değerleridir. Türkiye'de dini hayatın işleyişinde birçok sorunlar bulunmaktadır. Türkiye'de meydana gelen din değiştirmelerin din ve dini değerlerle bir ilişkisi söz konusudur.

Araştırmamıza katılan kişilerin bazıları, bir taraftan daha önce inandıkları dinde bulamadığı veya bir dinde olmasını istedikleri sevgi, yakınlık, günahların bağışlanması vb. noktalara vurgu yaptıkları görülürken (bkz Tablo 59), diğer taraftan yeni dinin üstünlüğüne, kendilerine sağladığı ferahlık ve kurtuluşa vurgu yaptıkları tespit edilmiştir. Diğer bazı kişiler, Mesih'e inanmadan önce ateist olduklarına atıf yaparken, bazıları ise, Allah'a inandığı halde dinden uzak bir hayat yaşadığına, bazıları ise, aile fertleri ile yaşadıkları olumsuz tecrübelerle vurgu yapmışlardır.

Ülkemizin içinde bulunduğu sosyo-kültürel ve ekonomik şartların, İslami değerlerin toplumdaki etkinliği ve eğitim-öğretimdeki yetersizliklerinden doğan boşluğun, dıştan gelen yabancı etki ve yönlendirmelere açık ve riskli bir ortam oluşturduğu söylenebilir. Böyle bir ortamda en riskli grubu, gençler, işsizler, göçmenler,

⁵¹ Tezokur, "Diyarbakır Kilisesi ve Misyonerlik", s. 8.

⁵² Canbolat, Süreyya, "Türkiye'de 1986-2002 Yılları Arasında Hıristiyan Olan Müslümanlar Üzerine Bir İnceleme", M.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, 27(2004/2), s. 92.

kendilerini toplumsal bakımdan dışlanmış, etnik, mezhebi ve kültürel olarak kendisini azınlık durumunda hissedenler oluşturmaktadır. Yaptığımız araştırmada etnik ve dini farklılığın (bkz. Tablo 11) önemi bir etken olduğu bulunmuştur.

İslami değerleri ve dindarları hedef alan küçültücü, suçlayıcı, dışlayıcı söylem ve uygulamalar yeni yetişen neslin dine soğuk bakmasına yol açmaktadır. Kimlik kazanma çağında olan gençlerin İslami değerlerle ilişki kurması, onları benimseyip içselleştirebilmesinde toplumsal tasvip ve desteğin önemi büyüktür. Özellikle ergen ve gençlerin kendilerine model alabilecekleri örnek kişilerin (toplumda itibar ve saygınlığı olan dindarlar) sayıları oldukça azdır.

Dini kimlik bakımından araştırmaya katılan kişilerin % 57'sinin din değiştirmeden önce Müslüman-Sünni, % 20'sinin Müslüman-Alevi, % 17,8'inin Ateist, % 4,4'ünün ise Ortodoks Hıristiyan olduğu bulunmuştur. Tezokur'un Diyarbakır Protestan Kilisesi'nde yaptığı araştırmasında, din değiştiren 32 kişiden 22'sinin Türkmen Alevisi olduğu tespit edilmiştir.⁵³

Kendilerini Müslüman-Alevî olarak tanımlayan kişilerin çoğunun, dinden uzak bir hayat yaşadığı, varoluşsal problemleri olduğu, kendilerini boşluk içerisinde hissettikleri ve anlam arayışına düştükleri görülmektedir. Sünniler tarafından kendileri hakkında uydurulan olumsuz yakıştırmalar, kınayıcı ve aşağılayıcı ifadeler ve önyargılı tutumlar yüzünden, Müslüman Sünnilere karşı mesafeli durmayı tercih etmişlerdir.

Müslüman-Sünni olduğunu söyleyen kişilere baktığımızda, bu kişilerin İslam dininin gereklerini yerine getirme oranlarının (bkz Tablo 32, 34, 38), oldukça düşük seviyede olduğu bulunmuştur. Bunun yanı sıra, din değiştiren kişilerin anne ve babasının dindarlık düzeylerinin yüksek olmadığı görülür (bkz tablo 15, 20).

Araştırmaya katılan kişilerin din eğitimi alma durumlarına baktığımızda, büyük çoğunluğunun (% 74,4) din eğitimi aldığı, % 25,6'sının ise din eğitimi almadığı tespit edilmiştir.

⁵³ Tezokur, a.g.b., s. 197.

İslam dininden dönmenin temel nedenleri ile ilgili sonuçlara baktığımızda, % 32,2'si İslâm dininin inançlarıyla ilgili şüphelerine tatmin edici cevap bulamadığını, % 40'ı İslam dini ile ilgili herhangi bir şüphesinin olmadığını belirtmiştir. % 27,7'si ise, bu konudaki görüşlerini belirtmemiştir. % 20'si bunalımlı anlarında farklı dinden insanların desteğini gördüğünü belirtmiştir.

[b] Din değiştirme süreci ile ilgili sonuçlar:

Araştırmaya katılan kişilerin % 83,3'ünün Hıristiyanlıkla ilk ilgisinin şehirde başladığı bulunmuştur. Yeni inançla ilk ilgisinin ilçede başladığı belirtenlerin oranı % 8,9, köyde başladığını belirtenlerin oranı % 4,4, kasaba'da başladığını belirtenlerin oranı % 1,1, yurt dışı gibi diğer yerlerde başladığını belirtenlerin oranı ise % 2,2 olarak bulunmuştur. Sonuçlara baktığımızda, din değiştiren kişilerin önemli bir kısmının Hıristiyanlıkla ilk tanışmasının şehirde olduğu görülmektedir. Yapıcı, Hıristiyanlaşmanın daha çok şehir hayatında olmasında, şehirlerde sosyal dayanışmanın daha az olması, aile hayatında meydana gelen manevî ve sosyo-kültürel değişimin etkisi söz konusu olduğu gibi, çocukluk döneminde dini açıdan sağlıklı bir sosyalleşme sürecinin gerçekleşmemiş olmasının etkili olduğunu ifade eder.⁵⁴

Yeni inançla ilk tanışma biçimlerine baktığımızda, din değiştirenlerin % 13,3'nün arkadaş vasıtası ile, % 25,6'sının internet üzerinden, % 15,6'sının kiliseye merak sonucu, % 20'sinin daha önce inanmış bir kişinin kendisine Hıristiyanlığı anlatmasıyla, % 2,2'sinin ise eşi vasıtasıyla, % 15,6'sı ise Hz. İsa filmi ile tanıştığını belirtmiştir. Daha önce yapılan araştırmada, din değiştirenlerin % 32'sinin Hıristiyanlıkla ilk tanışmasının arkadaş vasıtası ile olduğunu tespit etmiştik.⁵⁵ Yapıcı'nın araştırmasında, din değiştirenlerin % 27,2'sinin internet üzerinden, % 18,1'inin gazete ve dergilerdeki İncil ilanlarından, % 27,2'sinin arkadaş vasıtasıyla, % 12,2'sinin merak sebebiyle kiliseyi gitmek suretiyle Hıristiyanlıkla ilk temasın kurulduğu tespit edilmiştir.⁵⁶ Tezokur'un yaptığı araştırmasında, din değiştirenlerin % 25'inin Hıristiyanlıkla çeşitli yayınlar ve internet yoluyla, % 12,5'inin daha önce din

⁵⁴ Yapıcı, "Müslümanlıktan Hıristiyanlığa Geçişin Sebepleri.....", s. 233.

⁵⁵ Hökelekli ve Çayır, a.g.m., s. 37.

⁵⁶ Yapıcı, Asım, "Müslümanlıktan Hıristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme", İslâmî Araştırmalar, 20 (2) 2007, s. 234.

değiştirmiş bir yakının aracılığıyla, % 6,25'inin ise bizzat bireysel araştırma sonucu tanıştığı bulunmuştur.⁵⁷

Yaptığımız araştırmada, doğrudan doğruya Hıristiyan öğretilerinden etkilenecek din değiştirmeden ziyade, sosyal psikolojik faktörlerin önemli devreye girdiğini söylemek mümkündür. Farklı din ve inançlara mensup olanlarla iletişime geçme, içinde yetişilen sosyal çevreden kopma, farklı grupla yeniden sosyalleşme gibi durumlar ise din değiştirmeyi hazırlayan sosyal faktörler olarak değerlendirilmektedir.

Din değiştirme sürecini hazırlayan faktörlerin birisi, yurt içi ve yurt dışına yapılan göçlerdir. Göç sonrası ortaya çıkan uyum problemleri, kişilerin ruhsal ve sosyal anlamda dengelerini bozmaktadır. Çeşitli sebepler yüzünden göç eden bu insanlar, yeni yerleştikleri yerlerdeki sosyal çevreden destek görmeyince, kendilerini ifade edebilecekleri birtakım yeni arayışlara yönelme eğiliminde bulunmaktadır. Bu tür insanların, farklı inanç ve ideolojileri kabul etmeye daha yatkın oldukları gözlemlenmiştir.

Din değiştirme sürecinde etkili olan en önemli faktörlerden birisi hiç şüphesiz çok yönlü ve sistemli yapılan misyonerlik faaliyetleridir. Psiko-sosyal ve kültürel olarak birtakım sorunlar yaşayan kişiler, misyonerlerin etkisi ile din değiştirebilmektedirler. Konu ile ilgili yaptığımız mülakatlarda, özellikle hayatın çeşitli kırılma noktalarında olan (boşanma, işten atılma, evden kovulma, baskı, kimlik bunalımı vb.) kişilere yönelik çalışmaların çok etkili olduğu görülmüştür.

Günümüz modern Türkiye'sinde Müslüman kimliğini taşıdığı halde, kendi kültürel değerlerine yabancılaşmış, düşünce, davranış ve yaşam biçimi itibarıyla Hıristiyan değerlerini benimsemiş kitleler ortaya çıkmıştır. İsmen Müslüman diyebileceğimiz bu kişilerin hayatlarında İslam'ın etki ve fonksiyonlarını görmek neredeyse imkansız gibidir. Bunların birçoğu tamamen seküler bir hayat tarzını benimsemişlerdir.

Araştırmamıza katılan kişilerin % 43,3'ü, din değiştirme sürecinde Müslüman toplumun baskısını hissettiğini belirtirken, % 28,9'u, Müslüman olan aile bireylerinin

⁵⁷ Tezokur, "Diyarbakır Kilisesi ve Misyonerlik", s. 12.

baskısıyla karşılaştığını, 21,1'i arkadaş çevresinin baskısıyla karşılaştığını, % 6,7'si ise, Hıristiyan cemaatin kendisine karşı güvensiz tutumları karşısında zorluk çektiğini belirtmiştir.

[c] Din değiştirme sonrası dönem ile ilgili sonuçlar:

Hıristiyanlığa geçen kişiler, yeni dinlerini kabul sürecinde birçok sıkıntı ile karşı karşıya kaldıkları gibi, sonrasında da çok çabuk adapte olamadıkları görülmüştür. Hıristiyan inançlarının kolay benimsenememesi, İncil okuma ve Hıristiyanlığı araştırma döneminin uzun sürmesi, kilise önderi ve cemaatinin yeni üyelere karşı güvensiz tutumları vb. nedenlerden dolayı, kiliseye devam eden üyelerin çoğu hemen vaftiz edilmemektedir. Araştırmamızda kiliseye devam eden birçok kişinin ya vaftiz olmadığı ya da çok geç vaftiz olduğu (bkz. Tablo 46) tespit edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, din değiştirenlerin büyük çoğunluğu (bkz Tablo 52), Türkiye'li bir kişinin iyi bir Hıristiyan olabileceği görüşünü benimsemektedir. Bu veriler, din değiştiren kişilerin ulus kimliğine öncelikli olarak önem vermediği ve bu kimliğin Hıristiyanlığı benimsemeye bir engel teşkil etmediğine inandığı sonucunu vermektedir.

Din değiştirenlerin % 18,8'nin bir yıldan az, % 38,8'nin 1-2 yıl kadar önce din değiştirdiği bulunmuştur. Din değiştirmesinin üzerinden 3-5 yıl geçtiğini belirtenlerin oranı % 14,4 olurken, 6 yıldan fazla bir süre önce din değiştirdiğini belirtenlerin oranı ise % 27,7 olarak bulunmuştur.

Din değiştiren kişilere, aileleri, yakın akraba ve arkadaş çevresi farklı seviyede tepki gösterdiğinden birçok kişinin aile ve sosyal çevrenin baskısından çekindiği görülmüştür. Din değiştiren kişilerin % 35,6'sı, din değiştirdiğini çevreden gizleme ihtiyacı hissettiğini belirtirken, % 28,9'u yeni dini inancını çevreden gizleme ihtiyacını hissetmediğini, % 22,2'si bazı durumlarda gizlediklerini, % 13,3'ü ise, hiçbir zaman yeni dinini gizleme ihtiyacını hissetmediğini belirtmiştir. Din değiştiren kişilerin bazıları tamamen çevresiyle olan ilişkilerini keserken, bazıları ilişkilerini azaltmakta, bazıları ise yeni kimliği ile çevresi ile ilişkilerini ile toplumdaki yerini korumaya

çalışmaktadır. Araştırmamıza katılan kişilerin önemli bir kısmı, çevresindeki olumsuz tepkilerden çekindiğinden yeni dini kimliğini gizli tutmayı tercih etmektedirler.

Din değiştiren kişilerin, aile ve yakın akrabalarından çekinmelerinde toplumdan dışlanma kaygısının önemli olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, toplumumuzda aile ve toplumsal bağların önemini yitirmediğini, otokontrol mekanizmasının kısmen de olsa işlediğini göstermektedir.

BİBLİYORAFYA

- Acun** Fatma, “Değişme ve Süreklilik: Osmanlı’nın Torunları Cumhuriyeti Çocukları”, Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Edit. Mehmet Zincirkıran, Nova Yay., Ankara 2006, s. 81-103.
- Açıkses,** Erdal, Amerika’lıların Harput’taki Misyonerlik Faaliyetleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.
- Açıkses,** Erdal, Amerika’dan Harput’a, Harput’tan Amerika’ya Göç, Dünyü Bugünüyle Harput, TDVEŞY., c.1, Ankara, 1999.
- Ağaoğulları,** Mehmet Ali & Köker, Levent, Tanrı Devletinden Kral Devlete, 2.Baskı, Ankara 1997.
- Akyüz,** Gabriyel, Tüm Yönleriyle Süryaniler, Mardin Kırklar Kilisesi, Mardin 2005.
- Allport,** Gordon W., Birey ve Dini (çev. Bilal Sambur), Elis Yay., Ankara 2004.
- Allport,** G.W. & Ross, J.M. (1967), “Personal Religious Orientation and Prejudice”, Journal of Personality and Social Psychology, (5), 432-443.
- Allport,** G. W., & Ross, J.M., “Personal Religious Orientation and Prejudice”, Journal of Personality and Social Psychology, 5 (1967), s. 432-443.
- Altıkardeş,** İsmet, Din ve Sosyal Bütünleşme, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004.
- Altındal,** Aytunç, Gül ve Haç Kardeşliği, Alfa yayınları, 3. Baskı İstanbul 2004.
- Argyle,** Michael & Hallahmi, Benjamin Beit, The Sociology of Religion, Routledge & Kegan Paul, London and Boston 1974.
- Arslan,** Mustafa, Türk Popüler Dindarlığı, DEM Yayınları, İstanbul 2004.
- Alkan,** Türker, “Postmodern Misyonerlik”, Radikal 22 Haziran 2004.

- Anthony,** Dick and Robbins, Thomas, "Conversion and "Brainwashing", http://www.cesnur.org/2003/brain_conv.htm.
- Atkinson,** Rita L.& Atkinson, R.C& Edward, E. Smith & D.J. Bem, Psikolojiye Giriş, (çev: Yavuz Aloğan), Arkadaş Yayınları, Ankara 1999.
- Aydın,** Mehmet, "Aslı Suç", Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, Nüve Kültür Merkezi, Konya 2005.
- Aydın,** Mahmut, İsa Tanrı mı, İnsan mı? İz Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Aydın,** Mehmet S., İslam'ın Evrenselliği, Ufuk Kitapları, İstanbul 2000.
- , "Warning in Turkey", Turkish Daily News, 2005.
- Ayverdi,** Samiha, Misyonerlik Karısında Türkiye, Kubbealtı Neşriyat, 1969.
- Bahadır,** "Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler", (Uludağ Üniv. Sos. Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi), Bursa 1994.
- Balcı,** Ali, Sosyal Bilimlerde Araştırma (Yöntem, teknik ve ilkeler), Pegem A Yayıncılık, 3.baskı, Ankara 2001.
- Balch,** Robert, "Looking Behind The Scenes in a Religious Cult: Implication For The Study of Conversion, Sociological Analysis", 1980, s. 137-148.
- Bardakoğlu,** Ali, "Osmanlı Devletinde Din ve Vicdan Hürriyeti", Osmanlı Devleti'nde Din ve Vicdan Hürriyeti (Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi), Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s. 38-46.
- Başyurt,** Erhan, Ermeni Evlatlıklar, Karakutu Yayınları, İstanbul 2006.
- , "Anneannem bir Ermeni'ymiş!", Aksiyon (577) 2005.
- Bruinessen,** Martin Van, Kürtlük, Türklük, Alevilik, İletişim Yay., İst. 2000.
- Brainbridge,** William Sims, "Social Influence Theory", Handbook of Religious Conversion, (edit. H.Newton Malony and Samuel Southard), Religious Education Press, Birmingham, Alabama 1992.

- Batson,** C.Daniel, Schoenrade, Patricia and Ventis, W. Lary, “Religion and Individual. A Social-Psychological Perspective, Oxford University Press, New York 1993.
- Bayhan,** Vehbi, “Türkiye’de Gençlik: Sorunlar, Değerler ve Değişimler”, Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Edt.Mehmet Zincirkıran, Nova Yay., Ankara 2006, s. 561-585.
- Bayazoğlu,** Ümit, “Dinini Seçen Adam, Hain Halûk, Vatansız Halûk”, Cogito, S. 34 (2003), s. 207-214.
- Bayzan,** Ali Rıza, Küresel Vaftiz, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, I. Baskı, İstanbul 2004.
- Bebbington,** D.W. , Evangelism in Modern Britain: A History From the 1730 to the 1980, London 1988
- Berger,** Peter L., Kutsal Şemsiye (çev. Ali Coşkun), Rağbet Yay, İstanbul 2000.
- , “Sekülerizmin Gerilemesi”, (derl. A.Köse), Sekülerizm Sorgulanıyor, Ufuk Yay, İstanbul 2002, s. 11-32.
- Berkes,** Niyazi, Felsefe ve Toplum Bilim Yazıları, Adam Yayınları, İstanbul 1985.
- Bilgin,** Vecdi, Sosyal Çözülme ve Din, Etüt Yayınları, Samsun 1997.
- Bozkurt,** Gülnihal, Gayrimuslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu, Ankara 1989.
- Brown,** L.B., The Psychology of Religion (An Introduction), Hallen Street Pres Ltd, London 1988.
- Budak,** Seçuk, “Davranışçılık”, Psikoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2000.
- Bulaç,** Ali, Din ve Modernizm, İz Yayıncılık İstanbul 1995.
- , İslam Dünyasında Toplumsal Değişme, Beyan Yay, 3. Baskı, İst 1993.

- , “Türkler Hıristiyan olabilir mi?”,
<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=145998>.
- Canatan,** Kadir, Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- Canbolat,** Süreyya, “Türkiye’de 1986-2002 Yılları Arasında Hıristiyan Olan Müslümanlar Üzerine Bir İnceleme”, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, 2002).
- Cilacı,** Osman, Hıristiyanlık Propagandası ve Misyoner Faaliyetleri, D.İ.B.Yay, Ankara 1982.
- Coşkun,** Ali, “Din ve Kimlik”, M.Ü.İ.F.D., 24 (2003/I), 5-21.
- Coe,** George Albert, The Psychology of Religion, The University of Chicago Pres, Chicago, tsz.
- Choi,** Syn-Duk, “A Comparative Study of Two New Religious Movements In The Republic of Korea: The Unifaction Church and The Full Gospel Central Church”, New Religious Movements and Rapid Social Change, Edit. James A. Beckfork, Sage Publications/Unesco, 1986.
- Crollius,** A. Roest, “İnkültürasyon” (çev. Ali İsra Güngör), Dini Araştırmalar, cilt:1, sayı:1, Mayıs 1998, s. 93-105.
- Clark,** W.. H., The Psychology of Religion, Macmillan, New York 1958.
- Clippinger,** John A., “Toward a Human Psychology of Personality”, Edit. H. Newton Malony, Current Perspectives in The Psychology of Religion, s.307-321.
- Crapps,** Robert W., An Introduction To Psychology of Religion, Mercer University Press, Georgia 1986.
- Çağdaş,** Aysel, Anne, Baba, Çocuk İlişkileri, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya 2003.

- Çarkoğlu,** Ali; **Toprak,** Binnaz, Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset, Tesev, İstanbul 2000.
- Çınar,** İlker, Şifre Çözüldü, Ozan Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul 2005.
- , “Mersin ve Tarsus Çevresinde Misyonerlik”, Dinler Tarihçileri Gözüyle Türkiye’de Misyonerlik, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2005. s. 389-395.
- Çiftçi,** Adil, “Toplumbilim Teoloji ve Bilgi Sosyolojisi”, Din ve Modernlik (içinde), (Der. ve çev: Adil Çiftçi), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002.
- Dalgın,** Nihat, “Temel Kaynaklar Çerçevesinde Dinden Dönme ve İnanç Özgürlüğü”, Makalat, 1999, s. 50-62.(Sayfaları kontrol et)
- Danacıoğlu,** Esra, “Diyarbakır’da Amerikan Misyonerleri”, Müze Şehir Diyarbakır, Yapı Kredi Yay., İst. 1999.
- Demirci,** Kürşat, “Hıristiyanlık”, TDVİA, C.17, s. 328-339.
- Diken,** Şeyhmus, Sırrını Surlarına Fısıldayan Şehir: Diyarbakır, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul 2002.
- Doğan,** Mehmet, Dil, Kültür, Yabancılaşma, İz yayıncılık, İst. 2003.
- Durmuş,** Fatma, “Sosyete de New Age Tarikatı Modası”, Yeni Şafak, 19 Mart 2005.
- Desroche,** Henri, “Morfolojik Sosyolojiden Tipolojik Sosyolojiye”, Din Sosyolojisi (içinde), (çev. İzzet Er), Akçağ yayınları, Ankara 1998.
- Ebbe,** B. and Zimbardo, Philip G., Influencing Attitudes and Changing Behavior, Longman Higher Education, 1977.
- Emmons,** Robert A. & Paloutzian, Raymond F., “Din Psikolojisi”, (çev. Ali Ayten), M.Ü.İ.F.D., 21(2001/2), s. 105-124.
- Enroth,** Ronalht, Tarikatlar ve Yeni Dinler (çev. R.Kınran), İstanbul 1998.
- Er,** İzzet, Din Sosyolojisi, Ankara 1998.
- Er,** İzzet, Sosyal Değişme ve İslam, Rağbet Yay., İstanbul 1999.
- Erbaş,** Ali, Hıristiyan Ayinleri, Nûn Yay, İst 1998.

- , Protestanlığın Tarihi, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- Ercan,** Yavuz, Osmanlı Yönetiminde Gayr-ı Müslimler, Turhan Kitabevi, Ankara 2001.
- Erikson,** E. H., Childhood and Society, W.W. Norton Company, New York, 1963.
- , Identity: Youth and Crisis, London, Faber and Faber 1968.
- Erdoğan,** İrfan, Esra Keloğlu v.d, “Popüler Kültür ve Türkiye”, (Edt. M. Zincirkıran), Türkiye'nin Toplumsal Yapısı (içinde), s. 541-561.
- Eröz,** Mehmet, Hıristiyanlaşan Türkler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1983.
- Evren,** Gürbüz, Ermeni Sorunundaki Çıkar Odakları, Ümit Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara 2002.
- Evrin,** Selmin, Psikoloji Açısından Suçluluk Sorunu ve Psikososyolojik İzahı Denemesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.
- Faoqhi,** Suraiya, Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (çev. Elif Kılıç), Tarih Yurt Vakfı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2002.
- Frankl,** George, Batı Uygarlığı (çev. Yusuf Kaplan), Açılım Kitap, İstanbul 2003.
- Faulkner,** Joseph E. & de Jong, Gordon F., “Religiosity in 5-D: An Empirical Analysis”, Social Forces, Vol. 45 (2), 1966, s. 246-254.
- Freud,** Sigmund, Totem ve Tabu (çev. K. Sahir Sel), Sosyal Yayınları, 3. Baskı, İst. 2002.
- , “A Religious Experience”, (Edit. James Strachey), The Standart Edition of Complete Works of Sigmund Freud, V.21, Hogarth Press, London 1961, s. 169-172.
- , Bir Yanılsamanın Geleceği, (çev. Selçuk Budak), Uygarlık, Din ve Toplum (içinde), Öteki Ajans, Ankara 1995.
- Ferruh,** Ömer, Misyonerler, Eğitim ve Siyaset, Araştırma Yay., İstanbul 1991.
- Fowler,** James F., “Stages in Faith Consciousness”, Religious Development in Childhood and Adolescence, S. Fransisco, s. 27-45.

- Frankl,** George, Batı Uygarlığı (çev: Yusuf Kaplan), Açılım Kitap, İstanbul 2003.
- Freedman,** J.L.& D.O Sears& J.M. Carlsmith, Sosyal Psikoloji (çev. Ali Dönmez), İmge Kitabevi Ankara 1998.
- Fırat,** Erdoğan, “Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu”, (Yayınlanmamış doktora Tezi), Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Ankara 1977.
- Geertz,** Clifford, “Kültürel Bir Sistem Olarak Din” (çev. Y. Aktay), Din Sosyolojisi (içinde), (Edt. Y. Aktay ve M. E. Köktaş), Vadi Yayınları, Ankara 1998.
- Göle,** Nilüfer, İslam’ın Kamusal Yüzleri, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2000.
- , Melez Desenler, Metis Yayınları, 1. Baskı İstanbul 2000.
- Gomez,** Felipe, “Mission History From the Beginings To The Modern Period” Following Christ In Mission, Ed.Sebastian Karotemprel, Bombay 1995.
- Günay,** Ünver, Din Sosyolojisi, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.
- , Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999.
- , “XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 14, Yıl: 2003/1, s. 21-48.
- Gündüz,** Şinasi Misyonerlik ve Hıristiyan Misyonerler, Diyanet İlmi Dergi, cilt 38, sayı 2, sayfa 5-28, yıl 2002.
- Gündüz,** Şinasi-Aydın, Mahmut, Misyonerlik, Hıristiyan Misyonerler, Yöntemleri ve Türkiye’ye Yönelik Faaliyetleri, Kaknüs yayınları, İstanbul 2002.
- Gündüz,** Şinasi, Hıristiyanlık, İsam Yayınları, İst. 2006.

- Güngör,** Ali İsrâ, Hıristiyanlıkta Evanjelik Hareket, Aziz Andaç Yay., Ankara 2005.
- Güngör,** Erol, İslam'ın Bugünkü Meseleleri, Ötüken Yay., İst 2000.
- , Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Ötüken Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 1989.
- , Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, Ötüken Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1995/2005.
- Gürbüz,** Evren, Ermeni Sorunundaki Çıkar Odakları, Ümit Yayıncılık, 1.Baskı, Ankara 2002.
- Gürses,** İbrahim, Kölelik ve Özgürlük Arasında Din, Arasta Yay., Bursa 2001.
- Güvenç,** Bozkurt, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kültürümüzde Batı Etkileri, 2004.
- Glock,** "On the Study of Religious Commitment", in J. E. Faulkner (ed.) Religion's Influence in Contemporary Society, Readings in the Sociology of Religion, Ohio: Charles E. Merrill, s. 38-56.
- Halidi,** Mustafa & Ferruh, Ömer, İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm, Bilmen Basımevi, (Basım yeri yok)1968.
- Hallahmi,** Benjamin-Beit and Michael Argyle, The Psychology of Religious Behavior, Belief and Experience, Routledge, London and New York, 1997.
- , "Yaş ve Din" (çev. Abdurrahman Kurt), U.Ü.İ.F.D., IV, sayı:2, Bursa 1992, s.319-331.
- Harman,** Ömer Faruk, "Genel Olarak Misyonerlik, Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri" (İsav), Ensar Neşriyat, İstanbul 2004, s. 25-36.
- , "İsa", TDVİA, c.22, 2000, s. 466.
- Harold,** David, "Christian Conversion From Islam: Social, Cultural, Communicant, And Supernatural Factors Of Conversion And Faithful Church Participation", (Basılmamış Doktora Tezi), Trinity International University, Chicago/Miami, 1996.
- Hayatbulan,** Doğan İrdel, Yıldızlar Gibi Parlayacak (Vahram Tatikyanın Yaşam Öyküsü), İst 1995.

- Hayta,** Akif, “Anneden Allah’a: Bağlanma Teorisi ve İslam’da Allah Tasavvuru”, Değerler Eğitimi Dergisi, IV, (2006), s. 29-63.
- Hick,** John, İnançların Gökkuşluğu, çev. Mahmut Aydın, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002.
- Hiebert,** Paul G., Incarnational Ministry: Planting Churches in Band Tribal, Peasant and Urban Society, Grand Rapids, MI: Baker Books, 1995.
- , “Conversion in Hinduism and Buddhism”, Handbook of Religious Conversion (edit. H.Newton Malony and Samuel Southard), Religious Education Press, Birmingham, Alabama 1992.
- Hogg,** Michael, Sosyal Psikolojik Açından Grupla Bütünleşme (çev. Aliye Mavili Aktaş), Sistem Yay., İst 1997.
- Holm,** G.Nils, Din Psikolojisine Giriş, çev. Abdülkerim Bahadır, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- Hortaçsu,** Nuran, İnsan İlişkileri, İmge Kitabevi Yayınları, 2.baskı, 1997.
- Hökelekli,** Hayati, Din Psikolojisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- , “Dini Kişiliğin Kuruluşunda İradenin Rolü”, Diyanet Dergisi, XIX, Sayı:2, Ankara 1985,16-28.
- , “Gençlik ve Din”, Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi(içinde), (edit. Hayati Hökelekli), DEM Yayınları, İstanbul 2006.
- , “Misyonerlik Faaliyetleri ve Gençlerimiz”,Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri, Ensar Neşriyat, İst. 2005, s.433-445.
- , Hayati ve Çayır, Celal, “Gençlerin Din Değiştirip Hıristiyan Olmasında Etkili Olan Psiko-Sosyal Faktörler”, U.Ü.İ.F.D., C.1, S.1, Yıl: 2006, s. 23-46.
- İbn Haldun,** Mukaddime (çev. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.
- James,** William, The Varieties of Religious Experience, London and New York, 1902/1962/2002.
- Jung,** C., Memories, Dreams, Reflections, Kegan Paul, Londra 1954.

- Kabaklı,** Ahmet, Kültür Emperyalizmi, Türk Edebiyatı Vakfı yayınları, 3. Baskı İstanbul 2002.
- Kağıtçıbaşı,** Çiğdem, Kültürel Psikoloji, Yapı Kredi Yay, I.Baskı İst 1998.
-----, Yeni İnsan ve İnsanlar, Evrim Yay., İstanbul 1999.
- Kahoe,** Richard D. & Mary Jo, Psychology of Religion, Harper & Row, Publishers, New York, 1984.
- Kalın,** İbrahim, İslam ve Batı, İsam Yayınları, İstanbul 2007.
- Karabaşoğlu,** Uygur, Anadolu'daki Amerika, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara 2004.
- Karaca,** Faruk, "Ruh Sağlığı ve Din", (Konferans) Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 16.03. 2001.
-----, Dini Gelişim Teorileri, Dem Yayınları, İst 2007.
- Karpat,** Kemal H, Osmanlı Modernleşmesi (çev. Akile Zorlu Durukan-Kenan Durukan), İmge Kitabevi, İstanbul 2002.
- Kirkpatrick,** ve Shaver (1990), " Attachment Theory and Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs, and Conversion, Journal For the Psychological Study of Religion, 29, s.315-334.
- Kirkpatrcik** and Shaver, "An Attachment- Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief", Personality and Social Psychology Bulletin, Yıl?
- Kirkpatrick,** L.A and Granqvist, P.(2004), Religious Conversion and Perceived Childhood Attachment: A Meta-analysis, International Journal For The Psychology of Religion, 14, 223-250.
-----, "Individual Differences in Attachment and Reproductive Strategies: Commentary on Buss, Greiling", Journal of Personality 1999 (67), 2,
- Kirkpatrick,** "Din Psikolojisinde Bağlanma Teorisi", (çev. Mustafa Koç), Bilimname, S. X, 2006 (I), s. 133-172. Kitabı Mukaddes, Kitabı Mukaddes Şirketi, Ohan Matbaacılık, İstanbul 2001.
- Kilbourne,** Brock & Richardson, James T., "Paradigm Conflict, types of Conversion and Conversion Theories", Sociological Analysis, (50), 1989, s. 1-21.

- Kildahl,** Hohn P., “The Personalities of Sudden Religious Converts”, in Current Perspectives in the Psychology of religion, (edit. H. Newton Malony, William B Berdmans) Publishing Company, 1997, s.238-248.
- Kim,** Wonho, “Spiritual Dynamics in Church Planting Among Turkish Folk Muslims”, Fuller Theological Seminary, School of Intercultural Studies, (Unpublished Phd Thesis), 2006.
- Kirman,** M. Ali, “Batıda Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketlerin Bazı Özellikleri ve Toplumsal Tabanları”, Dini Araştırmalar, 2 (4), 1999, s.223-233.
- , “Dinin Ekonomik Modeli”, OMU, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18-19 (2005), s. 147-165.
- , “Yeni Dini Hareketleri Tanımlama Problemi ve Tipolojik Yaklaşımlar”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi III (2003), Sayı: 4, s. 2-11.
- , Din ve Sekülerleşme, Karahan Yay., Adana 2005.
- , “Küreselleşme Sürecinde Dinî Pazarlar”, Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Küreselleşme ve Din Sempozyumu, 26-28 Eylül 2003.
- Kocabaşoğlu,** Uygur, Anadolu’daki Amerika, İmge Kitabevi, 3.Baskı, Ankara 2000.
- , Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Amerikan Misyoner Okulları, Arba Yayınları, 1991.
- Kottak,** Conrad Philip, Antropoloji, Ütopya Yayınları, Ankara 2001.
- Köknel,** Özcan, Kimliğini Arayan Gençliğimiz, Altın Kitaplar, 1. Baskı, İstanbul 2001.
- Köse,** Ali, Neden İslam’ı Seçiyorlar, İsam Yayınları, İstanbul 1997.
- , “Din Değiştirmenin Psiko-sosyolojik Nedenleri”, Türkiye’de Misyonerlik faaliyetleri, 17-18 Nisan 2004, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004, s. 407-427.
- , (Edit) Sekülerizm Sorgulanıyor, Ufuk Yay, İstanbul 2002.
- , Milenyum Tarikatlar, Truva Yayınları, İstanbul 2006.
- , “İhtida”, TDVİA, C. 21, s. 554-558.

- , “Modernleşme-Sekülerleşme İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar”,
Günümüz İnanç Problemleri, Erzurum 2001, s. 203-216.
- , “Din Sahiden Elden Gidiyor mu?”, Zaman, 4 Ocak 2005.
- Köseoğlu,** Nevzat, Türk Kimliği ve Türk Dünyası, Ötüken Yay., İstanbul 1966.
- Köse,** Mustafa, “Misyonerliğin Tanımı ve Tarihçesi”,
<http://www.evrenseltarih.com/?p=22>.
- Kraft,** Charles H., Antropology for Christians Witness, Maryknoll, NY: Orbis Books, 1996.
- Kuran,** Ercüment, “Türkiye’nin Batılılaşması ve Milli Meseleler”, Türkiye Diyanet Yay., Ankara 1994,
- Kurt,** Ali Osman, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’da Din Değişirme, Gök Kubbe Yayınları, İstanbul 2004.
- Kurtkan,** Âmiran, Sosyal İlimler Metodolojisi, İst Üniv Yay., İst 1978.
- Kuzgun,** Şaban, “Misyonerlik ve Hıristiyan Misyonerliğinin Doğuşu”, Erciyes Üniv., İlahiyat fak. Dergisi, No:1, Kayseri 1983. (Sayfa 59-82)
- Küçüköğlü,** Bayram, Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri (Dünü-bugünü-yarını), Kültür-Sanat Yayıncılık, 1.baskı İst 2003.
- Küçükcan,** Talip, State Islam and Religious Liberty in Modern Turkey: Reconfiguration of Religion in the Public Sphere. Brigham Young University Law Review, 2003, s. 486-490.
- Krech,** David & Crutchfield, Richard S., Sosyal Psikoloji (çev. Erol Güngör), Ötüken Yayınları, 3. Baskı İstanbul 1980.
- Levingstone,** Greg, Planting Churches in Muslim Cities: A Team Approach, Grand Lapidis, Baker Book House, 1993.
- Link,** Henry C., Çağımızda Dine Dönüş, Dergah Yay, çev. Nahit Oralbi, ist 1979.
- Lofland,** J; Skonovd, N, “Conversion Motifs” Journal for the scientific Study of Religion, 1981.
- Louis,** Wirth, “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme”, 20. Yüzyıl Kenti (içinde), (Derl. ve çev. B. Duru ve A. Alkan), İmge Kitabevi, Ankara 2002.

- Malkoç,** Mustafa Numan, “Günümüz Türkiye’inde Protestanlık” (Marmara Üniv. Sos. Bilimler Enst. Basılmamış Doktora Tezi), İst. 2006.
- Spellman,** Charles M. & Baskett, Glen D. & Byrne, Donn, “Manifest Anxiety as Contributing Factor Religious Conversion”, in Current Perspectives in the Psychology of religion, Edit. H. Newton Malony, Current Perspectives in The Psychology of Religion, William B Berdmans Publishing Company, 1997.
- Mardin,** Şerif, Din ve İdeoloji, 6. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 1993.
- Meadow,** Mary Jo & Kahoe, Richard D., Psychology of Religion, Harper &Row, Publishers, New York, 1984.
- Morris,** Brian, Din Üzerine Antropolojik İncelemeler(çev. Tayfun Atay), Ankara 2004.
- Muratoğlu,** Davut, Neden Hıristiyan Oldular (17 Türk’ün Öyküsü), Müjde Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Nahya,** Nilüfer Z., “Türkiye’de Hıristiyan Olmak”, Ankara Üniv. Sosyal Bil. Enst. Etnoloji Anabilim Dalı, (Basılmamış Y.Lisans Tezi), Ankara 2004.
- Oates,** W. E., “The Role of Religion in The Psychoses, Religion and Human Behavior”, Ed. Simon Doniger, Association Press, New York,
- Oakes,** Len, Prophetic Charisma, Syracuse University Pres, 1997.
- Ocak,** Ahmet Yaşar, Türkler, Türkiye ve İslam, İletişim Yay., 6.Baskı, İst 2003.
- , Türk Sufiliğine Bakışlar, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.
- Ok,** Üzeyir, İnanç Psikolojisi, İlahiyat Yayınları, Ankara 2007.
- Okumuş,** Ejder, Toplumsal Değişme ve Din, İnsan yayınları, İstanbul 2000.
- , Türkiye’nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat, İnsan Yayınları, İstanbul 1999.
- Orlo,** Strunk J.R., “Hümanistic Religious Psychology: A New Chapter in the Psychology of Religion”, edit. H. Newton Malony, Current Perspectives in the Psychology of Religion, William B. Bermans Publishing Company, 1997, ss. 27-35.

- Opçin,** Tuncay, “Kejesi Olmayan Bir Eşkıyaydı”, 2005 (2), s.107-112.
- Öktem,** Niyazi, “Dinler ve Laiklik”, Cogito, S.1, 1994, s. 33-49.
- Özakpınar,** Yılmaz, Psikolojinin Kavramsal Yapısı, Ötüken Yayınları, İst. 2000.
- Öke,** M. Kemal, Ermeni Sorunu (1914-1923), İst. 2001.
- Paçacı,** Mehmet, “Oryantalizm ve Çağdaş İslamcı Söylem”, İslâmiyat, Cilt:4, Sayı:4, Ankara 2002.
- Paloutzian,** Raymond F., Richardson, James T., Rambo, Lewis R, “Religious Conversion and Personality Change”, Journal of Personality, 1999, s,
- Paloutzian,** Raymond F., Invitation to The Psychology of Religion, Asimon & Schuster Company, USA 1996,
- Peker,** Hüseyin, “Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Etkenler”, (Basılmamış doktora), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 1979.
- Rambo,** Lewis. R., “The Psychology of Conversion”, Handbook of Religious Conversion (içinde), (edit. Christopher Lamb and M. Darrol Bryant), Contemporary Practices a Controversies, London and New York, 1999.
- , Lewis R. & Charles E. Farhadian, “Converting: Stages of Religious Change”, edt. Christopher Lamb and M. Darrol Bryant, Contemporary Practices a Controversies, London and New York, 1999.
- Rambo,** “Current Research on Religious Conversion”, Religious Studies Review, 2, 1982. (KAÇ SAYFA???)
- Rambo,** Understanding Religious Conversion, Yale University Pres, New Haven and London, 1993.
- Richardson,** James T, The Active and Passive Convert, Paradigm Conflict in Conversion/Recruitment, Journal For The Scientific Study of Religion, 1985, s. 119-136.
- Richardson,** J. T. & Stewart, M., “Conversion Process Models and the Jesus Movement”, American Behavioral Scientists, 1977 (6), 819-825.
- Said,** Cevdet, Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları (çev. İlhan Kutluer), İnsan yayınları, İstanbul 1984.
- Salzman,** L. , “The Psychology of Religious and Ideological Conversion” , Psychiatry, 1953, 16, s. 177-187.

- Sarıbay,** Ali Yaşar, Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam, İletişim Yay., İst 1995.
- Sarıkoçuncu,** Ali, Osmanlı İmparatorluğunun Yıkılışında Misyonerlik Faaliyetleri, Dr. Diyanet ilmi dergi, 1992, cilt 28, sayı 2, ss. 91-114.
- Saroglou,** Vassilis, “La religion des jeunes et leur personnalité: études récentes en Belgique francophone” başlığı altında yayınlanmıştır. Bk., Religion et Développement Humain Questions Psychologiques (éds: Vassilis Saroglou & Dirk Hutsebaut) l’Harmattan 2001(çev. Veysel Uysal, Gençlerin Dinleri ve Kişilikleri: Belçika’da Yapılan Yeni İncelemeler M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19 (2000), s. 123-144.
- Sayar,** Kemal, “Modernlik ve Hoşnutsuzlukları”, Popüler Psikiyatri, S.13, Yıl: 2003 (kaç sayfa????)
- Sevinç,** Bayram, Hıristiyan Olan Türkler ve Türk Misyonerler, İz Yayınları, İst. 2006.
- Seyfeli,** Canan, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler”, Süryaniler ve Süryanilik, (hazırlayan: Ahmet Taşgın, Eyyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli), Orient Yayınları, Ankara 2005.
- Spellman,** Charles M. & Baskett, Glen D. & Byrne, Donn, “Manifest Anxiety as Contributing Factor Religious Conversion”, in Current Perspectives in the Psychology of religion (Edit. H. Newton Malony), Current Perspectives in The Psychology of Religion, William B Berdmans Publishing Company, 1997, s. 249-253.
- Spilka,** Bernard & Hood, Ralph W. & Hunsberger, Jr., Bruce & Gorsuch, Richard, “Religious Socialization And Thought In Adolescence And Young Adulthood”, The Psychology of Religion (içinde), Third Edition, The Guilford Press; 2nd edition, 1996.
- Scroggs,** James R & Douglas, William G.T., “Issue in The Psychology of Religious Conversion”, Current Perspectives in The Psychology of Religion, Edit. H. Newton Malony, William B Berdmans Publishing Company, 1997, s. 254-265.

- Sevinç,** Necdet, Osmanlı'dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri, Milenyum Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2000.
- , Ajan Okulları, Dede Korkut Yayınları, İstanbul 1975.
- Stapless,** C. L.& Mauss, A.L., "Conversion or Commitment? A Reassessment of Snow Machalek Approach to the Psychology of Conversion", ???? , s. 133-145.
- Stark,** Rodney, and Bainbridge, William S., Networks of Faith: Interpersonal Bonds and Recruitment to Cults and Sects , American Journal of Sociology, 1980, 6, ss. 1376-1395.
- Stephens,** Robert J., "Competing Concerns: Religious Conversions and its Respodents in Modern India", (Unpublished PhD Thesis), The University of Iowa, 2004.
- Subaşı,** Necdet, Türk Aydınının Din Anlayışı, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1996.
- , Gündelik Hayat ve Dinsellik, İz yayıncılık İst. 2004.
- , "Türk(ıye) Dindarlığı Yeni Tipolojiler", İslâmiyat, V (2002), S.4, s.17-40.
- Sümer,** Nebi & Derya Güngör, "Yetişkin Bağlanma Stilleri Ölçeklerinin Türk Örnekleme Üzerinde Psikometrik Değerlendirmesi ve Kültürlerarası Bir Karşılaştırma", Türk Psikoloji Dergisi, 1999, 14 (44), s.35-58
- Şenay,** Bülent, İlk Rafizi Hıristiyan Kilisesi Markunilik, Verka Yayınları, Bursa 2003.
- Şimşek,** Mehmet, Süryaniler ve Diyarbakır, Kent Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2003.
- Şerif,** Muzaffer & Şerif, Carolyn, W., Sosyal Psikolojiye Giriş, Sosyal Yayınları, İstanbul 1996.
- Tamminen,** Kalevi and Kari E. Nurmi, "Developmental Theories And Religious Experience" Edt. By Ralph W.Hood Jr., Handbook of Religious Experience, Religious Education Pres, Birmingham, Alabama 1995.
- Tanyu,** Hikmet, Tevfik Fikret ve Din, İrfan Yayınevi, İstanbul (t.y).

- Tezokur,** Hadi, “Diyarbakır Kilisesi ve Misyonerlik” (Yayınlanmamış bildiri), Türk Dünyasında Misyonerlik Sempozyumu, Çanakkale 15-17 Nisan 2005.
- Topaloğlu,** Aydın, Teizm ya da Ateizm, Furkan Kitaplığı, İstanbul 2001.
- Turan,** Ömer, Avrasya’da Misyonerlik, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi 2002.
- Turhan,** Mümtaz, Kültür Değişmeleri, Milli Eğitim Basımevi, İst 1972.
- Türkdoğan,** Orhan, Alevi Bektaşî Kimliği, Timaş Yayınları, İstanbul 1995.
- , Değişme, Kültür ve Sosyal Çözülme, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996.
- , Milli Kültür, Modernleşme ve İslam, Birleşik Yay., İst. 1996.
- , Osmanlı’dan Günümüze Türk Toplum Yapısı, Çamlıca Yay., İst.2002.
- Uçar,** Ahmet, “Amerikan Misyonerlerinin Türkiye’deki Faaliyetleri (1818-1930)”, (Selçuk Üniv. Sos bilim Ens Y.Lisans Tezi), Konya 1998.
- Ullman,** C., The Transformed Self: The Psychology of Religious Conversion, London, 1989.
- Uralgiray,** Yusuf, İslam Aleminde Misyonerlik Faaliyetleri, Ankara 1977.
- Uysal,** Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye’de Dindarlık ve Kadın, Çamlıca Yay., İst. 2003.
- Ülgen,** Gülten & Fidan, Emel, Çocuk Gelişimi, M.E.B. Yay., İstanbul 1991.
- Vahapoğlu,** M. Hidayet, Osmanlı’dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar, İstanbul 1992.
- Vatandaş,** Celalettin, “Kapsam ve Yöntem Açısından Türk Modernleşmesi ”, Türkiye’nin Toplumsal Yapısı (içinde), Edit. Mehmet Zincirkıran, Nova Yay., Ankara 2006, s. 103-141.
- Vergin,** “İslam Kenti Yeniden Muhasara Ederken”, Din, Toplum ve Siyasal Sistem, Bağlam Yayınları, İstanbul 2000.
- Washburn,** George DD. , L. L. D., Cennetin Sonbaharı (Robert Koleji Anıları), (terc, Z. Bilge Yenice), Atlantis Yay, İst 2002.
- Watt,** W.Montgomery, Dinlerde Hakikat, Çev.A.Vahap Taştan-Ali Kuşat, İz Yay., İstanbul 2002.

- , Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık, İz Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2002.
- Weber,** Max, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu (çev. Zeynep Gürata), Ayraç Yayınevi, 2.Baskı, Ankara 1999.
- Woodberry,** J.Dudley, “Conversion in Islam”, Handbook of Religious Conversion (edt. H. Newton Malony and Samuel Southard), Religious Education Press, Birmingham, Alabama 1992.
- Wulf,** David M., Psychology of Religion, Classic and Contemporary Views, New York 1997.
- White,** George E., Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Hatıraları (terc. Cem Tarık Yüksel), Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.
- Yaparel,** Recep, “Depresyon ve Dini İnançlar ile Tabiatüstü Nedensel Yüklemler Arasındaki İlişkiler”, D.E.Ü.İ.F.D., Sayı: VIII, İzmir 1994, s. 275-299.
- Yaran,** Cafer sadık (Editor), İslam ve Öteki, /Dinlerin doğruluk, Kurtarıcılık ve Bir Arada yaşama Sorunu), Kaknüs Yay, İst 2001.
- Yapıcı,** “Geleneksellik ile Modernlik Arasında Sıkışan Din Anlayışları ve Dindarlık”, Dem Dergi, 1, S. 2, s. 24-29.
- Yavuzer,** Haluk, Çocuk Psikolojisi, Ankara 1988,
- Yavuz Arslan,** Adem, “Senaryo misyonerlik, hedef ne?”, Aksiyon, S.528, 17.01.2005.
- Yel,** Ali Murat, “Türk İslâm’ı”, İslâmiyât, c.V, (2002), S.4, s. 163-170.
- Yıldırım,** Ergün, Türk Modernleşmesi ve İslam, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- Yıldırım,** Suat, Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık, Ankara 1988.
- Yıldız,** Murat, Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2007.
- Yılmaz,** Hüseyin, “Türk(ıye) Dindarlığı Yeni Tipolojiler”, İslâmiyat, V (2002), sayı:4, s. 57-66.

İNTERNET SİTELERİ

1- Uluslararası Din Özgürlüğü Raporu, 08.11.2005 ve 16.09.2006 tarihler. <http://turkish.turkey.usembassy.gov>.

- 2-Diyarbakır'da Süryanilere Yönelik Misyonerlik Faaliyetleri, <http://www.suryanilik.com/misyoner.htm>, 09.07.2007.
3. ATO(Ankara Ticaret Odası Başkanlığı) tarafından hazırlanan misyonerlik raporu, <http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=235>.
4. Misyonerlerin Türkiye'de açtıkları kiliseler ve din değiştiren kişilerle ilgili iddialar,<http://erdoganboz.blogcu.com/13428811>;
<http://www.nethaber.com/Toplum/18848/70-milyonluk-Turkiyede-10-bin-kisi-din>.
- 5- Türkiye'deki azınlıklara uygulanan politikalarla ilgili 2007 yılında hazırlanan rapor, Poorta, Anne, A Comparative Analysis of Turkish Press Coverage on Christian Minorities, Research Project, 2007, <http://iararat.wordpress.com/2007/01/19/armenian-journalist-hrant-dink-murdered-in-turkey/>.

EKLER

EK 1

ANKET

Açıklama

Bu anket formu, **Türkiye’de din değiştirip Hıristiyanlığa geçişte etkili olan psiko-sosyal etkenleri araştırmayı** amaçlayan bilimsel bir çalışmada kullanılmak üzere hazırlanmıştır. Elde edilecek sonuçların doğruluğu, anket sorularına vereceğiniz cevapların samimi olmasına bağlıdır. Anketteki her soruyu okuyup açıklamalar ışığında size en uygun ya da en yakın seçeneği (X) ile işaretleyiniz. Lütfen hiçbir soruyu boş bırakmayınız.

Not: Anket üzerine kesinlikle isminizi yazmayınız. Katkılarınızdan dolayı teşekkür ederim.

Celal ÇAYIR
U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

- 1) Cinsiyetiniz? Erkek () Kadın ()
- 2) Yaşınız? _____
- 3) Medeni Durumunuz?
() Evli () Bekâr () Boşanmış () Ayrı yaşıyor
- 4) Öğrenim Durumunuz?
() Okur-yazar değilim () İlkokul mezunu () Ortaokul mezunu
() Lise mezunu () Yüksekokul/Üniversite mezunu
- 5) Mesleğiniz
() İşçi () Memur () Esnaf () Serbest meslek
() Emekli () Ev hanımı () İşsiz (Doktor, Avukat vb)
- 6) Babanızın öğrenim durumu?
() Okur-yazar değil () İlkokul mezunu () Ortaokul mezunu
() Lise mezunu () Yüksekokul/Üniversite mezunu
- 7) Annenizin öğrenim durumu?
() Okur-yazar değil () İlkokul mezunu () Ortaokul mezunu
() Lise mezunu () Yüksekokul/Üniversite mezunu
- 8) Annenizin dini inanç durumunu aşağıdakilerin hangisi tanımlar?
() Müslüman-Sünni () Müslüman- Alevi () Protestan
() Katolik () Ortodoks () Yahudi

İnançsız

Diğer.....

9) Babanızın dini inanç durumunu aşağıdakilerden hangisi tanımlar?

Müslüman-Sünni

Müslüman- Alevi

Protestan

Katolik

Ortodoks

Yahudi

İnançsız

Diğer.....

10) Annenizin dini bağlılık ve dindarlık seviyesini aşağıdakilerden hangisi tanımlar?

Dini İnançlarına bağlı-İbadetlerini Yerine Getirir

Dini İnançlarına bağlı İbadetlerini Yerine Getirmez

Dine Karşı İlgili

Dine karşı İlgisiz

İnançsız

11) Babanızın dini bağlılık ve dindarlık seviyesini aşağıdakilerden hangisi tanımlar?

Dini İnançlarına bağlı-İbadetlerini Yerine Getirir

Dini İnançlarına bağlı İbadetlerini Yerine Getirmez

Dine Karşı İlgili

Dine karşı İlgisiz

İnançsız

12) Sosyo-ekonomik durumunuz nedir?

Düşük

Ortanın altı

Orta

Ortanın üstü

Yüksek

13) Yetiştirdiğiniz aile ortamını nasıl tanımlarsınız?

Baskıcı ve Otoriter

Demokratik

İlgili

İlgisiz

Aşırı koruyucu

Aşırı serbest

14) Kendinizi kimlik olarak nasıl tanımlarsınız?

Türk

Kürt

Arap

Boşnak

Laz

Çerkez

Diğer.....

15) Çocukluk döneminde babanızla olan ilişkileriniz nasıldı?

Çok yakın

Mesafeli

Problemlerli

16) Çocukluk döneminde annenizle olan ilişkileriniz nasıldı?

Çok yakın

Mesafeli

Problemlerli

17) Çocukluk veya gençlik yıllarınızda yakınlarınızdan birinin ölümü, trafik kazası, aşırı dayak yeme, anne-babanızın boşanması, okul başarısızlığı vb. sizi etkileyen önemli bir olay yaşadınız mı?

Evet

Hayır

18) Daha önceki dini inancınız ve mezhebiniz ne idi?

_____ , _____

19) Şimdiki dini inancınız ve mezhebiniz nedir?

_____ , _____

20) İslamiyet hakkında hiç din eğitimi aldınız mı?

Evet

Hayır

21) İslam hakkında bilgileri nereden edindiniz?

Ailemden

Ailemin büyüklerinden (büyükanne, büyükbaba, vb.)

Okuldan

- Tarikat veya cemaatlerden
- Kitle iletişim araçlarından
- Kur'an kurslarından
- Mahalle camisinden
- Diğer.....

22)İslâm dinine ait bilgi, inanç ve uygulamalarının oluşmasında aşağıdakilerden hangisi en etkili olmuştur?

- Aile ve çevrenizin baskı ve zorlaması
- Aile ve çevrenizin sevgi, şefkat ve hoş görüşü
- Kişisel gayretiniz (kitap okuma, sohbet, vaaz dinleme, vb.)
- Çok sevdiğiniz bir kişiyi kendinize örnek almanız

23) Şu an nerede ikamet ediyorsunuz?

- Şehir
- İlçe
- Kasaba
- Köy
- Diğer.....

24)Şu an bulunduğunuz yerde kaç yıldır ikamet etmektesiniz?

- 0-1 yıl
- 1-2 yıl
- 3-5 yıl
- 5 yıldan çok

25)Aşağıdakilerin hangisi bağlı olduğunuz ailenizi en iyi tanımlar?

- Aslen buranın yerlisiniz.
- Atalarımız çok eski tarihlerde köyden göç edip buraya yerleşmişler.
- Yakın tarihlerde terör, işsizlik vb nedenlerden dolayı köyden göç edip yerleştik.
- Başka bir ilden göç edip buraya yerleştik.
- Diğer.....

26) İsa Mesih'e ilk defa ilginiz başladığı zaman nerede ikamet ediyordunuz?

- Şehir
- İlçe
- Kasaba
- Köy
- Diğer.....

27) İsa Mesih'e ilginiz başladığı yerde kaç yıl kaldınız?

- 0-1 yıl
- 1-2 yıl
- 3-5 yıl
- 5 yıldan çok

28) Kaç yıldır İsa'ya inanıyorsunuz?

- 1 yıldan az.
- 1-2 yıl arası.
- 3-5 yıl arası
- 6 yıldan çok

29) Vaftiz oldunuz mu?

- Evet
- Hayır

30)Hıristiyanlığı kabul etme sürecinde ne tür sıkıntılarla karşı karşıya kaldınız?

- Müslüman olan aile bireylerinin baskısı
- Kilisedeki cemaatin size karşı güvensiz tutumları
- Arkadaşların baskısı
- Müslüman toplumun baskısı
- Hepsi

31) Yeni inancınızı çevrenizden gizleme ihtiyacını hissediyor musunuz?

- Evet
- Hayır
- Bazı durumlarda
- Hiçbir zaman

32)Hıristiyanlığa geçmeden önce İslam'ın dışında başka bir din denediniz mi?

- Hayır
- Evet
- Evet ise hangisi.....

33) Hıristiyanlığa geçmeden önce namaz ibadetini hangi sıklıkla yerine getiriyordunuz?

- 5 vakit namaz kılardım
- Bazı vakit namazlarımı kılardım
- Cuma namazlarımı kılardım
- Bayram namazlarımı kılardım

Hiç kılmazdım

34) Hıristiyanlığa geçmeden önce oruç ibadetini hangi sıklıkla yerine getiriyor dunuz?

- Her yıl ramazan ayında 30 gün oruç tutardım
 Ramazanın bazı günlerinde oruç tutardım
 Bazı mübarek günlerde oruç tutardım.
 Çocukluğumda bazen oruç tutardım
 Hiç oruç tutmadım

35) Kur'an-ı Kerim'i Arapça ya da mealinden hangi sıklıkla okurdunuz?

- Her gün bazı surelerden biraz okurdum
 Ara sıra yasin suresini ve kısa sureleri okurdum
 Bazı cuma akşamları ailece okurdum
 Bazen Kur'an mealini okurdum.
 Hiç Kur'an okumadım

Aşağıdaki sorularda doğru ya da yanlış cevap şıkkı aramayınız. Biz sizden sadece görüşünüze en uygun olan şıkkı işaretlemenizi, bu konularda ne düşündüğünüzü öğrenmek istiyoruz.

36) Size göre Hz. İsa kimdir?

- Ben, İsa'nın diğer peygamberler gibi bir peygamber olduğuna inanıyorum
 Ben, İsa'nın Tanrı'nın oğlu ve bizim kurtarıcımız olduğuna inanıyorum
 Ben, İsa'nın kişileri iyileştiren birisi olduğuna inanıyorum
 Ben, İsa'nın Tanrı ile insanlar arasında bir şefaatçi olduğuna inanıyorum

37) İsa'ya yakınlığınızı nasıl tanımlarsınız?

- Ben O'na ibadet eder ve her şeyde kendisine itaat ederim
 Ben bazen bana yardım etmesi için İsa'dan yardım isterim
 Benim İsa ile yakınlığım yoktur, fakat onun yaşam tarzını takip etmeye çalışıyorum.
 Ben İsa ile nasıl yakın olunacağını bilmiyorum.

38) Size göre İsa'ya inanan bir kişi günahlarından nasıl bağışlanır?

- Biz Tanrı'ya bir kurban adarsak o bizi affeder.
 Biz Tanrı'ya itaat ettiğimiz için o bizi affeder.
 Tek merhamet sahibi Tanrı olduğu için o bizi affeder.
 Kişi İsa'ya inanmışsa Tanrı onu affeder

39) Kendinizi bağışlanmış olma noktasında nasıl görüyorsunuz?

- Ben kendimi Tanrı tarafından kabul edilmiş olduğuma inanıyorum
 Tanrı'dan kendimi kabul etmesini umuyorum
 Tanrı tarafından bağışlanmış ve kabul edilmiş olduğumdan eminim.
 Tanrı'dan bağışlanmayı ve kabul edilmeyi ümit ediyorum.

40) Size göre Türkiyeli olan/Müslüman olan bir kişi iyi bir Hıristiyan olabilir mi?

- Evet olabilir, fakat Türklük ve Hıristiyanlığı nasıl uzlaştıracığından emin değilim.
 Evet olabilir, Türkiyeli bir kişi iyi bir Hıristiyan olabilir.
 Hayır olamaz, çünkü İslam Türkiyeli olmanın ayrılmaz bir parçasıdır.
 Bunun mümkün olup-olmadığını bilemiyorum.

41) Yeni inancınızla alakalı olarak kendinizi nasıl tanımlarsınız?

- Dindar Biraz Dindar Dindar Değil

42) Yeni inancınızın sizi ne kadar tatmin ettiğini söyleyebilirsiniz?

Oldukça çok Biraz Hemen hemen hiç Kararsızım

43) Bir dinde aradığınız en önemli özellik ya da özellikler nelerdir?

Sevgi-hoşgörü Adalet Affedicilik Kolay yaşanabilir olması
 Barış ve huzur Akla uygunluk Hepsi

44) İleride “daha iyi” diyeceğiniz bir din ile karşılaşırsanız dininizi tekrar değiştir misiniz?

Evet Hayır Kesinlikle hayır Kararsızım

45) Hıristiyan olduktan sonra aileniz ve akrabalarınız sizi kabullendiler mi?

Hayır, onlar benim Hıristiyan olmamı kabullenmediler.
 Hayır, onlar beni tamamen reddettiler.
 Evet, onlar beni tam olarak kabullendiler.
 Evet, onlar beni bazı konularda kabullendiler.

46) Kendinizi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı bir fert olarak kendinizi mutlu hissediyor musunuz?

Evet, mutluyum.
 Hayır, Türkiye vatandaşı olmaktan memnun değilim, fırsatım olursa başka bir ülkede yaşamak isterim.
 Evet, Türkiye vatandaşı olmak bana gurur veriyor.
 Hayır, bir Batı ülkesi vatandaşı olmayı isterdim.

47) Müslüman olan akraba ve komşularınızla hangi sıklıkla bir araya gelirsiniz?

Sık sık onlarla birlikte olurum. Bazen onlarla birlikte olurum.
 Sadece bir kez onlarla birlikte oldum. Asla onlarla bir araya gelmem.

48) İsa'yı tanıdıktan sonra yeme, içme, kıyafet vb günlük yaşantınızda herhangi bir değişiklik meydana geldi mi?

Hiç değişmedi Biraz değişti Çok değişti

Aşağıdaki sorularda doğru ya da yanlış cevap aramayınız. Sizin görüşünüze en uygun gelen şıkkı işaretleyiniz.

	Kesinlik le Katılıyo rum	Katılıyo rum	Karar sızım	Katılm ıyorum	Kesinlikle Katılmıyo rum
49- Toplumsal ve ekonomik durumumu koruyabilmek için bazen dini uygulamalardan taviz verilebilir, fikrine katılıyor musunuz?					
50- İslam dininin emir ve yasakları çok fazla olup uygulaması zordur, görüşüne katılıyor musunuz?					
51- İslam' da Allah'ın rahmeti azabını geçmektedir, görüşüne katılıyor musunuz?					
52- İslam'da Arap milliyetçiliği vardır, görüşüne katılıyor musunuz?					
53- İslam dini toplumun gerilemesine sebep olmakta ve başarıyı köreltmektedir, görüşüne katılıyor musunuz?					
54- Önemli olan kişinin ahlaklı olmasıdır, neye inandığı önemli değildir görüşüne katılıyor musunuz?					

Yeni inancınızla ilk tanışmanız aşağıdakilerin etkisi oldu mu?

	Evet	Hayır	Cevap Yok
55- Mesih'e inanmış bir arkadaşın			
56-İnternet			
57-Kiliseyi merak.			
58-Daha önce Mesih'e inanan eşinizin.			
59-İsa'ya inanmış bir kişinin size tebliğ etmesinin.			
60-Hz. İsa Filminin.			
61-Hristiyanlığı anlatan radyo yayınlarının.			
62-Hristiyanlığı araştırmanızın.			

Aşağıdakilerin sizin İsa'ya ve Hristiyanlığa ilgi duymanızda etkili olduğunu düşünüyor musunuz?

	Evet	Hayır	Cevap Yok
63-İsa'ya inanan bazı kişi ya da grupların yaşam tarzı.			
64-Görmüş olduğunuz rüya.			
65-Ağır bir hastalıktan kurtulmanız.			
66-Daha önce yaptığınız ibadetlere karşılık bulamamanız.			
67-Özel bir durumda İsa'nın kutsal güç ya da mucize olarak yardımınıza gelmesi.			
68-Müslüman liderlerinin yetersiz oluşları.			

Hristiyanlığı kabul etme sürecinde kabul etmekte zorlandığınız hususlar oldu mu?

	Evet	Hayır	Cevap Yok
69-Hristiyanlıktaki Tanrı anlayışı.			
70-İsa'nın Tanrı'nın oğlu olarak vücut bulması.			
71-Hristiyanlıkta bazı yiyecek ve içeceklerin yasak olmaması.			
72-Kilisede kadın-erkek karışık olarak birlikte ibadet edilmesi.			

Aşağıda belirtilen görüşlere katılıp katılmadığınızı belirtiniz. Sorularda doğru ya da yanlış cevap aramayınız. Sizin görüşünüze en uygun gelen şıkkı işaretleyiniz.

	Evet	Hayır	Cevap Yok
73- Kişinin iç huzuru yakalamasında Hristiyanlığın İslam'dan daha üstün olduğu görüşüne katılıyor musunuz?			
74-İslamiyet korku dinidir, görüşüne katılıyor musunuz?			
75-Hristiyanlığın Tanrı sevgisini tecrübe etme bakımından İslam'dan üstün olduğu görüşüne			
76-Hristiyanlığın manevi hususları kardeşlerle paylaşma noktasında daha iyi imkan sağlar, fikrine katılıyor musunuz?			
77- Kurtuluş garantisinin İslamiyete nazaran Hristiyanlıkta daha etkili olduğu görüşüne katılıyor musunuz?			

İslâm'dan dönmenizin temel nedenleri arasında aşağıdakilerin etkisi var mıdır?

	Evet	Hayır	Cevap Yok
78 -İslâm dininin inançlarıyla ilgili şüphelerime tatmin edici cevap bulamamış olmanız.			
79 -Bunalımlı anlarımda farklı dinden insanların desteğini görmeniz.			
80 -Müslümanların hoş görüsüz olmaları.			
81 -İslâm'daki tarikat ve cemaatlerin bir birini dışlamaları.			
82 -İslâm'daki mezhep farklılığından dolayı İslâm'ın hak din olmadığını düşünmeniz.			
83 -Dindarların kişileri dış görüşlerine göre değerlendirmesi.			

EK 2**Nüfus Müdürlüğü kayıtlarına göre 1970-2006 yılları arasında
Müslümanlıktan Hıristiyanlığa geçenlerin sayısı.**

Yıllar	Din Değiştiren Sayısı
1971	3
1977	2
1983	1
1984	1
1985	1
1990	1
1991	3
1992	2
1995	1
1996	2
1997	3
1998	4
1999	4
2000	33
2001	123
2002	137
2003	203
2004	165
2005	243
2006	54
Toplam	986

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ			İLİ	İLÇESİ	MAHALLESİ / KÖYÜ	CİLT NO	HANE NO				
			ADİYAMAN	KAHTA (1425)	BALLI KÖYÜ	22	10				
SIRA BSN	C	YAKINLIK	T.C.NO	ADI	SOYADI	BABA ADI	ANA ADI	DOĞUM YERİ VE TARİHİ	MED. HALİ VE DİNİ	TESCİL TARİHİ	OLAYLAR VE TARİHLER
1	17	E	22645075236	ADİL	DEMİRCİ	MUSTAFA	ZEKİYE	KAHTA 01/02/1963	EVLİ HRİSTİYAN	10/02/1966	Ölüm: SAĞ Evlenme: 06/06/1986 Boşanma :
2	11	E	22660074726	MUSTAFA	DEMİRCİ	MUHTEDİ MEHMET	SARA	KAHTA 1928	EVLİ İSLAM	21/04/1936	Ölüm: 18/10/1993 Evlenme: 01/01/1947 Boşanma :
3	14	K	22654074954	ZEKİYE	DEMİRCİ	NURİ	SULTAN	KAHTA 1933	DUL İSLAM	18/04/1936	Ölüm: SAĞ Evlenme: 01/01/1947 Boşanma :
4	2	E	22672074370	HABİB	DEMİRCİ	MUSTAFA	ZEKİYE	KAHTA 02/12/1956	EVLİ İSLAM	03/01/1959	Ölüm: SAĞ Evlenme: 19/07/1978 Boşanma :
5	3	K	15839174266	ŞÜKRAN	DEMİRCİ	MUSTAFA	ZEKİYE	KAHTA 25/12/1955	EVLİ İSLAM	03/10/1959	Ölüm: KAPALI KAYIT Evlenme: 25/11/1981 Boşanma :
6	4	E	22669074444	MUZAFFER	DEMİRCİ	MUSTAFA	ZEKİYE	KAHTA 06/02/1960	EVLİ HRİSTİYAN	26/02/1960	Ölüm: SAĞ Evlenme: 13/02/1985 Boşanma :
7	18	K	21340118774	AYTEN	DEMİRCİ	MUSTAFA	ZEKİYE	KAHTA 02/03/1965	EVLİ İSLAM	10/02/1966	Ölüm: KAPALI KAYIT Evlenme: 10/08/1992 Boşanma :
8	34	E	22603076602	ÜMİT	DEMİRCİ	MUSTAFA	ZEKİYE	KAHTA 02/02/1973	EVLİ İSLAM	26/03/1974	Ölüm: SAĞ Evlenme: 06/07/2000 Boşanma :
9	31	K	22612076310	SEVİM	DEMİRCİ	İBRAHİM HALİL	NAZİFE	KAHTA 01/01/1966	EVLİ İSLAM	31/03/1970	Ölüm: SAĞ Evlenme: 06/06/1986 Boşanma :
10	66	K	22510079758	TALİN	DEMİRCİ	ADİL	SEVİM	KAHTA 03/04/1987	BEKAR HRİSTİYAN	22/08/1991	Ölüm: SAĞ Evlenme: : Boşanma :
11	67	K	22507079822	SUZAN	DEMİRCİ	ADİL	SEVİM	KAHTA 06/06/1988	BEKAR İSLAM	22/08/1991	Ölüm: SAĞ Evlenme: : Boşanma :
12	72	E	22492080322	ÜMİT CAN	DEMİRCİ	ADİL	SEVİM	KAHTA 05/09/1995	BEKAR İSLAM	22/04/1996	Ölüm: SAĞ Evlenme: : Boşanma :
KİŞİLERİN OLAYLARI											
BSN	ADI		DÜŞÜNCELER								

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ		İLİ	İLÇESİ	MAHALLESİ/ KÖYÜ	CİLT NO	HANE NO
		ADYAMAN	KAHTA (1425)	BALLI KÖYÜ	22	10
KİŞİLERİN OLAYLARI						
BSN	ADI	DÜŞÜNCELER				
17	ADİL	31/10/2003-İDR.KAYIT DÜZELTME: SÜRYANİ KADİM ORTADOKSİ PATRİK VEKİLLİĞİNİN 09/10/2003 TARİH VE BİLA SAYILI İHTİDA BELGESİNE GÖRE DİNİ HIRİSTİYAN OLDU				
11	MUSTAFA	19/06/1981-DÜZELTME: KAYIT DÜZELTME İLE 19/06/1981 TARİHİNDE ADI İNEN MUSTAFA OLMUŞTUR.				
2	HABİB	15/01/1971-DÜZELTME: KAYIT DÜZELTME İLE 15/01/1971 TARİHİNDE DOĞUM TARİHİ 2-1-1952 İKEN 2/12/1956 OLMUŞTUR.				
3	ŞÜKRAN	25/11/1981-EVLENME: EVLENEREK GİTTİĞİ YER : KAHTA İLÇESİ BALLI KY. 22.CİLT 20.HANE 23.SIRA				
4	MUZAFFER	30/01/2003-İDR.KAYIT DÜZELTME: SÜRYANİ KADİM (ORTODOKS) PATRİK VEKİLLİĞİ İSTANBUL VERMİŞ OLDUĞU İHTİDA BELGESİNİ İSTİNADEN İZLİM DİNİ HIRİSTİYAN OLMUŞTUR				
18	AYTEN	10/08/1992-EVLENME: EVLENEREK GİTTİĞİ YER : KAHTA İLÇESİ BALLI KY 22.CİLT 20.HANE 36.SIRA				
34	ÜMİT	29/05/2003-ARANAN: KAHTA İLÇESİ BALLI KÖYÜ MAHALLESİ 10 HANEYE 34 SIRAYA KAYITLI KİŞİ JANDARMA TARAFINDAN ARANMAKTADIR				
31	SEVİM	06/06/1986-EVLENME: AYNI HANEDE EVLİDİR				
66	TALİN	31/10/2003-İDR.KAYIT DÜZELTME: SÜRYANİ KADİM ORTADOKS PATRİK VEKİLLİĞİ NİN 09/10/2003 TARİH VE BİLA SAYILI İHTİDA BELGESİNE GÖRE DİNİ HIRİSTİYAN OLARAK DEĞİŞTİRİLDİ				

ÖZGEÇMİŞ

1972 yılında Bursa-İnegöl'e bağlı Fevziye Köyü'nde doğdu. Orta ve lise öğrenimini İnegöl İmam-Hatip Lisesi'nde tamamladı. Lisans öğrenimini 1996 yılında Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde, Yüksek Lisansını 1999 yılında yine aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladı. 1997 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Diyarbakır İli Hürriyet İlköğretim Okulu'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği görevine atandı. 1998 yılında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Psikolojisi Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. 2003 yılında Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora başladı. Halen aynı kurumda Araştırma Görevlisi olarak görevine devam etmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.

15.10.2008

Celal ÇAYIR